

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOLOŠKI FAKULTET

Tatjana Čikara

**EVIDENCIJALNOST I EPISTEMIČKA
MODALNOST: EPISTEMIČKI MODALNI
OPERATORI KAO NOSIOCI
EVIDENCIJALNIH ZNAČENJA U
ENGLISKOM I SRPSKOM JEZIKU**

Doktorska disertacija

Beograd, 2017

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Tatjana Čikara

**EVIDENTIALITY AND EPISTEMIC
MODALITY: EPISTEMIC MODAL MARKERS
AS INDICATORS OF EVIDENTIAL MEANING
IN ENGLISH AND SERBIAN**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2017

БЕЛГРАДСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Татјана Чикара

**ЭВИДЕНЦИЈАЛЪНОСТ И
ЭПИСТЕМИЧЕСКОЕ МОДАЛЪНОСТЪ:
ЭПИСТЕМИЧЕСКИЕ МОДАЛЪНЫЕ
ОПЕРАТОРЫ КАК ПОКАЗАТЕЛИ
ЭВИДЕНЦИЈАЛЪНЫ ЗНАЧЕНИЯ В
АНГЛИЙСКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ**

Докторская диссертация

Белград, 2017

Mentor: doc.dr Ivana Trbojević-Milošević

Članovi komisije:

EVIDENCIJALNOST I EPISTEMIČKA MODALNOST: EPISTEMIČKI MODALNI OPERATORI KAO NOSIOCI EVIDENCIJALNIH ZNAČENJA U ENGLISKOM I SRPSKOM JEZIKU

Rezime

U ovom radu se sagledava kompleksnost odnosa dvaju kategorija, epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, iz perspektive multidisciplinarnog pristupa zasnovanog na sintezi semantike, pragmatike, sintakse, analize diskursa, sociolingvistike i kontrastivne analize, s obzirom da su epistemičke procene verovatnoće/pouzdanosti sadržaja iskazanog suda zasnovane na dostupnim dokazima u direktnoj vezi sa mentalnim aktivnostima posredstvom kojih pojedinac kao govornik određene govorne zajednice percipira realnost čiji je i sam konstitutivni deo, razmišlja i donosi zaključke, utičući tako ne samo na formiranje sopstvenih stavova, već i kolektivnog mišljenja i identiteta govorne zajednice kojoj pripada.

Teorijski okvir ovog istraživanja se zasniva na sintezi funkcionalne lingvistike koja jezik posmatra iz perspektive uzajamnog odnosa pojedinca i društvenog konteksta i u prvi plan ističe ulogu govornika i Palmerove teorije modalnosti sa elementima teorije deikse, s obzirom na deiktički karakter obeju kategorija koje su predmet proučavanja u ovom radu.

Polazeći od činjenice da u engleskom i srpskom jeziku evidencijalnost ne postoji kao morfološki gramatikalizovan sistem, ovo istraživanje se bavi analizom upotrebe široke lepeze epistemičkih modalnih operatora kao nosilaca evidencijalnih značenjskih ekstenzija, uključujući subjektivnost/intersubjektivnost kao distinktivna obeležja evidencijalnosti i pragmatičke efekte njihove upotrebe u medijskom diskursu. Predmet jezičke analize čine modalni glagoli, modalni prilozi i pridevi, nefaktivni glagoli kognicije i mišljenja, katenativni glagoli i značenjski i funkcionalno bliske lekseme na marginama sistema u oba jezika.

Metodologija istraživanja je zasnovana na kontrastivnoj analizi korpusa u engleskom i srpskom jeziku i predstavlja sintezu elemenata kvalitativne i kvantitativne analize. Kvalitativna analiza je zasnovana na tumačenju evidencijalnih značenjskih ekstenzija kao sekundarnih značenja markera epistemičke modalnosti i značenjski

bliskih leksičkih markera u engleskom i srpskom jeziku iz funkcionalno orijentisane perspektive interpersonalnog nivoa komunikacije koji podrazumeva aktivno učešće govornika u komunikativnom događaju manifestovano izražavanjem govornikovih ličnih stavova o istinitosti/pouzdanosti informacije iskazane propozicijom. Osim kvalitativne analize funkcionalnih, semantičko-leksičkih i sintaksičkih karakteristika epistemičkih operatora, u radu se primenjuje i kvantitativna metoda u cilju razmatranja korelacija između frekventnosti upotrebe određenih izraza kao preferiranih strategija za postizanje datih diskursnih efekata i žanrovske i tematske raznovrsnosti tekstova.

Korpus primera sačinjen je na osnovu pisanih tekstova različitih žanrova medijskog diskursa u britanskim i srpskim dnevnim novinama, nedeljnicima i časopisima. Glavni kriterijumi za odabir tekstova su vezani za aktuelnost i kontroverznost teme kojom se dati tekst bavi, s pretpostavkom o frekventnijoj pojavi markera u tekstovima čije su teme aktuelne i od većeg nacionalnog i društvenog značaja, pa su u skladu sa tim kao korpus primera za engleski jezik odabrani tekstovi sa političkom i sportskom tematikom iz dnevnih novina *The Times*, *The Independence*, *The Daily Mirror*, nedeljnika *The Observer*, *The Guardian*; zatim, intervjui iz oblasti estradnog diskursa iz časopisa *Vanity Fair*, *Female First*, *Cosmopolitan*, *Marie Claire*, *Ask Men*. Sa druge strane, korpus primera iz srpskog jezika je sačinjen na osnovu političkog i sportskog diskursa prisutnog u najpopularnijim dnevnim novinama kao što su *Politika*, *Blic*, *Novosti*, nedeljnici *NIN* i *Vreme*, dok su kao izvor tekstova zabavnog i estradnog karaktera poslužili časopisi *Story*, *Hello*, *Svet*.

Uzimajući u obzir multidisciplinarni karakter pristupa razmatranju odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, možemo identifikovati nekoliko ciljeva u odnosu na vrstu lingvističke perspektive analize. Sa sintaksičko-semantičkog aspekta, cilj analize podrazumeva identifikaciju sintaksičkih struktura u okviru kojih epistemički modalni operatori u engleskom i srpskom jeziku impliciraju evidencijalna značenja. Zatim, sa stanovišta semantičko-pragmatičkog interfejsa, cilj analize predstavlja utvrđivanje pragmatičkih efekata upotrebe epistemičkih modalnih operatora kao nosilaca semantičkih značenja evidencijalnosti, uz identifikaciju subjektivnosti i intersubjektivnosti kao integrativnih činilaca semantičkog sadržaja epistemičkih operatora u odgovarajućem pragmatičkom kontekstu, sa naglaskom na efektima učtivosti. Uz to, ispitaćemo da li postoje korelacije između stepena govornikove

uverenosti u istinitost propozicije i tipa dokaza impliciranih iskazima koji u engleskom i srpskom jeziku upućuju na izvor dokaza dostupan ili isključivo govorniku ili širem auditorijumu, u vidu opšte poznate informacije koja je deo opšteg znanja ili kulturno-istorijske tradicije određene govorne zajednice. U svetlu funkcionalne interpersonalne perspektive utvrdićemo na koji način markeri epistemičke modalnosti evociraju izvor informacije „iz prve ruke“ (*firsthand*) ili „posredan izvor informacije“ (*non-firsthand*), pozicionirajući govornika kao aktivnog učesnika i „svedoka“ komunikativnog događaja ili „izveštača“ o originalnom događaju koji je na izvestan način distanciran u odnosu na izvor informacije i time u prilici da odbaci odgovornost za istinitost informacije ili izrazi sumnju po pitanju njene adekvatnosti i pouzdanosti. Na kraju, cilj kvantitativne analize predstavlja utvrđivanje frekventnosti javljanja epistemičkih operatora sa evidencijalnim značenjima u zavisnosti od žanrovske i tematske raznovrsnosti tekstova.

Očekivani rezultati istraživanja podrazumevaju utvrđivanje sličnosti i razlika, kako u semantičko-sintaksičkoj strukturi paradigme operatora koji pored osnovnih značenja epistemičke modalnosti sugerišu subjektivnost, intersubjektivnost i objektivnost kao semantičke ekstenzije evidencijalnosti u zavisnosti od datog pragmatičkog konteksta, tako i na nivou jezičke upotrebe datih jedinica, odnosno njihove interpersonalne funkcije u komunikaciji. Pokazaćemo da markeri epistemičke modalnosti u određenim kontekstima zaista impliciraju evidencijalne semantičke ekstenzije i kao takvi, na nivou pragmatike, ostvaruju efekte pozitivne i negativne učtivosti, ali i onih diskursnih strategija koje u prvi plan ističu ličnost govornika, sugerišući potrebu za rekonstrukcijom i nadgradnjom teorije učtivosti koja bi umesto primarnog fokusa na potrebama sagovornika inkorporirala i skup strategija za očuvanje „obrazu“ govornika kao centralne figure komunikativne situacije, odnosno deiktičkog centra. Ovakva koncepcija teorije učtivosti bi suštinski odražavala sliku međuljudskih odnosa u celini, a ne samo na planu komunikativne interakcije, u savremenom društvu XXI veka u kome je akcenat na naglašavanju individualizma.

Upućujući na neophodnost multidisciplinarne perspektive u istraživanju modalnosti i evidencijalnosti i ukazujući na društveni značaj istraživanja jezičkih pojava koje ostvaruju interpersonalne funkcije, ovo istraživanje sagledava kompleksan odnos jezika i društva, ističući u prvi plan značaj jezičke kategorije modalnosti kao jezičkog mehanizma društvenog delovanja posredstvom kog pojedinac ne samo da konstituiše i

odražava sopstveni identitet iskazivanjem svojih stavova, već ima mogućnost uticaja na mišljenje, stavove i identitet drugih učesnika interakcije, a time i na celokupno društvo.

Ključne reči – epistemička modalnost, epistemički modalni markeri, evidencijalnost, semantičko-pragmatički interfejs, interpersonalne funkcije, semantičke evidencijalne ekstenzije, evidencijalne strategije, intersubjektivnost, strategije učtivosti

Naučna oblast – modalnost, pragmatika, teorija učtivosti, analiza diskursa, kontrastivna analiza

Uža naučna oblast – modalnost

UDK: _____

EVIDENTIALITY AND EPISTEMIC MODALITY: EPISTEMIC MODAL MARKERS AS INDICATORS OF EVIDENTIAL MEANING IN ENGLISH AND SERBIAN

Summary

This paper investigates the complex relationship established between the categories of epistemic modality and evidentiality from the multidisciplinary perspective based on the synthesis of semantics, pragmatics, syntax, discourse analysis, sociolinguistics and contrastive analysis, taking into consideration that epistemic evaluations of certainty/truthfulness of the propositional content, based on the available evidence, directly correlate with the speaker's mental activities; by means of these activities an individual as a representative of a speech community depicts his perception of reality to which he/she belongs as a constitutive part, performs the processes of thinking and concluding, thus influencing not only his/her own attitudes, but also the collective thought and identity of his/her speech community.

Theoretical background of the research is based on the synthesis of functional linguistics which explains the language in terms of the mutuality between an individual speaker and social context, focusing on the role of the speaker, and Palmer's theory of modality, combined with the elements of the theory of deixis, considering the deictic features of epistemic modality and evidentiality.

Taking into consideration that evidentiality does not exist as a separate morphological system in English or Serbian, this research investigates the use of epistemic modal operators as markers of evidential meaning extensions, including subjectivity/intersubjectivity as distinctive evidential features and the pragmatic effects of their use in media discourse. The subject of analysis represents the plethora of epistemic modal markers – modal verbs, modal adverbs and modal adjectives, verbs of cognition and thinking, catenative verbs and semantically and functionally related lexemes treated as marginal cases within the epistemic system in both languages.

Methodology of this research is based on the contrastive analysis of the corpus of randomly chosen texts in English and Serbian, encompassing both qualitative and quantitative analysis. The qualitative analysis is based on the interpretation of evidential

semantic extensions as secondary meanings of epistemic modal markers and semantically close lexical markers in English and Serbian; it is oriented towards functional interpersonal level of communication which suggests the active involvement of the speaker in the communicative event, manifested through expressions of the speaker's attitudes about the truthfulness of the proposition. Apart from the qualitative analysis of functional, semantic-lexical and syntactic features of epistemic modal markers, we will also perform the quantitative analysis so as to determine the correlations between the frequency of use of certain expressions as the preferred discourse strategies and the genre and thematic diversity of the texts.

The corpus of examples consists of the written texts of different genres in British and Serbian daily and weekly newspapers and magazines. The principal criteria for choosing the texts were related to the controversy and popularity of the topic, with a presupposition about greater frequency of epistemic markers in the texts of political, social and national importance. The corpus in English includes the political and sports texts from the daily newspaper *The Times*, *The Independence*, *The Daily Mirror*, weekly newspapers *The Observer*, *The Guardian*; then, the interviews from celebrity magazines *Vanity Fair*, *Female First*, *Cosmopolitan*, *Marie Claire*, *Ask Men*. On the other hand, the corpus in Serbian consists of political and sports discourse from the most popular daily newspapers *Politika*, *Blic*, *Novosti*, weekly newspapers *NIN* i *Vreme*, and entertainment discourse from glossy magazines *Story*, *Hello*, *Svet*.

With regards to the multidisciplinary aspect of theoretical approach to discussing the relationship between epistemic modality and evidentiality established in this research, we can identify several goals, each related to the respective linguistic field of analysis. Within the syntactic-semantic analysis, the aim of this research is to distinguish among the syntactic structures within which the epistemic modal markers in English and Serbian imply evidential meanings. Furthermore, from the semantic-pragmatic interface perspective, the aim of the analysis is to identify pragmatic and politeness effects of the use of epistemic modal operators as markers of evidential meanings, classifying subjectivity and intersubjectivity as integrative semantic components of the meaning of epistemic modal markers determined by the pragmatic context. Likewise, we will investigate the possible correlations between the degree of the speaker's confidence about the truth of the proposition and type of evidence implied

by the proposition, which can refer to the source of evidence known only to the speaker or to the speaker's community, in the form of general knowledge or part of the cultural and traditional folklore. From the functional interpersonal perspective focused on the speaker's involvement in communicative situation, we will examine the way epistemic modal markers imply the source of information as „firsthand“ or „non-firsthand“, identifying the speaker as an active participant and the witness of the communicative event or the reporter of the original communicative event who is at a certain distance from the source of information, thus being able to reject the responsibility for the adequacy and truthfulness of the proposition. The quantitative analysis is aimed at establishing the frequency of use of epistemic modal markers with evidential meaning with regards to the genre and thematic orientation of the corpus texts.

The findings of this research identify similarities and differences in semantic-syntactic structure of the paradigm of epistemic modality markers which, except for the literal modal meanings, imply subjectivity, intersubjectivity and objectivity as semantic evidential extensions depending on the pragmatic context, and their interpersonal functions as communicative strategies. The results of the analysis show that epistemic modal markers imply evidential semantic extensions in certain contexts and, at the pragmatic level, achieve communicative effects of positive and negative politeness and various discourse strategies which put the speaker's personality in the foreground, suggesting the necessity for a reconstructed politeness theory which would incorporate the strategies for saving the face of the speaker as a central figure, or deictic centre, in the communicative situation. The new politeness theory would reflect the human relations in contemporary society of the XXI century in general, with an emphasis on the omnipresent individualism.

With a focus on multidisciplinary perspective in investigation of the complex interaction between epistemic modality and evidentiality, this study reflects the complex interrelation between language and society, extrapolating the significance of modality as a linguistic mechanism of social action by means of which an individual constitutes not only his/her own identity by uttering his/her own attitudes, beliefs and values, but also has the capacity of influencing the thought, attitudes and identity of others, thus having an impact on the society in total.

Key words – epistemic modality, epistemic modal markers, evidentiality, semantic-pragmatic interface, interpersonal functions, semantic evidential extensions, evidential strategies, intersubjectivity, politeness strategies

Research field – modality, pragmatics, politeness theory, discourse analysis, contrastive analysis

Narrow research field – modality

Sadržaj

1.UVOD	1
1.1 Značaj proučavanja modalnosti i evidencijalnosti	3
1.2 Problematika definisanja pojma kategorije u lingvističkim istraživanjima problem definicije kategorija modalnosti i evidencijalnosti	6
1.3 Modalnost i modus	9
1.4 Definicija modalnosti i modalnih kategorija	12
1.5 Struktura teze	17
1.6 Ciljevi istraživanja	18
1.7 Metodologija istraživanja	21
2. USPOSTAVLJANJE JEDINSTVENOG TEORIJSKOG OKVIRA ISTRAŽIVANJA	23
2.1 Funkcionalni lingvistički pristup – opšte odrednice	23
2.1.1 Modalnost iz perspektive funkcionalne lingvistike – interpersonalne funkcije epistemičke modalnosti	25
2.2 Deiksa kao jezički fenomen	28
2.2.1 Osnovne karakteristike deiktičkih sistema	31
2.2.2 Deiktički karakter epistemičke modalnosti i evidencijalnosti	32
3. EPISTEMIČKA MODALNOST U ENGLSKOM I SRPSKOM JEZIKU	35
3.1 Terminološka problematika u nomenklaturi epistemičke modalnosti	35
3.2 Epistemička modalnost iz perspektive različitih lingvističkih teorija	38
3.3 Definicija koncepta stava izraženog epistemičkom modalnošću - distinkcija „ <i>stance</i> “ vs. „ <i>attitude</i> “	44
3.4 Razvoj epistemičkih značenja iz dijahronijske perspektive semantičkih promena	47
3.4.1 Metaforički transfer i konvencionalizacija implikature kao mehanizmi razvoja epistemičkih značenja iz osnovnih korenskih značenja modalnih operatora	50
3.5 Epistemička modalnost kao podsistem propositivne modalnosti	53
3.6 Deiktičke odlike epistemičkih modalnih operatora	57
3.7 Semantičke i sintaksičke odlike epistemičkih modalnih operatora u engleskom i srpskom jeziku	62
3.7.1 Sistem modalnih glagola kao epistemičkih operatora – semantičke i sintaksičke odlike	65
3.7.1.1 Modalni glagoli sa epistemičkim značenjima nužnosti/obaveze	70
3.7.1.2 Modalni glagoli sa epistemičkim značenjem predikcije	73
3.7.1.3 Modalni glagoli sa epistemičkim značenjem verovatnoće	75
3.7.1.4 Modalni glagoli sa epistemičkim značenjem mogućnosti	76
3.7.1.5 Distalni/periferni epistemički modalni operatori u engleskom i srpskom jeziku	80
3.7.2 Modalni prilozi i modalni pridevi	82

3.7.3 Semantičke i sintaksičke odlike glagola mišljenja i kognicije kao epistemičkih operatora	87
3.7.4 Glagoli percepcije i katenativni glagoli <i>SEEM</i> i <i>APPEAR/IZGLEDATI</i> i <i>ČINITI SE</i> u engleskom i srpskom jeziku	92
3.7.5 Leksički modalni operatori na marginama sistema epistemičke modalnosti	96
3.7.6 Glagolski način potencijal kao epistemički operator u srpskom jeziku	97
4. KATEGORIJA EVIDENCIJALNOSTI I NJENA REALIZACIJA U ENGLESKOM I SRPSKOM JEZIKU	98
4.1 Značaj proučavanja evidencijalnosti u jezicima sveta	98
4.2 Evidencijalnost u užem smislu vs. evidencijalnost u širem smislu	101
4.2.1 Terminološka distinkcija – evidencijal vs. izvor informacije	104
4.2.2 Semantičke komponente evidencijalnosti	107
4.2.3 Klasifikacija dokaza	110
4.3. Razvoj evidencijalnih značenja sa stanovišta teorije gramatikalizacije i semantičkih promena	113
4.4 Mehanizmi realizacije evidencijalnosti i upućivanja na izvor informacije	118
4.4.1 Gramatička sredstva realizacije evidencijalnosti – evidencijalnost kao distinktivna morfološka kategorija u jezicima sveta	119
4.4.2 Strategije realizacije evidencijalnih značenja	121
4.4.3 Leksička sredstva izražavanja evidencijalnih značenja	125
4.5 Realizacija evidencijalnosti u engleskom i srpskom jeziku	127
5. SEMANTIČKO-PRAGMATIČKI INTERFEJS U ODNOSU EPISTEMIČKE MODALNOSTI I EVIDENCIJALNOSTI	134
5.1 Odnos epistemičke modalnosti i evidencijalnosti sa aspekta disjunkcije, inkluzije i preklapanja	134
5.1.1 Disjunktivni pristup - evidencijalnost i epistemička modalnost kao dve zasebne kategorije	135
5.1.2 Princip inkluzije – problem hiperonima	137
5.1.3 Intersekcija – preklapanje semantičkih domena evidencijalnih i epistemičkih vrednosti	139
5.1.4 Teorija semantičkih mapa	140
5.1.5 Evidencijalnost i imperceptivnost	143
5.2 Problem klasifikacije jezičkih operatora kao evidencijalnih ili epistemičkih markera	144
5.2.1 Semantičke evidencijalne ekstenzije epistemičkih modalnih operatora u engleskom i srpskom jeziku u dosadašnjim istraživanjima	146
5.2.1.1 Epistemički modalni glagoli i polumodalne konstrukcije kao nosioci evidencijalnih značenja	147
5.2.1.2 Glagoli mišljenja i kognicije kao pokazatelji evidencijalnih značenja	150
5.2.2 Ilokutivni vs. epistemički evidencijali	152
5.3 Subjektivnost i intersubjektivnost kao epistemičke ili evidencijalne kvalifikacije	154

5.4 Performativnost i deskriptivnost – pozicija govornika u odnosu na kvalitet i poreklo dokaza	158
5.5 Pragmatički efekti upotrebe epistemičkih operatora kao nosilaca evidencijalnih značenja	162
6. KONTRASTIVNA ANALIZA UPOTREBE EPISTEMIČKIH OPERATORA SA EVIDENCIJALNIM SEMANTIČKIM EKSTENZIJAMA U ENGLSKOM I SRPSKOM JEZIKU	169
6.1 Opis korpusa	170
6.2 Opis metodologije – kvantitativna i kvalitativna analiza	171
6.3 Kvantitativna analiza	173
6.3.1 Analiza učestalosti različitih tipova epistemičkih modalnih operatora	174
6.3.2 Učestalost upotrebe specifičnih modalnih konstrukcija sa epistemičkim značenjem	181
6.3.3 Epistemički operatori sa semantičkim ekstenzijama evidencijalnosti u engleskom i srpskom jeziku	187
6.3.4 Diskusija rezultata kvantitativne analize	190
6.4 Kvalitativna analiza	192
6.4.1 Analiza pragmatičkih efekata upotrebe epistemičkih modalnih glagola kao nosilaca evidencijalnih značenja	195
6.4.2 Pragmatički efekti upotrebe modalnih priloga kao nosilaca evidencijalnih značenja u engleskom i srpskom jeziku	205
6.4.3 Pragmatički efekti upotrebe epistemičkih modalnih prideva kao nosilaca evidencijalnih značenja u engleskom i srpskom jeziku	210
6.4.4 Pragmatički efekti upotrebe glagola kognicije i mišljenja kao nosilaca evidencijalnih značenja u engleskom i srpskom jeziku	213
6.4.5 Glagoli percepcije i katenativni glagoli kao markeri evidencijalnosti u engleskom i srpskom jeziku	218
6.4.6 Analiza realizacije evidencijalnosti leksičkim sredstvima na marginama modalnih sistema i pragmatički efekti njihove upotrebe	223
6.4.7 Glagolski modus potencijala kao epistemički operator i nosilac evidencijalnih značenja u srpskom jeziku	228
6.4.8 Diskusija rezultata kvalitativne analize	231
6.5 Analiza epistemičkih i evidencijalnih značenja iskaza i komunikativnih ciljeva ostvarenih njihovom upotrebom sa stanovišta percepcije recipijenta poruke	236
6.5.1 Analiza epistemičkih i evidencijalnih značenja, uz osvrt na pragmatičke efekte njihove upotrebe sa stanovišta izvornih govornika engleskog jezika	237
6.5.2 Analiza epistemičkih i evidencijalnih značenja, uz osvrt na pragmatičke efekte njihove upotrebe sa stanovišta izvornih govornika srpskog jezika	241
6.5.3 Diskusija rezultata analize percepcije epistemičkih i evidencijalnih značenja sa stanovišta recipijenta poruke	245
7. ZAKLJUČAK	247
LITERATURA	257

Prilog 1	267
Prilog 2	268
Biografija autora	269

1. UVOD

Modalnost predstavlja jednu od najinspirativnijih tema jezičkih istraživanja koja prevazilazi okvire anglističke literature i poprima globalni karakter s obzirom na rastuće trendove interesovanja za istraživanje ove kategorije u jezicima van indoevropske porodice jezika, prvenstveno u „egzotičnim“ jezicima američkog i azijskog kontinenta. Kategorija modalnosti predstavlja izazov lingvistima, ne samo iz perspektive teoretskih istraživanja, već i sa aspekta jezičke upotrebe i nastave, o čemu govori mnoštvo multidisciplinarnih i interdisciplinarnih studija sprovedenih od 80-ih godina XX veka naovamo. Mnogi autori, a među njima i najistaknutiji na ovom polju, kao što su Palmer, Bybee, Perkins, Nuyts, izjednačavaju značaj proučavanja modalnosti sa tradicionalno najdominantnijim istraživanjima konvencionalnih gramatičkih kategorija poput glagolskog vremena ili aspekta. Uzrok velikog interesovanja lingvista za kategoriju modalnosti leži u činjenici da istraživanja ovog koncepta nadaleko prevazilaze granice lingvističke teorije zadirući u prostore ljudskog uma i svesti, čime modalnost postaje plodno tle za kognitivno orijentisana istraživanja u oblasti pragmatike, sociolingvistike, psiholingvistike, analize diskursa, kritičke analize diskursa, etnografije, itd.

Posmatrano sa stanovišta različitih lingvističkih disciplina, proučavanje modalnosti i modalnih operatora predstavlja kontroverzni poduhvat, s obzirom da, uprkos brojnim studijama modalnosti još uvek nije uspostavljen konsenzus oko jedinstvene definicije kategorije modalnosti, niti njenog statusa kao univerzalne gramatičke ili semantičke kategorije. Potencijalne nedoumice u istraživanjima potiču i od izrazito složenog gramatičko-semantičkog ponašanja modalnih operatora u različitim kontekstima upotrebe, bilo da je reč o individualnim jezicima ili međujezičkim studijama tipološki sličnih jezika. Stoga, proučavanje modalnosti neumitno povlači za sobom razmatranje univerzalne gramatike i odnosa forme i značenja, morfo-sintakse i semantike. S tim u vezi, dovodi se u pitanje adekvatnost primene formalno-semantičkog pristupa na izučavanje kategorije modalnosti u različitim jezicima u kojima formalne realizacije modalnosti prevazilaze sistem modalnih glagola, kao što su egzotični jezici američkog i azijskog kontinenta u kojima različite morfološke partikule/morfeme predstavljaju nosioce modalnih značenja.

Problematika studija modalnosti se, međutim, ne završava na nivou definicije i istraživačke perspektive. Mnogobrojne studije se bave specifičnostima interaktivnog odnosa modalnosti i drugih jezičkih kategorija, uključujući glagolsko vreme, glagolski način, aspekt, i naročito u novijim istraživanjima sa kraja XX veka, evidencijalnost.

Iako je pojam evidencijalnosti prisutan u lingvističkim krugovima još od početka XX veka zahvaljujući Francu Boasu (1911) koji razmatra ovu kategoriju u okviru Uvoda u Priručnik o jezicima američkih Indijanaca, interes za istraživanje ovog fenomena se javlja tek 80-ih godina prošlog veka, uporedo sa razvojem kognitivne i funkcionalne lingvistike u čijim okvirima su sprovedena najznačajnija istraživanja ovog fenomena. Evidencijalnost se dugo smatrala odlikom „egzotičnih“ jezika Amerike i Azije, ali su novije studije Chafe & Nichols (1986) ukazale na značaj evidencijalnosti kao pojma koji je neizostavan prilikom sistematskog proučavanja i analize komunikativnih efekata ostvarenih evidencijalnim markerima, odnosa govornik-slušalac, i na širem društveno-kulturnom planu, konstituisanja ličnog i kolektivnog identiteta. Suštinski problem u tumačenju odnosa modalnosti i evidencijalnosti predstavlja nedostatak jedinstvenog teorijskog okvira posmatranja, s obzirom na dominantne postojeće tri perspektive u analizi datog odnosa – inkluzija, disjunkcija i preklapanje.

Pored nerazjašnjenog odnosa modalnosti i evidencijalnosti, u istraživanjima nije uspostavljen jedinstveni stav ni kada je reč o odnosu modalnosti i gramatičke kategorije modusa, niti je utvrđena jedinstvena klasifikacija podtipova modalnosti.

S obzirom na gorenavedenu problematiku koja je i dalje prisutna u studijama modalnosti, pokušaćemo da najpre u ovom uvodu, a zatim i u celom radu, sistematično pristupimo pojedinačnim problemima značaja proučavanja kategorija koje su predmet ovog istraživanja, njihovog statusa i međusobnog odnosa u engleskom i srpskom jeziku, uključujući i klasifikaciju različitih tipova modalnosti u cilju utvrđivanja jedinstvene perspektive koja će se primenjivati u ovom radu. Nakon detaljnijeg razmatranja navedene problematike, osvrnućemo se na strukturu teze, ciljeve i metodologiju istraživanja.

1.1 Značaj proučavanja modalnosti i evidencijalnosti

Većina jezika sveta poseduje kapacitet i mehanizme za izražavanje modalnih značenja, bilo kroz gramatičke sisteme modalnih struktura/modalnosti kao zasebne gramatičke kategorije ili kategorije modusa, što utiče na sveprisutnost ovih tema u lingvističkim komparativnim studijama.

Tema modalnosti dospeva u fokus lingvističkih istraživanja posebno nakon objavljivanja Palmerove prve knjige posvećene istraživanju odnosa modusa i modalnosti 1986. godine. Čini se da je pomenuta studija pokrenula niz lingvističkih debata i simpozijuma na temu modalnosti od 90-ih godina naovamo, uključujući radionice na Univerzitetu Sv. Andreja u Škotskoj 1998. godine, posvećene razmatranju modalnosti iz perspektive generativne gramatike, kao i konferenciju na Univerzitetu u Veroni u Italiji 2001. godine koja se bavila modalnošću u savremenom engleskom jeziku. Uvažavajući činjenice da je engleski jezik *lingua franca*, da ima status najviše istraživanog jezika u lingvističkim istraživanjima i da poseduje distinktivni gramatički sistem modalnih glagola, nije iznenađujuće što su na osnovu rezultata ovih istraživanja izvedene generalizacije koje su se primenjivale i još uvek se primenjuju u komparativnim i tipološkim međujezičkim studijama drugih jezika. Međutim, novija istraživanja upravo dovode u pitanje adekvatnost ovakvog komparativnog postupka, s obzirom da se fokus istraživanja pomera ka jezicima izvan indoevropske porodice jezika koji modalna značenja izražavaju različitim flektivnim morfemama ili partikulama čija primarna značenja reprezentuju druge gramatičke kategorije.

Značaj proučavanja modalnosti prevazilazi tradicionalne okvire lingvističke teorije i prvenstveno se manifestuje na planu jezičke upotrebe modalnih operatora u odgovarajućem lingvističkom i društveno-kulturnom kontekstu, dakle u domenu pragmatike, sociolingvistike i analize diskursa. Tradicionalna lingvistička istraživanja zasnovana na sinhronijskom pristupu uglavnom su se fokusirala na sistem modalnih glagola kao glavnih eksponenata modalnih značenja, uz naglasak na polisemičnosti njihovih značenja, što se neretko ispoljava i u aktuelnim istraživanjima (Kratzer 1977; Palmer 1979, 1986; Givon 1982; Nuyts 2001; Butler 2003). Specifičnost modalnih glagola može biti sagledana sa aspekta gramatike, odnosno, strukture jezika i semantike, odnosno značenjskih varijacija koje se javljaju u zavisnosti od konteksta upotrebe, te

stoga literatura koja se bavi modalnošću neizbežno i u više navrata upućuje na isprepletanost gramatike, semantike i pragmatike. Sa stanovišta gramatike, modalni glagoli se posmatraju kao zasebne morfeme u okviru klase glagola, ali se razlikuju od običnih glagola, pre svega kada je reč o „NICE karakteristikama“¹, pri čemu zapravo imaju status gramatičkih markera stava (*stance*). Posmatrani iz perspektive semantike, modalni glagoli sadrže značenjske komponente tri različita tipa modalnosti – dinamičke, deontičke i epistemičke, o čemu će više biti reči u jednom od narednih poglavlja.

Međutim, ono što razlikuje tradicionalne i savremene pristupe proučavanju modalnosti jeste promena pristupa od strukturalno-generativnog ka kognitivno-pragmatičkom, uz naglašavanje uloge konteksta dijaloške interakcije između govornika i sagovornika u tumačenju modalnosti i insistiranje savremenih autora na potrebi proširivanja opsega modalnih operatora koji bi obuhvatali ne samo verbalne, već i neverbalne jezičke činioce, uključujući prozodiju i gestikulaciju, koji u odgovarajućim kontekstima postaju nosioci modalnih značenja. Takođe, novija istraživanja upućuju na potrebu proučavanja harmoničnih kombinacija različitih tipova modalnih izraza kojima se ostvaruje modalna sinergija.

Pored usko gramatičkog pristupa modalnosti čiji je primarni cilj utvrđivanje distinktivnih semantičkih i morfološko-sintaksičkih obeležja modalnih operatora, savremena istraživanja naglašavaju značaj proučavanja modalnosti iz perspektive pragmatičkih efekata njihove upotrebe kao diskursnih strategija sa širim društvenim implikacijama. Ovakva istraživanja su zasnovana na kognitivno-pragmatičkom pristupu tumačenju jezičkog ponašanja kao integrativnog činioca kognitivne infrastrukture ljudske svesti. U tom svetlu, empirijski pragmatički efekti upotrebe modalnih operatora odražavaju raznovrsne koncepcije našeg uma, prevashodno naše stavove, poglede na svet, vrednosti, uverenja i očekivanja (Fairclough 1992 citirano u White 2003; Nuyts 1992, 2001; Gibbs 2003 citirano u Hoyer 2005). Modalnost se u okviru pomenutog pristupa posmatra kao mehanizam konstruisanja društvene realnosti posredstvom jezika. Predstave društvene realnosti u diskursu su uvek obojene stavovima i ličnim/društvenim vrednostima, bilo da govorimo o polu, rodu, etnicitetu, ratu, javnom zdravlju, itd.

¹ Akronim *NICE* predstavlja osobine glagola koje razlikuju sistem pomoćnih od sistema leksičkih glavnih glagola u engleskom jeziku i odnosi se na njihovo specifično ponašanje u procesima negacije (*Negation*) u smislu mogućnosti direktnog negiranja pomoćnog glagola odričnom rečicom *not*; inverzije (*Inversion*) sa subjektom u upitnim konstrukcijama; kodiranja značenja leksičkog glagola uz njegovo izostavljanje u narednoj klauzi (*Code*), i naglašavanja značenja glavnog glagola (*Emphasis*).

Ponekad su te vrednosti implicitno nagoveštene, ali su sveprisutne u diskursu. Jezik nam ne dopušta da nešto saopštimo, a da naš iskaz ne odražava naš stav prema iskazanom sadržaju; retko je pronaći neutralan, apsolutno objektivian tekst, lišen ličnog stava autora/pisca/govornika, njegovih vrednosti, ugla posmatranja. Fairclough (1992 citirano u Sulkunen i Torronen 1997) vrednosti smatra kontekstualnom dimenzijom diskursa, jer one sugerišu određenu ideologiju, stavove ili odnose moći koji postoje izvan teksta. Posmatrano sa aspekta pragmatike mogu se ustanoviti direktne korelacije između komunikativnih efekata ostvarenih upotrebom modalnih i evidencijalnih operatora.

Značaj proučavanja koncepta evidencijalnosti se može razmatrati iz perspektive različitih lingvističkih disciplina koje se njime bave, što pre svega, kao i u slučaju modalnosti, podrazumeva pristup zasnovan na sintezi semantičkog, sintaksičkog i pragmatičkog interfejsa. U okviru ovih disciplina sprovedene su prve tipološke studije „egzotičnih“ jezika kao što su Tujuka, Kečua, Kogo, Tariana itd. i studije gramatikalizacije, koje su se bavile proučavanjem procesa gramatikalizacije kao procesa nastanka evidencijalnih značenja i evidencijalnih značenjskih ekstenzija proisteklih iz univerzalnih jezičkih kategorija, uključujući kategorije glagolskog vremena, modalnosti, aspekta ili načina. Rezultati ovih studija su upućivali na suštinski značaj uzajamne zavisnosti elemenata sintaksičke strukture i pragmatičkih efekata ostvarenih iskazima koji sadrže evidencijalne markere. S obzirom na međujezičke sličnosti koje ispoljavaju evidencijalni sistemi širom svetskih jezika, javlja se potreba za utvrđivanjem jedinstvene analize koja bi obuhvatila sve karakteristike evidencijala, ali i koja bi ostavila dovoljno prostora za uvažavanje međujezičkih razlika.

Međutim, značaj istraživanja evidencijalnosti podrazumeva i šire implikacije za sociolingvističke i socio-kulturološke studije odnosa jezika i društva. Naime, u jezicima u kojima evidencijalnost ima status gramatičke kategorije sa jasno izdiferenciranom morfološkom paradigmom, navođenje izvora informacije je obavezno jer sugerise različite vidove saznanja i iskustva posredstvom kojih govornik dolazi do informacije, obezbeđujući na taj način jemstvo za pouzdanost/istinitost sopstvenih iskaza, što dalje doprinosi očuvanju njegovog ugleda, odnosno „obraza“ kao jednog od ključnih faktora uspešne društvene interakcije (Brown & Levinson, 1987; Aikhenvald, 2004). Definicija pozitivnog identiteta govornika, kao pouzdanog izvora znanja/informacije, zasniva se ne

samo na faktorima van jezičkog konteksta, već i na odabiru jezičkih struktura upotrebljenih u datoj situaciji, a markeri modalnosti i evidencijalnosti igraju značajnu ulogu u navedenoj koncepciji govornikovog identiteta.

Sa druge strane, jezici u kojima evidencijalnost ne postoji kao gramatička kategorija *per se* smatraju se nepotpunim u smislu nedostatka morfoloških sredstava eksplicitnog prenošenja evidencijalnih značenja, jer je u ovakvim jezicima izvor informacije nejasno istaknut, impliciran i nagovešten, što je u direktnoj suprotnosti sa visokim društvenim standardima vezanim za preciznost u komunikaciji. Uz to, prekomerna upotreba evidencijalnih strategija u vidu leksičkih jezičkih sredstava i evidencijalnih značenjskih ekstenzija drugih gramatičkih kategorija u jezicima koji nemaju gramatički sistem evidencijalnosti može ugroziti reputaciju govornika, čineći ga sumnjičavim, nepouzdanim i nepoverljivim (Aikhenvald, 2004: 334-335).

Naročit interes lingvista pobuđuje kompleksni odnos modalnosti, i to epistemičke modalnosti, i evidencijalnosti, a dosadašnja istraživanja upućuju na trojaki pristup tretiranju interakcije dvaju kategorija – inkluzija, disjunkcija i prožimanje. Neosporno je da priroda dokaza, odnosno izvor informacije utiče na govornikovu procenu istinitosti/pouzdanosti iskaza, te se u ovom radu insistira na dokazivanju da u engleskom i srpskom jeziku evidencijalnost predstavlja semantičku kategoriju koja se formalno realizuje upotrebom epistemičkih modalnih operatora u odgovarajućem kontekstu i kontekstu. U cilju razjašnjavanja složenog odnosa navedene dve kategorije, jedan od prvih koraka predstavlja jasno definisanje kategorije modalnosti i evidencijalnosti, kao i eliminisanje terminoloških nedoumica zastupljenih u dosadašnjim istraživanjima, o čemu govore naredna poglavlja.

1.2 Problematika definisanja pojma kategorije u lingvističkim istraživanjima – problem definicije kategorija modalnosti i evidencijalnosti

Jedan od suštinskih problema sa kojima se susrećemo u istraživanjima koja se bave odnosom modalnosti i evidencijalnosti jeste nejasno utvrđen i nedovoljno potkrepljen status navedenih kategorija koji bi se primenjivao kao jedan od principa jezičkih univerzalija u međujezičkim studijama, što bi znatno olakšalo pristup proučavanju i adekvatnijem tretiranju ovih kategorija. Postavlja se pitanje da li je

kategorija isključivo domen gramatikalizovanog sistema sa jasno izdiferenciranim karakteristikama koje se ne mogu proširivati ili su određene semantičke komponente pojedinih kategorija ipak podložne promenama izazvanim pod uticajem konteksta i drugih pragmatičkih faktora. Problem definicije kategorije dalje dovodi do terminoloških nedoumica prilikom klasifikacije modalnosti i evidencijalnosti kao gramatičkih, semantičkih, konceptualnih kategorija sa jedne strane, ili specifičnih i generičkih kategorija sa druge strane.

U tradicionalnoj lingvistici ustanovljen je termin kategorija kao sredstvo obeležavanja specifičnih, individualnih jezičkih vrednosti, odnosno „specifičnih kategorija“ kao što su prošlost, sadašnjost, budućnost, i skupova asocijativno povezanih, komplementarnih vrednosti, takozvanih „generičkih kategorija“ kao što su glagolsko vreme ili modus (Whorf 1956 citirano u Bybee 1994). Uprkos činjenici da se navedena distinkcija i danas primenjuje u opisu struktura specifičnih za jedan jezik, jezičkih pojava i kognitivno-komunikativnih faktora koji ih motivišu, kao i prilikom uspostavljanja međujezičkih generalizacija, pomenuti termini se napuštaju i zamenjuju ih novi, poput „gramema“ (Bybee 1994) ili „sistema kategorije“ (Haspelmath 2007). U vezi sa pomenutom distinkcijom, predmet nedoumica i rasprava u lingvistici je status kategorija modalnosti i evidencijalnosti kao diskretnih generičkih međujezičkih kategorija koje odlikuju semantičko-morfološka distinktivna obeležja i paradigme formalnih markera ili kao specifičnih kategorija, ograničenih na sisteme individualnih jezika.

Jedan od prvih koraka u razjašnjavanju navedenog problema predstavlja razlikovanje gramatičkih kategorija od pojmovnih kategorija koje predstavljaju stvarnost i koje se realizuju posredstvom formalnih markera određenih gramatičkih kategorija koje na nivou jezičke strukture odražavaju mentalne predstave o svetu oko nas. Postavlja se pitanje kriterijuma na osnovu kojih se jezičke pojave definišu kao jezičke kategorije, a kao jedan od opštih kriterijuma uzima se pojmovna koherentnost, odnosno skup sličnih značenja koja se mogu definisati na osnovu istog apstraktnog pojma – kategorijskog koncepta (Bache 1997, citirano u Boye 2010). Primenom pojmovne koherentnosti, kategorija modalnosti se definiše na osnovu pojmovnih dihotomija nužnost/mogućnost (Lyons 1977; van der Auwera & Plungian 1998) ili faktualnost/nefaktualnost (Palmer 1979; Kiefer 1994 citirano u Bonyadi 2011), a

evidencijalnost u odnosu na pojam „izvor informacije“ (Willet 1988; Bybee et al. 1994; Aikhenvald 2004).

Pored pojmovne koherentnosti, prilikom definisanja određene jezičke kategorije u obzir se uzima morfosintaksički kriterijum, prema kom se značenja obuhvaćena datom kategorijom frekventno manifestuju na nivou svih konstituenata ograničenih sistema izraza koji su u morfosintaksičkom smislu specifični za gramatiku određenog jezika. Nedostatak primene ovog kriterijuma na definisanje modalnosti i evidencijalnosti je očigledan, s obzirom da modalne strukture koje izražavaju modalna značenja prevazilaze obim zatvorene morfološke klase modalnih glagola u engleskom i srpskom jeziku, obuhvatajući konstituente drugih jezičkih kategorija, dok u slučaju evidencijalnosti gramatikalizovani sistemi evidencijala nisu zastupljeni ni u jednom od jezika koji su predmet ovog istraživanja.

Treći kriterijum za definisanje jezičke kategorije zasnovan na semantičkim odlikama, formulisan je u istraživanjima novijeg datuma kao kriterijum semantičkih mapa (Boye 2010). S obzirom da se kategorije odnose na međujezičke generalizacije o distinktivnim izrazima specifičnim za određeni jezik i povezanim kako u okviru datog jezika tako i na nivou svih jezika u kojima su rasprostranjene, ove kategorije moraju podrazumevati generalizacije značenja, odnosno kategorije apstraktnog značenja, jer jezički izrazi u različitim jezicima mogu biti povezani samo na osnovu njihovog značenja, a ne na osnovu morfosintaksičkih karakteristika. Za razliku od morfosintaksičkih odlika koje se smatraju delom strukture jezika, specifičnim za svaki jezik ponaosob, značenje predstavlja supstancu, odnosno sadržaj koji je potencijalno univerzalan i nije ograničen u okviru domena jednog specifičnog jezika, te stoga može biti validan kriterijum u definisanju kategorija u međujezičkim istraživanjima.

Prema kriterijumu kontinuiteta na semantičkoj mapi, sva značenja koja su obuhvaćena međujezičkom kategorijom čine kontinuirano polje semantičke mape, jer struktura semantičke mape počiva najpre na identifikaciji svih uporedivih značenja na nivou različitih jezika i uspostavljanju generalizacija, a potom na proučavanju direktnih veza između značenja na nivou sinhronijske polifunkcionalnosti i dijahronijskih promena (Boye 2010: 4-5). Pomenuti autor smatra kategorije evidencijalnosti, modalnosti, glagolskog vremena, aspekta, lica i broja međujezičkim generičkim kategorijama čiji status i pripadnost jezičkih struktura nekoj od navedenih kategorija

mogu da se odrede na osnovu kriterijuma semantičkih mapa. Van der Auwera & Plungian (1998: 97-104) definišu modalnost na osnovu pojmova mogućnosti i nužnosti, tvrdeći da su sva značenja koja se mogu izvesti iz ovih pojmova blisko raspoređena na semantičkoj mapi. Dijahronijski posmatrano, izrazi koji označavaju nužnost mogu biti podložni promenama u izraze mogućnosti i obrnuto, a na sinhronijskom nivou postoje polifunkcionalni izrazi koji izražavaju oba značenja. Prema ovim autorima, modalnost definisana na osnovu pojmova nužnosti i mogućnosti ispunjava kriterijum kontinuiteta na semantičkoj mapi i može se definisati kao međujezička generička kategorija. Kada je u pitanju definisanje kategorije evidencijalnosti kao generičke kategorije definisane putem semantičkih mapa, treba imati na umu da se status evidencijalnosti kao kategorije uglavnom posmatra sa stanovišta interaktivnog odnosa sa kategorijom epistemičke modalnosti (Willett 1988; de Haan 1999; Palmer 2001; Nuyts 2001; Aikhenvald 2004; Papafragou 2006; Boye 2010), pošto postoje jezici u kojima izvor informacije nije uopšte morfosintaksički markiran ili je markiran u okviru različitih jezičkih sistema koji nisu pojmovno koherentni, što je slučaj sa engleskim i srpskim jezikom, o čemu će biti više reči u jednom od narednih poglavlja.

Uzimajući u obzir činjenicu da je ovo istraživanje posvećeno razmatranju odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti iz multidisciplinarnе perspektive sa akcentom na interpersonalnim funkcijama, kategorije modalnosti i evidencijalnosti definišemo kao generičke semantičke kategorije koje u engleskom i srpskom jeziku pravazilaze diskretne formalne gramatičke sisteme i realizuju se posredstvom široke lepeze kako morfoloških tako i leksičkih jezičkih jedinica. U analizi modalnosti kao kategorije polazimo od funkcije ka formi, a ne obrnuto, jer se modalnost najuspešnije istražuje u društvenom, interaktivnom kontekstu, s obzirom da se jezici razlikuju po mehanizmima realizacije određenog semantičkog sadržaja posredstvom jezičkih formi. Uz to, mnoge od funkcija koje modalnost vrši u okviru jezičke upotrebe neraskidivo su vezane za interaktivni diskurs i čine deo konteksta društvene interakcije.

1.3 Modalnost i modus

Nedostatak jedinstvenog tumačenja statusa modalnosti kao kategorije i jasne definicije njenog semantičkog okvira doveo je do formulisanja različitih pristupa

tretiranju odnosa modalnosti i modusa, kategorija koje su u semantičkom smislu neraskidivo povezane. Postavlja se pitanje njihovog međusobnog statusa kao distinktivnih gramatičkih ili konceptualnih kategorija, kao i pitanje međusobne hijerarhije u smislu nadređenosti/podređenosti, ukoliko uopšte ove kategorije možemo posmatrati u hijerarhijskom odnosu.

Posmatrajući pomenute kategorije iz perspektive semantike, zapažamo značajna preklapanja, s obzirom da obe kategorije svojim značenjem upućuju na govornikove stavove prema situaciji iskazanoj predikacijom u okviru semantičkih domena binarnih opozicija realnog/nerealnog, faktualnog/nefaktualnog, realisa/irrealisa. S tim u vezi, modalnost može da se odnosi ne samo na propozicije faktualnog statusa, već i na one koje karakteriše nefaktualnost ili tentativnost ili hipotetički karakter, što izdvaja kategoriju modalnosti u odnosu na druge glagolske kategorije, prvenstveno kategoriju glagolskog vremena koja se bavi faktualnim/nefaktualnim propozicijama i kategoriju aspekta u okviru koje ne postoji direktna korelacija između faktualnog statusa događaja izraženog propozicijom i aspekatske realizacije. Iako je modalnost kao kategorija usko povezana sa kategorijama glagolskog vremena i aspekta, ona se ne odnosi direktno na karakteristike događaja u smislu vremenske reference ili svršenosti/nesvršenosti izraženih ovim kategorijama, već se odnosi na status propozicije, dakle celokupnog iskaza koji opisuje događaj, u smislu njegove istinosne vrednosti.

Lyons (1977) pravi razliku između modusa i modalnosti, pri čemu ističe da je modus gramatička, a modalnost semantička kategorija, iako se može priznati da je druga kategorija zapravo na interfejsu gramatike i semantike, pošto izražava značenja bliska glagolskom modusu. S tim u vezi, modalna značenja mogu upućivati na faktualnost, nefaktualnost ili kontrafaktualnost. Na osnovu ovih pojmova pomenuti autor razmatra odnos modalnosti i glagolskog vremena. U slučaju prošlosti koju karakteriše najviši stepen faktualnosti, ne čudi situacija što u sistemu modalnih glagola ne postoje paralelne forme kojima bi izražavali ovu vremensku odrednicu. Sa druge strane, budućnost karakteriše najniži stepen faktualnosti i izvesnosti, te tako modali impliciraju buduće radnje čiji faktualni status nije utvrđen. Najzad, sadašnjost se u smislu faktualnosti nalazi na sredini vremenske ose i uključuje događaje čiji je faktualni status poznat ili nepoznat (Lyons 1977: 820).

U cilju razjašnjavanja terminoloških nedoumica, u novijoj literaturi se susrećemo sa upotrebom tehničkih termina *realis/irrealis* (Palmer 2001: 2), pri čemu pojam *realis* pokriva sve one situacije koje su realizovane ili su u procesu aktualizacije u realnom svetu za koje postoje perceptualni dokazi o njihovoj aktualizaciji, dok pojam *irrealis* podrazumeva situacije u domenu mišljenja, hipotetičkog sveta za koje ne postoje materijalni ili vidljivi dokazi koji bi implicirali faktualni status ovih događaja. Različiti jezici na različite načine realizuju navedene tipološke kategorije, a u engleskom jeziku kategorija modalnosti realizovana modalnim glagolima uspostavlja jasnu distinkciju između kategoričkog suda, koji bi pripadao domenu realisa, i suda o propositivnom sadržaju koji može reflektovati domen irrealisa. Takođe, kategorija glagolskog modusa može biti posmatrana iz različitih perspektiva u odnosu na navedene kategorije, te se stoga u engleskom jeziku zapovedni način, kao uostalom i konjunktiv i njegove parafraze, posmatraju iz perspektive irrealisa, dok se indikativ dovodi u vezu sa kategoričkim sudovima, odnosno tvrdnjama, koje imaju faktualni status, odnosno predstavljaju realno stanje stvari.

Sa druge strane, postoje lingvisti koji distinkcije između razmatranih kategorija zasnivaju na morfološkim odlikama. U tom smislu, modus se odnosi na formalno gramatikalizovanu glagolsku kategoriju koja vrši modalnu funkciju; izražava se fleksijom, odnosno, flektivnim sufiksima u vidu različitih glagolskih paradigmi (indikativ, konjunktiv, kondicional, imperativ, optativ, itd.). Za razliku od modusa, modalnost predstavlja semantičku, ne morfološku, kategoriju koja obuhvata različite nijanse značenja izražene u jeziku (jusiv, dezidarativna značenja, intenciju, hipotetička značenja, obligatorna, dubitativna, hortativna, eksklamativna, itd) koje u suštini predstavljaju dodatnu komponentu neutralnog, osnovnog značenja propozicije iskaza koja je faktualna i deklarativna (Bybee 1995: 2; Huddleston 2002: 172). Modalnost se u jeziku izražava različitim sredstvima – morfološkim, sintaksičkim, leksičkim ili suprasegmentalnim, kao što su intonacija, prozodija i gestikulacija.

Razlike između modusa i modalnosti se analiziraju i na hijerarhijskoj ravni, pri čemu se modalnost ističe kao kategorija nadređena kategoriji modusa, a termini modus i modalni sistem se navode kao potkategorije modalnosti (Palmer 2003: 2). Najistaknutija razlika između pojmova modusa i modalnog sistema je da modus podrazumeva binarnu opoziciju, dok modalni sistem, koji je najbolje predstavljen u vidu sistema modalnih

glagola u engleskom i nekim drugim evropskim jezicima, uvek sadrži više sastavnih komponenti, u ovom slučaju modalnih markera. U velikom broju slučajeva, jezici koji poseduju sistem modala, ne poseduju kategoriju modusa, što je u izvesnom smislu slučaj sa engleskim jezikom u kom je subjunktiv sveden na jedan oblik infinitivne osnove, što govori o međusobnoj isključivosti dve pomenute kategorije.

S obzirom da u jezicima koji su predmet razmatranja ovog rada, dakle, u engleskom i srpskom jeziku, postoje gramatičke klase modalnih glagola kao primarnih modalnih operatora, a da se modalna značenja izražavaju i drugim jezičkim sredstvima koja čine paradigme drugih gramatičkih kategorija, uključujući kategoriju modusa naročito u srpskom jeziku, modalnost tretiramo kao semantičku kategoriju, koja predstavlja hiperonim kategoriji modusa kao njene morfološke, odnosno flektivne realizacije.

1.4 Definicija modalnosti i modalnih kategorija

Kao što je već pomenuto u prethodnom delu teksta, modalnost kao jezička kategorija neosporno odražava naše kognitivne i mentalne predstave posredstvom jezičkog ponašanja i na taj način se konstituiše kao sastavni deo našeg svakodnevnog delovanja, uključujući i komunikativnu i društvenu interakciju. U tom smislu, modalnost može da se definiše kao skup alternativa koje obuhvataju načine na koje saznajemo i govorimo o svetu oko nas, načine na koje je svet postao takav kakav jeste, mogućnost da kao njegovi sastavni činoci svet učinimo drugačijim, da ga promenimo. Ovakva definicija implicira postojanje autoriteta čiju ulogu mogu imati govornik, neki drugi učesnik komunikativnog događaja ili čak neka druga situacija. Govornik kao autoritet ima mogućnost da razmatra i procenjuje ili suprotstavlja alternativne verzije realnosti i utiče na vezu između mogućih svetova. Autoritet mu omogućava da utiče na recipijenta poruke da izvrši određeni čin, pri čemu u tom slučaju (poziva, obaveze, naređenja) recipijent dobija status sekundarnog autoriteta koji preuzima odgovornost za izvršenje radnje, tj. promene postojećih okolnosti (Timberlake 1985: 316). Dakle, modalnost posmatramo iz šire perspektive diskursa kao mehanizam posredstvom kog kroz jezičko delovanje pojedinci utiču na realnost, konstruišu je i rekonstruišu.

Svaki unilateralni pokušaj tumačenja modalnosti sa stanovišta samo jedne naučne discipline, bilo da je reč o filozofiji, modalnoj logici ili lingvističkim disciplinama, rezultirao je nepotpunom i ograničenom definicijom. S obzirom na obim ovog istraživanja, zanemarimo filozofske aspekte definisanja modalnosti i kratko se osvrnuti na logički i lingvistički korpus definicija.

Za razliku od logičkih shvatanja koja su ograničena na istinosne vrednosti propozicije utvrđene na osnovu pojmova nužnosti i mogućnosti, odnosno aletičkih, epistemičkih, deontičkih i egzistencijalnih modusa (von Wright citirano u Palmer 1979), definicije modalnosti u lingvistici uglavnom ističu subjektivni odnos govornika prema sadržaju propozicije, odnosno radnji, procesu ili stanju iskazanim različitim jezičkim sredstvima kao konstituentima date propozicije (Schmidt 1973; Stevanović 1979; Bybee et al. 1994; Palmer 2001). Iako je tradicionalna klasifikacija modalnosti na epistemičku modalnost koja se odnosi na mogućnost ili nužnost istinitosti propozicije i vezuje za sistem znanja, odnosno verovanja (Lyons 1977: 793), i deontičku modalnost koja se odnosi na nužnost ili mogućnost izvršenja radnje od strane moralno odgovornih agenasa (Lyons 1977:823) i vezuje za sistem društvenih funkcija izricanja dozvole i obaveze utemeljena na principima modalne logike, ovakva podela otkriva značajne nedostatke u primerima polisemije značenja modalnih izraza, što implicira značaj situacionog, lingvističkog i diskurzivnog konteksta, odnosno kontekstualno uslovljenih pragmatičkih faktora, presupozicija i implikatura u identifikovanju adekvatnog modalnog značenja izraženog datim iskazom (Mathews 2003; Hoyer 2005; Papafragou 2006).

Semantički prostor modalnosti je izuzetno širok, što potvrđuju nemogućnost uspostavljanja jedinstvene klasifikacije kategorija modalnosti i široka lepeza termina koji se koriste za njihovo obeležavanje. Tradicionalne kategorije modalnosti podrazumevaju epistemičku, deontičku i dinamičku modalnost (Lyons 1977; Palmer 1979; Nuyts 2001a), iako se susrećemo i sa terminima poput epistemička/ne-epistemička modalnost (Coates 1983), epistemička/korenska modalnost (Talmy 1981 citirano u Matlock 1989; Sweetser 1990; Coates 1995), modalnost orijentisana u govorniku/modalnost orijentisana u agensu (Bybee et al. 1994) i modalnost propozicije/modalnost događaja (Palmer 2001). U nastavku ćemo se ukratko osvrnuti na savremena tumačenja osnovnih modalnih kategorija iz perspektive triju autora koji

svoja tumačenja zasnivaju na tradicionalnoj podeli, što za posledicu ukazuje na izvesna preklapanja u tumačenjima.

Bybee (1994) i Nuyts (2001a) tradicionalne kategorije modalnosti definišu na osnovu suštinskih razlika u odnosu prema učesnicima komunikativnog događaja, kao modalnost „orijentisanu u agensu/vršiocu radnje“ (*agent-oriented*) i modalnost „orijentisanu u govorniku“ (*speaker-oriented*), uz izvesne razlike koje se tiču klasifikacije epistemičke modalnosti.

Bybee (1994: 177) definiše deontičku i dinamičku modalnost u okviru domena modalnosti „orijentisane u agensu“ koja podrazumeva postojanje unutrašnjih i spoljašnjih predispozicija/okolnosti u odnosu na agensa i izvršenje radnje iskazane predikacijom. Tri semantička pojma koja pripadaju domenu modalnosti „orijentisane u agensu“ su: *obaveza*, koja implicira postojanje spoljašnjih, društveno uslovljenih faktora koji primoravaju agensa da izvrši radnju izraženu predikatom; *nužnost*, koja podrazumeva postojanje fizičkih uslova koji primoravaju agensa na vršenje radnje, i *sposobnost*, koja upućuje na postojanje unutrašnjih uslova koji omogućuju agensu/čine ga sposobnim da izvrši radnju predikacije. Sa druge strane, modalnost „orijentisana u govorniku“ obuhvata sve direktivne iskaze kao i one u kojima govornik daje sagovorniku dozvolu da izvrši određeni čin (imperativ, prohibitiv, optativ, hortativ, admonitiv, permisiv). U slučaju ove modalnosti, uslovi nisu spoljašnji ili unutrašnji, već je govornik autoritet koji nameće date uslove sagovorniku (Bybee 1994: 179). Epistemička modalnost se definiše na tradicionalan način, kao zasebna kategorija modalnosti, koja izražava govornikovu opredeljenost prema istinitosti propozicije. Njene semantičke komponente podrazumevaju značenja mogućnosti, verovatnoće i pouzdanosti zasnovane na inferenciji (Bybee 1994: 180).

Slično navedenoj autorki, Nuyts (2001a: 193) dinamičku modalnost definiše kao kategoriju koja se odnosi na kapacitet ili mogućnost/sposobnost subjekta da izvrši radnju naznačenu glavnom predikacijom i stoga je „orijentisana u agensu“, dok epistemičku modalnost shvata kao kategoriju koja se odnosi na stav govornika prema izraženom komunikativnom događaju uopšte i stoga je pozicionira u domenu modalnosti „orijentisane u govorniku“, što predstavlja ključnu razliku u odnosu na prethodno pomenutu klasifikaciju. Nuyts deontičku modalnost locira na sredini kontinuuma modalnih značenja, s obzirom da se moralna vrednost izražena modalnim

izrazom odnosi na subjekat rečenice, ali je govornik izvor ili autoritet koji nameće datu deontičku vrednost (Nuyts 2001a: 193). S tim u vezi, dinamička modalnost izražava radnju/aktivnost pod kontrolom unutrašnjih/spoljašnjih faktora u vidu samog subjekta ili drugih eksplicitnih ili implicitnih okolnosti ili *Aktionzart* (Nuyts 2001a: 194). Za razliku od dinamičke, epistemička modalnost nema veze sa svojstvenim *Aktionzart*-om, odnosno izvorom kontrole, jer se odnosi na procenjivanje mogućnosti/verovatnoće izvršenja određene radnje ili stanja. Upravo se ovi parametri mogu uzeti u obzir prilikom razlikovanja dinamičkog od epistemičkog tumačenja značenja.

Na kraju, Palmer (2001) uspostavlja osnovnu distinkciju između propozitivne modalnosti (*Propositional modality*) i modalnosti događaja (*Event modality*), pri čemu prva izražava govornikov stav prema sadržaju propozicije, dok druga izražava stav govornika prema potencijalnoj budućoj radnji/događaju. Tipološke kategorije koje pripadaju domenu propozitivne modalnosti su epistemička modalnost, kojom govornici izražavaju svoj sud o faktualnom statusu propozicije, i evidencijalna modalnost, kojom govornici sugerišu dokaze na kojima zasnivaju svoj sud o faktualnom statusu propozicije². Sa druge strane, deontička i dinamička modalnost predstavljaju podtipove modalnosti događaja, pri čemu deontička podrazumeva uslovljavajuće faktore koji su eksterni u odnosu na subjekat iskaza (dozvola, obaveza koje nameće spoljašnji izvor), dok dinamička modalnost podrazumeva unutrašnje predispozicije subjekta za vršenje određene radnje (volja ili sposobnost). Kada je reč o izražavanju želja i strahova, njihov status je delimično deontički delimično epistemički, jer one izražavaju stav prema propoziciji čiji faktualni status nije utvrđen ili propoziciji nerealizovane radnje (Palmer 2001: 13).

Sve gorepomenute klasifikacije predstavljaju rezultat proučavanja i razmatranja modalnosti u engleskom jeziku, ili primene ustanovljenih zaključaka na istraživanja drugih jezika u kojima engleski jezik služi kao metajezik. Uprkos činjenici da u literaturi o srpskom jeziku donedavno nisu postojale iscrpne analize modalnosti kao semantičke kategorije, možemo uočiti izvesne paralele u tumačenju i definisanju modalnosti i modalnih kategorija, pre svega kada govorimo o opštoj definiciji modalnosti kao kategorije kojom govornik svom iskazu ili situaciji iskazanoj njime pripisuje određenu kvalifikaciju u smislu faktualnosti propozicije, odnosno

² Detaljnija diskusija tumačenja odnosa dve navedene kategorije sledi u narednim poglavljima rada.

realizovanosti/nerealizovanosti radnje koja se iskazuje predikacijom, sa jedne, i sopstvenog stava, sa druge strane.

Tradicionalne gramatike srpskog jezika su se bavile modalnim značenjem isključivo u okviru analize gramatičkih kategorija modusa i glagolskog vremena (Belić 1957 citirano u Belić 1999; Stevanović 1979; Stanojčić i Popović 1997). Terminom „modalni“ označavali su se iskazi čije predikacije su upućivale na nerealizovane radnje i subjektivne stavove govornika/subjekta rečenice (Stevanović 1979).

Novija istraživanja na kritički način sagledavaju tradicionalne pristupe modalnosti u srpskom jeziku i pokušavaju da ostvare doprinos jedinstvenoj teoriji modalnosti analizama realizacije značenjskih koncepata izvesnosti, mogućnosti, verovatnoće, obaveze, permisivnosti, itd. u srpskom jeziku.

U današnjoj literaturi koja se bavi modalnošću pored termina modalnost „*realis/irrealis*“ koji se odnosi na modalnost u užem smislu, odnosno objektivnu/asertivnu modalnost kojom se sadržaj propozicije prikazuje kao realan ili se upućuje na odsustvo takve kvalifikacije, susrećemo i sa terminom subjektivna modalnost koja zapravo predstavlja modalnost u širem smislu i odnosi se na sva ona značenja i kvalifikacije koje govorno lice pripisuje svom iskazu uz jasno isticanje da je reč o kvalifikaciji govornog lica, uključujući značenja korisnosti onoga o čemu je reč, značenja verovatnoće da je realno ono o čemu je reč, značenja da govorno lice nije izvor informacije za ono o čemu je reč (Piper 2005: 637-643). Kao podtipovi, odnosno semantičke kategorije subjektivne modalnosti navode se epistemička modalnost (kvalifikacija stepena uverenosti govornog lica u istinitost sadržaja propozicije), imperceptivna modalnost (kvalifikacija iskaza u smislu da govorno lice nije izvor informacije), metajezička modalnost (kvalifikacija razumljivosti iskaza u smislu adekvatnosti forme i sadržaja iskaza), aksiološka i ekspresivna modalnost (Piper 2005: 643-645). U ovom radu ćemo se posebno zadržati na tumačenjima epistemičke i imperceptivne modalnosti u segmentu posvećenom analizi odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, pošto evidencijalne značenjske ekstenzije u srpskom jeziku tumačimo u odnosu na markere epistemičke i imperceptivne modalnosti.

Uzimajući u obzir sve gorenavedene probleme vezane za definisanje kategorije modalnosti i njenih semantičkih potkategorija, pokušaćemo da u ovom radu dođemo do sistematičnog pristupa koji će doprineti razjašnjenju postojećih nedoumica u

engleskom, a naročito u srpskom jeziku u kom nedostaje celovito objašnjenje i prikaz kategorije modalnosti i spektra njenih jezičkih operatora.

1.5 Struktura teze

Nakon uvoda u problematiku i značaj tematskog fokusa ovog rada, predstavimo strukturu teze koja počinje od uspostavljanja jedinstvenog teorijskog okvira za istraživanje odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti. Teorijski okvir je utemeljen na funkcionalnom lingvističkom pristupu, sa naglaskom na interpersonalnim funkcijama jezika uopšte, a naročito epistemičke modalnosti i impliciranih semantičkih evidencijalnih ekstenzija. S obzirom na multidisciplinarni pristup, uz značajnu dominaciju pragmatičke perspektive i deiktički karakter kategorija koje su predmet analize, teorijski okvir inkorporira elemente teorije deikse, čije osnovne odrednice izlažemo u nastavku, uz objašnjenje adekvatnosti primene ove teorije na istraživanje odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti.

U narednom delu rada bavimo se kategorijom epistemičke modalnosti u engleskom i srpskom jeziku, razmatranjem terminološke raznovrsnosti koja se susreće u literaturi, razvojem epistemičkih značenja iz dijahronijske perspektive, definicijom epistemičke modalnosti kao podsistema propozicione modalnosti, obrazlaganjem njenih deiktičkih obeležja i razmatranjem semantičkih i sintaksičkih karakteristika epistemičkih modalnih operatora u engleskom i srpskom jeziku.

Deo teze koji sledi nakon dela posvećenog epistemičkoj modalnosti objašnjava koncept evidencijalnosti, njen semantički sadržaj, dijahronijski razvoj evidencijalnih značenja i ukazuje na društveno-jezički značaj istraživanja ove kategorije, uz uspostavljanje jasne distinkcije između jezika u kojima evidencijalnost egzistira kao diskretna morfološka paradigma i jezika u kojima se evidencijalna značenja realizuju posredstvom drugih gramatičkih kategorija i sintaksičko-leksičkih strategija, uključujući formalne markere gramatičkih kategorija glagolskog vremena, aspekta, glagolskog načina, modalnosti, itd.

U nastavku teze pokušavamo da identifikujemo korelacije između evidencijalnosti i epistemičke modalnosti posmatrajući njihov interaktivni odnos u engleskom i srpskom jeziku sa stanovišta semantičko-pragmatičkog interfejsa. Odnos

epistemičke modalnosti i evidencijalnosti razmatramo iz perspektive teorije semantičkih mapa i sa stanovišta diskursa uspostavljanjem distinkcije između ilokutivnih i epistemičkih evidencijala. Uz osvrt na dosadašnja istraživanja odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti kroz realizaciju pomenutih kategorija, razmatramo pojmove subjektivnost/intersubjektivnost i performativnost/deskriptivnost koji odražavaju tesnu povezanost koncepata evidencijalnosti i epistemičke modalnosti.

Kontrastivna analiza koja sledi započinje opisom korpusa i metodologije, koja podrazumeva kvantitativnu i kvalitativnu analizu.

Kvantitativna analiza ispituje učestalost upotrebe epistemičkih operatora sa evidencijalnim značenjem u engleskom i srpskom jeziku u odnosu na žanr medijskog diskursa i društveno-političko-kulturološki kontekst, ali i frekventnost zastupljenosti određene strukture kao preferirane komunikativne strategije.

Kvalitativna analiza se fokusira na identifikaciju epistemičkih operatora posredstvom kojih se vrši realizacija evidencijalnih značenjskih ekstenzija u engleskom i srpskom jeziku uz osvrt na pragmatičke efekte njihove upotrebe – strategije pozitivne i negativne učtivosti i različite diskursne strategije, uključujući nametanje sopstvenih stavova i mišljenja u cilju uticanja na tuđe, sakrivanje iza tuđih stavova, ograđivanje, ublažavanje nametljivosti, itd. Analizirajući upotrebu markera epistemičke modalnosti, modalnih glagola/priloga/prideva, nefaktivnih glagola kognicije i mišljenja, glagola percepcije, katenativnih glagola, kao i leksičkih markera evidencijalnosti koji se smatraju marginalnim operatorima epistemičke modalnosti u oba jezika u okviru političkih, zabavnih i sportskih novinskih tekstova, ispitaćemo na koji način sintaksička struktura rečeničnih, parentetičkih i kopulativnih konstrukcija čiji su konstituenti pomenuti markeri utiče na tumačenje evidencijalnih značenja i pragmatičke efekte njihove upotrebe.

1.6 Ciljevi istraživanja

Ciljeve istraživanja definišemo i klasifikujemo u odnosu na dominantnu perspektivu određenih segmenata analize.

Cilj kvantitativne analize predstavlja:

- utvrđivanje frekventnosti javljanja epistemičkih operatora sa evidencijalnim značenjima u zavisnosti od žanrovske i tematske raznovrsnosti tekstova;
- utvrđivanje frekventnosti upotrebe određenih izraza kao preferiranih strategija za postizanje datih diskursnih efekata.

Kvalitativna analiza je, međutim, znatno kompleksnija od kvantitativne i podrazumeva višeslojnu perspektivu sinteze lingvističkih disciplina uključujući semantiku, sintaksu, pragmatiku, analizu diskursa, sociolingvistiku i kontrastivnu analizu. Opšti cilj koji objedinjuje navedene discipline možemo formulisati kao utvrđivanje sličnosti i razlika, kako u semantičkoj i sintaksičkoj strukturi paradigme epistemičkih modalnih operatora koji pored osnovnih modalnih značenja sugerišu evidencijalne semantičke ekstenzije³ i njene sadržajne komponente subjektivnost, intersubjektivnost i objektivnost, tako i na nivou kontekstualno uslovljene upotrebe datih jedinica, odnosno njihovih interpersonalnih funkcija u komunikativnoj interakciji.

Preciznijim definisanjem ciljeva u odnosu na posebno izdvojene pristupe analizi, dolazimo do sledeće klasifikacije ciljeva:

Ciljevi zasnovani na semantičkoj podlozi analize podrazumevaju:

- ispitivanje pretpostavke da operatori epistemičke modalnosti mogu kao, posledica polisemije značenja, odražavati evidencijalne vrednosti, dok markeri evidencijalnosti ne moraju nužno implicirati epistemički sud
- utvrđivanje korelacija između stepena govornikove uverenosti u istinitost propozicije i tipa dokaza na kome je sud zasnovan u cilju potvrđivanja deiktičkih skalarnih vrednosti epistemičke modalnosti i evidencijalnosti.
- ispitivanje uloge subjektivno markiranih iskaza u engleskom i srpskom jeziku u implikacijama izvora dokaza koji je dostupan isključivo govorniku ili širem auditorijumu, u vidu opšte poznate informacije koja može predstavljati deo opšteg znanja ili kulturne i istorijske tradicije

³ Pod pojmom semantičkih evidencijalnih ekstenzija podrazumevamo ona značenja epistemičkih modalnih operatora koja se javljaju kao sekundarna značenja datih operatora usled uticaja konteksta iskaza i imaju status implikature u odsustvu leksičkih markera evidencijalnosti u okviru jednog iskaza.

određene govorne zajednice, pri čemu ćemo razmotriti da li se govornik poziva na ličnu ili zajedničku, kolektivnu odgovornost prilikom iznošenja sopstvene evaluacije.

- utvrđivanje uloge govornika na osnovu izvora dokaza „iz prve ruke“ (*firsthand*) ili „posredan izvor informacije“ (*non-firsthand*) - kao aktivnog učesnika i „svedoka“ komunikativnog događaja o kome je reč ili „izveštača“ o originalnom događaju koji je na izvestan način distanciran u odnosu na izvor informacije i time u prilici da odbaci odgovornost za istinitost informacije ili izrazi sumnju po pitanju njene adekvatnosti i pouzdanosti.

Ciljevi istraživanja utemeljeni na pragmatičko-sociolingvističkoj i diskursnoj perspektivi uključuju:

- utvrđivanje komunikativnih ciljeva i pragmatičkih efekata upotrebe semantičkih kategorija evidencijalnosti, subjektivnosti i intersubjektivnosti kao integrativnih činilaca semantičkog sadržaja epistemičkih operatora u odgovarajućem pragmatičkom kontekstu;
- analiza efekata pozitivne i negativne učtivosti, ali i onih diskursnih strategija koje u prvi plan ističu ličnost govornika, sugerišući potrebu za rekonstrukcijom i nadgradnjom teorije učtivosti koja bi umesto primarnog fokusa na potrebama sagovornika inkorporirala i skup strategija za očuvanje „obraza“ govornika kao centralne figure komunikativne situacije, odnosno deiktičkog centra, a s obzirom na shvatanje kooperativne komunikativne interakcije kao procesa u kom se potrebe i govornika i sagovornika neprekidno konstituišu, pregovaraju, uvažavaju i međusobno utiču jedne na druge;
- ukazivanje na mogućnost drugačijeg tumačenja strategija pozitivne učtivosti, ne samo kao isključivo usmerenih ka sagovorniku, već i kao strategija kojima se implicitno u prvi plan stavljaju potrebe govornika.
- ispitivanje korelacija između pozivanja na određene izvore informacije u novinskim tekstovima i sadržaja iskazane informacije, sugerišući različit

stepen govornikovog autoriteta nad informacijom, odnosno različit stepen pouzdanosti/validnosti informacije.

- razmatranje potencijalnih efekata koje upućivanje na različite vidove izvora informacije može imati na ugled govornika, ističući pritom značaj komunikativnih strategija kojima govornik pribegava u cilju zaštite i očuvanja sopstvenog imidža u društvu.

1.7 Metodologija istraživanja

Kontrastivna analiza korpusa u ovom istraživanju kombinuje elemente kvalitativne i kvantitativne metodologije i zasnovana je na tumačenju evidencijalnih značenjskih ekstenzija kao sekundarnih značenja markera epistemičke modalnosti i značenjski bliskih leksičkih markera u engleskom i srpskom jeziku iz funkcionalno orijentisane perspektive interpersonalnog nivoa komunikacije koji podrazumeva aktivno učešće govornika u komunikativnom događaju kroz izražavanje govornikovih ličnih stavova o istinitosti/pouzdanosti informacije iskazane propozicijom. Osim kvalitativne analize funkcionalnih i semantičko-sintaksičkih karakteristika epistemičkih operatora, u radu primenjujemo i kvantitativnu metodu utvrđivanja frekventnosti javljanja epistemičkih operatora sa evidencijalnim značenjima u zavisnosti od žanrovske i tematske raznovrsnosti tekstova, pri čemu se najfrekventnija upotreba očekuje u tekstovima političke orijentacije s obzirom na istaknuto učešće govornika u komunikativnom događaju, kao i tendencija frekventnosti upotrebe određenih izraza kao preferiranih strategija za postizanje datih diskursnih efekata.

Korpus primera sačinjen je na osnovu pisanih tekstova različitih žanrova medijskog diskursa u britanskim i srpskim dnevnim i nedeljnim novinama i časopisima. Glavni kriterijumi pri odabiru tekstova bili su vezani za aktuelnost i kontroverznost teme kojom se dati tekst bavi, s pretpostavkom o frekventnijoj pojavi markera u tekstovima čije su teme aktuelne i od većeg nacionalnog i društvenog značaja, pa su u skladu sa tim kao korpus primera za engleski jezik odabrani tekstovi sa političkom i sportskom tematikom iz dnevnih novina *The Times*, *The Independent*, *The Daily Mirror*, nedeljnika *The Observer*, *The Guardian*; zatim, intervjui iz oblasti estradnog diskursa iz časopisa *Vanity Fair*, *Cosmopolitan*, *Marie Claire*. Sa druge strane, korpus

primera iz srpskog jezika je sačinjen na osnovu političkog i sportskog diskursa prisutnog u najpopularnijim dnevnim novinama kao što su *Politika*, *Blic*, *Novosti*, nedeljnici *NIN* i *Vreme*, dok su kao izvor tekstova zabavnog i estradnog karaktera poslužili časopisi *Story* i *Hello*.

Analiza koja sledi fokusira se na identifikaciju epistemičkih operatora posredstvom kojih se vrši realizacija evidencijalnih značenjskih ekstenzija u engleskom i srpskom jeziku uz osvrt na pragmatičke efekte njihove upotrebe. Analizirajući upotrebu markera epistemičke modalnosti, modalnih glagola, modalnih priloga i prideva, nefaktivnih glagola kognicije i mišljenja, katenativnih glagola, kao i leksičkih markera evidencijalnosti koji se smatraju marginalnim operatorima epistemičke modalnosti u oba jezika u okviru političkih, zabavnih i sportskih novinskih tekstova, ispitaćemo na koji način sintaksička struktura rečeničnih, parentetičkih i kopulativnih konstrukcija čiji su konstituenti pomenuti markeri utiče na ispoljavanje evidencijalnih značenja i pragmatičke efekte njihove upotrebe u različitim kontekstima.

2. USPOSTAVLJANJE JEDINSTVENOG TEORIJSKOG OKVIRA ISTRAŽIVANJA

2.1 Funkcionalni pristup – opšte odrednice

Shvatajući jezik kao sredstvo društvene interakcije u toku koje se odvija neprekidni proces pregovaranja značenja između učesnika komunikativnog događaja, teoretski okvir ovog istraživanja se zasniva na postulatima funkcionalne lingvistike koja jezik posmatra iz perspektive uzajamnog odnosa pojedinca i društvenih faktora impliciranih kontekstom govorne situacije. Uprkos tradicionalnim tumačenjima strukturalizma i generativizma koja posmatraju jezik prvenstveno kao gramatički sistem posredstvom kog se formuliše propozitivni sadržaj iskaza, funkcionalna lingvistika posmatra jezik kao dinamičan, fleksibilan, promenama podložan i kontekstualno-osetljiv sistem čijom upotrebom se ostvaruju ne samo komunikativne, već i različite društvene funkcije. Uvažavajući izvesne teorijske principe sociolingvistike i etnografije komunikacije, funkcionalni pristup u prvi plan ističe međusobno recipročan odnos jezika i društva manifestovan kroz uticaj društvenih faktora na jezičku upotrebu, ali i uticaj pojedinca na društvo posredstvom jezika.

U skladu sa navedenim, teoretski okvir ovog istraživanja se temelji na hipotezama funkcionalne lingvistike Majkla Halideja (Halliday 1985), prema kojima gramatika jednog jezika zapravo predstavlja samo resurs značenja koja su na raspolaganju govornicima datog jezika koji će u odgovarajućem kontekstu „odabrati“ adekvatne jezičke strukture neophodne za postizanje njihovih komunikativnih ciljeva. Prema ovoj teoriji, jezičke strukture kojima se izražava propozitivni sadržaj mogu vršiti trojaku funkciju – funkciju saopštavanja o stanju stvari u domenu realnog sveta u vidu formulacije logičkih odnosa u okviru propozicije, što se naziva ideacionom funkcijom (*ideational*); funkciju saopštavanja o međusobnim društvenim odnosima između učesnika komunikativne interakcije, njihovim stavovima i drugim sadržajima konteksta, što se definiše kao interpersonalna funkcija, i konačno, one mogu upućivati na organizaciju poruke, odnosno vršiti tekstualnu funkciju. Na nivou klauze, navedene funkcije se realizuju posredstvom gramatičkih komponenti tranzitivnosti, modusa i modalnosti, i tema/rema distinkcije (Halliday 1985; citirano u Nichols 1984).

Adekvatnost primene ovog pristupa leži u činjenici da on naglašava ulogu govornika, jer govornikov jezički izbor ne odražava samo njegove sopstvene procene društvenih aspekata situacije, već i recipročni uticaj društvenog konteksta na realizaciju iskaza. Pomenute tri funkcije jezika se zapravo mogu svesti na jedinstvenu funkciju, društvenu funkciju jezika, koja oblikuje sistem izvesnog jezika i određuje njegovu strukturu. Analizom jezičkih struktura odabranih od strane govornika možemo ustanoviti govornikove motivacije na kojima je odabir zasnovan, a time i zaključiti o govornikovom poimanju kontekstualnih faktora i društvenog okruženja u kome dati iskaz nastaje. S obzirom na fokusiranost navedene teorije na aktivnu ulogu govornika u odabiru dostupnih jezičkih sredstava kojima će se prilagoditi društveno-kulturnom kontekstu komunikativne situacije, ova teorija je pogodna za istraživanje kategorije modalnosti čiji operatori vrše interpersonalnu funkciju usmeravanja i upravljanja tuđim ponašanjem, definisanja društvenih uloga, a time i oblikovanja socijalne realnosti.

U skladu sa postulatima funkcionalne lingvistike, ovo istraživanje se zasniva na pristupu koji polazi od funkcije ka formi, uz shvatanje pojma funkcije kao višeslojnog koncepta koji podrazumeva komunikativni cilj, kontekst i značenje (Nichols 1984: 100). Polaznu osnovu analize predstavljaju komunikativni efekti ostvareni upotrebom adekvatnih gramatičkih sredstava odabranih od strane govornika i njihova značenja, s obzirom da realizacija određene gramatičke funkcije u diskursu zahteva upotrebu određenih leksičkih sredstava. Odnos između gramatike i funkcije je indirektan i ostvaruje se posredstvom dijahronijskih procesa, prevashodno gramatikalizacije, koja predstavlja dragocen metod istraživanja interakcije govornika i sagovornika, pružajući čvrste dokaze da su takvi procesi univerzalnog karaktera (Bybee 1995: 298). Upravo u ovoj činjenici se ogleda podobnost primene ovog modela na istraživanje ne samo modalnosti, već i evidencijalnosti pošto dosadašnja istraživanja upućuju na dijahronijski razvoj evidencijalnih značenja iz epistemičkih modalnih operatora (Coates 1983; Traugott 1989; Bybee 1995).

2.1.1 Modalnost iz perspektive funkcionalne lingvistike – interpersonalne funkcije epistemičke modalnosti

Ukoliko želimo da posmatramo modalnost sa aspekta diskursa i komunikativnih funkcija koje modalni operatori vrše, funkcionalna lingvistička teorija se nameće kao jedan od najadekvatnijih teorijskih okvira istraživanja, upravo zbog toga što zajedno sa socijalno-konstrukcionističkim pristupima posmatra jezičku upotrebu u društvenom, kulturnom i institucionalnom kontekstu. Takođe, funkcionalna teorija koju je ustanovio Michael Halliday predstavlja jednu od najuticajnijih lingvističkih teorija na čijim temeljima su se razvile druge teorije orijentisane ka proučavanju uticaja društvene realnosti na jezik, poput teorije socijalne semiotike (Kress 2001) i kritičke analize diskursa (Fairclough 1992 citirano u Strauss 2004). S obzirom da je odražavanje društvene realnosti u diskursu kroz predstavljanje određene ideologije i odnosa moći neminovno obojeno vrednostima i stavovima govornika/autora teksta (Sulkunen & Toronen 1997: 43), a da se pomenute vrednosti i stavovi izražavaju u jeziku posredstvom modalnih operatora i na taj način učestvuju u konstruisanju i govornikovog identiteta, funkcionalna lingvistička perspektiva obezbeđuje plodno tle za istraživanje interpersonalnih funkcija modalnosti.

Modalnost svoje diskursne funkcije manifestuje više implicitno nego eksplicitno na interpersonalnom nivou, s obzirom da se uloge govornika i sagovornika formiraju u toku interakcije na osnovu procenjivanja pouzdanosti sadržaja izrečenog klauzom, što upućuje na pretpostavke da modalnost u funkcionalnom smislu podrazumeva samo iskaze epistemičke modalnosti, dok deontička i dinamička modalnost, uključujući i njihove semantičke potkategorije zapravo predstavljaju modulacije i vrše ideacionu funkciju opisivanja logičke i iskustvene strukture realnosti, odnosno datog stanja stvari (Halliday 1976 citirano kod Iwamoto 2007). Halliday (2000) uspostavlja distinkciju između modulacije i modalizacije na osnovu procesa metaforizacije značenja. Modulacija se odnosi na kongruentne semantičke predstave modalnosti i naglašava korenske funkcije modala, posmatrane kao „unutrašnja“ (*intrinsic*) značenja, dok modalizacija podrazumeva proces metaforizacije kongruentnih semantičkih značenja ka njihovim apstraktnim tumačenjima, pri čemu subjektivna eksplicitna značenja mentalnih glagola npr. postaju objektivno-implicitna upotrebom modalnih izraza; dakle,

prilikom iznošenja sopstvenih stavova upotrebom metaforičkih izraza epistemičke modalnosti govornici zapravo zamagljuju činjenicu da iznose sopstveni stav ili mišljenje (Tarantino 2011: 21), što predstavlja još jednu od interpersonalnih funkcija – ograđivanje.

Međutim, distinkcija između modulacije i modalizacije nije jasno istaknuta u okviru funkcionalne lingvistike. Naime, smatra se da čak i modulacije kao što su obaveza ili sposobnost, obično sadrže govornikov sud, bilo kao izvora obaveze ili kao evaluatora činjeničnog stanja (Sulkunen & Toronen 1997: 50). Svaki pokušaj uspostavljanja jasnih granica između modulacije i modalizacije zapravo bi predstavljao uspostavljanje razlike između onoga što se saopštava o svetu i struktura koje izražavaju odnos između autora/govornika i recipijenta/sagovornika, odnosno razlike između ideacione i interpersonalne funkcije, čime bi semantičke funkcije modalnosti bile svedene samo na odražavanje odnosa između govornika i sagovornika, odnosno interpersonalni nivo. Na ovaj način, spektar značenja obuhvaćen semantičkom kategorijom modalnosti bi bio suviše sužen, a analize jezičke upotrebe sadrže pregršt dokaza o upravo suprotnim zaključcima. Stoga se pomenuta diferencijacija može posmatrati kao pokušaj razjašnjavanja neodređenosti u značenju modalnih tipoloških kategorija posredstvom definisanja funkcije, ali ne i kao polazna osnova u analizi interpersonalnih funkcija modalnosti.

Uzimajući u obzir činjenicu da bi razmatranje interpersonalnih funkcija svih tipova modalnosti i njihovih formalnih markera prevazilazilo obim ovog rada, a da je tema istraživanja vezana za epistemičku modalnost, osvrnućemo se na nekoliko interpersonalnih funkcija epistemičkih modalnih operatora.

Kao najznačajnije interpersonalne funkcije epistemičke modalnosti navode se funkcija učtivosti (Brown & Levinson 1978; Myers 1989 citirano u White 2003; Turnbull and Saxton 1997; Qiuping 2012), pregovaračka funkcija i konstruktivna funkcija. Navedene funkcije upućuju na recipročnu konstruktivnu ulogu jezika i društva i odnose se pre svega na predstavljanje govornika i njihovog imidža posredstvom jezika, formiranje različitih tipova identiteta govornika/pisca (pregovarački/autoritativni govornik), odnosa pošiljaoca i recipijenta poruke (odnos jednakosti vs. hijerarhijski odnos, dvosmeran ili jednosmeran) i konstituisanje govornih zajednica kao demokratskih ili hegemonskih (Qiuping 2012: 353). U okviru teorije učtivosti (Brown

& Levinson 1978), interpersonalne strategije u prvom planu služe da zaštite negativni obraz sagovornika kao najznačajniju komponentu poštovanja u zapadnjačkoj kulturi. Upotreba ograda i „slabih“ modalnih izraza istovremeno štite negativni obraz sagovornika i pozitivni obraz govornika kroz ukazivanje poštovanja sagovorniku izbegavanjem nametljivosti i zauzimanjem otklona prema sadržaju iskaza (Hyland 1996: 15; Qiuping 2012: 356).

Pregovaračka funkcija epistemičkih modalnih operatora se posmatra u okviru teorije heteroglosije zasnovane na pregovaranju značenja između različitih glasova (Bakhtin 1998). Ova teorija ističe značaj dijaloga u kreiranju i širenju novih ideja, podstičući na taj način socio-lingvističku kreativnost. Naime, prema ovoj teoriji, naše ideje dobijaju oblik tek nakon što prođu kroz proces aktivne interakcije ideja, odnosno njihove razmene u komunikativnoj interakciji, pri čemu se ističe aktivna uloga recipijenta poruke, čitaoca ili slušaoca. Oni su ti prema kojima je određen iskaz usmeren i čije tumačenje iskaza koje podrazumeva i izražavanje njihovog sopstvenog stava i mišljenja doprinosi generisanju novih ideja i znanja. Upotreba „slabih“ modalnih izraza i ograda predstavlja dvosmernu, dinamičku i otvorenu diskurzivnu praksu koja podstiče primaoca poruke na razmišljanje i ostavlja prostor za reakciju, a samim tim i interakciju. Upotreba „jakih“ epistemičkih operatora predstavlja jednosmeran, statičan i zatvoren način komunikacije kao sredstvo nametanja govornikove sopstvene volje i stavova u odnosu na recipijenta (Qiuping 2012: 358).

Konstruktivna funkcija epistemičke modalnosti se analizira iz perspektive interfejsa jezika i društva kao dva entiteta koja međusobno utiču na sopstveno konstituisanje. Međusobni uticaj društva i jezika se prevashodno ogleda u načinu na koji se jezičkim sredstvima uspostavljaju i promovišu kontrola i moć. Modalnost se posmatra kao mehanizam diferenciranja moći učesnika interakcije i definiše se na osnovu dualizma moći i sigurnosti (Kress 2001). Analizom upotrebe epistemičkih modalnih operatora, možemo zaključiti na koji način se govornik pozicionira u odnosu na recipijente pre svega na skali moći i hijerarhije (jednakost/nejednakost; superiornost/inferiornost), kakav odnos želi da uspostavi sa njima upotrebom određenih diskursnih markera (monološko/dijaloško izražavanje), kakav ton interakcije (tentativni/asertivni) želi da uspostavi i kakvu govornu zajednicu želi da stvori (demokratsku/potčinjenu). Jaka modalnost implicira visok stepen pouzdanosti i

sigurnosti, a samim tim i moći, dok slaba modalnost implicira nesigurnost. Izricanje stavova u tekstu tumači se kao način uticanja na mišljenje čitalaca ili podilaženje njihovim očekivanjima. Lični sudovi deluju ubedljivo i značajno, samo ako odražavaju ili su vezani za ideologiju date zajednice, sistem vrednosti koji se u datoj zajednici smatra normalnim, zanimljivim, relevantnim, novim, korisnim, dobrim, lošim, itd. (Hyland 1996: 175). Možemo zaključiti da navedene tri funkcije zapravo reflektuju tri međusobno odvojene, ali u analizi modalnosti nužno isprepletane perspektive – pragmatičku, socijalnu i ideološku.

Pored navedenih funkcija, operatori epistemičke modalnosti mogu u određenim kontekstima implicirati značenja evidencijalnosti, subjektivnosti ili intersubjektivnosti i vršiti i druge pragmatičke funkcije, kao što su ubeđivanje, ublažavanje kritike, izbegavanje odgovornosti (Iwamoto 1998; Bogaert 2010; Bonyadi 2011), itd. o čemu govore naredna poglavlja.

Dakle, možemo zaključiti da funkcionalna lingvistika posmatra modalnost, i to pre svega epistemičku modalnost, kao lingvističko sredstvo usmeravanja i kontrolisanja ponašanja ljudi, što potvrđuju dosadašnja istraživanja utemeljena na premisama funkcionalizma (Halliday 1985; Verstraete 2001; Bonyadi 2011). Na taj način, epistemička modalnost se dovodi u vezu sa izražavanjem određene ideologije, stavova i odnosa moći u društvu, najpre u okviru medijskog diskursa, što upućuje na neophodnost multidisciplinarnog pristupa izučavanju modalnosti koji bi ujedinio jezičke discipline pragmatike, analize diskursa i kritičke analize diskursa. Ovo istraživanje upravo polazi od pomenutih funkcija epistemičkih modalnih operatora sa ciljem utvrđivanja kontekstualnih faktora koji utiču na njihovo javljanje u medijskom diskursu engleskog i srpskog jezika i otkrivanja potencijalno novih značenja koja proističu iz društveno-jezičkog konteksta njihove upotrebe, kao što su semantičke ekstenzije evidencijalnosti.

2.2 Deiksa kao jezički fenomen

Imajući u vidu da funkcionalni pristup u prvi plan ističe ulogu govornika kao centralne figure u komunikativnom događaju i „egocentrični“ karakter tumačenja fenomena deikse u odnosu na „kanonski kontekst situacije“ – govornikovo „ovde i sada“ pri čemu govornik predstavlja deiktički centar (Lyons 1977: 637; Levinson 1983:

63; Frawley 1992: 275), u ovom radu uspostavljamo jedinstveni teorijski koncept deikse zasnovan na semantičko-pragmatičkim principima koji najotvorenije oslikava odnos strukture jezika i društvenog konteksta.

Najjednostavnije rečeno, jezički fenomen deikse najtransparentnije oslikava odnos jezika i konteksta kroz strukturu samog jezika, što ovaj teorijski koncept čini pogodnim za primenu u okviru ovog istraživanja. Iako se značenje samog termina deiksa, koji potiče iz grčkog jezika i označava upućivanje na određeni entitet i prototipični primeri gramatikalizacije deikse u većini jezika (pokazne zamenice/determinatore, lične zamenice prvog i drugog lica, gramatička kategorija glagolskog vremena, specifični vremenski i prostorni priloz, kao što su sada i ovde) čine relativno jednostavnim za analizu i tumačenje, značaj proučavanja deikse i raznolikost deiktičkih sistema u jezicima sveta potvrđuju obimna istraživanja pod okriljem Maks Plank Instituta za psiholingvistiku (Silverstein 1976; Goodwin 2000; Levinson 2003; Enfield 2003 citirano u Dendale & Tasmowski 2001).

S obzirom da ista rečenična struktura određenog semantičkog sadržaja može u različitim kontekstima vršiti funkcije različitih govornih činova, deiksa se tumači kao interfejs u okviru kog se prepliću granice pragmatike i semantike (Lyons 1977; Levinson 1983; Frawley 1992). Prilikom takvog dvostranog tumačenja, treba uzeti u obzir distinktivno obeležje deikse kao načina enkodiranja svih mogućih diverziteta kontekstualnih aspekata iskaza, kao i same unutrašnje strukture iskaza. Postavlja se pitanje na koje sve aspekte konteksta se deiksa odnosi prilikom interpretiranja značenja određenog iskaza. Nezavisno od gramatičke strukture kojom se deiksa manifestuje, tj. deiktičkih markera, kontekst, koji pritom utiče i na istinitost propozicije iskazane datim iskazom, obuhvata niz spoljašnjih faktora kao što su identitet govornika i recipijenta poruke, predmeti, vreme ili mesto na koje se upućuje, ali i unutrašnje markere, prisutne u samom iskazu, među kojima najznačajnije mesto pripada kategoriji glagolskog vremena (Lyons 1977: 637-638; Levinson 1983: 58).

Prihvaćeno je tumačenje na osnovu kojeg propozicije iskazane rečenicom predstavljaju funkciju između mogućih svetova i datog konteksta koji obezbeđuje istinosnu vrednost propozicije. Definišući kontekst kao skup pragmatičkih koordinata ili referentnih tački koje se odnose na govornika, recipijenta poruke, vreme ili mesto iskaza, zaključujemo da rečenice mogu izraziti različite propozicije u različitim

situacijama upotrebe. Značenje iskaza se stoga izvodi na osnovu povezanosti konteksta i propozicije, čime se ostvaruje veza između značenja propozicija u mogućim svetovima i njene istinosne vrednosti u referentnom svetu.

Uzevši u obzir filozofske i pragmatičke aspekte deikse, deiksa se može definisati kao način referiranja na entitete u datom kontekstu, odnosno kao način na koji se neki iskaz vezuje za neku tačku u kontekstu. Deiksa predstavlja funkciju mogućih kontekstualnih svojstava koja služe kao tačke vezivanja (*anchoring points*) koje određuju vrste deikse (Frawley, 1992). Tradicionalne vrste deikse obuhvataju ličnu, prostornu i vremensku deiksu. Dok se lična deiksa (*person deixis*) bavi enkodiranjem uloge učesnika određenog komunikativnog događaja u okviru kog je izrečen dati iskaz, prostorna (*spatial deixis*) i vremenska deiksa (*temporal deixis*) enkodiraju prostorne i vremenske relacije i lokacije u odnosu na lokaciju učesnika komunikativnog događaja i vreme u kom je iskaz izrečen, ili, ukoliko je reč o pisanom medijumu, vreme kada je poruka napisana. Tradicionalna istraživanja deikse ističu značaj prostorne deikse u tumačenju značenja glagolskih kategorija, prvenstveno na osnovu distinkcije između dva osnovna tipa prostornih markera, onih koji ukazuju na blizinu u odnosu na govornika, proksimalnih izraza, i onih koji ukazuju na udaljenost od govornika, distalnih izraza. Ova distinkcija se primenjuje i na interpretaciju modalnosti kao epistemičke deikse s obzirom na postojanje distalnih modalnih markera koji se u svom značenju udaljavaju od centralnih semantičkih komponenti, ostvarujući na taj način višestruke pragmatičke ciljeve, među kojima dominiraju aspekti distance i ograđivanja.

Pomenutim tradicionalnim kategorijama, Lyons (1977) i Levinson (1983) dodaju još dva tipa deikse, diskursnu ili tekstualnu deiksu i socijalnu deiksu. Diskursna deiksa (*discourse deixis*) se bavi enkodiranjem relacija između sadržaja iskaza i delova teksta/diskursa u kom se pomenuti iskaz stvara. Konačno, socijalna deiksa se bavi tumačenjem društvenih razlika u odnosu na uloge učesnika komunikativnog događaja, naročito u okviru odnosa govornika i sagovornika ili govornika i određenog referenta. U mnogim jezicima distinkcije u gradaciji društvenog ranga govornika i sagovornika su gramatikalizovane u morfološkom sistemu u formi honorifika, ali i izborom zamenica *ti/Vi*, određenim načinom obraćanja, kao i odabirom formalnog ili neformalnog stila u komunikaciji, što proizvodi implikacije za uzajamnu povezanost fenomena deikse i učtivosti, pri čemu se učtivost tumači prevashodno na osnovu upotrebe distalnih formi.

2.2.1 Osnovne karakteristike deiktičkih sistema

Deiktički sistemi prirodnih jezika nisu proizvoljno organizovani oko bilo kog konteksta, već naprotiv, podrazumevaju kontekst razgovora licem u lice. Sledeći Lyons-ove teorijske postavke (1977: 637), možemo zaključiti da se gramatikalizacija i leksikalizacija deikse najbolje tumače u odnosu na takozvani „kanonični kontekst situacije“ koji podrazumeva odnos govornik-sagovornik ili govornik-više sagovornika u okviru usmenog medijuma komunikacije u situaciji u kojoj su svi učesnici komunikativnog događaja prisutni uz mogućnost opažanja jedni drugih, kao i svih paralingvističkih odlika date situacije.

Koncept deikse je konstruisan na egocentričan način što sugerise da su deiktički izrazi vezani za specifične tačke komunikativnog događaja koje se smatraju nemarkiranim tačkama vezivanja koje čine deiktički centar ili „*origo*“ u odnosu na koji se tumači komunikativni događaj i njegova povezanost sa kontekstom (Frawley 1992: 275). Deiktički centar podrazumeva govornika kao centralnu figuru komunikativnog događaja, vreme nastanka iskaza kao centralno vreme, lokaciju govornika u trenutku izricanja iskaza kao centralno mesto, diskursni centar kao tačku na kojoj se govornik nalazi u toku izricanja iskaza i socijalni centar kao govornikov društveni status i rang u odnosu na koji se posmatra status i rang referenta. Sve deiktičke komponente se jasno odražavaju u domenu epistemičke modalnosti koja je orijentisana ka govorniku kao izvoru iskaza, odnosno suda čije tumačenje se vezuje isključivo za sadašnjost, odnosno sam trenutak nastanka iskaza, a sam odabir jezičkih sredstava od strane govornika reflektuje uticaj društvenih okolnosti, između ostalog i društvenog statusa i ranga govornika u odnosu na status i rang recipijenta poruke ili sadržaja poruke kao potencijalnih referenata.

Moderna istraživanja, međutim, opovrgavaju značaj prostorne bliskosti referenta kao polazne osnove tumačenja deikse i u prvi plan ističu način na koji učesnici komunikativnog događaja pristupaju referentu, putem percepcije, kognicije ili društvenog delovanja (Hanks 2009: 10). Naglašavajući pragmatičku orijentaciju deiktičkih kategorija, analiza deiktičkih markera treba da bude zasnovana na tumačenju njihove upotrebe u društveno uslovljenim kontekstima. Savremena istraživanja deikse dovode u sumnju tradicionalno utvrđene deiktičke komponente prostorne i vremenske

bliskosti/udaljenosti, egocentričnost kao suštinsku osnovu tumačenja deiktičkih značenja i origa predstavljenog u vidu govornika kao centralne figure interakcije, zanemarujući na taj način ličnost sagovornika koji takođe predstavlja neizostavni element komunikativnog događaja. Origo mogu predstavljati govornik, sagovornik, njihov međusobni odnos ili bilo koji drugi aspekt konteksta u zavisnosti od komunikativne situacije. Egocentričnost predstavlja samo jednu od mogućnosti. Pored prostora kao deiktičke odrednice koji predstavlja samo jednu sferu konteksta, ne smemo zapostaviti vreme, percepciju (taktilnu, vizuelnu, auditivnu), pamćenje nasuprot anticipaciji i funkcije koje neki autori smatraju „snagom deikse“, uključujući predstavljanje, direktivnost, demonstrativnost, referencijalnost i ne-referencijalnost (Hanks 2009: 11).

2.2.2 Deiktički karakter epistemičke modalnosti i evidencijalnosti

S obzirom da morfološke kategorije evidencijalnosti i modalnosti uopšte odlikuje deiktički karakter (Chung & Timberlake 1985; Jakobson 1957 citirano u Mushin 2000), logično je da se teorijski okvir za tumačenje ovih kategorija oslanja na teoriju modalnosti kao epistemičke deikse.

Shvatanje modalnosti u okvirima fenomena deikse leži u osnovi pragmatičkih tumačenja modalnosti kao kategorije kojom govornik uspostavlja distancu, otklon prema sadržaju iskazane propozicije i njenoj aktualizaciji. Modalnost se u okviru strategija negativne učtivosti javlja kao glavni marker konvencionalne indirektnosti pri čemu doprinosi promeni ilokucione sile određenog iskaza, ostvarujući efekat distance i učtivosti. Upravo se na komponentama prostorne deikse zasniva tumačenje fenomena učtivosti kao deiktički ustrojenog sistema. Efekat učtivosti se ostvaruje deiktičkom upotrebom glagolskih vremena ili modalizovanih iskaza koji referiraju u najvećem broju slučajeva na svet hipotetičkog, koji se udaljava od sveta realnog, odnosno govornikovog „ovde i sada“. Na taj način, udaljavanjem od referentnog sveta, stvarnog sveta u kome nastaje iskaz, govornik nameće izraženi svet, odnosno sadržaj propozicije referentnom svetu, stvarajući distancu, otklon prema iskazanom sadržaju i prema sagovorniku. Distanca između govornika i sagovornika postaje gradacioni koncept, koji može biti

ispoljen u jačem ili slabijem stepenu u zavisnosti od jezičkih sredstava kojima se izražava.

Interpretacija epistemičke modalnosti na osnovu principa deikse koja dovodi ovaj tip modalnosti u blisku vezu sa evidencijalnošću zasnovana je na postavkama kategorija izvora/pravca znanja i skalarnih vrednosti jačine znanja. U deiktičkom smislu, modalnost se definiše kao način na koji jezik enkodira poređenje između izraženog sveta (neaktualizovano stanje stvari sadržano u propoziciji) sa referentnim svetom (stvarni svet u kome nastaje iskaz, govornikovo „ovde i sada“). U skladu sa osnovnim deiktičkim pojmovima, izraženi svet (neaktualizovano stanje stvari sadržano u propoziciji) predstavlja epistemički ekvivalent locirane deiktičke tačke, dok referentni svet (stvarni svet u kome nastaje iskaz, govornikovo ovde i sada) predstavlja ekvivalent deiktičkog centra. Sa stanovišta deiktičkih tačaka, epistemički centar ili glavnu deiktičku tačku čini izvor znanja koji može biti sam govornik (*self*) ili drugo lice (*nonself*) (Frawley 1992; Huddleston 2002). Međutim, jezici uglavnom sadrže i dodatne kategorije izvora znanja nastale kombinacijom deiktičke kategorije pravca i izvora – od govornika, ka govorniku, od drugog lica, ka drugom licu (Frawley 1992: 412).

Ono što povezuje deiktičke sisteme i sistem epistemičke modalnosti i evidencijalnosti jeste karakterizacija referenta kao predmeta obostranog/zajedničkog znanja ili predmeta na koji jedan ili drugi učesnik polažu pravo na osnovu autoriteta, vlasništva ili učestale interakcije. Na ovaj način ključno pitanje prostorne lociranosti referenta u odnosu na deiktički centar zamenjuje pitanje načina na koji mi pristupamo referentu i identifikujemo ga u odnosu na nas.

Na osnovu definisanja epistemičke modalnosti posredstvom deiktičkih komponenti, dolazimo do zaključka da epistemička modalnost implicira semantičke ekstenzije evidencijalnosti, gramatičke kategorije kojom se u određenim jezicima markira izvor informacije i koja u engleskom i srpskom jeziku ne postoji kao distinktivna morfološka kategorija. Stoga, otvara se pitanje identifikacije i statusa evidencijalnosti kao zasebne gramatičko-semantičke kategorije ili integrativne komponente epistemičke modalnosti u engleskom i srpskom jeziku, o čemu još uvek ne postoji konsenzus među proučavaocima ove specifične gramatičke kategorije. Jedan od ciljeva ovog istraživanja jeste pružanje nove sistematične perspektive za posmatranje odnosa ove dve kategorije. U nastavku studije ćemo podrobnije objasniti i primerima

potkrepiti deiktičku prirodu epistemičke modalnosti koja na posredan način, gradiranjem i skalarnim kvalifikovanjem izvora znanja i dokaza za pouzdanost informacije, otkriva deiktički karakter evidencijalnosti.

3. EPISTEMIČKA MODALNOST U ENGLESKOM I SRPSKOM JEZIKU

3.1 Terminološka problematika u nomenklaturi epistemičke modalnosti

U prethodnim odeljcima teze istaknuta je kompleksnost definisanja modalnosti kao kategorije u širem smislu, što se neumitno odražava i na definisanje tipova modalnosti, konkretno epistemičke modalnosti kao predmeta interesovanja u okviru ovog rada. U literaturi se susrećemo sa terminima epistemologija, epistemička logika, epistemičnost, epistemička modalnost. Ovaj segment teze posvećen je razjašnjavanju ovih termina u cilju rasvetljavanja terminoloških razlika u okviru različitih teorija koje se bave epistemičkom modalnošću i uspostavljanja terminoloških odrednica koje će se primenjivati u okviru ovog rada.

Naime, tradicionalni lingvistički pristupi polaze od filozofskih postavki i definicija epistemologije, na koje se u znatnoj meri nadovezuju i savremene definicije epistemičke modalnosti. Upravo činjenica da se definicije epistemičke modalnosti zasnivaju na epistemologiji ukazuje na neodvojivu povezanost i isprepletanost epistemičke modalnosti i evidencijalnosti koja u filozofskom smislu takođe pripada domenu epistemologije.

Među prvima Lyons (1977: 793) upućuje na dva termina koja se javljaju u istraživanjima utemeljenim na principima modalne logike – epistemologija, oblast koja se bavi prirodom i izvorom znanja, i epistemička logika koja se bavi logičkim strukturama iskaza kojima se tvrdi ili implicira da je određena propozicija ili skup propozicija poznat ili pouzdan. U lingvističkim istraživanjima termin epistemologija obuhvata sve načine na koje govornici stiču znanje i manipulišu njime u smislu potkrepljivanja pouzdanosti sopstvenih iskaza što se dalje odražava na njihov status u datoj komunikativnoj interakciji i mogućnost uticaja na sagovornika. Postavlja se pitanje da li je epistemička modalnost potkategorija epistemologije ili se epistemologija kao pojmovna kategorija formalno realizuje posredstvom jezičkih markera epistemičke modalnosti. S obzirom da postoje jezici u kojima se izvor informacije formalno obeležava distinktivnim morfološkim kategorijama koje mogu, ali ne moraju nužno biti obojene značenjima epistemičke modalnosti, nameće se zaključak da u tim jezicima

formalni markeri epistemologije odražavaju evidencijalnost, ali ne nužno i epistemičku modalnost. Međutim, s obzirom da postoje i jezici u kojima se izvor informacije, odnosno saznanja, formalno ne markira posredstvom morfološke paradigme, kao što je slučaj sa engleskim i srpskim jezikom, možemo zaključiti da epistemički operatori u izvesnim kontekstima nagoveštavaju izvor informacije i na taj način upućuju na povezanost epistemologije, odnosno evidencijalnosti, i epistemičke modalnosti.

Za razliku od Lyons-a koji epistemičku modalnost posmatra kroz prizmu epistemičke logike, savremeni lingvisti tumače epistemičku modalnost kao zasebnu semantičku kategoriju koja odražava elemente epistemologije, ali isključivo u zavisnosti od konteksta date upotrebe. S tim u vezi, Timberlake (1985: 316) razlikuje tri osnovne oblasti u okviru modalnosti – epistemologiju, koncept obaveze i koncept kontigentnosti, čime epistemologiju i epistemičku modalnost posmatra kao odvojene koncepte. Iz njegove perspektive, epistemologija se odnosi na sistem znanja o događajima i svetu oko nas. U kontekstu komunikativne interakcije, figura govornika se često posmatra kao neprikosnoveni autoritet i izvor znanja i uverenja koja iznosi, ali je ta uloga suštinski mnogo složenija. Naime, govornik ima dvostruku ulogu – ulogu primaoca znanja posredstvom izvora informacija (kao što su senzorna percepcija, poruke/izveštaji drugih lica) i ulogu govornika, onog koji saopštava dati informativni sadržaj.

Iako se u jezicima u kojima se govornik doživljava kao neprikosnoveni autoritet nad informacijom često zanemaruje njegova aktivnost u pribavljanju informacija i znanja, što za posledicu ima odsustvo morfo-sintaksičkih markera izvora saznanja, u pojedinim jezicima postoje sredstva kojima se takvi epistemološki procesi markiraju (Timberlake 1985: 317). Pitanja su najeksplicitniji operator u domenu epistemologije – u njima govornik priznaje nedostatak apsolutnog autoriteta i zahteva od sagovornika da preuzme ulogu autoriteta i ispravi nedostatak informacije. Čak i tvrdnja sa visokim stepenom pouzdanosti poseduje izvesni stepen epistemološke modalnosti. Na skali između epistemološke nesigurnosti izražene pitanjima i približne apsolutne sigurnosti asertivnih iskaza, govornik može da referira na određene aspekte epistemologije, često definisane kao evidencijalnost – obraćanje pažnje na izvor i način sticanja znanja i stepen njegove pouzdanosti. Epistemologija kao domen, dakle, podrazumeva stepen pouzdanosti znanja, koji je u direktnoj vezi sa činjenicom da li je govornik ultimativni autoritet nad znanjem – u deklarativnim indikativnim tvrdnjama govornik potvrđuje

svoj autoritet nad znanjem i kategorički isključuje sve alternativne verzije realnosti, ali određeni jezički operatori upućuju na relativni karakter govornikovih tvrdnji i ukazuju na alternativna tumačenja pouzdanosti u zavisnosti od morfo-sintaksičkih karakteristika datih operatora, ali i konteksta datog komunikativnog događaja.

Slično shvatanjima u okviru kojih se epistemička modalnost i evidencijalnost posmatraju kao potkategorije nadređene kategorije epistemologije sa izvesnim preklapanjima, savremene teorije modalnih značenja, poput teorije semantičkih mapa, tumače epistemičku modalnost i evidencijalnost kao odvojene kategorije, odnosno kao potkategorije jedne nadređene kategorije označene kao epistemičnost (*epistemicity*) (Hengeveld 1989; Boye 2006 citirano u Boye 2010). S obzirom da se pojam kategorije u okviru ovih pristupa definiše na osnovu pojmovne koherentnosti, pomenute distinkcije se mogu posmatrati u domenu terminološke problematike. S tim u vezi, pojam epistemičnosti pokriva oblasti pouzdanosti, verovatnoće i epistemičke mogućnosti koje su međusobno pojmovno koherentne, jer se sva semantička polja navedena na semantičkoj mapi epistemičkih izraza mogu definisati na osnovu filozofskog pojma „opravdavajuće potpore“ (Boye 2006 citirano u Boye 2010), što u izvesnom smislu ukazuje na značenska preklapanja pojma epistemičnosti i epistemologije. U okviru teorije semantičkih mapa epistemičnost se definiše kao nadređena kategorija u odnosu na evidencijalnost i epistemičku modalnost, što takođe potvrđuje sličnosti između ovog koncepta i koncepta epistemologije.

U cilju olakšavanja terminološke problematike, u narednim segmentima teze, uključujući i analitički segment, koristićemo termin epistemička modalnost prilikom referiranja na pouzdanost i verovatnoću istinitosti iskaza, i termin evidencijalnost prilikom upućivanja na izvor informacije, odnosno saznanja. Takođe, sledeći Perkins-a (1983) koristićemo termin modalni operator prilikom referiranja na sve gramatičko-leksičke realizacije modalnosti, bilo da su u pitanju modalni glagoli, modalni pridevi, modalni prilozi ili leksički nosioci modalnih značenja.

U narednom odeljku ćemo se posvetiti definisanju epistemičke modalnosti u okviru teorija čije premise predstavljaju predmet ispitivanja u okviru ove teze, pre svega Palmerove teorije propositivne modalnosti i epistemičke modalnosti kao deikse.

3.2 Epistemička modalnost iz perspektive različitih lingvističkih teorija

Za razliku od jedinstvenog pristupa definisanju deontičkih, odnosno korenskih značenja modala, definisanje epistemičke modalnosti na jedinstven i sistematičan način predstavlja izazov za sve lingviste, nezavisno od njihove lingvističke orijentacije. Može se reći da definisanje epistemičke modalnosti karakterišu dve struje razmatranja. Prvo stanovište, orijentisano na pojmove subjektivizma i relativiteta, posmatra epistemičku modalnost kroz prizmu ličnih uverenja i stavova, dok se u okviru druge struje u prvi plan ističu pragmatičke funkcije epistemičkih modalnih operatora na osnovu kojih se dalje izvode značenja modalnih operatora. Odražavajući prethodno navedene struje u okviru različitih teoretskih pristupa, ovaj segment teze posvećen je razmatranju različitih definicija epistemičke modalnosti, polazeći od modalne logike preko semantičkih definicija do kognitivno-pragmatičkih shvatanja epistemičke modalnosti.

U okviru tradicionalnih shvatanja modalnosti, uključujući i generativni pristup, modalnost se definisala na osnovu logičkih pojmova nužnosti, mogućnosti i verovatnoće, što se dalje odražavalo i na semantički domen epistemičke modalnosti i na definisanje pomenutog koncepta na osnovu distinkcije epistemička/korenska modalnost, odnosno na osnovu izvođenja epistemičkih značenja iz korenskih i deontičkih značenja posredstvom različitih mehanizama semantičke promene o kojima će biti više reči u narednim poglavljima. Epistemička modalnost se u okvirima tradicionalne gramatike proučavala prevashodno sa formalnog stanovišta, na osnovu morfo-sintaksičkih karakteristika modalnih glagola i njihovih komplementa, uz isticanje paralelizma između logičke strukture i logičkog sadržaja iskaza. Za razliku od tradicioanlo-logičkog, savremeni kognitivno-pragmatički pristupi se fokusiraju na epistemičku modalnost iz perspektive analize kognitivnih procesa i mehanizama koji se aktiviraju u umu govornika prilikom formulisanja i izražavanja procene aktuelnog stanja stvari, ali ne isključujući i njihove formalne realizacije u jeziku posredstvom različitih modalnih operatora.

Prvi pokušaji jasnog definisanja epistemičke modalnosti javljaju se pod okriljem filozofije jezika, odnosno modalne logike, na čijim temeljima je zasnovan najveći broj definicija. Tumačenja epistemičke modalnosti sa stanovišta modalne logike počivaju na pojmovima mogućnosti i nužnosti istinitosti propozicije, uključujući sistem znanja i

uverenja (Lyons 1977: 793). U svetlu logike, epistemička modalnost se definiše kao potkategorija aletičke modalnosti zasnovane na govornikovom opštem znanju o svetu oko sebe i objašnjava se posredstvom dve vrste propozicija – propozicije koja izražava epistemički stav govornika i propozicije koja izražava stanje stvari (Kiefer 1987 citirano u Sulkunen & Toronnen 1997). Skup propozicija koje opisuju govornikovo znanje čini tzv. „mogući svet“ u odnosu na čije uslove se formuliše govornikov stav prema propoziciji u smislu validnosti date propozicije. Na neodvojivu povezanost epistemičke modalnosti sa pojmovima znanja i racionalnog rasuđivanja ukazuju i Turnbull & Saxton (1997: 150), jer njeno osnovno značenje predstavlja izražavanje govornikovog suda o sopstvenom znanju, uverenju ili mišljenju. Kiefer (1994 citirano u Bonyadi 2011) ističe da tumačenje modalnosti na osnovu koncepta mogućih svetova može biti izuzetno korisno prilikom objašnjavanja brojnih jezičkih pojava koje se obično analiziraju u okviru domena modalnosti, uključujući rečenične tipove i govornikove emotivne, kognitivne i volitivne kvalifikacije stanja stvari.

Međutim, nedostatak logičkih definicija modalnosti leži u ograničenosti ovakvog pristupa isključivo na istinosne vrednosti propozicije. Definicije epistemičke modalnosti zasnovane na polazištima modalne logike ističu značaj logičke strukture iskaza koja reflektuje logički status događaja ili stanja iskazanih propozicijom (Biber et al. 1999: 485), čime se potvrđuje ili implicira da je propozicija istinita (Crystal 2003: 163).

S obzirom da u mnogim jezicima postoje gramatički markeri kojima se eksplicitno izražava procena istinitosti propozicije, lingvisti uglavnom definišu epistemičku modalnost kao izražavanje stepena govornikove opredeljenosti ili stava prema istinitosti propozicije sadržane u iskazu (Halliday 1985; Bybee 1995; Iwamoto 1998; Huddleston 2002; Rubin 2010; Qiuping 2012). Lyons (1977) smatra da epistemička modalnost uglavnom izražava govornikov subjektivni stav koji ne mora da se poklapa sa objektivnim činjenicama. Svaki iskaz koji sadrži govornikovu kvalifikaciju smatra se epistemički modalizovanim bez obzira da li je kvalifikacija realizovana verbalnim ili prozodijskim ili paralingvističkim komponentama (Lyons 1977: 797). Ovakva definicija epistemičke modalnosti potkrepljena je i opštim principima semantičke promene na osnovu kojih značenja proističu iz govornikovih subjektivnih uverenja i stavova prema propoziciji (Traugott 1989: 31). Lyons-ove

postavke u potpunosti sledi Hoye (2007) koji navodi da epistemička modalnost markira govornikov subjektivni stav prema objektivnom svetu.

Pored logički utemeljenih definicija koje počivaju na pojmovima nužnosti i mogućnosti, pojedini autori uvode i pojmove verovatnoće i sigurnosti kao skalarnih vrednosti u okviru semantičkog epistemičkog kontinuuma (Hoye 2005). Coates (1983) definiše epistemičku modalnost kao izražavanje govornikovog suda o verovatnoći. Quirk et al. (1985: 219) definišu epistemičku modalnost sa stanovišta tradicionalnog logički zasnovanog tumačenja prema kom se epistemička modalnost odnosi na logički status događaja ili stanja izraženog propozicijom i u najvećoj meri podrazumeva gradiranje koncepata mogućnosti, nužnosti ili predviđanja. Navedeni autori zapravo opštu definiciju modalnosti izvode na osnovu definicije epistemičke modalnosti kao načina na koji kvalifikacija iskaza odražava govornikov sud o verovatnoći istinitosti sadržaja izrečene propozicije. Pored termina epistemička modalnost, u srpskoj literaturi se koriste i termini persuazivnost ili inferencijalnost, ali suštinsku odrednicu ovog tipa modalnosti predstavlja modifikovanje iskaza u smislu izražavanja sigurnosti, istinitosti i verovatnoće (Piper 2005: 643).

Kada je reč o skalarnim vrednostima govornikove opredeljenosti prema sadržaju propozicije u literaturi se susrećemo sa različitim terminima koji u suštini odražavaju kategorije nužnosti, verovatnoće i mogućnosti. Uzimajući u obzir definiciju da epistemička modalnost karakteriše asertivne iskaze u vidu stepena govornikove opredeljenosti prema istinitosti propozicije (Bybee 1994:179), formalno markiranje skalarnih vrednosti upućuje na to da nemarkirani iskazi predstavljaju apsolutno istinite tvrdnje, dok epistemički modalni operatori markiraju izvesno niži stepen govornikove uverenosti u istinitost propozicije u vidu mogućnosti, verovatnoće i sigurnosti izvedene na osnovu zaključka, što su ujedno i tipične potkategorije epistemičke modalnosti.

Drugačiju terminologiju skalarnih vrednosti nalazimo kod Simon-Vandenbergene (1997), po kojoj epistemičku modalnost odlikuju skalarne vrednosti neutralnosti kada govornik ne izražava opredeljenost, tentativnost, odnosno slabu opredeljenost ili asertivnost, odnosno visoki stepen opredeljenosti (citirano u Vuković 2013). Takođe, pojedine definicije ističu da epistemička modalnost predstavlja govornikovu procenu verovatnoće da je izvesno hipotetičko stanje stvari istinito, odnosno definitivno istinito ili moguće istinito (Rubin 2010: 533), što ukazuje na

različite termine upotrebljene umesto opštih pojmova nužnosti i mogućnosti i pokušaj savremenih autora da tumačenje epistemičke modalnosti preformulišu. Međutim, očigledno je da se sve definicije epistemičke modalnosti formulišu na osnovu kanonskih koncepata nužnosti i mogućnosti, te da postoji izvestan konsenzus oko tripartitnog kontinuuma epistemičke modalnosti koji se kreće u rasponu od sigurnosti preko verovatnoće do mogućnosti.

Međutim, analize prirodnih jezika upućuju na to da epistemička modalnost svojim semantičkim sadržajem nije ograničena samo na pojmove nužnosti i mogućnosti, već podrazumeva i komponente evidencijalnosti, odnosno karaktera dokaza na kojima se zasniva stepen pouzdanosti propozicije. Različite hipoteze o odnosu epistemičke modalnosti i evidencijalnosti nalazimo u tipološkim studijama, u okvirima funkcionalne lingvistike, kod lingvista kognitivno-pragmatičke orijentacije.

U okviru tipoloških studija modalnosti, Palmer (2001) definiše epistemičku modalnost kao jednu od četiri tipološke kategorije propozitivne modalnosti koja podrazumeva modalnost sudova (*judgements*) kojom govornik izražava svoj sud o faktualnom statusu propozicije, izuzimajući iz ove definicije izvor dokaza na osnovu kojih govornici procenjuju faktualni status, što bi pripadalo domenu evidencijalne modalnosti. Pored suštinskih koncepata mogućnosti, verovatnoće i nužnosti na kojima počiva definicija epistemičke modalnosti, Palmer uvodi nove kategorije kao semantičke činioce epistemičkog modalnog značenja – spekulaciju (*speculative*) izraženu glagolom *MAY*, dedukciju (*deductive*) izraženu glagolom *MUST* i pretpostavku (*assumptive*) izraženu glagolom *WILL*.

Pored sažetog osvrta na Palmerovo tumačenje epistemičke modalnosti u odnosu na evidencijalnost (o čemu će detaljnije biti reči u jednom od narednih poglavlja teze), navešćemo još dve definicije koje svojom formulacijom sugerišu na kompleksnost međusobnog odnosa kategorija koje su predmet ovog istraživanja.

Iwamoto (1998: 175) definiše epistemičku modalnost u odnosu na pojam pogleda na svet/stava koji odražava govornikovu konceptualizaciju sadržaja propozicije kao sigurnog, pouzdanog ili nužnog, ističući da perceptivna modalnost predstavlja sastavnu komponentu epistemičke modalnosti jer izražava stepen govornikove opredeljenosti prema istinitosti propozicije zasnovan na ljudskoj percepciji, što

epistemičku modalnost dovodi u vezu sa evidencijalnošću, s obzirom da se percepcija smatra primarnim izvorom dokaza za potkrepljivanje pouzdanosti informacije.

Timberlake (1985: 321) definiše epistemičku modalnost u okviru kategorije direktivne modalnosti čiji stožer predstavljaju pojmovi autoriteta i odgovornosti. Ovaj teoretski pristup sažima premise logičkog shvatanja modalnosti i Lyons-ove postavke modalnosti u smislu semantičke komponente „*so be it*“ u odnosu na koju se posmatra autoritet odgovoran za aktualizovano ili neaktivizovano stanje stvari. S obzirom da se i u ovoj definiciji epistemičke modalnosti polazi od osnovnih pojmova nužnosti i mogućnosti, što ukazuje na izvedenost epistemičkih značenja iz deontičkih modalnih značenja obaveze i dozvole, autoritet odgovoran za uspostavljanje željenog stanja stvari u slučaju epistemičke modalnosti postaje depersonalizovan – odgovornost ne počiva na pojedincu kao agensu, već na „svetu“ kao objektivnom, opštem akteru u odnosu na koga se određena situacija posmatra u jednom od mogućih svetova, apstraktnom svetu.

Sa formalnog aspekta, epistemička modalnost se odnosi na stepen pouzdanosti izrečene informacije u celini, odnosno celokupne komunikativne situacije, što se odražava i kroz sintaksičku strukturu iskaza koji sadrže epistemičke modalne operatore budući da oni čine modalni okvir i njihovo značenje utiče na tumačenje sadržaja propozicije u celini. Timberlake (1985) takođe uzima u obzir činjenicu izvođenja epistemičkih značenja iz deontičkih, što za posledicu daje slučajevne polisemije određenih modalnih operatora, što predstavlja „sivu zonu“ u teorijama modalnosti. Epistemičko ili deontičko tumačenje njihovog značenja izvodi se isključivo na osnovu konteksta date komunikativne situacije, a ono što razlikuje ova dva tipa modalnosti jeste gorepomenuti autoritet koji u slučaju deontičke modalnosti predstavlja opšti autoritet moralnog kodeksa zajedničkog za sve govornike, dok u slučaju epistemičke modalnosti autoritet na osnovu koga govornik iznosi stav o propoziciji predstavlja postojeće stanje stvari u trenutku govorne situacije i priroda dokaza dostupnih govorniku, što upućuje na to da Timberlake evidencijalnost vidi kao semantičku komponentu epistemičke modalnosti, o čemu će više biti reči u narednom poglavlju.

Iz perspektive funkcionalne lingvistike koja polazi od funkcije ka formi, epistemička modalnost se definiše na osnovu svojih društvenih funkcija, odnosno u okviru interpersonalnog nivoa komunikacije, kao strateško sredstvo konstruisanja stvarnosti i društvenih uloga govornika i sagovornika putem izražavanja uverenosti u

pouzdanost/istinitost sadržaja izrečene propozicije (Halliday 1985). Funkcionalisti zapravo celokupno tumačenje modalnosti svode na tumačenje epistemičke modalnosti koju Halidej naziva „modalizacijom“, za razliku od korenske modalnosti koja predstavlja „modulaciju“ i koja se manifestuje na ideacionom nivou diskursa (Halliday 1985). Ono što povezuje funkcionalni sa prethodno razmatranim pristupima jeste pojam opšteg znanja koje govornik poseduje i u odnosu na koje iznosi svoju procenu o stanju stvari iskazanom propozicijom u poređenju sa realnim stanjem stvari. Stoga, moguće govornikove evaluacije mogu imati skalarne vrednosti uverenja, pretpostavke, sumnje, mašte. U svojim novijim istraživanjima Halliday (1985) definiše epistemičku modalnost na osnovu filozofske semantike koja kao centralni pojam definicije epistemičke modalnosti postavlja pojam verovatnoće (*probability*), pokušavajući na taj način da se u terminološkom smislu odvoji od tradicionalno usmerenih definicija.

Iz kognitivno-pragmatičke perspektive, epistemička modalnost zauzima centralno mesto u okviru ljudske percepcije sveta i sposobnosti funkcionisanja u društvu jer se epistemičke procene smatraju fundamentalnim kategorijama ljudske konceptualizacije (Hoye 2005: 1309). Kognitivno-pragmatičku perspektivu tumačenja nalazimo prvenstveno kod Nuyts-a (2001a) koji, definišući epistemičku modalnost u odnosu na status propozicije, uspostavlja distinkciju između ovog tipa modalnosti i evidencijalne modalnosti koju posmatra u odnosu na status dokaza, a ne u odnosu na govornikovu procenu, s obzirom da se procene mogu saopštavati bez eksplicitnog referiranja na izvor dokaza, što pokazuju i engleski i srpski jezik u kojima formalno markiranje izvora dokaza nije obavezno.

Sa druge strane, pragmatički orijentisana istraživanja se bave epistemičkom modalnošću sa stanovišta jezičke upotrebe i komunikativnih ciljeva postignutih upotrebom epistemičkih operatora u zavisnosti od kontekstualnih činilaca odgovarajuće govorne situacije, ističući upotrebu epistemičkih modalnih operatora upravo u onim segmentima interakcije u kojima govornik može da naruši ili popravi sopstveni ugled i imidž ukoliko sagovornik odbacuje ili podržava njegovo mišljenje iskazano datom propozicijom (Hoye 2005: 1484). S obzirom da komunikativna interakcija često ne podrazumeva samo iznošenje činjenica i tvrdnji čija je istinitost neprikosnovena, već razmenu mišljenja i stavova učesnika interakcije, upotreba modalnih operatora se direktno dovodi u vezu sa kontekstualnim aspektima komunikativnog događaja u cilju

postizanja odgovarajućih pragmatičkih ciljeva, o čemu će preciznije i detaljnije biti razmatrano u analitičkom delu teze.

3.3 Definicija koncepta stava izraženog epistemičkom modalnošću - distinkcija „*stance*“ vs. „*attitude*“

U prethodnom delu teze smo ukazali na činjenicu da se epistemička modalnost definiše na osnovu pojma opredeljenosti/stava prema statusu propozicije u smislu njene istinosne vrednosti, odnosno pouzdanosti. Međutim, anglofona i druga strana literatura obiluju raznovrsnim terminima koji imaju različite prevodne ekvivalente u srpskom jeziku, ali koji svojim osnovnim značenjem više ili manje upućuju na pojam stava, između ostalog terminima stanovište/stav/pozicija - „*stance*“ (Biber et al. 1999), stav - „*attitude*“ (Halliday 1994), pogled na svet - „*point of view*“ (Iwamoto 1998), perspektiva - „*perspective*“ (Simpson 1993; Reilly et al. 2005), procena - „*evaluation*“ (Hunston & Thompson 2000), te je neophodno osvrnuti se na značenje ovih termina u definicijama epistemičke modalnosti.

Kao što smo videli u prethodnim segmentima teze, interpersonalne funkcije epistemičke modalnosti uključuju izražavanje govornikovog stava kao sastavnog elementa interakcije. Iskazom kao jednim od ključnih elemenata govorne situacije ne saopštava se samo sadržaj određene poruke upućene sagovorniku/slušaoцу, već se nagoveštava i odnos govornika prema sadržaju, kako lični tako i društveno uslovljen odnos, kao i odnos govornika prema sagovorniku/slušaoцу. Upravo taj lični i društveno-kulturološki milje koji čini sastavnu komponentu svakog iskaza predstavlja govornikov stav (Reilly et al. 2005: 186).

Tumačenja govornikovog odnosa prema sadržaju iskaza dobijaju na značaju u savremenim studijama diskursa koje u prvi plan stavljaju povezanost pojmova stava i evaluacije, sa kojima se susrećemo još u klasičnim narativnim studijama (Labov & Waletzky 1967 citirano u Reilly & McGivern 2005). Polazeći od definicije evaluacije kao naratorove perspektive događaja ili junaka u tekstu i uzimajući u obzir kontekstualne činioce određene komunikativne situacije, možemo reći da pojam stava ne podrazumeva samo govornikovu evaluaciju komunikativnog događaja, već i njegov emocionalno-socijalni odnos prema recipijentu poruke. S obzirom na slojevitost

značenja koja pojam stava nosi u sebi, autori ističu različite dimenzije ovog pojma, kao što su afekt, sumnja, lični stav i reakcija prema sadržaju poruke, moralna evaluacija, stepen pouzdanosti.

Međutim, sam pojam stava se može odnositi na različite komponente komunikativnog događaja. S obzirom na fokusiranost interpersonalnog pristupa na aktivnoj ulozi govornika u diskursu, pojam stava se prvenstveno odnosi na njegovu opredeljenost prema sadržaju iskazane propozicije u odnosu na njene istinosne vrednosti i pouzdanost. Pored centralne figure govornika i formiranja govornikovih stavova i pozicije u interakciji, neizostavni i ne manje značajan činilac komunikativne interakcije je sagovornik, pa pojam stava podrazumeva i govornikov odnos prema sagovorniku, kao i konstituisanje njihovih uloga u toku interakcije i razvoj njihovog međusobnog odnosa. Iznošenjem stavova govornici uspostavljaju sopstvene pozicije u odnosu na sadržaj svojih iskaza, konstituišu svoj identitet koji utiče na tumačenje poruke od strane sagovornika i postavljaju osnove za prihvatanje i odobravanje njihovih stavova ili opovrgavanje, poricanje i konfrontiranje od strane sagovornika.

Odražavajući pomenuta interpersonalna i društveno-konstruktivistička tumačenja komunikativne interakcije, Hyland (2005) uspostavlja distinkciju između dva termina – stav (*stance*) koji podrazumeva načine na koji pisci/autori predstavljaju sebe i izražavaju sopstvene sudove, mišljenja i uverenja, i učešće (*engagement*) koje uključuje odnos sa čitaocima, uvažavanje njihovog prisustva i razvijanje međusobnog odnosa kao učesnika komunikativnog događaja kroz podsticanje iznošenja i pregovaranja sličnih ili alternativnih stavova, mišljenja i uverenja. Stav i učešće predstavljaju „dve strane iste medalje“ koje podjednako doprinose interpersonalnoj dimenziji diskursa i stoga se u njihovim formalnim realizacijama mogu uočiti izvesna preklapanja, s obzirom na frekventnost javljanja epistemičkih modalnih operatora kao mehanizama njihove jezičke manifestacije. Stav u širem smislu, pojam kojim ćemo definisati engleski termin „*stance*“, podrazumeva sve one karakteristike diskursa kojima govornik obeležava preciznost i kredibilitet sopstvenih tvrdnji i iskaza, stepen svoje opredeljenosti prema navedenim vrednostima, uključujući i stav prema određenom entitetu, propoziciji ili sagovorniku (*attitude*). Prema Hyland-u (2005: 178) ovaj pojam obuhvata tri glavne komponente – evidencijalnost, afekt i prisustvo. Evidencijalnost se odnosi na govornikovu/piščevu opredeljenost prema pouzdanosti propozicije i njen potencijalni

uticaj na sagovornika/čitaoca, što implicira preklapanja u definisanju evidencijalnosti i epistemičke modalnosti. Afekt podrazumeva različite lične i profesionalne stavove prema izrečenom sadržaju, uključujući emocije, perspektive i uverenja, dok prisustvo govornika/pisca označava stepen u kom govornik/pisac projektuje sebe u diskursu/tekstu. Među jezičkim sredstvima kojima se stav u širem smislu formalno realizuje značajno mesto zauzimaju epistemički modalni operatori čijom upotrebom se ostvaruju pragmatički efekti ograđivanja (*hedges*), odnosno govornikovog uzdržavanja od potpune opredeljenosti ka pouzdanosti propozicije koja u tom slučaju poprima status mišljenja, a ne akreditovane tvrdnje, ili potkrepljivanja pouzdanosti informacije (*boosters*), što sugerise na govornikovu uverenost i ubeđenost u sopstvene argumente i viši stepen učešća u komunikativnoj interakciji. Kod istog autora se susrećemo i sa terminom stava (*attitude*), koji u užem smislu može podrazumevati govornikov sud o epistemičkom statusu propozicije u odnosu na epistemičke vrednosti verovatnoće i pouzdanosti (Hyland 2005: 175).

Definicije modalnosti pored stava u svojoj formulaciji sadrže često i pojam stanovišta/pogleda na svet (*point of view*) koji predstavlja poseban način konceptualizacije i upućuje na načine na koje učesnici komunikativne interakcije percipiraju realnost i formiraju sopstveni pogled na svet koji uključuje određeni stepen opredeljenosti u smislu pouzdanosti ili verovatnoće iskaza (Iwamoto 1998:175 - 178). Smatra se da govornikov/autorov specifičan način konceptualizacije pogleda na svet određuje suštinu priče/teksta i daje joj poseban ton ili nijansu (Simpson 1993 citirano u Iwamoto 1998: 178), odnosno implicira različit stepen subjektivnosti ili objektivnosti. Simpson (1993) ističe dva osnovna koncepta stanovišta – unutrašnji i spoljašnji. Unutrašnje stanovište se obeležava upotrebom prvog lica, govornik je učesnik događaja i centar interakcije, glavni junak. Spoljašnje stanovište uključuje objektivnan, neutralan stil izražavanja govornika koji nije direktan učesnik događaja, već narator (Iwamoto 1998). Prema pomenutim autorima, modalnost i stanovište su u bliskoj i uzajamno određujućoj vezi, što se prvenstveno odražava na planu njihove formalne realizacije.

Kada je reč o lingvističkim markerima stava u govoru/tekstu, istraživanja upućuju na široku lepezu sredstava koja pripadaju različitim jezičkim domenima i koja sinergijom na različitim jezičkim nivoima, morfološkom, sintaksičkom, leksičkom i diskursnom nivou, dinamički konstruišu govornikov stav. Za razliku od pozitivnog

stanovišta koje se izražava deontičkom i bulomaičkom modalnošću, negativno stanovište definisano kao zauzimanje otklona, distance, realizuje se u jeziku epistemičkim modalnim operatorima, uključujući i perceptivne glagole i reči koje denotiraju otuđenje i nesigurnost (Iwamoto 1998:181). Upotrebom modalnih glagola, modalnih priloga, leksičkih kognitivnih glagola (*WONDER, THINK, SUPPOSE*), perceptivnih priloga (*EVIDENTLY, APPARENTLY*), perceptivnih i katenativnih glagola (*LOOK, SEEM, APPEAR*) kao jezičkih mehanizama „otuđenja“ u svesti govornika, odnosno učesnika komunikativnog događaja, zapravo se označava njihova nesigurnost u pozdanost sadržaja iskaza. Opšte posmatrano, jezička sredstva za izražavanje govornikovog stava karakteriše kretanje od ličnog ka opštem, od konkretnog ka apstraktnom, od posebnog ka uopštenom, od neposrednog ka distanciranom i od angažovanog ka izuzetom. Upravo se u okvirima ovog kontinuuma naziru veze između epistemičke modalnosti kojom se komunicira govornikov stav i evidencijalnosti koja implicira potporu iskazanog govornikovog stava.

U ovom istraživanju, dakle, polazimo od opšteg pojma stava, odnosno stava u širem smislu (*stance*) definisanog kroz širi kontekst analize odnosa jezika i društva iz interpersonalne perspektive kao društveno uslovljen dijadni konstrukt koji kao prvu komponentu podrazumeva epistemički stav, odnosno društveno prihvaćeno znanje o propoziciji, uključujući direktno, iskustveno znanje i indirektno, znanje stečeno putem posrednih dokaza (*second hand knowledge*), na kom se zasniva stepen uverenosti u istinitost propozicije, dok se druga komponenta stava odnosi na afektivni stav koji podrazumeva osećanja, emocionalni stav (*attitude*), raspoloženje i stepen emocionalnog intenziteta izrečenih u odnosu na sadržaj poruke i recipijenta (Ochs 1990; citirano u Reilly et. al. 2005: 187). Tumačenja govornikovog stava sa naglaskom na epistemičkoj komponenti nedvosmisleno impliciraju snažne korelacije između epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, što predstavlja primarni fokus ovog istraživanja.

3.4 Razvoj epistemičkih značenja iz dijahronijske perspektive semantičkih promena

Jedna od nezaobilaznih tema zastupljenih u studijama modalnosti podrazumeva razmatranje polisemije, odnosno pojave da određene modalne strukture, prvenstveno modalni glagoli, mogu istovremeno ili u zavisnosti od kontekstualnih faktora govorne

situacije izražavati i deontičku i epistemičku modalnost (Coates 1983; Traugott 1989; Bybee 1994; Palmer 2001). Najrasprostranjenije objašnjenje postojanja polisemičnih značenja svodi se na dijahronijska tumačenja semantičkih promena kojima su se iz deontičkih, odnosno korenskih modalnih značenja razvila epistemička modalna značenja. Pored toga, dijahronijska perspektiva analize semantičkih promena upućuje na to da je proces gramatikalizacije univerzalan i predvidiv na osnovu opštih semantičkih principa. Stoga, neophodno je da se ukratko osvrnemo na mehanizme semantičke promene koje su dovele do razvoja epistemičkih značenja, uključujući prevashodno mehanizme metaforičke ekstenzije, tj. metaforičkog transfera i konvencionalizacije implikature, odnosno inferencije.

Posmatrano sa aspekta opštih principa gramatikalizacije, gramatička značenja se konstituišu na osnovu skupa dijahronijski povezanih upotreba sa značenjima koja su u velikoj meri kontekstualno uslovljena (Bybee 1994: 281). Značenje se posmatra kao supstanca, čija promena u jednom lingvističkom kontekstu ne dovodi nužno do gubitka prvobitnih značenja u svim kontekstima, te je stoga nemoguće identifikovati isključivo jedno apstraktno značenje adekvatno za sve kontekste upotrebe date jezičke strukture, čime se objašnjavaju primeri polisemije modalnih značenja. Pored dijahronijske perspektive gramatikalizacije, nameće se jedno od vrlo bitnih, možda i ključnih pitanja u istraživanjima semantičkih promena i nastanka gramatičkih značenja, a ono je vezano za sinhronijske psiholingvističke aspekte promene koji upućuju na to kako se promena značenja u procesu gramatikalizacije odvija u umovima govornika dok koriste jezik, što ponovo svedoči o kompleksnosti analize modalnih značenja i neophodnosti za sažimanjem dijahronijske i sinhronijske analize.

Dosadašnja istraživanja nastanka i razvoja gramatičkih kategorija vremena, aspekta i modalnosti otkrivaju pet mehanizama semantičke promene – metaforičku ekstenziju, odnosno metaforički transfer; konvencionalizaciju implikature, odnosno inferenciju; generalizaciju; harmoniju i apsorpciju kontekstualnog značenja (Bybee 1994).

Prema mnogim autorima, metaforička ekstenzija, tj. metaforički transfer, predstavlja najstariji i najznačajniji proces semantičke promene (Bybee & Pagliuca 1985; Sweetser 1990). Metafora podrazumeva promenu domena, iz konkretnog u apstraktni, uz zadržavanje nekih komponenti prvobitno izražene značenjske strukture.

Uprkos činjenici da je metaforički transfer jedan od vodećih mehanizama u razvoju gramatičkih kategorija (Bybee 1994: 283), kada je reč o postepenoj promeni značenja, autori identifikuju znatno drugačiji proces koji je motivisan pragmatičkim faktorima i koji podrazumeva kontekstualno uslovljena tumačenja različita u odnosu na prethodno značenje, uključujući i metonimijske veze, čime se ostvaruje preklapanje značenja, odnosno, uz osnovno, gramatička jedinica dobija novo značenje koje postepeno kroz jezičku upotrebu postaje konvencionalizovano značenje. Ovakav mehanizam promene značenja se u literaturi označava kao inferencija, ili konvencionalizacija implikature (Traugott 1989; Heine et al. 1991 citirano u Boye 2010; Bybee 1994).

Sledeći mehanizam semantičke promene u nizu, kada govorimo o značaju njihove uloge u nastanku epistemičkih modalnih značenja, jeste inferencija, odnosno konvencionalizacija implikature. Činjenica je da se u jezičkim istraživanjima inferencija i implikatura posmatraju kao dve strane iste medalje; naime, govornik implicira više nego što tvrdi/izražava, a sagovornik zaključuje više od onoga što je iskazano (Bybee 1994: 285). Sam termin inferencija upućuje na istaknutu ulogu sagovornika u ovom mehanizmu, jer proces zaključivanja vrši upravo sagovornik, a govornik je prema principima kooperativne komunikacije u obavezi da uvažava potrebe sagovornika, što uslovljava datu semantičku promenu. Inferencija je proces koji se neprekidno odvija u toku interakcije i zasniva se na principu najmanjeg napora (*a principle of least effort*). Iz govornikove perspektive, ovaj princip nalaže da se govornik izražava na najsažetiji mogući način, implicirajući tako Grajsovu maksimu načina, dok iz perspektive sagovornika ovaj princip nalaže da govornik saopšti što više može. S obzirom na očigledni stepen kontradiktornosti ove dve perspektive, sagovornik je u obavezi da iscrpi svo moguće značenje iz iskazane poruke koje uključuje i sve implikacije koje nisu eksplicitno izrečene. Semantička promena nastaje onda kada se izvesna implikacija ponavlja zajedno sa određenim jezičkim oblikom. Usled frekventnosti njihove zajedničke pojave, ta implikacija može da se tumači kao deo inherentnog značenja datog oblika, a može čak i da zameni originalno značenje forme (Bybee 1994: 286). Inferencija dovodi do promene korenskih značenja modalnog glagola *SHOULD* u epistemička, o čemu će u nastavku biti više reči.

Generalizacija predstavlja gubitak specifičnih nijansi značenja što dovodi do proširivanja adekvatnog konteksta upotrebe date gramatičke jedinice. Procesom

generalizacije nastaju značenja korenske mogućnosti glagola *CAN* koja potiču iz značenja mentalne sposobnosti i opšte sposobnosti (Bybee 1994: 290). Ovaj proces se može posmatrati kao opis faza gramatikalizacije određene jezičke jedinice, ali još uvek nije utvrđeno da li je generalizacija poseban proces ili je ishod nekog drugog procesa semantičke promene.

Konačno, harmonija podrazumeva upotrebu modalnih operatora u subordinativnim klauzama, što se reflektuje u primerima modalne harmonije, odnosno harmoničnih konstrukcija koje podrazumevaju isti stepen modalnosti u glavnoj i subordinativnoj klauzi. Primer harmonije je upotreba glagola *SHOULD* u britanskom engleskom kao perifrastični oblik konjunktiva, pri čemu je modalna jačina ovog modalnog glagola u harmoničnom odnosu sa modalnom jačinom glavne klauze. U takvim slučajevima, modalni operator ne daje dodatno značenje iskazu i na osnovu ove upotrebe izvedena je generalizacija upotrebe ovog modalnog operatora u drugim zavisnim klauzama u kojima ne postoji modalna harmonija (Bybee 1994: 293).

Značaj proučavanja semantičkih promena ne leži samo u činjenici da one doprinose utvrđivanju jezičkih univerzalija, kada je reč o izvođenju i interpretaciji značenja određenih jezičkih leksičkih ili gramatičkih konstrukcija. Na nivou pragmatike, one mogu sugerisati, konkretno u slučaju inferencije, procese kojima učesnici dolaze do nameravanog značenja, što dalje može posredno uticati na konstrukciju i tumačenje celokupne komunikativne interakcije između dva ili više učesnika.

U narednom delu, razmotrićemo mehanizme metaforičkog transfera i inferencije kao ključnih mehanizama semantičke promene koji su doprineli nastanku epistemičkih modalnih značenja u procesu gramatikalizacije, s obzirom da gramatikalizacija predstavlja dragocen metod za istraživanje interakcije govornika i sagovornika, ali i pruža čvrste dokaze da su takvi procesi univerzalnog karaktera.

3.4.1 Metaforički transfer i konvencionalizacija implikature kao mehanizmi razvoja epistemičkih značenja iz osnovnih korenskih značenja modalnih operatora

Dijahronijska istraživanja razvoja modalnih značenja pružaju dokaze koji potkrepljuju pretpostavke da epistemička značenja nastaju iz deontičkih, odnosno

korenskih modalnih značenja posredstvom semantičkih promena, među kojima su procesi metaforičkog transfera i inferencije, odnosno konvencionalizacije implikature od najvećeg značaja (Bybee & Pagliuca 1985). U narednom delu razmotrićemo nastanak epistemičkih značenja mogućnosti, nužnosti i verovatnoće glagola *MAY*, *MUST* i *SHOULD*.

Nastanak epistemičkih značenja modalnog glagola *MAY* objašnjava se principima semantičkih promena zasnovanih na tendenciji da značenja utemeljena na unutrašnjoj (evaluativnoj, perceptualnoj, kognitivnoj) datoj situaciji nastaju iz značenja zasnovanih na spoljašnjoj datoj situaciji (Traugott 1989: 34), odnosno promeni od konkretnog ka apstraktnom, što predstavlja suštinu metaforičkog transfera. Polazeći od navedenog principa prenošenja značenja iz sociofizičkog u svet mentalnih, odnosno kognitivnih procesa, Sweetser (1990:74) objašnjava epistemička značenja modalnog glagola *MAY* kao „odsustvo potencijalne prepreke u sociofizičkom svetu“, što se u kognitivnom domenu odražava kao odsustvo prepreke u procesu govornikovog rasuđivanja i zaključivanja o istinitosti propozicije na osnovu dostupnih premisa.

Takođe, epistemička značenja glagola *MUST* su izvedena posredstvom metaforičkog transfera iz domena društvenih obaveza i fizičke nužnosti, nametnutih agensu, u epistemički domen u kojima je nužno postojanje uslova u kojima se određena propozicija smatra istinitom. U slučaju dozvole i obaveze, primarni autoritet postaje obezličen, generalizovan, a recipijent postaje sekundarni autoritet u realnom svetu koji preuzima odgovornost za izvršenje radnje. Ukoliko i recipijent postane obezličen i autoritet se prebaci sa konkretnog pojedinca na svet uopšte, onda obaveza i dozvola dobijaju značenje mogućnosti ili nužnosti neke situacije u apstraktnom domenu, odnosno domenu epistemičke modalnosti koja podrazumeva stepen pouzdanosti događaja u celini (Timberlake 1985: 321). Različiti domeni zapravo predstavljaju različite, međusobno isključive kontekste u kojima je moguće deontičko i epistemičko tumačenje glagola *MUST*. Deontička značenja se vezuju za kontekst budućnosti, dok se epistemička značenja zaključka o istinitosti propozicije na osnovu dostupnih dokaza mogu identifikovati samo u kontekstima prošlosti ili sadašnjosti u okviru konstrukcija sa progresivnim aspektom ili statičnim glagolima (Bybee 1994: 201).

Pored navedenog, pojedini autori smatraju da epistemička značenja potiču iz govornikovih subjektivnih uverenja i stavova prema propoziciji (Traugott 1989), što u

kombinaciji sa prethodno navedenim gramatičkim karakteristikama epistemičkih modalnih konstrukcija upućuje na izvesna preklapanja u nastanku epistemičkih i evidencijalnih značenja glagola *MUST* koja podrazumevaju saopštavanje zaključka na osnovu dostupnih dokaza.

Sa druge strane, razvoj epistemičkih značenja glagola *SHOULD* odvija se drugačijim putanjama semantičke promene, s obzirom da se deontička značenja obaveze i epistemička značenja verovatnoće javljaju u istim kontekstima, što doprinosi dvosmislenosti tumačenja određenih iskaza. Mehanizmi tumačenja značenja od strane recipijenta poruke stoga upućuju na inferenciju, odnosno zaključivanje na osnovu sopstvenog znanja, uverenja ili opšte posmatrano dostupnih dokaza. Suština inferencije je inkorporiranje novonastalih značenja koja prvobitno nisu bila prisutna u semantičkom sadržaju date jezičke jedinice. Jedan od preduslova za integrisanje novonastalih značenja u semantički domen jednog jezičkog oblika je frekventnost javljanja datog značenja u odgovarajućem kontekstu, odnosno njegova konvencionalizacija u upotrebi, te se stoga često za ovaj mehanizam semantičke promene koristi i termin konvencionalizacija implikature.

Analize uloge metaforičkog transfera i inferencije u nastanku epistemičkih značenja modalnih glagola *MUST* i *SHOULD* upućuju na nekoliko važnih činjenica i dokaza. Metaforički transfer i inferencija se nužno ne dešavaju istovremeno, različiti mehanizmi generišu nova značenja u različitim slučajevima; slične promene u značenju se mogu dogoditi posredstvom različitih mehanizama; jače, više leksičko značenje glagola *MUST* se menja putem metaforičke ekstenzije, dok se više gramatikalizovano značenje glagola *SHOULD* menja inferencijom, što govori da je metafora mehanizam semantičke promene leksičkog značenja i onog gramatičkog koje je na skali bliže leksičkom polu, a inferencija mehanizam koji je primenljiviji na gramatička i apstraktnija značenja.

Semantičke promene nužno utiču na formalni plan realizacije određenih značenja. Promena u značenju povlači za sobom i promene u strukturi u okviru koje se javlja dati modalni operator. Promena korenskih u epistemička značenja izaziva promenu u modalnom okviru. Naime, u slučaju korenske modalnosti modalni operator predstavlja sastavni deo propozitivnog sadržaja klauze i uspostavlja relacije između agensa i glavnog predikata. U slučaju epistemičkih značenja, modalni operator čini

sastavni deo modalnog okvira koji je spoljašnji u odnosu na propozitivni sadržaj klauze i koji obuhvata datu klauzu u celini, utičući na njeno značenje. Naime, promena se odvija u smeru od predikativnog izražavanja uslova nametnutih agensu (modalnost orijentisana ka agensu) ka modalnom izrazu koji svojim okvirom obuhvata i kvalifikuje čitavu propoziciju, saopštavajući govornikov stav prema istinitosti date propozicije (modalnost orijentisana ka govorniku).

Iz prethodno navedenog možemo uočiti da je jedna od posledica praćenja semantičkih putanja nastanka epistemičkih značenja iz deontičkih utvrđivanje drugačije nomenklature kada su u pitanju modalne kategorije. Termini „modalnost orijentisana ka agensu“ i „modalnost orijentisana ka govorniku“ upućuju na međusobnu zavisnost semantičkih i sintaksičkih svojstava modalnih operatora, što se takođe uočava i kod Palmera koji svoju koncepciju modalnih kategorija zasniva na terminima propozitivne modalnosti i modalnosti događaja, o čemu govori naredno poglavlje teze.

3.5 Epistemička modalnost kao podsistem propozitivne modalnosti

Semantička osnova za interpretaciju epistemičke modalnosti u ovom radu je bazirana na sintezi Palmerove teorije epistemičke modalnosti koja u prvi plan ističe kategorijalnu strukturu i slojevitost koncepta epistemičke modalnosti i teorije modalnosti kao epistemičke deikse (Frawley 1992), s obzirom da navedene teorije sugerišu neraskidivu povezanost epistemičkih i evidencijalnih semantičkih dimenzija.

Polazeći od pojmova mogućnosti i nužnosti kao bazičnih koncepata modalnosti u semantičkom smislu, Palmer (1979; 2001) pravi osnovnu distinkciju između propozitivne modalnosti (*Propositional Modality*) i modalnosti događaja (*Event Modality*), pri čemu prva izražava govornikov stav prema sadržaju propozicije, dok druga izražava stav govornika prema potencijalnoj budućoj radnji/događaju. Tipološke kategorije koje spadaju u prvi tip modalnosti obuhvataju epistemičku i evidencijalnu modalnost koje se odnose na govornikov stav prema istinosnoj vrednosti ili faktualnom statusu propozicije, dok deontička i dinamička modalnost upućuju na događaje koji nisu aktualizovani i čija realizacija je moguća, sa najčešćom referencom budućnosti, te stoga pripadaju drugom tipu modalnosti.

U svojim ranijim istraživanjima, Palmer (1979) epistemičku modalnost karakteriše kao modalnost propozicije, za razliku od modalnosti događaja, a primer koji ilustruje pomenutu distinkciju upućuje na različite načine realizacije i parafraziranja koncepta mogućnosti u zavisnosti od njegovog tumačenja u epistemičkom ili dinamičkom smislu.

(3.5.1) *They're all very sort of Kentish and they **may be** in Sussex, actually.*

(3.5.2) *I think partly though that that **can be** explained by the fact that we're in university in London.*

Stoga parafraza mogućnosti koja predstavlja epistemičku modalnost glasi „moguće je da“ (MAY), za razliku od dinamičke mogućnosti u okviru koje okolnosti ili izvor van govornika omogućavaju realizaciju događaja (izražene sa CAN), a parafraza je „*moguće je za X da izvrši Y*“ (Palmer 1979: 22).

Palmer podvlači jasne granice između epistemičke modalnosti i drugih tipova modalnosti u ranim studijama, ističući njen najviši stepen unutrašnje regularnosti i celovitosti kao modalne kategorije. Definiše je oslanjajući se na pomenute bazične koncepte modalnosti kao iznošenje sudova o mogućnosti, nužnosti da nešto jeste ili nije, smatrajući je dakle, kao što je već pomenuto, modalnošću propozicije, a ne događaja. Međutim, za razliku od parafraze epistemičke mogućnosti, Palmer (1979) smatra da formalno sličan obrazac parafraze epistemičke nužnosti „*nužno je da*“ nije adekvatan i stoga definiše nužnost preko pojma mogućnosti parafrazirane kao „*jedini mogući zaključak je da*“, objašnjavajući da pojmovi nužnosti nisu parafraze koje bi se koristile u prirodnom, svakodnevnom govoru (pojmovi koji izražavaju mogućnost se nalaze u domenu aletičkog modusa kod fon Wright-a).

U svojim novijim studijama, Palmer proširuje koncept epistemičke modalnosti, obuhvatajući ovim terminom raznovrsne načine kojima se u nekom jeziku denotiraju i enkodiraju ne samo značenja mogućnosti i nužnosti, već i procesi indukcije i dedukcije kao tipova zaključivanja, verovanje, izveštavanje, prenošenje glasina, mišljenje, opredeljenje, spekulacija, sumnja, evidencijalnost i izvesnost. Na osnovu pomenutih parametara, Palmer (2001: 24) utvrđuje tri tipa epistemičke modalnosti, koji podrazumevaju spekulativnu epistemičku modalnost koja implicira nesigurnost,

nedostatak uverenosti u istinitost propozicije; deduktivnu, koja se odnosi na zaključivanje na osnovu vidljivih dokaza, i asumptivnu koja pretpostavlja izvođenje zaključka na osnovu opšte-poznatih činjenica. Uzimajući u obzir ne samo semantičke komponente značenja pomenutih modalnih kategorija, već i gramatičko-pragmatička obeležja modalnih operatora kojima se date kategorije realizuju, prvenstveno vremensku referencu u odgovarajućem kontekstu, Palmer ističe da je neophodno razlikovati epistemičku mogućnost (*speculative MAY*) od epistemičke nužnosti (*deductive MUST*), odnosno ono što je mogući zaključak i ono što je jedini mogući zaključak na osnovu dostupnih premisa.

(3.5.3) *John may be in his office.*

(3.5.4) *John must be in his office.*

Takođe, on navodi i distinkciju između inferencije na osnovu posmatranja dokaza, odnosno dokaza koji su vizuelno dostupni govorniku u datim okolnostima komunikativnog događaja (*deductive MUST*) i inferencije na osnovu iskustva ili opšte-poznatih činjenica, odnosno dokaza koje je govornik stekao ponavljanjem sličnih situacija i rutinskih aktivnosti ili situacija koje se tipično događaju u ljudskom životu (*asumptive WILL*).

(3.5.5) *It's nine o'clock – John will be in his office now.*

(3.5.6) *Yes, the lights are on, so he must be there.*

Pomenuti kontrast je tipičan za jezike koje karakterišu evidencijalni sistemi, dok su u engleskom oba kontrasta jasno vidljivi. Svrstavanje dedukcije kao tipološke kategorije u domenu epistemičke modalnosti potkrepljuju i drugi autori poput Coates (1983:41), koja epistemičko značenje engleskog glagola *MUST* definiše kao saopštavanje govornikove uverenosti u istinitost propozicije zasnovane na deduktivnim zaključcima donetim na osnovu premisa poznatih govorniku, koje mogu, ali ne moraju biti precizirane u samom iskazu.

Kao jedan od problema prilikom tumačenja epistemičke modalnosti posredstvom termina nužnosti/sigurnosti/mogućnosti, Palmer (1979: 43) ističe da

faktualna tvrdnja ne sadrži epistemički sud te ne možemo govoriti o 100-postotnoj verovatnoći, dok izražavanje najvišeg stepena verovatnoće kroz epistemički sud nije isto što i iznošenje tvrdnje koja je izvan svih epistemičkih sudova na skali verovatnoće. Stoga, ukoliko prethodno navedene tipove epistemičke modalnosti posmatramo iz perspektive sistema sudova, može se reći da Palmerova teorija modalnosti razlikuje dva podsistema epistemičkih sudova – podsistem sudova koji obuhvata mišljenje i zaključke, dakle, spekulativne i deduktivne iskaze, i podsistem evidencijala koji ističe da se prenošenjem nečega što je rekao neko drugi zapravo upućuje na neku vrstu potpore, dokaza za ono što se iskazuje propozicionim sadržajem u vidu kvotativnih iskaza i iskaza kojima se prenosi čulni opažaj.

Sažimajući tradicionalne modalne koncepte mogućnosti i nužnosti sa pojmovima faktualnosti/nefaktualnosti u novijim studijama, Palmer (2001) proširuje značenje termina „epistemička modalnost“ na sve sisteme koji mogu ukazati na govornikovo opredeljenje prema sadržaju propozicije, odnosno, nefaktualni iskaz kojim se sadržaj propozicije ne predstavlja kao činjenica, tj. tvrdnja. S tim u vezi, Palmer ističe četiri načina izražavanja nefaktualnosti koji sugerišu epistemička i evidencijalna značenja:

- govornik razmišlja o sadržaju propozicije kao o mogućnosti, dakle, spekulira;
- sadržaj propozicije predstavlja kao zaključak izveden putem dedukcije;
- sadržaj propozicije predstavlja informaciju prenetu od strane neke druge osobe, i
- sadržaj propozicije može ukazivati na informaciju koju je govornik stekao posredstvom čula koja ne moraju biti nepogrešiva, te i sam sadržaj propozicije ne mora biti onakav kakav se čini govorniku.

Dalje, Palmer smatra da će u svakom jeziku biti gramatikalizovan bar jedan od ovih načina, ili čak kombinacija dva ili više sistema, dok će u nekim jezicima, kao što je slučaj u engleskom i srpskom, navedeni načini izražavanja epistemičke modalnosti biti gramatikalizovani ili izraženi perifrastičnim konstrukcijama kao subordinativna klauza koja sadrži propoziciju, a kojoj prethodi modalni okvir, odnosno glavna klauza sa leksičkim modalnim operatorima. S tim u vezi, jedan od ciljeva ovog istraživanja

podrazumeva ispitivanje pretpostavke da formalne realizacije modalnih značenja tipa *It is possible that/I think that; It is to be concluded that/I conclude that; It is said that/X said that; It appears that;* i njihovi značenjski ekvivalenti u srpskom jeziku *Moguće je da/Mislim da; Može se zaključiti da/Zaključujem da; Kažu da/X je rekao da; Izgleda da/Čini se da;* zaista sugerišu semantičke komponente epistemičke modalnosti i evidencijalnosti (Palmer 2001:52), uključujući vizuelne, senzorne, inferencijalne, spekulativne i reportativne komponente.

U zaključku možemo reći da Palmer prvobitno jasno ističe razliku između epistemičke i evidencijalne modalnosti kao dva osnovna tipa propozitivne modalnosti, definišući epistemičku modalnost kao izražavanje govornikovog stava prema faktualnom statusu propozicije, a evidencijalnu modalnost kao impliciranje dokaza na kojima je faktualni status propozicije zasnovan, što ukazuje, međutim, na izvesne dodirne tačke i preklapanja između navedenih kategorija u domenu semantičkog polja. Ovakva distinkcija sugeriše na neraskidivu povezanost pomenuta dva tipa modalnosti, s tim da epistemička modalnost ima status „hiperonima“ u odnosu na evidencijalnu modalnost, ali predstavlja niži, bazični nivo strukture iz semantičke perspektive, što ukazuje na neophodnost jedinstvenog sistematičnog gramatičko-semantičkog pristupa prilikom posmatranja i analize modalnosti.

U nastavku ćemo razmotriti epistemičku modalnost iz perspektive deikse kako bismo uspostavili određene paralele između Palmerovog i deiktičkog teorijskog okvira tumačenja epistemičke modalnosti i utvrdili jedinstven pristup analizi odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti koja će uslediti u jednom od narednih poglavlja.

3.6 Deiktičke odlike epistemičkih modalnih operatora

Nadovezujući se na prethodno definisane teorijske odrednice deiktičkih sistema i uspostavljajući jedinstveni teorijski okvir koji objedinjuje pretpostavke funkcionalne lingvistike i deiktičke teorije, u ovom poglavlju ukazujemo na deiktičke odlike epistemičkih modalnih operatora koji svojim semantičkim sadržajem evociraju evidencijalna značenja. Iz navedene perspektive epistemičku modalnost možemo posmatrati kao gramatičku kategoriju koja u velikoj meri doprinosi ostvarenju

interpersonalne funkcije jezika odražavajući međusobni reverzibilni uticaj pojedinca i društva koji se prvenstveno manifestuje posredstvom jezika kroz komuniciranje interaktivnog odnosa pojedinca prema sadržaju propozicije (Verstraete 2001: 1506). Uz to, ukoliko kontekst interakcije definišemo sa deiktičke tačke gledišta kao skup pragmatičkih koordinata ili referentnih tački relevantnih za dati komunikativni kontekst, možemo zaključiti da se značenje iskaza izvodi na osnovu povezanosti konteksta i propozicije, čime se ostvaruje veza između značenja propozicija u mogućim svetovima i njihovih istinosnih vrednosti, što se prevashodno odražava na domen epistemičke modalnosti, čineći je na taj način adekvatnim predmetom analize u okviru pomenutog teorijskog okvira.

Već je prethodno rečeno da se deiktički karakter epistemičke modalnosti uglavnom tumači na osnovu elemenata prostorne, odnosno vremenske deikse. Međutim, uzimajući u obzir raznovrsnost društvenih aspekata konteksta koji se mogu posmatrati kao deiktički centar iskaza obojenih epistemičkim značenjima, nameće se zaključak da tumačenje epistemičke modalnosti iz deiktičke perspektive sugerise i elemente socijalne deikse čiji deiktički centar predstavlja međusobni odnos učesnika interakcije, uključujući i njihov društveni status (Levinson 1983: 89), o čemu svedoče potencijalni pragmatički efekti upotrebe epistemičkih operatora.

U prethodnim segmentima teze već je pomenuto da se deiktički karakter epistemičke modalnosti prvenstveno zasniva na deiktičkim kategorijama izvora/pravca znanja i skalarnih vrednosti jačine znanja (Frawley 1992: 412), te se u deiktičkom smislu epistemička modalnost može definisati kao način na koji jezik enkodira poređenje između izraženog sveta sa referentnim svetom (Chung i Timberlake 1985, prema Frawley 1992: 387) ili kao „funkcija strukturnih i semantičkih sredstava koje govornik ima na raspolaganju kako bi izrazio sud o faktualnom statusu i izvesnosti nekog stanja stvari, tj. o izvesnosti konvergencije izraženog i referentnog sveta“ (Trbojević 2004: 60).

Analizirajući deiktičke kategorije izvora/pravca znanja impliciranih upotrebom epistemičkih modalnih operatora u epistemičkim sudovima i uspostavljajući korelacije između pomenutih kategorija i tipa, odnosno kvaliteta dokaza na kojima se zasnivaju epistemički sudovi, uočavamo neraskidivu povezanost epistemičkih i evidencijalnih značenja. Naime, epistemički sudovi zasnovani na procesima zaključivanja na osnovu

dostupnih dokaza ili poznatih činjenica koje mogu, ali ne moraju biti prisutne u samom iskazu, mogu u celini imati svoj izvor u govorniku (Coates 1983: 41; Nuyts 2001a: 386). Sa druge strane, epistemički stavovi mogu poticati iz dokaza koje govornik prima putem čula iz spoljašnjeg sveta, pri čemu se dokazi kategorizuju kao direktni ili senzorni, orijentisani ka govorniku (Palmer 2001: 49), ili u slučaju da znanje proističe iz drugog lica (izveštaji, glasine, navodi, itd.), dokazi se kategorizuju kao indirektni (Aikhenvald 2004).

Kada su u pitanju skalarne vrednosti na osnovu kojih se karakterišu epistemički sudovi, postoje različita shvatanja. Palmer (2001: 47-49) pravi distinkciju između direktnih i indirektnih dokaza, a Givón (1982; citirano u Frawley 1992) ih rangira na osnovu njihove emanacije iz kanonskog izvora, tj. govornika ka spoljašnjem svetu. Frawley (1992: 413) ove postavke dopunjuje deiktičkom komponentom udaljenosti na osnovu čega se javljaju sledeće skalarne vrednosti: kada je govornik u manjem stepenu opredeljen prema propoziciji, dokaz je slabiji ili u manjem stepenu direktan, stepen govornikovog uverenja u istinitost propozicije je niži, a distanca između deiktičkih tačaka, referentne i locirane tačke je relativno velika. O udaljenosti između izvora znanja, tj. referentnog sveta i objekta znanja, odnosno, izraženog sveta, možemo govoriti u smislu govornikovog uverenja, opredeljenosti ili jačine njegovih uverenja u istinitost propozicionog sadržaja (Frawley 1992: 413). Stepenu udaljenosti dva sveta je obrnuto srazmeran govornikovom uverenju da će se izraženi svet, tj. stanje stvari aktualizovati, ostvariti; što je taj stepen udaljenosti viši, to je slabije govornikovo uverenje u aktualizaciju sadržaja propozicije.

Epistemički modalni operatori najbolje ilustruju deiktički karakter epistemičke modalnosti na nivou ostvarivanja pragmatičkih efekata učtivosti, i to prevashodno u domenu strategija negativne učtivosti, usmerenih ka očuvanju potreba sagovornika za autonomijom ličnosti i slobodom delanja. Ove strategije podrazumevaju izbegavanje direktnih strategija, uvažavanje sagovornika i ukazivanje poštovanja putem formalnosti, rezervisanog stava i uspostavljanja distance između učesnika komunikativnog događaja, što implicira udaljavanje od kanoničnog konteksta i promenu deiktičkog centra koji više ne predstavlja samo i isključivo govornik, već međusobni interaktivni odnos učesnika komunikativnog događaja, sugerišući tako elemente socijalne deikse.

Operatore epistemičke modalnosti u deiktičkom smislu tretiramo kao mehanizam kojim govornik uspostavlja distancu, otklon prema sadržaju iskazane propozicije i njenoj aktualizaciji (Frawley 1992: 421; Trbojević 2004: 35). U engleskom i srpskom jeziku postoji široka lepeza modalnih konstrukcija koje uključuju epistemičke modalne operatore koji u pragmatičkom smislu evociraju strategije distanciranja i ograđivanja, uključujući distalne modale *WOULD/COULD* + subj. + glagol u indirektnim pitanjima, ograde (epistemičko *MAY/MIGHT* sa koncesivnim značenjem/*WOULD*+glagol/*PERHAPS/MAYBE*, evidencijalnu modalnost (glagoli mišljenja i kognicije + „*that*“ klauza/markeri senzorne modalnosti (perceptualni glagoli/katenativni glagoli *seem* i *appear*)/reportativi), *MUST* sa značenjem epistemičke nužnosti u deklarativnim klauzama sa upitnom intonacijom u engleskom jeziku (Čikara 2015) i oblike potencijala u indirektnim pitanjima i deklarativnim klauzama, perceptualne glagole, modalni glagol *MOĆI* + da + prezent/infinitiv u indirektnim pitanjima, *MOŽDA* kao ogradu, glagole mišljenja/stava/pretpostavljanja, modalni glagol *MOĆI* sa koncesivnim značenjem, modalni glagol *HTETI* u indirektnim pitanjima, evidencijale, hipotetičku upotrebu prošlog vremena u srpskom jeziku.

Intenzitet distanciranja može da zavisi od sintaksičko-semantičkih karakteristika upotrebljenih operatora, a stepen distance se može povećati upotrebom distalnih modala u harmoničnim kombinacijama sa modalnim pridevima/prilozima ili modalizovanom upotrebom prošlog vremena. S obzirom na deiktičku prirodu kategorije glagolskog vremena i modalnosti, sasvim je opravdana činjenica da vremenska distanca može poslužiti kao zamena za modalnu distancu (Frawley 1992: 416). Uspostavljajući korelacije između kategorije glagolskog vremena i deiktičke kategorije izvora znanja, može se reći da se sadašnje vreme dovodi u vezu sa neposrednim dokazima jer sadašnjost zapravo enkodira nedostatak vremenske udaljenosti između referentnog i lociranog vremena. Sa druge strane, prošlo vreme se vezuje za udaljavanje, distanciranost, te se ono prevashodno upotrebljava za ublažavanje jačine dokaza (Frawley 1992: 417). Stoga, nameće se zaključak o preklapanju pomenutih gramatičkih kategorija pri markiranju stepena govornikove opredeljenosti prema verovatnoći aktualizacije stanja stvari predstavljenog propozicionim sadržajem.

Deiktički aspekt markiranja distance se takođe manifestuje posredstvom evidencijalne modalnosti, odnosno udaljavanjem od izvora informacije, tj. govornika

kao referentne tačke. Palmer (2001: 51) ističe tri mehanizma udaljavanja govornika od sadržaja iskaza koji nije prezentovan kao činjenica – spekulaciju, senzornu percepciju i kvotaciju. Posredstvom spekulacije, govornik sadržaj izrečene propozicije posmatra kao mogućnost i ostvaruje distancu upotrebom nefaktivnih glagola mišljenja i stava: *THINK*, *CONSIDER*, *GUESS*, *ASSUME*, *BELIEVE*, koji ne impliciraju istinitost/neistinitost propozicije, već njenu moguću istinitost/neistinitost (Trbojević 2004: 88). Upotrebom ovih glagola koji uvode propoziciju, govornik zauzima otklon prema sopstvenim stavovima, ne opredeljuje se ni prema istinosti ni prema neistinosti, već, umesto direktnog izricanja, svoje stavove vidi kao stavove ili mišljenje sagovornika.

U slučaju senzorne modalnosti realizovane posredstvom perceptualnih glagola *HEAR* i *SOUND*, izvor informacije je lociran u govorniku koji posredstvom čula dolazi do iste, te se njegova distanca u odnosu na sadržaj propozicije povećava, jer čula nisu nepogrešiva. S obzirom na činjenicu da upotrebom ovih oblika govornik izbegava upućivanje direktnog pitanja/komentara, konstrukcije sa perceptualnim glagolima se mogu tumačiti kao potencijalno učtive u odgovarajućem kontekstu.

Katenativni glagoli *SEEM* i *APPEAR* u engleskom jeziku takođe imaju funkciju lingvističkih markera distance, s obzirom na njihovu blisku semantičku povezanost sa perceptualnim glagolima (Trbojević 2004: 93-95). Kada je reč o kvotaciji, izvor informacije nije govornik, što implicira izmeštanje deiktičkog centra. Centar je van govornika koji uspostavlja distancu izricanjem nefaktivnih iskaza čiji izvor može biti neka druga osoba. Najčešći vid manifestacije ovakvih iskaza predstavlja navođenje tuđih reči ili glasina.

U zaključku možemo reći da tumačenje epistemičke modalnosti iz deiktičke perspektive ima ključni značaj u razmatranju odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti. Iako tumačenje orijentisano u tom smeru ne pruža konačna rešenja za tretiranje ovih kategorija kao zasebnih ili međusobno isprepletanih, ono daje značajne uvide u neraskidivu povezanost datih kategorija na više jezičkih nivoa, ističući pragmatičko-semantički nivo. Međutim, ono što sa aspekta deikse upućuje na razlike između pomenutih kategorija jeste odnos govornika prema referentu. Za razliku od operatora sa epistemičkim modalnim značenjem, posredstvom kojih govornik izražava stepen uverenja u aktualizaciju stanja stvari izraženog propozicijom kao mogućeg u

višem ili nižem stepenu, zauzimajući na taj način otklon prema istinitosti propozicije ili udaljavajući se od istog, kod upotrebe modalnih operatora sa evidencijalnim značenjima reč je o nefaktivnim iskazima u kojima se govornik udaljava od činjeničnog stanja koje bi bilo ekvivalentno referentnom svetu.

U narednom segmentu teze, govorićemo o semantičkim i sintaksičkim obeležjima epistemičkih modalnih operatora u engleskom i srpskom jeziku kako bismo utvrdili na koje načine i u kojoj meri oni doprinose različitim epistemičkim ili evidencijalnim interpretacijama njihovih značenja u različitim društvenim kontekstima.

3.7 Semantičke i sintaksičke odlike epistemičkih modalnih operatora u engleskom i srpskom jeziku

U okviru ovog poglavlja, pokušaćemo da ukažemo na međuzavisni uticaj semantičkih tumačenja značenja modalnih operatora i njihovih morfoloških karakteristika i sintaksičkih obeležja konstrukcija u kojima se upotrebljavaju.

Radovi većine autora upućuju na to da u lingvističkoj literaturi, engleski modali, kao i modalnost uopšte, predstavljaju uvek aktuelnu temu, kako sa teorijskog stanovišta, sa stanovišta upotrebe i nastave, tako i sa stanovišta upoređivanja engleskog sistema modalnih glagola sa sistemima drugih jezika (na primer, Palmer 1979, Coates 1983, Nuyts 2001; Trbojević-Milošević 2004, Novakov 2008). Međutim, postoje i oni koji svojim istraživanjima ukazuju na suprotne tendencije.

Leech (2003) se bavi proučavanjem upotrebe engleskih modala u britanskoj i američkoj varijanti engleskog jezika u periodu od trideset godina (1961-1991) i iznosi zapažanja o smanjenju upotrebe modala kada se uporede korpus iz 1961. godine i korpus iz 1991. godine. Pomenuti autor navodi tri moguća razloga za pomenute trendove: amerikanizaciju, kolokvijalizaciju i demokratizaciju, odnosno činjenice da se varijeteti engleskog jezika pomeraju ka američkom engleskom, da se i pisani jezik pomera ka govornom, kolokvijalnom jeziku, da postoje promene u izražavanju modalnih značenja zbog, uopšteno govoreći, indirektnijeg obraćanja i komunikacije, odmerenijeg izražavanja autoriteta i pozicije moći (Leech 2003: 237).

Uprkos mogućnosti da se frekventnost upotrebe modalnih glagola smanjuje u određenim jezicima ili njihovim varijacijama, to svakako ne utiče na njihovu

zastupljenost kao teme lingvističkih istraživanja, naročito u anglističkoj literaturi, jer se modalna značenja prenose ne samo modalnim glagolima, već i brojnim drugim jezičkim sredstvima, uključujući modalne priloge, prideve, glagole kognicije i mišljenja, glagole percepcije i katenativne glagole, kao i modalizovane rečice i konstrukcije sa marginalnim modalnim značenjima⁴. S obzirom da je semantička analiza prirodnih jezika izrazito komplikovan proces, pošto se neodređenost značenja javlja kao posledica činjenice da jezik u semantičkom smislu nije kruto ustrojen sistem sa jasno utvrđenim granicama između značenja, potpuna analiza modalnih operatora mora da uključi i morfo-sintaksičke aspekte njihove upotrebe, što predstavlja predmet ovog poglavlja. Prilikom semantičke analize, osvrnućemo se na problem neodređenosti značenja i pojavu polisemije u razlikovanju epistemičkih od ne-epistemičkih značenja, karakterističnu pre svega za sistem modalnih glagola, dok ćemo u morfo-sintaksičkom smislu razmotriti „NICE“ karakteristike modala kao i specifičnosti konstrukcija koje doprinose razjašnjenju pomenute semantičke distinkcije.

Semantička analiza konvencionalno podrazumeva razlikovanje značenja i utvrđivanje distinktivnih kategorija, ali u slučaju modalnih glagola izvesni stepen neodređenosti (*indeterminacy*) onemogućuje precizno razgraničavanje epistemičke i deontičke modalnosti prema semantičkim kriterijumima. Postojeća tumačenja modalnih značenja počivaju na dva tipa pristupa, monosemantičkom ili polisemantičkom. S obzirom da monosemantički pristup podrazumeva utvrđivanje osnovnog značenja svakog modala ponaosob koje predstavlja polaznu tačku analize datog modala u bilo kojoj upotrebi, zaključujemo da ovakav pristup zapravo negira postojanje odvojenih, diskretnih kategorija modalnog značenja.

Sa druge strane, za razliku od pristupa koji poništava distinkciju epistemičko/ne-epistemičko značenje, polisemantički pristup uvažava postojanje različitih kategorija realizovanih istim formalnim sredstvima, uz postojanje graničnih slučajeva/slučajeva preklapanja (*merger*). Stoga, adekvatan semantički pristup definisanju modalnih značenja treba da predstavlja sintezu navedena dva pristupa, jer neosporno je da postoje različite, diskretne modalne kategorije, ali je takođe utvrđeno da u određenim kontekstima upotrebe modali ispoljavaju neodređenost u značenju, odnosno njihovo

⁴ Uzimajući u obzir dominaciju anglističkih autora u razmatranjima modalnosti, razmatranja semantičkih i sintaksičkih odlika gorenavedenih modalnih operatora zasnivamo upravo na pomenutim izvorima, na prvom mestu radovima Coates (1983), Palmer (1979; 2001), Nuyts (2001a).

značenje ne pripada nijednoj kategoriji, ali implicira elemente obe kategorije, dvosmislenost u smislu nemogućnosti utvrđivanja onog od dva značenja koje je govornik nameravao da prenese ili preklapanje u značenju, odnosno mogućnost da u datom kontekstu dva značenja istog modala nisu međusobno isključiva.

Pomenute varijacije tumačenja modalnih značenja evociraju model gradijenta koji podrazumeva postojanje utvrđenih ekstrema i kontinuuma između datih ekstrema koji bi obuhvatao sve slučajeve neodređenog značenja (Coates 1983). U svojim narednim istraživanjima, međutim, Coates (1983) uočava prednosti teorije „fuzzy“ skupova koji podrazumevaju postojanje odvojenih kategorija, ali ne u vidu ekstrema nego kontinuuma koji podrazumeva postepen prelaz iz jedne u drugu kategoriju i koji dopušta postojanje graničnih slučajeva (Zadeh 1972, citirano u Coates 1983). Ova teorija zapravo odražava sintezu monosemantičkog pristupa i teorije gradijenta, sa neznatnim razlikama, s obzirom da se umesto jasno utvrđenih ekstrema gradijenta koriste termini „centra“ (*core*) koje se odnosi na značenje koje prvo usvajaju deca i koje odražava kulturne stereotipe jedne govorne zajednice, „međuprostora“ (*skirt*) kom pripadaju sva značenja na prelazu iz jedne u drugu kategoriju, i „periferije“ (*periphery*) koja obuhvata granične slučajeve koji se označavaju kao značenja u nastajanju (*emergent meanings*). Pošto se ova teorija zasniva na matematičkim konceptima skupova, klasifikovanje značenja kao epistemičkih ili korenskih, subjektivnih ili objektivnih moralo bi da podrazumeva i njihovu kvantifikaciju, ali pošto je reč o lingvističkom modelu koji se primenjuje na jezik koji nije moguće kvantifikovati u smislu preciznog stepenovanja ispoljavanja određenog značenja, smatra se dovoljnim identifikovati značenje deskriptivnim terminima kao jako ili slabo (Coates 1983: 13). S obzirom da se u ovom radu fokusiramo na epistemička značenja modalnih operatora koji prevazilaze sistem modalnih glagola i obuhvataju široku lepezu operatora koji pripadaju drugim jezičkim kategorijama koje kao centralna značenja nemaju modalna epistemička značenja, termin epistemičko značenje ćemo posmatrati kao centralno značenje, koje može biti deskriptivno okvalifikovano kao jako ili slabo u zavisnosti od konteksta date upotrebe modalnih operatora.

Tumačenje modalnosti i to pre svega epistemičke modalnosti u ovom odeljku, kao što se vidi iz prethodno navedenog, zasniva se na anglističkoj literaturi s obzirom na dominaciju pomenutih studija u oblasti modalnosti, ali i s obzirom na činjenicu da se u

srpskom jeziku kategoriji modalnosti pristupa iz perspektive analize upotrebe glagolskih vremena i kategorije glagolskog načina kao nosioca modalnih značenja. Sistematičan pristup modalnosti kao semantičkoj kategoriji iz perspektive kontrastivne lingvistike nalazimo kod Trbojević Milošević (2004) koja, polazeći od modernih lingvističkih teorija metaforičke ekstenzije i teorije modalnosti kao epistemičke deikse, vrši poređenje epistemičkih modalnih operatora u engleskom i srpskom jeziku u cilju konstruisanja jedinstvenog lingvističko-semantičkog modela njihovog opisa. Uz to, u srpskom jeziku ne postoji semantička diferencijacija modalnosti u vidu epistemičke, deontičke i dinamičke modalnosti, već se epistemička modalnost posmatra kao tip subjektivne modalnosti koja još obuhvata imperceptivnu, metajezičku, aksiološku i ekspresivnu modalnost i pokriva širok spektar značenja koja podrazumevaju govornikovu kvalifikaciju situacije iskazane propozicijom u smislu korisnosti, verovatnoće realizacije, izvora informacije (Piper 2005: 643). Međutim, značenje epistemičke modalnosti kao tipa subjektivne modalnosti poklapa se sa definicijama epistemičke modalnosti u anglističkoj literaturi u smislu stepenovanja govornikove uverenosti u istinitost iskazanog sadržaja.

Kada je reč o morfo-sintaksičkim karakteristikama epistemičkih modalnih operatora, utvrdićemo najpre koje morfološke kategorije predstavljaju sisteme epistemičkih modalnih operatora, a zatim sintaksičke aspekte konstrukcija u kojima se ovi operatori javljaju kao markeri epistemičke modalnosti, uključujući razmatranje sintaksičkih odlika modalnog okvira propozicije i same propozicije, sa naglaskom na analizi negacije, vremenske reference, parentetičkih i harmoničnih modalnih konstrukcija.

3.7.1 Sistem modalnih glagola kao epistemičkih operatora – semantičke i sintaksičke odlike

Među svim jezičkim sredstvima koja mogu vršiti funkcije modalnih operatora, modalni glagoli neosporno predstavljaju najkontroverzniju oblast istraživanja zahvaljujući specifičnostima koje ispoljavaju na strukturnom i semantičkom planu. Kada je reč o strukturi, odnosno njihovom morfološkom statusu, modalni glagoli predstavljaju morfeme nalik glagolima sa jedne strane, ali sa druge strane oni se

upotrebljavaju u drugačijim sintaksičkim konstrukcijama u odnosu na obične leksičke glagole i imaju osobine gramatičkih markera. Engleski jezik odlikuje jedinstven i bogat sistem modalnih glagola, što se ne može tvrditi i za srpski jezik, mada, kao što ćemo videti u nastavku, izvesna strukturna poklapanja postoje.

Sa aspekta semantike već smo videli da modalni glagoli mogu biti nosioci trojake kvalifikacije, odražavajući tipove modalnosti, ali takođe mogu implicirati raznovrsna semantički neodređena značenja. Uprkos postojanju sistema modalnih glagola u većini prirodnih jezika, neki autori smatraju da se njihovo postojanje ne može smatrati jezičkom univerzalijom, s obzirom da sistem modalnih glagola u većini jezika ne predstavlja podsistem pomoćnih glagola, što je evidentno u engleskom jeziku, a takođe i u srpskom, mada se u srpskom jeziku za nadređenu kategoriju koristi termin nepotpuni ili medijalni glagoli. Upravo zbog navedenih varijabilnosti koje se manifestuju ne samo u individualnim oblicima, već i semantičkim grupama datih oblika, kako u okviru jednog jezika, tako i u okviru međujezičkih poređenja, modalni glagoli se smatraju izuzetno problematičnim, ali i izazovnim i plodnim područjem istraživanja. S obzirom da je predmet našeg razmatranja ograničen na epistemičku modalnost, u ovom radu ćemo navesti samo epistemičke modalne glagole i razmotriti njihove morfo-sintaksičke karakteristike i tipove konstrukcija u kojima se upotrebljavaju. Pritom, nećemo prenebregnuti činjenicu da mnogi od njih mogu u određenim kontekstima implicirati deontičku ili dinamičku mogućnost, ili čak ispoljavati izvesna semantička preklapanja, ali će fokus diskusije biti isključivo vezan za modale sa epistemičkim značenjem.

Polazeći od definicije epistemičke modalnosti kao izražavanja govornikovog rezervisanog stava, tj. otklona prema istinitosti propozicije, postavlja se pitanje koji od kriterijuma treba uzeti kao dominantan u klasifikaciji modalnih glagola kao članova podsistema epistemičkih modalnih glagola, semantički ili morfo-sintaksički kriterijum. Ukoliko posmatramo modale iz perspektive semantike, očigledno je na osnovu diskusije iz prethodnog odeljka da ne postoje jasne semantičke granice između individualnih formi u smislu izražavanja isključivo jednog od tri tipa modalnosti, pa je stoga poželjno semantičku analizu upotpuniti morfo-sintaksičkim karakteristikama modalnih glagola kao epistemičkih operatora. U tom smislu, autori ističu značaj razmatranja takozvanih „NICE“ karakteristika modalnih glagola koje uključuju negaciju uz pomoć odrične

reče *not* (*Negation*), inverziju sa subjektom (*Inversion*), „kod“, odnosno izbegavanje ponavljanja (*Code*) i emfatičnu afirmaciju⁵ (*Emphasis*) i koje uspostavljaju jasne granice između pomoćnih, modalnih i glavnih, leksičkih glagola (Palmer 1979; Huddleston 1976; Coates 1983). Emfatična afirmacija označava naglašavanje i potvrđivanje sadržaja iskaza koji je pod sumnjom, dok „kod“ ima naročito značajnu ulogu u diskursu jer omogućava upotrebu modalnog glagola bez dopune leksičkog glagola koji se podrazumeva u datom iskazu po principu anafore prethodno izrečenog leksičkog glagola, čime se izbegava ponavljanje i ostvaruje ekonomičnost jezika (Palmer 1979: 60). Može se reći da pomenute formalne karakteristike odlikuju modalne glagole u engleskom i srpskom jeziku, dok se ostala morfo-sintaksička distinktivna obeležja modalnih glagola koja se navode u anglističkoj literaturi, uključujući tu odsustvo flektivnih nastavaka za treće lice jednine, nepostojanje nefinitivnih oblika i nemogućnost zajedničke upotrebe dva ili više modalnih glagola u sekvenci, vezuju za sistem modala u engleskom jeziku.

Međutim, autori upućuju na neadekvatnost navedenih kriterijuma (Huddleston 1976), tvrdeći upravo da su oni specifični za određene jezike i da ne mogu biti primenjeni kao univerzalni kriterijumi prilikom međujezičkih poređenja. Sa druge strane, ukoliko bismo kao polaznu tačku u klasifikaciji modala kao epistemičkih, deontičkih ili dinamičkih operatora uzeli semantički kriterijum, granični slučajevi u kojima dolazi do preklapanja značenja bi onemogućili jasno izdiferenciranu klasifikaciju. Takođe, objašnjenje principa na kojima bi semantički orijentisana klasifikacija bila zasnovana moralo bi da inkorporira i elemente teorije semantičkih promena, pošto je dokazano da epistemička značenja nastaju iz deontičkih. Dakle, kriterijum za klasifikaciju modala kao epistemičkih modalnih operatora morao bi da objedinjuje semantički i morfo-sintaksički kriterijum, uz uvažavanje kontekstualnih činilaca koji doprinose tumačenju njihovog značenja, što ukazuje na pragmatičko-semantičku isprepletanost koja se reflektuje u svim aspektima razmatranja modalnosti.

Kada je reč o sintaksičkim obeležjima modalnih operatora, polemika se vodi prvenstveno oko statusa modalnog okvira i propozicije, tj. načina na koji se morfološke, sintaksičke, aspekatske specifičnosti modala odražavaju na modalni okvir, odnosno

⁵ Navedene karakteristike modalnih glagola je sintetizovao i primerima potkrepio Palmer (1986: 33), a upotrebene termine na srpskom jeziku smo preuzeli iz literature koja se bavi analizom engleskih modalnih glagola (Radovanović 2012: 124) i koji su kao takvi odobreni u naučnim krugovima.

samu modalnost ili propozitivni sadržaj iskazan glavnom klauzom. Gramatičke, odnosno morfo-sintaksičke odlike operatora epistemičke modalnosti podrazumevaju negaciju koja utiče na propoziciju, a ne na modalnost; vremensku referencu pri izražavanju prošlog vremena pri čemu paradigma epistemičkih modalnih operatora ne sadrži oblike za izražavanje prošlog vremena; tip konstrukcija u kojima se epistemički modalni operatori javljaju sa oblicima svršenog infinitiva, odnoseći se na propoziciju, a ne na modalnost. S obzirom da modali u sintaksičkom smislu nemaju autonomiju upotrebe, već čine deo glagolske fraze, uz predikat koji izražava stanje stvari i koji se direktno odnosi na subjekat i vremensku referencu, i da je epistemička kvalifikacija semantički nezavisna od unutrašnje strukture konstrukcije koja izražava događaj, logično je da modalni izraz ostaje nemarkiran u smislu vremenske reference i tumačenja subjekta iskaza (Nuyts 2001a: 203). Istraživanja upućuju na zaključke da upravo upotreba markera epistemičke modalnosti sa svršenim i progresivnim aspektom razlikuje ovu modalnost od ne-epistemičke modalnosti. (Coates 1983: 20).

Međutim, Palmer (1979: 25) u svom proučavanju modalnosti i modalnih glagola u engleskom jeziku pruža na izvestan način drugačiju sliku morfo-sintaksičkih odlika epistemičkih operatora. Ovaj autor dopušta mogućnost negacije propozicije i negacije modalnosti, ukazujući na postojanje formalne i semantičke negacije (naročito u slučaju modala *MAY* i *CAN* sa značenjem mogućnosti i nemogućnosti). Kao mehanizme upućivanja na prošlo vreme, Palmer (1979: 30) ističe distalne modale koji izražavaju vremenske reference u neupravnom govoru, dok u drugim slučajevima izražavaju ili hipotetička ili tentativna značenja u kondicionalima (u apodozi – glavnoj klauzi ili u slučaju neiskazane protaze – „if“ klauze), a ne prošlo vreme. U slučaju epistemičke modalnosti, prošlo vreme se obeležava perfektivnim aspektom.

Za razliku od tumačenja formalnih, morfo-sintaksičkih karakteristika modalnih operatora koja u izvesnom stepenu odražavaju različita shvatanja autora, u analizi modala iz semantičke perspektive nailazimo na konsenzus među autorima, pre svega ukoliko govorimo o distinkciji između epistemičke i ne-epistemičkih modalnosti. I Coates (1983) i Palmer (1979) u svojim ranim razmatranjima koriste istu terminologiju pri označavanju pomenute distinkcije, ali klasifikaciju epistemičkih modala zasnivaju na drugačijim principima. Coates (1983: 18) dihotomiju epistemička/ne-epistemička modalnost definiše u odnosu na izražavanje govornikove uverenosti ili nedostatka

uverenosti u istinitost propozicije i u skladu s tim epistemičke modale klasifikuje u dve grupe, od kojih se prva vezuje za govornikove pretpostavke (*MUST, SHOULD, OUGHT*), a druga za procene mogućnosti (*MAY, MIGHT, COULD, WILL*). Sa druge strane, Palmer (1979: 35) klasifikaciju modalnih glagola u svojim ranim istraživanjima bazira na definiciji tipova modalnosti, koristeći identičnu binarnu distinkciju i upućujući na tri tipa modalnih glagola – epistemički modali, modali orijentisani ka subjektu, njegovoj volji ili sposobnosti (*CAN, WILL*) i modali orijentisani ka diskursu, odnosno ka govorniku kao centralnoj figuri komunikativnog događaja (*MAY, SHALL, MUST*). Međutim, uvidevši da se mogućnost koja se odnosi na propozitivni sadržaj i mogućnost koja se odnosi na komunikativni događaj mogu podvesti pod opšti pojam mogućnosti, autor prihvata terminologiju Fon Wright-a i ističe tri tipa modalnosti - epistemičku, deontičku i dinamičku modalnost, dok bazične modalne koncepte mogućnosti i nužnosti označava kao različite stepene modalnosti, koji u zavisnosti od semantičkih i sintaksičkih elemenata konteksta mogu da se tumače kao realizacije jednog od navedena tri tipa modalnosti.

S obzirom da su dva ekstrema semantičkog kontinuuma epistemičkog značenja uverenost/pouzdanost i sumnja u istinitost propozicije, epistemički modali se vezuju za sistem znanja ili verovanja na osnovu kojih govornici izražavaju svoje sudove o događajima, postupcima i situacijama (Palmer 2001; Nuyts 2001; Hoye 2005; Bonyadi 2011; Qiuping 2012; Radovanović 2012). Epistemički sudovi sadrže kvalifikacije u smislu pomenutih ekstrema, ali u različitom stepenu. Značenja variraju od uverenog (*confident*) do sumnjičavog (*doubtful*), pri čemu se kao princip klasifikacije može koristiti proces logičkog zaključivanja na osnovu kog *MUST* izražava ekstrem pouzdanosti, a *SHOULD* i *OUGHT* ekstrem sumnje, nesigurnosti, pri čemu moramo uzeti u obzir da se zaključak izvodi na osnovu dostupnih dokaza, što implicira evidencijalna značenja. Kada je reč o značenjima koja nisu vezana za procese logičkog zaključivanja, *WILL* izražava pouzdano predviđanje, a *MAY, MIGHT* i *COULD* različite stepene mogućnosti (Coates 1983: 19). U srpskom jeziku, modalni glagoli *MORATI* i *MOĆI* se smatraju centralnim nosiocima epistemičkih značenja, dok se glagoli *TREBATI, SMETI, HTETI* i *UMETI* mogu obeležiti kao epistemički periferni modali (Trbojević 2004: 156).

3.7.1.1 Modalni glagoli sa epistemičkim značenjima nužnosti/obaveze

Razmatranja epistemičkih modala i njihovih sintaksičkih odlika započinjemo operatorima kojima se realizuju značenja pozitivnog ekstrema epistemičkog kontinuuma, glagolom *MUST* i njegovim polumodalnim varijacijama.

MUST sa epistemičkim značenjem izražava govornikovu uverenost u istinitost sadržaja iskazane propozicije, zasnovanu na procesu logičkog zaključivanja na osnovu poznatih činjenica koje mogu, ali ne moraju biti iskazane u samoj propoziciji, čime se sugerše na evidencijalne semantičke ekstenzije u smislu nagoveštavanja izvora informacije, odnosno dokaza na osnovu kojih se iskaz tumači kao istinit. Govornikova uverenost može biti jasno naznačena u iskazu u vidu komplementnih ili dodatnih konstrukcija sa jasno izraženim i objašnjenim razlozima za takav stav. Sa druge strane, izvor informacije, odnosno stepen uverenosti može biti ublažen upotrebom ograda u slučaju kada ne postoje jasne indicije u tekstu koje bi podržale govornikov stav.

U slučaju glagola *MUST* postoje dve komponente značenja – logičko zaključivanje i stepen govornikove uverenosti u istinitost propozicije, što se u svetlu razlike subjektivna/objektivna modalnost može protumačiti kao naginganje od izrazito subjektivne komponente u slučaju zaključivanja i najvišeg stepena uverenosti do objektivnih tumačenja koja se oslanjaju na poznate činjenice. Logičari i lingvisti na različite načine tumače epistemička značenja, pri čemu se logičari oslanjaju na objektivna tumačenja i parafraze tipa *Na osnovu poznatih činjenica/onoga što je poznato*, dok lingvisti u prvi plan ističu aktivnu ulogu govornika u procesu logičkog zaključivanja, sugeršući subjektivnu epistemičku modalnost tipa *Ja sa sigurnošću/uverenošću pretpostavljam da...* U slučaju subjektivne modalnosti fokus je eksplicitno na govorniku kao centralnoj figuri komunikativne situacije i izvoru informacije, odnosno utemeljenost iskazane propozicije počiva na njegovom ličnom iskustvu, odnosno ličnom procesu zaključivanja. U slučaju objektivne modalnosti, kontekst situacije može implicirati pozivanje na poznate činjenice, iskustvo, tradiciju, folklor ili sagovornikovo iskustvo kada se javljaju implikacije intersubjektivnosti kao kontekstualnog efekta ili pragmatičke implikature. Uz to, Palmer (1979: 34) upućuje na razlike u stepenu uverenosti, odnosno jačini zaključka, u zavisnosti od formalne realizacije pomenutog u vidu modalnih glagola ili modalnih adverba/partikula, tvrdeći

da je u ovom slučaju reč o dva odvojena pitanja. Modali impliciraju jačinu zaključka s obzirom na kvalitet dokaza na osnovu kojih se zaključak donosi, bilo da je reč o gorenavedenim tipovima dokaza, dok je u slučaju adverbijala i partikula reč o izražavanju stepena govornikovog uverenja u istinitost propozicije. Proces dedukcije nije tipičan isključivo za značenja realizovana glagolom *MUST*, već i drugim epistemičkim modalima, ali se razlike u značenju temelje na karakteru dokaza na osnovu kojih se zaključak donosi. Deduktivno *MUST* karakteriše izvođenje zaključka na osnovu okolnih senzornih dokaza, najčešće vizuelnih, a u slučaju asumptivnog *WILL* zaključak se izvodi na osnovu iskustva sličnih situacija, rutinskih obrazaca ponašanja ili ponovljenog iskustva/okolnosti tipičnih za ljudski život (Palmer 2001: 30).

(3.7.1.1.1) *It's nine o'clock – John **will be** in his office now.*

*Yes, the lights are on, so he **must be** there.*

U slučaju zaključivanja, govornik je uveren u istinitost propozicije, te tako markiranje inferencije implicira ne nedostatak uverenosti već samo nedostatak višeg stepena pouzdanosti dokaza (vizuelni dokazi se smatraju najpouzdanijim vidom dokaza). Neki autori ističu mogućnost markiranja zaključka na osnovu fizičkih dokaza posredstvom perceptualnih glagola, a ne modalnog glagola *MUST* (Palmer 2001: 31).

Sintaksičke odlike glagola *MUST* obuhvataju čitav niz parametara koji doprinose tumačenjima njegovog epistemičkog značenja (Coates 1983: 43-44)

- često se javlja u glavnim klauzama koje prate kondicionalnu zavisnu klauzu (logika epistemičke nužnosti je eksplicitno izražena);
- glavna predikacija izražava stanja ili radnje u sadašnjosti ili prošlosti, ali ne isključuje ni budućnost; vremenske reference se odnose na propoziciju, ne na modalnu predikaciju *I am sure/infer that X is/was/will be*
- upotreba sa neanimatnim ili egzistencijalnim subjektima (*this, that, there...*);
- obično se koristi sa statičnim glagolima (*be, have...*);
- mogućnost dopune svršenim ili progresivnim aspektom glavnog glagola;
- govornik izražava uverenost u istinitost propozicije; može izražavati čistu logičku nužnost bez učešća govornika;

- mogućnost upotrebe u harmoničnim kombinacijama – konstrukcije sa modalnim glagolima i drugim modalnim jezičkim sredstvima koji izražavaju isti stepen modalnosti i koje pojačavaju međusobna značenja (Lyons 1977: 807; Halliday 1970: 331). Najčešće se javlja u harmoničnim kombinacijama sa ogradama, jer izražavaju govornikov stav – *I am sure, surely, certain/certainly, I think, I mean, I suppose, I fancy, I take it, I would guess*;
- ne postoji direktna negacija glagola posredstvom odrične rečice *not*.

Iako vlada shvatanje da glagol *MUST* izražava najjači stepen nužnosti čija bi parafraza bila „*neophodno je da*“, treba uzeti u obzir česte upotrebe ovog glagola sa značenjem neutralne dinamičke nužnosti ili eksterne nužnosti kod kojih okolnosti ili spoljašnji faktori predstavljaju izvor nužnosti (Palmer 1979: 23).

U srpskom jeziku centralni epistemički modal *MORATI* izražava najviši mogući stepen pozitivnog opredeljenja govornika prema istinitosti propozicije (Trbojević 2004: 156) jer govornik na osnovu premisa i dostupnih dokaza, koji mogu biti zasnovani na mentalnom ili perceptivnom iskustvu, donosi zaključak o istinitosti propozicije, pripisujući joj najvišu moguću vrednost. Što se sintaksičkih parametara tiče, ovaj glagol se upotrebljava u bezličnim konstrukcijama ili kao prepozicija u odnosu na subjekat.

(3.7.1.1.2) *Mora da se tako osećao i Kostner dok je pokušavao da preotme kontrolu...*

Neki autori (Palmer 1979) smatraju da polumodalna konstrukcija *BE BOUND TO* prenosi viši stepen sigurnosti u odnosu na glagol *MUST*. Upotrebom ovog oblika govornik želi da potvrdi na najsigurniji način da je u pitanju jedna jedina mogućnost, dok u slučaju glagola *MUST* postoji implikacija da je reč o najočiglednijem zaključku.

(3.7.1.1.3) *If the Government deals with situation realistically the cost is **bound to be great**.*

Rezultati istraživanja pokazuju da se upotreba ovog oblika vezuje za vremensku referencu budućnosti i da se teško može dovesti u vezu sa procesom zaključivanja (Palmer 1979: 46).

Takođe, zabeleženi su primeri upotrebe polumodalne konstrukcije *HAVE GOT TO* sa značenjem logičke nužnosti „*nužno je da X*“ u harmoničnim kombinacijama sa ogradama u vidu glagola kognicije i mišljenja (Coates 1983: 53).

(3.7.1.1.4) ...*something has got to give in this second half, I think...*

3.7.1.2 Modalni glagoli sa epistemičkim značenjem predikcije

Sledeći u nizu epistemičkih modalnih glagola jeste glagol *WILL* koji se odnosi na „ono što je razumno za očekivati, razumno je zaključiti da“. Palmer (1979: 47) definiše značenje ovog glagola na osnovu procesa zaključivanja, za razliku od Coates (1983: 177) koja osnovna značenja glagola *WILL* temelji na ponovljenom iskustvu, odnosno praksi.

(3.7.1.2.1) *The French will be on holiday today.*

(3.7.1.2.2) *It is a fairly safe bet that one of the guests will want to take the empty flask home.*

WILL implicira visok stepen govornikove uverenosti u istinitost propozicije, kao i *MUST*, s tim da su u slučaju glagola *MUST* premise sa evidentnim dokazima ili eksplicitno naznačene ili prisutne u vidu implikature, dok kod *WILL* značenje proističe iz govornikovog prethodnog znanja/iskustva. *WILL* sa epistemičkim značenjem (*I confidently predict that it is the case that X*) izražava govornikovu uverenost u istinitost propozicije, ali njena zasnovanost ne počiva na procesu logičkog zaključivanja na osnovu premisa ili dokaza, već na zdravom razumu, iskustvu, praksi, što implicira nijanse intersubjektivnosti, i može se okvalifikovati kao habitualno značenje (Coates 1983: 177). Za razliku od epistemičke mogućnosti kojom se zapravo izražava sumnja, *WILL* izražava uverenost u istinitost propozicije sa vremenskom referencom sadašnjosti. Na skali predviđanja postoji gradijent u pomeranju značenja od uverenog predviđanja u

sadašnjosti ka uverenom predviđanju budućih radnji i stanja, što dovodi do uspostavljanja distinkcije između *WILL* sa značenjem predviđanja, uz izvesni stepen nesigurnosti i vremenskom referencom budućnosti (*I predict that X*) i *WILL* sa značenjem predvidljivosti u sadašnjosti (Coates 1983: 178-179).

(3.7.1.2.3) *...the antibodies are naturally occurring and over 95 per cent of all recipients **will have** anti-A or anti-B in their serum.*

(3.7.1.2.4) *Plans for strengthening Britain's strategic reserve division **will be announced** by Mr. Watkinson, Minister of Defence, in the Commons this week.*

Sintaksički obrasci u okviru kojih modalni glagol *WILL* manifestuje epistemička značenja sadrže sledeće parametre (Coates 1983: 181):

- egzistencijalni subjekat i 3. lice jednine
- svršeni i progresivni aspekt
- statične glagole
- pasivne konstrukcije
- kvazi-modale
- harmonične kombinacije sa izrazima *I am (quite) sure, certain, bound to, no doubt, almost definitely, I should think, presumably, probably, maybe.*

Sa pragmatičkog aspekta upotrebe postoji izvesna polemika oko jačine zaključka izraženog glagolima *MUST* i *WILL* u zavisnosti od tipa diskursa u kojima se pomenuti glagoli upotrebljavaju. Evidentirani su primeri diskurno-orijentisane upotrebe glagola *WILL* kao zapovesti i u tom smislu se ovaj glagol posmatra kao jači u odnosu na glagol *MUST* čijom se upotrebom govornik ograđuje od faktualnosti propozicije, jer proces logičkog zaključivanja može biti zasnovan na ograničenom znanju govornika o svetu u kom se data propozicija posmatra kao istinita ili ne (Lyons 1977: 808; Coates 1983: 184). Međutim, u naučnom diskursu se *MUST* tretira kao jači, upravo zbog zasnovanosti tvrdnji na dostupnim dokazima, što nije slučaj sa tvrdnjama i pretpostavkama zasnovanim na iskustvu i praksi.

Modalni i polumodalni oblici koji ispoljavaju epistemička značenja slična onima koja su tipična za glagol *WILL* jesu modalni glagol *SHALL*, čija upotreba sugerise

značenja namere i naglašava habitualnu komponentu značenja (*whenever X, then Y*) (Coates 1983: 193). Pored toga, polumodalnu konstrukciju *BE GOING TO* karakteriše epistemičko značenje predviđanja stanja ili radnje koja će uslediti neposredno nakon trenutka govora, sa vremenskom referencom sadašnjosti. Predviđanje se zasniva na zaključivanju na osnovu dostupnih dokaza. U pragmatičkom smislu, često se koristi sa implikacijom direktiva (Coates 1983: 202).

3.7.1.3 Modalni glagoli sa epistemičkim značenjem verovatnoće

Nakon navođenja glagola koji realizuju epistemička značenja pozitivnog ekstrema semantičkog kontinuuma pouzdanosti/sigurnosti, navodimo glagole koji u epistemičkom smislu izražavaju stepen verovatnoće, epistemičkog polja koje bi semantički posmatrano zauzimalo međuprostor između dva ekstrema, odnosno dva osnovna epistemička značenja. Glagol *SHOULD* sa epistemičkim značenjem izražava nesigurnu pretpostavku, procenu verovatnoće zasnovanu na činjenicama poznatim govorniku, čija parafraza bi mogla da glasi „*mislím da je moguće/verovatno*“ (Coates 1983: 64).

(3.7.1.3.1) *The trip should take about sixteen days.*

Smatra se da ovaj glagol u svom značenju sažima elemente logičke pretpostavke i subjektivnosti, jer se propozicija zasniva na dokazima/činjenicama poznatim govorniku.

Analiza sintaksičkih obeležja koja se ispoljavaju u upotrebi ovog glagola sa epistemičkim značenjem ukazuje na sugerisanje vremenske reference budućnosti, ali ne isključivo; uočena su i kontra-faktivna značenja, odnosno značenja suprotna realnom stanju stvari. U upitnim konstrukcijama sa *Why* glagol *SHOULD* ima značenje retorskog pitanja, sugerišući govornikovu nestrpljivost uzrokovanu prisustvom lažnog iskaza u datom kontekstu, sa parafrazom značenja „*da li je razumno da X?*“ (Coates 1983: 66). Takođe, sintaksički faktori koji uslovljavaju epistemičke interpretacije značenja ovog glagola podrazumevaju upotrebu u konstrukcijama sa neagentivnim glagolom i neanimatnim subjektom.

Paralelno glagolu *SHOULD* u engleskom jeziku, u srpskom jeziku se koristi glagol *TREBATI*, koji, uprkos primarno deontičkm značenju, izražava slabiju epistemičku modalnost, čija se jačina na epistemičkom kontinuumu može pozicionirati između one označene glagolom *MORATI* i one označene glagolom *MOĆI*. Upotrebom ovog glagola u bezličnim konstrukcijama sa da-klauzom govornik sugerise primoranost/prinudu da na osnovu dostupnih dokaza donese određeni zaključak (Trbojević 2004: 162).

(3.7.1.3.2) *Treba da stignu svakog časa.*

Sledeći član paradigme modalnih glagola kojim se realizuju epistemička značenja u smislu verovatnoće jeste glagol *OUGHT*, kojim se izražava nesigurna pretpostavka/tvrdnja uz govornikovu procenu verovatnoće zasnovanu na logičkom zaključivanju koja može evocirati subjektivnost „*I assume that/probably X*“ ili objektivnost „*It is reasonable to assume that X*“ (Coates 1983: 73). U nekim kontekstima ovaj glagol naginje označavanju negativnog ekstrema epistemičkog kontinuumu, odnosno sumnje.

Sintaksičke odlike upotrebe ovog glagola se poklapaju sa prethodno navedenim ukoliko govorimo o vremenskoj referenci i neanimatnom subjektu, ali su takođe česte interpretacije nefaktivnih ili kontra-faktivnih značenja u konstrukcijama sa svršenim aspektom „*it is/was supposed to happen but it is/was not the case*“ (Coates 1983: 74).

3.7.1.4 Modalni glagoli sa epistemičkim značenjem mogućnosti

Modalni glagoli kojima se izražava drugi suštinski koncept epistemičke modalnosti, mogućnost, obuhvataju glagole *MAY*, *MIGHT*, *CAN* i *COULD*, uz postojanje izvesnih nedoumica kada je u pitanju epistemički status poslednja tri glagola.

Modalni glagol *MAY* izražava epistemičko značenje nedostatka govornikove uverenosti u istinitost propozicije. Implicira subjektivnu modalnost „*it is possible that/perhaps*“, fleksibilnost po pitanju vremenske reference i u pragmatičkom svetlu predstavlja primer čijom upotrebom se najfrekventnije ostvaruju pragmatički efekti

ograđivanja kojima govornik zauzima otklon i izbegava asertivan stav prema istinitosti propozicije.

Iz perspektive sintakse, glagol *MAY* karakterišu sledeće sintaksičke odlike:

- svršeni i progresivni aspekt
- egzistencijalni subjekat
- kvazi-modal
- statični glagoli
- negacija koja utiče na glavnu predikaciju, a ne na modalnu
- upotrebljava se u harmoničnim kombinacijama sa modalnim prilozima *perhaps/possibly* i izrazima u funkciji ograda sa ciljem impliciranja nejasnoća u tumačenju značenja iskaza
- slučajevi preklapanja značenja (*merger*) se javljaju u okviru neformalnog registra, lične prepiske/dokumenata – pisama, dnevnika
- neutralizacija pasivizacije - epistemičko *MAY* se ne može upotrebljavati pasivno (Palmer 1979: 34).

Za razliku od prethodno navedenog glagola čiji se status u okviru paradigme epistemičkih operatora ne dovodi u pitanje, glagol *MIGHT* odlikuje problematičan status. Naime, postavlja se pitanje da li je reč o zasebnom obliku ili specifičnom, distalnom obliku glagola *MAY* sa značenjem nerealnosti i tentativnosti. U analizama modernog engleskog jezika ovaj glagol ima individualan status kao sredstvo izražavanja epistemičke mogućnosti u sadašnjosti, ali sinkretički posmatrano, forma ovog glagola predstavlja tentativni oblik glagola *MAY* sa vremenskim referencama u prošlosti „*it was possible that X*“, implicirajući nefektivnost, dok kao distalni ekvivalent glagola *MAY* ima hipotetičko značenje „*it is possible that X would*“ u kondicionalnim klauzama, sugerišući kontra-fektivnost (Coates 1983: 147). *MAY* i *MIGHT* se mogu upotrebljavati sinonimno, bez obzira na stepen tentativnosti ili promenu u značenju. Kao i *MAY*, upotrebljava se kao ograda kojom govornik izbegava zauzimanje stava prema istinitosti propozicije, odnosno faktualnosti iskaza (procena mogućnosti 50/50) i izražava svoje uverenje o postojanju nekoliko mogućih svetova od kojih će samo jedan biti realizovan. Fraza *MIGHT WELL* implicira viši stepen uverenosti u ishod propozitivnog sadržaja, izražavajući verovatnoću, a ne mogućnost. Sa druge strane, pomenuta fraza sugeriše

objektivnost propozicije. Za razliku od glagola *MAY* nisu evidentirane koncesivne upotrebe ovog glagola. Sintaksički obrasci upotrebe se podudaraju sa onima koji su karakteristični za glagol *MAY*, osim u slučaju svršenog aspekta, a u harmoničnim kombinacijama se javlja sa modalnim adverbima *perhaps* i *probably*, modalnim imenicama *possibility/probability*, modalnim pridevima *possible*, *likely*, *improbable* i ogradama (Coates 1983: 151). U kondicionalnim konstrukcijama sa hipotetičkim značenjem, glagol *MIGHT* može biti praćen perfektivnom konstrukcijom infinitiva ukoliko je potrebno označiti vremensku referencu prošlosti. Mogući su slučajevi preklapanja hipotetičkog i epistemičkog značenja i korenskog hipotetičkog i epistemičkog hipotetičkog značenja (Coates 1983: 163).

Glagol *CAN* predstavlja jedini modalni glagol kod kog ne postoji jasno razgraničena distinkcija korenska/epistemička modalnost (Coates 1983: 85). U značenju mogućnosti, spoljašnje okolnosti omogućuju vršenje radnje i one su veoma retko eksplicitno iskazane. Stoga, postoji mnogo neodređenih tumačenja koja bi mogla biti posmatrana kao slučajevi preklapanja u zavisnosti od toga da li se faktor koji omogućava vršenje radnje posmatra kao spoljašnji autoritet ili urođena sposobnost govornika. Postavlja se pitanje na osnovu čega se određena situacija smatra mogućom i da li govornik upotrebom ovog glagola zauzima stav prema propoziciji ili se mogućnost posmatra isključivo kao domen objektivne modalnosti. Coates (1983: 102-103) smatra da *CAN* izražava isključivo korensku mogućnost usled prisustva spoljašnjeg izvora koji omogućuje radnju „*it is possible for X*“, dok *MAY* izražava epistemičku mogućnost jer izražava govornikov nedostatak uverenosti u istinitost propozicije „*it is possible that X*“. Sa druge strane, Palmer (1979: 155) upućuje na epistemičku upotrebu glagola *CAN* koja je moguća u pitanjima i odričnim rečenicama, dok je u potvrdnim klauzama epistemička upotreba ograničena na tentativne oblike *COULD* i *COULD HAVE*.

(3.7.1.4.1) *This picture **can be** a Chagall, but is, in fact, a Braque.*

(3.7.1.4.2) *The banging on the ceiling **could have been** water in the pipes or the central heating or something.*

Novija istraživanja potkrepljuju pretpostavku o epistemičkim upotrebama glagola *CAN* koje ukazuju na procenu govornika/pisca/subjekta da postoji mogućnost realizacije

situacije označene leksičkim glagolom. U ovim primerima bitan je neanimatni subjekat kome se ne može pripisati fizička ili mentalna sposobnost, već samo činjenica da prema uobičajenom stanju stvari postoji mogućnost da se navedeni događaj realizuje (Novakov 2012: 194-195). Dakle, značenja se mogu jasnije odrediti tek u širem kontekstu, pri čemu su bitne komponente animatnost subjekta, leksičko značenje glagola i uticaj dopuna.

Glagol *MOĆI* u srpskom jeziku predstavlja centralni epistemički modalni glagol s obzirom da u svom semantičkom sadržaju objedinjuje značenje mogućnosti kao činioca dihotomije nužnost/mogućnost kao stožera definisanja epistemičke modalnosti. Semantički sadržaj ovog glagola je isti kao i kod glagola *MORATI*, uz slabljenje epistemičkog suda, odnosno nižeg stepena govornikove uverenosti u istinitost propozicije. Sintaksički obrasci upotrebe ovog glagola podrazumevaju fraze u prezentu *MOŽE SE + infinitiv*, *MOŽE BITI + da-klauza* ili varijacije sa izrazom *MOGUĆE JE + da-klauza* (Trbojević 2004: 160).

(3.7.1.4.3) *Može se lako desiti da prođu i obrnutim smerom na najbrži i najgadniji način.*

S obzirom da distalni modali odražavaju tentativna i hipotetička značenja u najvećem broju slučajeva, glagol *COULD* razmatramo kao individualni modalni glagol sa epistemičkim značenjem tentativne mogućnosti za koju se čini da popunjava prazninu između *MAY* i *MIGHT* na skali mogućnosti i ima sve sintaksičke odlike kao i drugi modali epistemičke mogućnosti (Coates 1983; Quirk 1985, Biber et al. 1999). Činjenicu da postoje osnove za epistemička tumačenja glagola *COULD* potkrepljuje i pretpostavka da se epistemička značenja razvijaju iz korenskih (Traugott 1989, Sweetser 1990). Autori ističu razlike između termina epistemičko tumačenje i epistemičko značenje/vrednost. Epistemičko tumačenje je moguće u slučaju kada govornik ima razlog za iznošenje pretpostavke sa glagolom *COULD*, što predstavlja tumačenje nastalo na osnovu korenskog značenja (Gresset in Faccinetti et al. 2003: 88).

U literaturi se susrećemo sa polemikama oko sinonimne upotrebe glagola *MIGHT* i *COULD* kao epistemičkih operatora. Uzimajući u obzir kontekstualnu uslovljenost tumačenja epistemičkog značenja, *MIGHT* i *COULD* se ne mogu

posmatrati kao sinonimi, jer se *COULD* tumači epistemički samo u epistemički orijentisanim kontekstima. Ne mogu se upotrebljavati kao alternative u istom kontekstu, uprkos tvrdnjama da je epistemička mogućnost bilateralna, dok je korenska mogućnost unilateralna, te se epistemička tumačenja mogu izvesti na osnovu korenskih (Gresset in Faccinetti et al. 2003: 95).

Za razliku od *MIGHT* koje obavezuje govornika u smislu opredeljenja prema istinitosti propozicije, *COULD* izražava da je propozitivni sadržaj razuman, ali ne implicira govornikov stav (Coates 1983: 165). U tom smislu, možemo govoriti o distinkciji subjektivna/objektivna modalnost, pri čemu *MIGHT* implicira postojanje dokaza na osnovu kojih se iznosi stav, iako govornik možda ne želi da donese upravo takav zaključak, što predstavlja pragmatički aspekt upotrebe.

Sa aspekta sintakse, epistemičko tumačenje je moguće u slučaju statičnog predikata i potpunog odsustva kontrole, bez obzira da li je ona implicirana subjektom iskaza ili prvim argumentom, ili bilo kojim drugim eksplicitnim ili implicitnim učesnikom koji se označava kao izvor kontrole (Nuyts 2001a: 194).

3.7.1.5 Distalni/periferni epistemički modalni operatori u engleskom i srpskom jeziku

Razmatranje epistemičkih modalnih glagola nastavljamo osvrtnjem na distalne oblike kojima se epistemička značenja realizuju u vidu tentativnih i hipotetičkih značenja, sa izraženo naglašenim vremenskim referencama prošlosti ili budućnosti i pragmatičkim efektima učtivosti i ograđivanja.

Distalni modal *MIGHT* izražava niži stepen uverenosti u mogućnost istinitosti propozicije, dok *WOULD* predstavlja hipotetičku, tentativnu formu glagola *WILL* sa značenjem „*I should think that*“, „*It would be reasonable to conclude that*“. Takođe, distalni oblik *SHOULD* ne izražava nužnost, već ekstremnu verovatnoću, razumnu pretpostavku ili zaključak (Palmer 1979: 49). Implicitno sugerise mogućnost da govornik nije u pravu. Kontrafaktualno značenje ovog glagola sugerise bliskost u značenju sa dinamičkim značenjem u kondicionalima gde uslov u protazi predstavlja okolnost ili spoljašnji faktor u odnosu na govornika. *SHOULD* sa hipotetičkim značenjem nikada ne izražava korenska značenja. Koristi se u pragmatičke svrhe radi

izražavanja učtivosti i tentativnosti uz ograde „*I should think*“ i „*I should like/imagine/say*“ (Coates 1983: 221).

Ukoliko govorimo o vremenskoj referenci distalnih modala, najfrekventnije se upotrebljavaju u indirektnom govoru sa značenjem prošlosti, dok se epistemički sudovi odnose na sadašnjost, ali ne isključivo i apsolutno (Palmer 1979: 52). Ipak, najčešće je glavna predikacija, tj. propozicija obeležena prošlim vremenom. Buduće vreme se implicira glagolima *MAY*, *MIGHT*, *BE BOUND TO*, *WILL*.

Kod upotrebe epistemičkih modala sa hipotetičkim značenjem, hipoteza se vezuje za glavnu predikaciju, a ne za modalnost; u slučaju eksplicitnog izražavanja uslova u kondicionalnim rečenicama, uslov je deo propozicije, a epistemički sud se iznosi o sadržaju i apodoze i protaze (Palmer 1979: 143).

Istraživanja ukazuju na to da se među distalnim modalima jedino glagol *WOULD* može okarakterisati kao epistemički operator (Perkins 1982; Coates 1983; Palmer 2001), čijom upotrebom govornik iznosi svoju procenu istinitosti propozicije, odnosno, stepen uverenosti u istinitost, koji je niži u odnosu na indikativnu tvrdnju, a viši u odnosu na iskaze koji sadrže epistemičke evidencijalne modale *SHOULD* i *MUST* (Ward in Faccinetti et al. 2003: 71). Epistemičko *WOULD* zahteva jasno istaknutu propoziciju u datom kontekstu, predstavlja primer varijable kategorije prisutne u prethodnoj propoziciji sa posebnim članom i konvencionalno implicira da je istinitost propozicije empirijski proverljiva (Birner, Kaplan & Ward 2001 citirano u Speas et al. 2007). Centralni primeri ovog značenja upućuju na tvrdnju ili pretpostavku o nekom stanju ili radnji u prošlosti sa visokim stepenom uverenosti, bez zasnovanosti na zaključivanju i iskazanim/neiskazanim premisama, već na ponovljenom iskustvu na osnovu čega dotična radnja zaista postaje predvidiva, jer se u prošlosti ponavljala (habitualno značenje). Govornik izražava visok stepen uverenosti u istinitost, ali ne pominje da je propozicija istinita (Coates 1983: 209). Pored epistemičkog, navedeni glagol ispoljava i hipotetička značenja i to prvenstveno u kondicionalnim konstrukcijama.

(3.7.1.5.1) *If you feel you'd rather have a flat we will enquire but I think it would be cheaper for you to stay with somebody and you could spend the proceeds on taking us out to dinner.*

Najfrekventnije se upotrebljava u nepravnom govoru kao distalni oblik glagola *WILL* sa značenjem predviđanja. Sa aspekta pragmatičkih efekata, glagol *WOULD* se uz glagole *HOPE*, *WONDER*, *THINK* i *WANT* odnosi na sadašnjost, a prošli oblik zapravo implicira učtivost, indirektnost. Govornik izbegava odavanje utiska da saopštava sagovorniku šta treba da uradi. U upitnim konstrukcijama govornik delikatno i indirektno ispituje sagovornika o njegovim željama (Coates 1983: 216). Slučaj preklapanja korenskog značenja volje i epistemičkog značenja mogućnosti javlja se u kontekstima sa animatnim subjektom i agentivnim glagolima (Coates 1983: 211). Upotrebljava se i kao ograda u harmoničnim kombinacijama sa katenativnim glagolima *IT WOULD SEEM*, *IT WOULD APPEAR*, o kojima ćemo govoriti u narednim poglavljima.

U srpskom jeziku se, pored navedenih modala, u epistemičkoj upotrebi sporadično nalaze periferni modalni glagoli *SMETI*, *HTETI* i *UMETI* (Trbojević 2004: 163-164).

(3.7.1.5.2) *To ne sme biti istina.*

(3.7.1.5.3) *Ta infekcija hoće/ume jako da se pogorša u vlažnim uslovima.*

3.7.2 Modalni prilozi i modalni pridevi

Osim modalnih glagola kao primarnih operatora epistemičke modalnosti u engleskom i srpskom jeziku, često se kao nosioci epistemičkih značenja upotrebljavaju modalni rečenični prilozi i predikativni epistemički modalni pridevi, uključujući oblike *PROBABLY/PROBABLE*, *POSSIBLE/POSSIBLY*, *CERTAINLY/CERTAIN* u engleskom i oblike *VEROVATNO*, *MOGUĆE*, *SIGURNO* u srpskom jeziku. Sami termini kojima su označene ove klase modalnih operatora u literaturi (Nuyts 2001) sugerišu njihove najznačajnije sintaksičke odlike, a to je da se prilozi najčešće upotrebljavaju kao rečenični modifikatori, predstavljajući samostalni modalni okvir koji se odnosi na propoziciju koja sledi, za razliku od prideva koji se najčešće upotrebljavaju kao predikativni komplement bezlične konstrukcije „*It is*“ sa kojom čine modalni okvir koji kvalifikuje propoziciju iskazanu zavisnom klauzom. Takođe, očigledne su formalne

razlike između ove dve klase u jezicima koji su predmet ovog istraživanja. Ukoliko se pridevi i prilozi u srpskom jeziku koriste u navedenim sintaksičkim obrascima, zapazićemo da se isti oblici koriste i u funkciji prideva i u funkciji priloga, što upućuje na sinkretički karakter ovih oblika i nejasne granice između ove dve klase reči u srpskom jeziku. U ovom radu ćemo, radi ekonomičnosti, i u teorijskom i u analitičkom segmentu, koristiti termine modalni prilog i modalni pridev ukoliko govorimo o njihovoj upotrebi u navedenim sintaksičkim strukturama. Svaka druga varijacija zabeležena u korpusu biće razmotrena detaljno u okviru analitičkog dela iz uporedne perspektive.

Smatra se da modalni prilozi i modalni pridevi na najprecizniji način odražavaju semantička značenja epistemičke modalnosti, odnosno različite stepene pouzdanosti, verovatnoće i mogućnosti, u smislu da njihova upotreba ne implicira pojavu polisemije kao što je slučaj sa modalnim glagolima. U engleskom jeziku, oblici *CERTAIN/CERTAINLY* označavaju pozitivni ekstrem semantičkog kontinuuma epistemičke modalnosti, *PROBABLE/PROBABLY* i *POSSIBLE/POSSIBLY* označavaju središnje oblasti kontinuuma koje karakterišu pozitivna ili neutralna značenja, dok se za označavanje negativnog ekstrema ne koriste modalni prilozi i pridevi, već u najvećoj meri modalni glagoli. Uprkos tvrdnjama o njihovoj relativno stabilnoj upotrebi sa semantičkog aspekta, moguće su i varijacije u zavisnosti od konteksta date govorne situacije, što će biti predmet analize u kontrastivnom odeljku rada.

U morfološkom smislu, modalni prilozi i modalni pridevi predstavljaju zatvorene klase reči koje obuhvataju relativno ograničen skup oblika. Postoje izvesna preklapanja između pomenutih klasa, kao što je evidentno i u srpskom jeziku, i mada se može učiniti da se mogu sinonimno upotrebljavati, to ipak nije moguće, pre svega s obzirom na sintaksičke obrasce u kojima se koriste i koji značajno utiču na realizaciju epistemičkih značenja. U analitičkom delu ćemo ispitati u kojim sve sintaksičkim kontekstima ove dve klase impliciraju isključivo epistemička značenja, a koji obrasci upotrebe karakterišu realizaciju evidencijalnih ekstenzija, subjektivnosti ili objektivnosti.

Ukoliko govorimo o razlikama između oblika koji se odnose na isti deo epistemičkog kontinuuma u okviru jedne klase iz semantičke perspektive, reč je zapravo o označavanju različitih stepena u kvalifikaciji propozicije, odnosno jačini epistemičke

evaluacije, pri čemu se smatra da rečca *MAYBE* označava viši stepen mogućnosti u odnosu na *POSSIBLY*⁶ (Nuyts 2001a: 56). Uz to, upotrebu alternativnih oblika *CERTAINLY/SURELY/UNDOUBTEDLY* u velikoj meri određuju regionalne i stilističke varijacije konteksta.

Posmatrano iz ugla sintakse, već smo pomenuli osnovne sintaksičke konstrukcije u kojima se koriste modalni prilozi i pridevi, što upućuje na činjenicu da pridevi kao deo predikatske fraze imaju fiksiran položaj, dok prilozi zapravo mogu menjati svoju poziciju u okviru rečenice, što je prvenstveno određeno strukturom iskaza s obzirom da prilog obuhvata sadržaj propozicije, odnosno informaciju u celini, ali se njihov „slobodan“ položaj može dovesti u vezu i sa pragmatičkim efektima njihove upotrebe u smislu naglašavanja stava, odnosno epistemičke evaluacije u zavisnosti od konteksta. U engleskom i srpskom jeziku modalni prilozi se upotrebljavaju ili u inicijalnom položaju, uvodeći klauzu sa propozicijom ili odmah ispred glavnog, a iza pomoćnog glagola.

S obzirom na leksičke podudarnosti između modalnih priloga i prideva, povedena je polemika u literaturi o njihovoj semantičkoj ekvivalentnosti. Međutim, analize semantičko-sintaksičkog ponašanja datih oblika, pre svega njihove upotrebe u upitnim konstrukcijama i nepostojanje odričnih oblika u okviru klase priloga dovelo je pretpostavku o njihovoj semantičkoj identičnosti u pitanje (Perkins 1982; Nuyts 2001a). Rezultati istraživanja pokazuju da se modalni pridevi mogu upotrebljavati u upitnim konstrukcijama zadržavajući epistemičko značenje, za razliku od modalnih priloga koji se vrlo retko mogu javiti u upitnim konstrukcijama u kojima u tom slučaju ne predstavljaju epistemičke modalne operatore, već pragmatičke modifikatore govornih činova (van der Auwera 1983) koji neutralno pitanje pretvaraju u tendenciozno pitanje kojim govornik izražava sumnju u pouzdanost sagovornika, a ne propozitivnog sadržaja.

Kada govorimo o odričnim oblicima, odrični oblici modalnih prideva mogu izražavati epistemička značenja, dok među modalnim priložima u semantičkom smislu ne postoje takve forme. Uprkos morfološkim oblicima kao što su *UNDOUBTEDLY* ili *IMPOSSIBLY*, ne možemo govoriti o odričnim epistemičkim modalnim priložima. Prvi od navedenih modalnih prideva ne izražava negativni ekstrem epistemičkog modalnog

⁶ U ovom radu lekseme *maybe* i *perhaps* u engleskom jeziku i leksemu *možda* u srpskom jeziku tretiramo kao modalne partikule i njima se kao epistemičkim operatorima bavimo u odvojenom poglavlju.

značenja, sumnju ili nesigurnost, već upravo suprotno, krajnje pozitivan ekstrem, odnosno snažan stepen pouzdanosti i sigurnosti. Drugopomenuti prilog, međutim, ima morfološki posmatrano odričan oblik, ali se ne upotrebljava kao operator epistemičke modalnosti jer niti nosi značenje epistemičke evaluacije niti se javlja u onim sintaksičkim obrascima karakterističnim za označavanje epistemičke evaluacije (Nuyts 2001a: 59). Pitanje negacije se zapravo može posmatrati na dva nivoa – kao negacija situacije iskazane propozicijom, pri čemu se primenjuje rečenična negacija, ili negacija epistemičke kvalifikacije, kada se negacija vezuje za pridev u cilju izražavanja značenja u domenu negativnog ekstrema epistemičkog kontinuuma.

Još jednu od sintaksičkih specifičnosti vezanih za razlikovanje modalnih priloga od modalnih prideva čini njihova upotreba u kondicionalnim konstrukcijama. Modalni prilozima se ne mogu upotrebljavati u protazi kondicionalnih konstrukcija, dok modalni pridevi mogu (Lyons 1977: 806; Perkins 1982; Hengeveld 1989; Nuyts 2001a: 77). Objašnjenje koje potkrepljuje moguću upotrebu modalnih prideva u protazi kondicionala govori da epistemička kvalifikacija sadržana u protazi ne predstavlja govornikovo stanovište, već moguće shvatanje date situacije.

Poslednja činjenica u razmatranju upotrebe modalnih priloga i modalnih prideva koju iznosimo vezana je za njihovu upotrebu u harmoničnim kombinacijama. Iako prethodne analize brojnih korpusa ukazuju na česte upotrebe modalnih prideva ili modalnih priloga u harmoničnim kombinacijama sa modalnim glagolima i drugim modalnim operatorima koji prenose isti stepen jačine epistemičke evaluacije, zabeleženi su slučajevi zajedničke upotrebe modalnih prideva i modalnih priloga u okviru istog modalnog okvira, ali izražavajući različite kategorije epistemičke kvalifikacije (Hengeveld 1989, citirano u Nuyts 2001a: 104).

(3.7.2.1) *It is **certainly possible** that they have run out of fuel.*

Mnogo značajniji argument koji potkrepljuje pretpostavku o razlikama između modalnih priloga i prideva vezan je za semantički aspekt, ali u ovom slučaju za dvostruki semantički domen iskaza koji se odražava u zavisnosti od upotrebe jednog ili drugog oblika. Smatra se da modalni prilozima kvalifikuju istinitost propozicije, govornikov stav u okviru iskaza u kome se upotrebljavaju, čineći tako drugu,

metalingvističku propoziciju, dok modalni pridevi kvalifikuju stanje stvari/situaciju na koju se propozicija odnosi i čine deo složene propozicije sadržane u datom iskazu (Nuyts 2001a). Pojedini autori ove razlike posmatraju u ravni razlika između objektivne i subjektivne epistemičke modalnosti (Lyons 1977: 799). Iako sam Lyons ne uspostavlja korelacije između ova dva tipa modalnosti i distinkcije između modalnih priloga i modalnih prideva, drugi autori na različite načine određuju modalne priloge i modalne prideve u pogledu subjektivnosti i objektivnosti. Kiefer (1984 citirano u Bonyadi 2011) i Hangeveld (1989) smatraju da modalni prilozima uvek izražavaju subjektivnu modalnost, sugerišući da bi subjektivna modalnost obuhvatala samo epistemička značenja pozitivnog ekstrema, dok modalni pridevi izražavaju objektivnu modalnost koja bi u tom slučaju sadržala značenja u domenu oba ekstrema epistemičkog kontinuuma, pozitivnog i negativnog. Sa druge strane, neki autori obe klase modalnih operatora svrstavaju pod okrilje objektivne (Perkins 1982), odnosno subjektivne modalnosti (Watts 1984). Ovakva shvatanja su očigledno karakteristična za starije pristupe analizi distinkcije subjektivna/objektivna modalnost. Ono što nam sugerišu moderna istraživanja u ovom polju jeste utvrđivanje nove kategorije intersubjektivnosti koja se smatra evidencijalnom kategorijom, pre nego epistemičkom, a u tesnoj vezi s razmatranjem subjektivnosti je i distinkcija između performativne i deskriptivne upotrebe modalnih priloga i prideva. S obzirom da performativna upotreba modalnog izraza uvek podrazumeva lični stav govornika, i samim tim subjektivnost, modalni prilozima koji izražavaju epistemičku evaluaciju se upotrebljavaju uvek performativno, s izuzetkom indirektnog govora u okviru kog čak i tada predstavljaju performativnu upotrebu sa gledišta govornika čije se reči navode. S druge strane, modalni pridevi se mogu javiti i u deskriptivnoj upotrebi koja podrazumeva izražavanje evaluacija koje ne pripadaju govorniku, već se odnose na subjekat glavne klauze (Nuyts 2001a: 72). S obzirom da kategorija intersubjektivnosti odražava odnos epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, distinkcije između modalnih priloga i prideva iz perspektive subjektivnosti biće detaljnije razmotrene u nastavku teze.

U srpskom jeziku modalni prilozima se mogu javiti u harmoničnim kombinacijama sa modalnim glagolima kada funkcionišu kao amplifikatori modalnog značenja ili samostalno.

(3.7.2.2) *Mora biti da su deca sigurno na ulici.*

Modalni priloz koji na epistemiskom kontinuumu izražavaju stepen govornikovog opredeljenja prema istinitosti propozicije od najvišeg do najnižeg obuhvataju sledeći niz – *SIGURNO-VEROVATNO-MOŽDA-TEŠKO* (Trbojević 2004: 170).

3.7.3 Semantičke i sintaksičke odlike glagola mišljenja i kognicije kao epistemičkih operatora

Glagoli mišljenja i kognicije zauzimaju značajno mesto u teoriji o epistemičkim operatorima, pre svega zbog toga što se svojom kompleksnom semantičkom strukturom i sintaksičkim konstrukcijama u kojima se javljaju kao nosioci epistemičkog značenja izdvajaju u odnosu na ostale pripadnike klase glagola. Stoga glagoli kognicije i mišljenja ne predstavljaju značajno tematsko područje samo u okvirima lingvistike, već i u domenima drugih naučnih disciplina i filozofije, kognitivne psihologije i teorije obrade informacija. Međutim, uprkos njihovoj pomenutoj rasprostranjenosti, lingvistička teorija se ne može pohvaliti mnoštvom studija sa jasno definisanim zaključcima o njihovom složenom semantičkom sadržaju, sintaksičkim obrascima i diskursnim funkcijama. Stoga naša razmatranja glagola kognicije i mišljenja zasnivamo na kontrastivnim studijama engleskog i drugih jezika, u prvom redu studijama koje je sproveo Nuyts (2001a).

Osnovna problematika vezana za razmatranje glagola kognicije i mišljenja svodi se na izrazito složenu semantičku strukturu ovih glagola koja se manifestuje na dva nivoa – na nivou pojmovnog (*notional*) i odnosnog (*relational*) značenja i na nivou kvalifikativnog i nekvalifikativnog značenja. Prva distinkcija nije direktno povezana sa tumačenjem epistemičkog značenja ovih jezičkih jedinica, ali se posredno može odražavati na analizu njihove performativne, odnosno deskriptivne upotrebe, o čemu ćemo govoriti u nastavku poglavlja. Pojmovno značenje zapravo upućuje na to da govornik može izraziti tuđe mišljenje ili uverenje u doslovnom smislu, stavljajući na taj način u fokus iskaza isključivo mišljenje izvornog govornika, dok odnosno značenje zapravo govori o tome da se govornik pri izražavanju tuđeg mišljenja ili uverenja ustvari fokusira na situaciju na koju se iskazano mišljenje odnosi i da uz tuđe mišljenje

može upotrebiti i sopstveno znanje o datoj situaciji kako bi ona bila saopštena na što precizniji način (Nuyts 2001a: 108). Stoga se ova distinkcija zapravo svodi na razliku između direktnog i indirektnog saopštavanja, a u manjem stepenu na razliku između performativne i deskriptivne upotrebe, s obzirom da glagoli mišljenja u ovom slučaju ne moraju nužno imati kvalifikativno epistemičko značenje. Druga dihotomija sugerše kompleksnost semantičkog sadržaja glagola kognicije i mišljenja u smislu njihovog kapaciteta da pored osnovnog, nekvalifikativnog značenja, izražavaju ne samo epistemičke već i evidencijalne kvalifikacije, u zavisnosti od sintaksičkog obrasca upotrebe i konteksta datog komunikativnog događaja (Perkins 1982; Chafe 1986; Hengeveld 1989; Nuyts 2001a).

Kada govorimo o taksonomiji glagola mišljenja i kognicije koji izražavaju epistemičke kvalifikacije u engleskom jeziku, glagoli *THINK* i *BELIEVE* se nameću kao prototipični primeri, dok su u srpskom jeziku to nefaktivni glagoli *MISLITI* i *VEROVATI*. Međutim, rezultati istraživanja ukazuju i na učestalost drugih glagola poput *DOUBT*, *KNOW*, *SUPPOSE*, *GUESS*, ali i kombinacija *I WOULD THINK*, *I SHOULD HAVE THOUGHT*, *I WOULD GUESS* kao nosilaca epistemičkih i/ili evidencijalnih značenja i vršilaca interpersonalnih funkcija (Thomson & Mulac 1991 citirano u Nuyts 2001; Wierzbicka 2006; Van Bogaert 2010).

(3.7.3.1) *I think that we're definitely moving towards being more technological.*

(3.7.3.2) *Now they're sort of things that you've probably seen yourself quite frequently I would think.*

(3.7.3.3) *...and therefore I believe the executive committee as the trustees and custodians on our behalf, in this matter, should take responsibility...*

(3.7.3.4) *Mislim da je njegova najstarija sestra umrla u Parizu početkom sedamdesetih.*

(3.7.5) *Verujem da je on odličan stručnjak.*

Pored glagola mišljenja i kognicije, međutim, koriste se i drugi glagoli koji izražavaju govornikove slične kvalifikacije, pre svega glagoli govorenja i glagoli percepcije, koji pritom sugeršu dokaze na kojima se zasniva kvalifikacija i postaju nosioci

evidencijalnih značenja, o čemu ćemo govoriti u poglavlju posvećenom analizi evidencijalnih ekstenzija epistemičkih modalnih operatora.

Ukoliko se osvrnemo na semantički domen epistemičkih značenja i pokušamo da pozicioniramo glagole mišljenja i kognicije na skali epistemičkog kontinuuma, zaključićemo da pojedini glagoli, poput *KNOW* i *DOUBT* jasno razgraničavaju pozitivne i negativne ekstreme, pouzdanost i sumnju, zauzimajući fiksne pozicije u okviru kontinuuma, ali problematika nastaje ukoliko sve druge članove niza glagola mišljenja i kognicije, koji su mnogo češće u upotrebi kao epistemički operatori, pokušamo da lociramo u fiksnim tačkama kontinuuma u smislu distinktivnog odražavanja epistemičkih kategorija verovatnoće, mogućnosti i pouzdanosti. Jačina epistemičke evaluacije izražena nekim od ovih glagola je svakako u domenu pozitivnog ekstrema, izvan mogućnosti, ali smatramo da u tom slučaju samo kontekst date situacije može doprineti specifičnijem i preciznijem tumačenju njihove epistemičke kvalifikacije.

Smatra se da su čak i razlike između pojedinačnih predstavnika ovih glagola zasnovane na njihovim epistemičkim i evidencijalnim značenjskim ekstenzijama (Nuyts 2001a: 111). U tom svetlu, značenje glagola *KNOW* bismo mogli parafrazirati kao „*I consider it quite certain/I am convinced that X*“ iako ne postoje čvrsti dokazi za datu tvrdnju koja je zapravo zasnovana na intuiciji; značenje glagola *SUPPOSE* bi impliciralo „*I consider it likely/I expect that X*“ na osnovu postojećih dokaza; na kraju, značenje glagola *GUESS* bi se iz perspektive epistemičkih i evidencijalnih kvalifikacija parafraziralo kao „*I consider it probable that X*“ bez čvrstih dokaza. Sa druge strane, u slučaju prototipičnih predstavnika *THINK* i *BELIEVE*, epistemičke ekstenzije su očigledne kao centralna komponenta njihove semantičke strukture, ali se evidencijalne nijanse ispoljavaju tek u zavisnosti od društveno-jezičkog konteksta situacije. U slučaju ova dva glagola, epistemičke kvalifikacije u smislu verovatnoće predstavljaju deo osnovnog značenja, dok se evidencijalne ekstenzije mogu tumačiti na nivou implikacije. U analitičkom segmentu teze ćemo utvrditi u kojim kontekstima glagoli mišljenja i kognicije evociraju evidencijalna značenja i na osnovu kojih kontekstualnih faktora je omogućeno njihovo takvo tumačenje.

Pored kvalifikativnog, pomenuli smo da glagole mišljenja i kognicije karakteriše i nekvalifikativno značenje koje se razlikuje od glagola do glagola, ali čija uopštena parafraza može glasiti "*biti u mentalnom stanju X*" ili „*vršiti mentalni proces X*“ (Nuyts

2001a: 113). Stoga, značenje glagola *THINK* možemo definisati kao mentalni proces rasuđivanja na osnovu opšteg znanja; glagol *BELIEVE* označava mentalno stanje verovanja informaciji; glagol *GUESS* upućuje na mentalni proces procenjivanja, ali sa izvesnom rezervom; glagol *KNOW* označava posedovanje znanja o nečemu; i na kraju glagol *SUPPOSE* upućuje na mentalni proces obrazovanja hipoteze koja bi mogla poslužiti kao premisa u procesu zaključivanja. Na osnovu ovakve interpretacije njihovog nekvalifikativnog značenja stiče se utisak da i ova značenja u izvesnom smislu evociraju epistemičke i evidencijalne ekstenzije, što potvrđuju i pretpostavke drugih autora koji smatraju da kvalifikativno značenje glagola *BELIEVE* sugerise objektivnu epistemičku modalnost, dok nekvalifikativno implicira subjektivnu epistemičku modalnost (Hengeveld 1988). Povezanost između ova dva tipa značenja je očigledna i upućuje na istorijsku međusobnu uslovljenost razvoja ovih značenja. Naime, nekvalifikativno značenje se smatra originalnim, osnovnim značenjem, dok su kvalifikativna, odnosno epistemička i evidencijalna značenja ovih glagola nastala na osnovu konvencionalizacije njihove upotrebe u kontekstima koji uslovljavaju epistemičke i evidencijalne interpretacije.

S obzirom da je na semantičkom polju vrlo teško razgraničiti kvalifikativna i nekvalifikativna značenja glagola mišljenja i kognicije, faktor koji doprinosi razrešenju ovakvih nedoumica je sintaksička struktura obrazaca u kojima se dotični glagoli upotrebljavaju. Nekvalifikativna značenja se uglavnom realizuju u različitim idiosinkretičnim konstrukcijama koje su ponekad u okviru jednog jezika specifične za pojedinačne pripadnike ove grupe, kao što se glagol *THINK* u engleskom jeziku javlja uglavnom kao neprelazni glagol ili u kombinaciji sa ograničenim brojem predloga, što je slučaj i u srpskom jeziku, dok se *BELIEVE* i u engleskom i u srpskom jeziku može upotrebljavati u kombinaciji sa indirektnim objektom, dakle prelazno, komplementom, ili predloškom frazom. Sa druge strane, kvalifikativno značenje ovih glagola se sistematično može očitati u okviru dve sintaksičke konstrukcije u kojima se tipično javljaju svi glagoli mišljenja i kognicije, ne samo na nivou jednog jezika, već u ovom slučaju na nivou oba jezika koja su predmet kontrastiranja u ovom radu. Prva od njih podrazumeva komplement „*that*“ zavisne klauze, odnosno njenu ekvivalentnu verziju u srpskom jeziku u vidu „*da*“ klauze, ili njenu redukovanu varijantu uz izostavljanje veznika *that*, odnosno veznika *da*, dok druga podrazumeva upotrebu ovih jedinica u

parentezama. Kada govorimo o komplementnim konstrukcijama, zanimljiva su tumačenja nekih autora da je i veznik *that* zapravo marker modalnosti *per se*, i to marker hipotetičkih značenja koja se izvode na osnovu originalne upotrebe ovog veznika kao komplementa uz glagole govorenja prilikom saopštavanja indirektnog govora, koji svakako odlikuje niži stepen pouzdanosti u odnosu na realnost u kojoj se dati iskaz izriče (Frajzynger 1991, citirano u Nuyts 2001a: 119).

Sa druge strane, parenteza podrazumeva sintaksičku konstrukciju koja je u gramatičkom smislu nezavisna u odnosu na klauzu kojoj pripada i koja se formalno obeležava ili kao umetnuta struktura u okviru date klauze ili kao dodatni komentar na kraju klauze. U engleskom jeziku parenteza može isključivo da uključuje subjekat i glagol mišljenja ili kognicije kao predikat, dok u srpskom jeziku subjekat može biti izostavljen s obzirom na činjenicu da u srpskom jeziku red reči u rečenici nije fiksiran. Istraživanja ukazuju na to da glagoli *KNOW* i *DOUBT*, iako upotrebljeni u parentezi, ne impliciraju epistemička značenja pouzdanosti i sumnje, već koncesivno, dopusno značenje (Nuyts 2001a: 117) koje je u takvim slučajevima određeno pragmatičkim faktorima. Komplementne konstrukcije sa glagolima mišljenja i kognicije mogu biti upotrebljene upitno, za razliku od parentetičkih, koje poput modalnih priloga, u tom slučaju gube epistemička značenja i postaju modifikatori govornih činova sa agresivnim tonom. Slično tome, komplementne forme se mogu javiti u protazi kondicionalnih konstrukcija u cilju iznošenja hipotetičke kvalifikacije, ali parentetičke ne (Nuyts 2001a: 136).

Ukoliko glagole mišljenja i kognicije posmatramo sa stanovišta kategorije glagolskog vremena, možemo reći da se ovi operatori tipično upotrebljavaju u sadašnjem vremenu ukoliko impliciraju epistemičke ili evidencijalne značenjske ekstenzije. Međutim, izvestan broj slučajeva ukazuje na to da se pomenuti glagoli mogu upotrebiti u progresivnim oblicima, jer progresivni aspekt metaforički označava nesigurnost ali u pravcu pozitivnog ekstrema epistemičkog kontinuuma (Nuyts 2001a: 134). Usled ograničene upotrebe progresivnih oblika, neophodno je da glagoli mišljenja i kognicije u tom slučaju budu praćeni dodatnim epistemičkim izrazom iste jačine, najčešće modalnim prilogom, sa kojim bi u umetnutoj klauzi činio harmoničnu konstrukciju.

U prethodnom delu teksta smo naveli sve češću upotrebu konstrukcija u kojima glagoli kognicije i mišljenja čine harmoničnu kombinaciju sa modalnim glagolom *WOULD, I WOULD THINK, I WOULD SUPPOSE, I WOULD GUESS*, zasnovanu na kompatibilnosti epistemičkih značenja glagola *WOULD* i epistemičkih i evidencijalnih značenja ovih glagola, pri čemu dati modalni glagol doprinosi efektu tentativnosti (van Bogaert 2010: 410).

Sintaksičke varijacije u upotrebi glagola mišljenja i kognicije utiču i na tumačenje njihove upotrebe kao performativnih ili deskriptivnih sredstava. Promenom subjekta u 1. licu u 2. ili 3. lice jednine i upotrebom prošlog umesto sadašnjeg vremena, pomera se i perspektiva iskaza od govornikovog „ovde i sada“ koje karakteriše performativnu upotrebu (Verstraete 2001) ka distanciranom, bilo prostorno bilo vremenski posmatrano, što se može javiti u okviru deskriptivne upotrebe ovih operatora, ali isto tako i ostati u domenu performativnosti, implicirajući sličnosti sa distalnim modalnim glagolima (van Bogaert 2010: 411). Smatra se da je deskriptivna upotreba ograničena na komplementne forme (Nuyts 2001a: 129) što ćemo ispitati u okviru analitičkog segmenta rada. Na nivou pragmatike, istraživanja upućuju na to da deskriptivna upotreba glagola mišljenja i kognicije zapravo sugerise da aktuelni govornik evaluaciju iznetu od strane subjekta klauze dovodi u pitanje ili je čak smatra pogrešnom, o čemu ćemo takođe detaljnije govoriti u kontrastivnom segmentu rada, potkrepljujući ili osporavajući date tvrdnje primerima iz korpusa engleskog i srpskog jezika.

3.7.4 Glagoli percepcije i katenativni glagoli *SEEM* i *APPEAR/IZGLEDATI* i *ČINITI SE* u engleskom i srpskom jeziku

Glagoli percepcije zauzimaju značajno mesto u istraživanjima koja objedinjuju aspekte kognitivne lingvistike, psiholingvistike i teorije obrade informacija s obzirom da se njima zapravo jezički kodira jedan od osnovnih ljudskih kognitivnih procesa, proces percepcije. Upotreba ovih jezičkih sredstava ilustruje načine na koje ljudi opažaju, doživljavaju i tumače svet oko sebe kroz neprekidni proces sticanja iskustva putem čula. Ukoliko posmatramo glagole percepcije u odnosu na druge modalne operatore, neizostavno je razmatrati ih iz perspektive interfejsa između epistemičke

modalnosti i evidencijalnosti. Upravo iz navedenog razloga u ovom segmentu ćemo izneti opšte odlike glagola percepcije koje su dosadašnja istraživanja istakla kao ključna u njihovom tumačenju kao nosilaca modalnih značenja. Koristićemo opšte termine „modalno značenje“ i „modalni operator“ pošto se ovi glagoli retko javljaju kao markeri isključivo epistemičkog značenja. Oni modalizuju iskaz predstavljajući govornikov stav, ali u najvećem broju slučajeva sugerišu evidencijalna značenja, odnosno način na koji je govornik stekao iskazanu informaciju ili dokaze na kojima zasniva svoj iskaz. Takođe, pojedine klasifikacije modalnosti upućuju na tip senzorne modalnosti kao podvrste evidencijalne modalnosti koja predstavlja potklasu modalnosti propozicije (Palmer 2001). Pomenuti autor senzornu percepciju smatra jednim od četiri načina, koji pored navedenog obuhvataju spekulaciju, inferenciju i kvotaciju, na koje govornik ističe da ono što govori ne predstavlja kao činjenicu, i u tom smislu se glagoli percepcije mogu smatrati modalnim operatorima, pošto je reč o nečemu o čemu govornik dobija informaciju putem čula koja ne moraju biti nepogrešiva. Samim tim, stečena informacija nema status tvrdnje koju bi odlikovala apsolutna istinitost, te se može smatrati modalno markiranim iskazom. Modalno značenje koje se prenosi upotrebom glagola percepcije posmatraćemo kao realizaciju perceptualne, odnosno senzorne modalnosti. Uz to, s obzirom da se rad bavi analizom odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, a da se u ovom radu polazi od isprepletanog odnosa ovih kategorija u semantičkom smislu, u ovom delu smo razmotrili i sintaksičke konstrukcije na koje upućuju dosadašnja istraživanja kao sintaksički kontekst u kom glagoli percepcije ispoljavaju evidencijalna značenja. U nastavku analitičkog dela ukazaćemo na primere iz korpusa koji potvrđuju ili opovrgavaju dosadašnje rezultate.

Među glagolima koji označavaju procese ljudske percepcije koji mogu imati epistemička ili evidencijalna značenja naročito se izdvajaju glagoli vizuelne i auditivne percepcije *HEAR* i *SEE* u engleskom i glagoli *ČUTI* i *VIDETI* u srpskom jeziku. Ovi glagoli razvijaju pomenute semantičke ekstenzije u procesu gramatikalizacije, a istraživanja upućuju na to da su evidencijalna značenja najfrekventnija. U engleskom jeziku glagoli percepcije svoja evidencijalna značenja impliciraju u vidu upućivanja na izvor informacije iskazane u propoziciji. Senzorna percepcija zauzima primarnu poziciju u okviru tipova percepcije kao sredstvo kojim ljudi stiču iskustvo o spoljašnjem svetu. Glagoli senzorne, prevashodno vizuelne percepcije razvijaju evidencijalna

značenja jer predstavljaju najpouzdaniji izvor informacija koji može poslužiti kao osnova za evaluaciju situacija iskazanih propozicijama.

Pojedini autori smatraju da su evidencijalne upotrebe glagola percepcije međusobno isključive sa upotrebama u epistemičkom smislu (Whitt 2010: 14). Čak i u slučajevima u kojima je evidentno da glagoli percepcije sugeriraju procese inferencije, zabeleženo je odsustvo epistemičke modalnosti – govornik ne iznosi svoj sud o istinitosti propozitivnog sadržaja, već samo konstatuje dato stanje stvari bez upućivanja na stepen verovatnoće ili pouzdanosti u istinitost opisane situacije. U cilju prenošenja epistemičkog stava, glagoli percepcije se ne mogu samostalno upotrebljavati, već u konstrukcijama sa drugim jezičkim sredstvima koji u tom slučaju predstavljaju epistemičke modalne operatore.

Različiti tipovi perceptualne modalnosti se u okvirima lingvistike ne posmatraju na ravnopravan način, već postoji utvrđena hijerarhija zasnovana ne samo na frekventnosti njihove upotrebe već i njihovom kapacitetu da izraze polisemična značenja i druge tipove senzorne modalnosti, pri čemu prvu poziciju na lestvici zauzimaju glagoli vizuelne percepcije kao najpouzdanijeg sredstva poimanja spoljašnjeg sveta, a zatim slede glagoli koji predstavljaju jezičke realizacije procesa percepcije putem čula sluha, dodira i ukusa (Viberg 1983 citirano u Whitt 2010: 20). Prema ovom autoru, glagoli koji zauzimaju više pozicije u hijerarhiji ispoljavaju slučajevne polisemije odražavajući značenja u domenu glagola percepcije koji se nalaze na nižim stupnjevima hijerarhije. Takođe, ovi glagoli u većoj meri impliciraju evidencijalna značenja (Sweetser 1990).

U pogledu sintaksičkih odlika, mogu se razlikovati dva tipa glagola percepcije, oni orijentisani ka subjektu koji je agens perceptivnog čina i oni orijentisani ka objektu percepcije. Glagole koji izražavaju perceptivni čin subjekta odlikuje gramatička kategorija tranzitivnosti i oni se dalje mogu razvrstati u dve grupe na osnovu toga da li se odnose na sam čin percepcije kao zaseban biološko-psihološki proces ili kao čin u kom agens posredstvom namere i volje ima aktivnu ulogu. Agentivni perceptualni glagoli koji se fokusiraju na aktivno učešće agensa u procesu percepcije retko upućuju na evidencijalna značenja, jer u njihovom fokusu nije perceptualni doživljaj na osnovu koga se dokazi zasnivaju. Glagoli percepcije koji su orijentisani ka objektu percepcije u sintaksičkom smislu za subjekat rečenice imaju upravo pomenuti objekat dok je agens

percepcije uglavnom u potpunosti odsutan iz rečenice. Ovi glagoli su neprelazni, a predmet percepcije je gramatički subjekat klauze. Karakteristike koje vršilac perceptivnog čina pripisuje objektu percepcije predstavljaju fokus klauze. S obzirom da je u slučaju ovih glagola govornik agens, čiji iskaz saopštava rezultat procesa percepcije i može, ali ne mora nagoveštavati i njegov stav prema iskazanom sadržaju, a gramatički subjekat predmet percepcije, ovi glagoli impliciraju evidencijalna značenja. Glagoli percepcije koji su orijentisani ka subjektu impliciraju evidencijalna značenja ukoliko su upotrebljeni sa gramatičkim subjektom u 1. licu jednine, dok glagoli orijentisani ka objektu dozvoljavaju upotrebu 2. i 3. lica uz pomenute semantičke ekstenzije.

Utvrđeni su sledeći sintaksički obrasci u kojima perceptualni glagoli ispoljavaju evidencijalna značenja:

- Glagol percepcije praćen finitnom komplementnom klauzom (najfrekventnija upotreba)
- Glagol percepcije praćen komplementnom klauzom sa upitnom rečju koja skriva određeni deo informacije
- Glagol percepcije praćen direktnim objektom i nefinitnim glagolskim oblikom (infinitiv, sadašnji ili prošli particip)
- Glagol percepcije praćen predloškom frazom
- Glagol percepcije praćen klauzom koja sadrži irealis koji sugerise dokaze za moguće ili hipotetičko stanje stvari
- Glagol percepcije praćen infinitivnom kopulom i pridevsko-imeničkom frazom ili pojedinačnim pridevom ili imenicom
- Parenneze koje u fokus ne stavljaju evidencijalna značenja već pozadinsku informaciju (u slučaju auditivne percepcije u parentezi, evidencijalna značenja se uvek javljaju)
- Konstrukcije u kojima je perceptivni glagol u potpunosti izvan sintaksičke strukture klauze koja izražava datu situaciju, već pripada zasebnoj klauzi koja predstavlja deo pratećeg konteksta glavne klauze, uspostavljajući vezu između pomenutih klauza anaforičkog ili kataforičkog karaktera (Whitt 2010).

Katenativni glagoli *SEEM* i *APPEAR* u engleskom i *IZGLEDATI/ČINITI SE* u srpskom jeziku se u određenim slučajevima mogu posmatrati kao glagoli percepcije, ukoliko su orijentisani ka objektu klauze (Gisborne & Holmes 2007), pri čemu *APPEAR*

sugeriše vizuelnu percepciju. Ukoliko govorimo o modalnom značenju ovih glagola, ono proističe iz sintaksičko-pragmatičkog konteksta njihove upotrebe i prevashodno se manifestuje kroz upotrebu ovih glagola u bezličnim konstrukcijama praćenih that-klauzom ili parentetičkim, umetnutim klauzama koje ostvaruju pragmatičke efekte zauzimanja otklona prema iskazanoj informaciji i distanciranja. Uprkos kontekstualnoj uslovljenosti njihovog tumačenja kao modalnih operatora, u literaturi o modalnim operatorima ovi glagoli zauzimaju značajnu poziciju u odnosu na druga leksička sredstva kojima se modalnost realizuje i koja se nalaze na granici semantičkog domena modalnosti (Reilly et al. 2005; Bonyadi 2011; Qiuping 2012).

3.7.5 Leksički modalni operatori na marginama sistema epistemičke modalnosti

Pored kanonskih ili prototipskih predstavnika epistemičke modalnosti, uključujući pre svega modalne glagole, a zatim i modalne priloge i prideve (Qiuping 2012: 354), i drugih jezičkih jedinica koje sugerišu govornikovo pozitivno opredeljenje prema propoziciji, istraživanja realizacije modalnosti ukazuju na širok spektar leksičkih jedinica koje takođe u odgovarajućim kontekstima impliciraju semantička značenja epistemičke modalnosti. Ključni faktor u tumačenju epistemičkih značenja ovih leksema ili leksičkih fraza je društveno-jezički kontekst date komunikativne situacije i s obzirom na njihovu međuzavisnost u odnosu na pragmatičke efekte njihove upotrebe, one se smatraju modalnim operatorima na marginama sistema epistemičke modalnosti. Među leksičkim konstrukcijama koje mogu vršiti funkcije epistemičke modalnosti ističu se različiti evaluativni pridevi i prilogi (*DOUBTFUL/DOUBTFULLY, SURPRISING/SURPRISINGLY, ALLEGED/ALLEGEDLY, SUPPOSEDLY*), glagoli govorenja i izveštavanja (*CLAIM, HOPE, PREDICT, CONCEDE*), glagoli sa epistemičkim značenjem (*SPECULATE, IMPLY*), modalne partikule (*MAYBE, PERHAPS*) i različiti generički ili formulaički izrazi sa kondicionalnim i modalnim konstrukcijama (*I am told/If I may say/That is looking less likely/It is unlikely that...*) kojima govornici izražavaju svoje stavove prema iskazanom sadržaju u smislu verovatnoće, pouzdanosti, mogućnosti ili se ograđuju prema istom (Bonyadi 2011; Qiuping 2012).

3.7.6 Glagolski način potencijal kao epistemički operator u srpskom jeziku

Potencijal pripada glagolskoj kategoriji modusa, i pored osnovnog značenja mogućnosti izvršenja određene radnje, ovaj oblik izražava govornikov stav, odnosno želju za izvršenjem radnje, sugerišući epistemičku modalnost. Takođe, ovaj oblik se u srpskom jeziku koristi sa istim hipotetičkim i pragmatički motivisanim značenjima kao distalni modalni glagoli u engleskom jeziku, s obzirom da sistem modalnih glagola u srpskom jeziku nije izdiferenciran na isti način kao u engleskom. Upotrebom potencijala u epistemičkom smislu govornik izražava svoje opredeljenje prema nerealizovanoj radnji u smislu njenog obistinjenja. Semantički uslov za upotrebu potencijala sa značenjem epistemičke distance je nepostojanje konkretizovane radnje, što se smatra epistemičkom modalizacijom u širem smislu (Trbojević 2004: 148). Potencijal se često koristi u kombinaciji sa centralnim modalnim glagolima *MORATI* i *MOĆI* kao amplifikator epistemičke distance (Trbojević 2004).

(3.7.6.1) *Imaš jake zube, **mogao bi da pojedeš** celu ovcu.*

Epistemička upotreba potencijala u užem smislu podrazumeva pretpostavku da će se neka radnja izvršiti, sugerišući epistemičke kvalifikacije nesigurnosti i sumnje u izvršenje date radnje. Stoga, epistemička modalnost u užem smislu podrazumeva one primere u kojima se potencijal javlja u harmoničnim kombinacijama sa nekim drugim epistemičkim sredstvima, uključujući modalne adverbe ili modalne glagole.

(3.7.6.2) *Bjanka je, međutim, kasnije izjavila da ju je mučila pomisao šta **bi moglo** da se dogodi toj trojici studenata.*

S obzirom na značaj potencijala u pragmatičkom smislu, kao jednog od najfrekventnijih mehanizama uspostavljanja epistemičke distance u srpskom jeziku, u okviru analitičkog dela razmotrićemo da li i u kojim kontekstualnim uslovima ovaj epistemički operator postaje nosilac evidencijalnih značenja.

4. KATEGORIJA EVIDENCIJALNOSTI I NJENA REALIZACIJA U ENGLESKOM I SRPSKOM JEZIKU

4.1 Značaj proučavanja evidencijalnosti u jezicima sveta

Jezički fenomen evidencijalnosti se nametnuo kao predmet proučavanja u lingvističkim studijama 80-ih godina XX veka. Prvi simpozijum posvećen izučavanju ovog jezičkog fenomena na nivou različitih jezika održan je u Berkliju 1981. godine. Tema simpozijuma je obuhvatala opšta pitanja vezana za domen epistemologije i novi koncept evidencijalnosti, uključujući raznovrsne načine manifestovanja datih epistemoloških kategorija, njihovo markiranje u jeziku, distribuciju i semantičko-pragmatičke odlike. Značaj proučavanja ovog fenomena prevazilazi usko lingvističke okvire, s obzirom na isprepletanost koncepta evidencijalnosti i drugih jezičkih kategorija, u prvom redu kategorije modalnosti i prožimanje sa epistemološkim pojmovima saznanja i dokaza. Uprkos činjenici da se evidencijalnost dugo smatrala odlikom „egzotičnih“ jezika Amerike i Azije (Chafe & Nichols 1986: 75), u okviru kojih je bila proučavana prvenstveno sa aspekta lingvistike kao morfološka kategorija, novije studije proistekle iz gorepomenutog simpozijuma ukazale su na značaj evidencijalnosti kao pojma koji je neizostavan prilikom sistematskog proučavanja jezičkih kategorija na nivou međujezičkih studija, kao i prilikom analize interpersonalnog odnosa govornik-sagovornik, što upućuje na šire implikacije rezultata pomenutih istraživanja za sociolingvističke studije, uključujući studije učtivosti, i socio-kulturološke studije odnosa jezika i društva.

U jezicima u kojima evidencijalnost ima status gramatičke kategorije sa jasno izdiferenciranom morfološkom paradigmom, navođenje izvora informacije je obavezno jer sugerise različite vidove saznanja i iskustva posredstvom kojih govornik dolazi do informacije, obezbeđujući na taj način jemstvo za pouzdanost/istinitost sopstvenih iskaza, što dalje doprinosi očuvanju njegovog ugleda, odnosno „obraza“ kao jednog od ključnih faktora uspešne društvene interakcije (Brown & Levinson, 1987; Aikhenvald, 2004). Sa druge strane, jezici u kojima evidencijalnost ne postoji kao gramatička kategorija *per se* smatraju se nepotpunim i neadekvatnim, jer je u njima izvor informacije nejasno istaknut, impliciran i nagovešten, što je u direktnoj suprotnosti sa

visokim društvenim standardima u vezi sa preciznošću u komunikaciji. Međutim, prekomerna upotreba evidencijalnih strategija u vidu leksičkih jezičkih sredstava i evidencijalnih značenjskih ekstenzija drugih gramatičkih kategorija u jezicima koji nemaju gramatički sistem evidencijalnosti može ugroziti reputaciju govornika, čineći ga sumnjičavim, nepouzdanim i nepoverljivim (Aikhenvald, 2004: 334-335).

Uprkos mnoštvu studija predstavljenih na pomenutom simpozijumu, a potom sabranih u vidu zbirke (Chafe & Nichols 1986), još uvek nije ustanovljen jedinstven i sistematičan pristup proučavanju evidencijalnosti, te odatle proističe potreba za međujezičkim poređenjima mehanizama kojima se u različitim jezicima ova kategorija formalno realizuje.

Prva istraživanja evidencijalnosti obuhvatala su jezike američkih Indijanaca, naročito onih u Severnoj Kaliforniji u kojima se evidencijalnost obeležava glagolskim sufiksima. Zapravo, na čitavoj zapadnoj hemisferi postoji snažna tendencija ka jezičkom markiranju ove pojmovne kategorije, pri čemu status evidencijalnosti kao zasebne kategorije ostaje još uvek predmet rasprava. Jezici u okviru kojih se evidencijalnost prvobitno ispitivala obuhvataju makah (jezik koji se govori na poluostrvima u blizini Vašingtona), kašaja (jezik Pomo Indijanaca severno od San Franciska), vintu i patvin (jezici severne Kalifornije), marikopa (jezik u Arizoni), irokvijanske jezike Njujorka, Kvebeka i Ontarija, jezike koji se govore u Peruu, Čileu i Boliviji (jaka jezička porodica), kečua, tibetanske i burmejske jezici, kao i indoevropske jezike uključujući turski, ukrajinski, bugarski i makedonski, ali i španski, italijanski, francuski, danski (Chafe & Nichols 1986; Jakobsen; Boas 1911 citirano u Boas 2013; Mushin 2000; Dixon 2003; Aikhenvald 2004; 2004; Popović 2005; Faller 2006; Squartini 2012; Mortelmans 2012; Rossari 2012). Većina studija se fokusira na razmatranje formalnog obeležavanja izvora informacije i sociolingvističke implikacije njegovog navođenja. Na primer, u jezicima Južne Amerike koji se govore u Čileu, Peruu i Boliviji, evidencijalnost je sveprisutna u ljudskom poimanju stvarnosti i predstavlja sastavnu komponentu njihovog pogleda na svet. Stoga se markiranje izvora informacije smatra obaveznim jer upravo način njegovog formalnog obeležavanja u jeziku pokazuje da li informacija potiče iz ličnog iskustva, saznanja stečenog putem jezika, odnosno govora, ili iz posrednog saznanja, uz isticanje različitih nivoa potencijalnog posredstva u saznanju (Hardman 1986 citirano u Chafe & Nichols 1986).

Uz to, Friedman (1986) upućuje na implikacije evidencijalnosti u jezicima Balkana, ističući da u bugarskom i makedonskom jeziku postoje odvojeni sistemi glagolskih oblika koji izražavaju indirektno znanje stečeno putem izveštaja i tuđeg govora, nasuprot znanju koje potiče iz direktnog iskustva. Ove forme ne poseduju inherentno značenje evidencijalnosti, već se evidencijalne vrednosti manifestuju u zavisnosti od konteksta u kojima se dati oblici upotrebljavaju. Takođe, Aksu i Slobin (1986) analiziraju turski sufiks čija upotreba označava zaključak i glasine. Multidisciplinarni pristup proučavanju ovog sufiksa kroz analizu pragmatičkih ekstenzija, istorijskog razvoja i usvajanja ovog sufiksa pokazuje da njegovo značenje zapravo predstavlja „iznenadne pojave u svesti iz psihološki udaljenih svetova iskustva i mišljenja koji nisu tako lako shvatljivi“.

Za razliku od indoevropskih jezika, u japanskom jeziku se razlikuju tri velike oblasti evidencijalnosti - izveštavanje o senzacijama koje su deo iskustva drugog lica, a ne govornika; diskutovanje nečega što nije direktno poznato kao činjenica, i ukazivanje na poreklo znanja u glasinama ili procesu dedukcije (Aoki 1986).

Sa druge strane, pojedini autori se bave analizom funkcija sufiksa i klitika koje objedinjuju sisteme evidencijalnosti i modalnosti. U tom smislu, Weber (1986) analizira disinkciju između evidencijalne funkcije sufiksa kao sredstva obeležavanja izvora govornikovog znanja i njegove validativne funkcije kojom se izražava govornikov stav prema sopstvenom znanju. Na sličan način, Donaldson (1980 citirano u Palmer 2001: 59) uočava nekoliko evidencijalnih markera egzotičnih jezika kašibo i ngijamba koji zauzimaju značajno mesto u diskursu i koji kao diskursni konstituenti u formi klitika markiraju tvrdnje, služeći za privlačenje pažnje sagovornika, kategoričke sudove, odnosno tvrdnje koje odlikuju apsolutne istinosne vrednosti, kontra-argumente koji se suprotstavljaju prethodnom iskazu ili presupozicijama za koje govornik veruje da sagovornik ima na umu, i hipoteze.

Uzimajući u obzir činjenicu da skoro četvrtina svetskih jezika poseduje gramatičke sisteme kojima se realizuje evidencijalnost (Aikhenvald 2004) i da su mnogobrojna istraživanja ovog jezičkog fenomena otvorila mnoštvo pitanja u lingvistici, naročito kada je reč o proučavanju ove kategorije u jezicima u kojima ona nije formalno realizovana posredstvom posebnog gramatičkog sistema markera i njenog odnosa sa drugim gramatičkim kategorijama, nije iznenađujuće što interesovanje za

izučavanje ove pojave ne jenjava, već naprotiv uzima sve više maha u lingvističkoj literaturi.

4.2 Evidencijalnost u širem smislu vs. evidencijalnost u užem smislu

Osim nerazjašnjenog statusa evidencijalnosti kao gramatičke kategorije u jezicima sveta iz perspektive jezičkih univerzalija, istraživanja upućuju i na raznolikost poimanja samog pojma evidencijalnosti. Naime, određena grupa autora koji se bave evidencijalnošću u jezicima u kojima ona ne postoji kao distinktivna gramatička kategorija posmatraju je u odnosu na filozofske koncepte istinosti i saznanja, dovodeći evidencijalnost u tesnu vezu sa pojmovima epistemologije, a posredno i jezičkom kategorijom modalnosti, i to pre svega epistemičke modalnosti, o čemu će detaljno govoriti naredno poglavlje ove teze.

Sa druge strane, autori koji su uočili ovu jedinstvenu morfološku kategoriju u „egzotičnim“ jezicima sveta ograničavaju ovaj pojam na informaciju u datom iskazu, odnosno njen izvor, koji je u direktnoj vezi sa pouzdanošću, tj. istinitošću izrečene informacije. Stoga možemo zaključiti da su definicije evidencijalnosti u širem smislu i evidencijalnosti u užem smislu povezane pojmovima istinitosti i pouzdanosti, koji služe kao stožer definicije ove kategorije bez obzira na tip jezika u kojima se vrši analiza. Međutim, razlike u tumačenju ipak postoje, ma koliko neznatne bile, i utiču na terminološku problematiku o kojoj će ubrzo biti reči, te ćemo se u ovom delu ukratko osvrnuti na definicije evidencijalnosti u širem i u užem smislu.

Prema autorima čija zbirka studija predstavlja temelj i pionirski poduhvat u kasnije izrazito plodnom istraživanju koncepta evidencijalnosti na globalnom nivou, evidencijalnost u opštem smislu odražava koncept istine kao entitet relativnog karaktera i načine na koje se pomenuta relativnost izražava u jeziku (Chafe & Nichols 1986). U tesnoj vezi sa izražavanjem istinitosti su i sredstva koja upućuju na viši ili niži stepen govornikove uverenosti u istinitost propozicije koji direktno zavisi od dokaza ili izvora saznanja na kojima je zasnovan dati iskaz. U slučaju opredeljenja ka apsolutnoj istinitosti iskaza, govornik iznosi tvrdnju koja je zasnovana na pouzdanim dokazima koji su dostupni ili samo govorniku (subjektivnost) ili širem auditorijumu članova određene govorne zajednice (intersubjektivnost), ili na neprikosnovenoj veri, odnosno

sistemu verovanja, koji takođe može biti obojen nijansama individualnog ili kolektivnog mišljenja. Niži stepen pouzdanosti implicira niži stepen verovatnoće realizacije radnje iskazane predikatom, a domen mogućnosti podrazumeva još niži stepen pouzdanosti, uključujući mišljenje, stav, pretpostavke, ili puka nagađanja. Ovakav pristup definisanju evidencijalnosti sugerise snažnu povezanost evidencijalnosti kao jezičke kategorije i modalnosti koja se manifestuje i na formalnom planu. Jezici poseduju raznovrsna sredstva izražavanja pomenutih skalarnih vrednosti, koji u jezicima u kojima evidencijalnost predstavlja zasebnu morfološku kategoriju obuhvataju sisteme partikula, sufiksa ili klitika, dok u jezicima u kojima evidencijalnost nije utemeljena kao individualna gramatička kategorija ova sredstva obuhvataju modalne glagole, priloge, prideve, leksičke glagole kognicije, govorenja i katenativne glagole, modalizovane partikule na marginama sistema, o čemu ćemo detaljno govoriti u narednom poglavlju posvećenom interaktivnom odnosu evidencijalnosti i epistemičke modalnosti.

Chafe (1986) posmatra evidencijalnost u širem smislu kao fenomen koji obuhvata pouzdanost znanja, način saznanja, izvor saznanja, poklapanje znanja sa verbalnim izrazima dostupnim u datom jeziku kao sredstvima njegovog izražavanja ili sa prethodnim očekivanjima govornika, odnosno sagovornika u vezi sa iskazanom informacijom. Znanje se poklapa ili sa verbalnom realizacijom tog znanja u onoj meri u kojoj govornikov odabir jezičkih sredstava adekvatno izražava dato znanje ili sa očekivanjima samog govornika, sagovornika ili drugih učesnika.

Za razliku od evidencijalnosti u širem smislu koja označava stavove prema znanju (Chafe & Nichols 1986), evidencijalnost u užem smislu se strogo ograničava na proučavanje izvora saznanja koji je u direktnoj korelaciji sa pouzdanošću tog saznanja koncipiranog i izraženog posredstvom jezika i iskaza, izuzimajući filozofsko poimanje pojma epistemologije koja se definiše kao disciplina koja se bavi načinima sticanja i prenošenja saznanja.

Osim navedenih, epistemološki usmerenih definicija, tumačenju evidencijalnosti se u novijim istraživanjima pristupa i sa stanovišta funkcionalne lingvistike kroz prizmu distinkcije između pismene i usmene komunikacije. U tom svetlu, evidencijalnost u širem smislu obuhvata sve epistemološke kategorije koje se jezički realizuju i u govornom i u pisanom medijumu, što podrazumeva govornikov stav prema znanju, pri čemu oblici kojima se evidencijalnost formalno realizuje prevazilaze ograničenost u

okviru jedne gramatičke kategorije. Ukoliko govorimo o uticaju razlika između pisanog i usmenog medijuma komunikacije na realizaciju evidencijalnosti, treba imati na umu da u pisanom medijumu komunikacije pisac ima više vremena da promisli o sadržaju onoga što piše, da ga izmeni i upotrebi najbolji mogući način izražavanja, za razliku od govornika koji učestvuje u neposrednoj komunikaciji koja se dešava „ovde i sada“. Pritom, usmena interakcija se smatra društvenom aktivnošću u kojoj je govornik aktivni učesnik, dok je pisanje proces koji pisac vrši nasamo, bez direktne dijaloške forme interakcije. Stoga, govornici svojim izborom jezičkih sredstava izražavanja u većoj meri odražavaju direktno iskustvo, ono što se odvija u trenutku i na licu mesta komunikativnog događaja, pa u skladu s tim njihovo izlaganje sadrži više onih izraza koji sugerišu lično, neposredno iskustvo koje sadrži dokaze koji upućuju na različit stepen pouzdanosti. Sa druge strane, pisac pažljivo bira jezička sredstva koja će na najbolji mogući način ukazati na pouzdanost saopštenih informacija ili, u slučaju nedostatka pouzdanosti, obezbediti opravdanje za dati nedostatak kroz upućivanje na posredan izvor, informaciju iz druge/treće ruke, ili glasine. Istraživanja evidencijalnosti u pisanoj komunikaciji sugerišu da se evidencijalnost odnosi na piščevu opredeljenost prema pouzdanosti propozicije i njen potencijalni uticaj na čitaoca, uključujući prisutnost pisca, tj. stepen piščeve sopstvene projekcije u tekstu (Bonyadi 2011: 178).

Evidencijalnost se iz funkcionalne perspektive definiše kao govornikova procena dokaza na kojima se zasniva njegov iskaz, dok evidencijali podrazumevaju gramatičke oblike kojima se realizuje evidencijalnost (Portner 2009: 263). Ovakva definicija, međutim, stvara konfuziju prilikom definisanja evidencijalnosti kao semantičke kategorije i identifikovanja različitih jezičkih jedinica poput modalnih glagola i konstrukcija tipa *I heard that, I see that* kao evidencijala, s obzirom da u narednim poglavljima terminom evidencijal označavamo isključivo sistem morfema kojima se obeležava vrsta izvora informacije u jezicima u kojima je evidencijalnost definisana kao posebna gramatička kategorija. Ovakvo tumačenje sugeriše tesnu povezanost između evidencijalnosti i epistemičke modalnosti, jer pomenuti autor smatra da impliciranjem evidencijalnosti pisac, pored epistemičkih stavova, upućuje i na afektivne stavove, obuhvatajući različite lične i profesionalne stavove prema izrečenom sadržaju, emocije, perspektive i lična uverenja.

Kako bi se objasnio i razumeo pojam evidencijalnosti u širem smislu, Chafe (1986: 263) predlaže razmatranje nekoliko pojmova – znanje (osnovnu informaciju, čiji status je okvalifikovan markerima evidencijalnosti) koje može od strane pisca ili govornika biti tretirano kao više ili manje pouzdano, uz utvrđivanje kontinuuma od najpouzdanijeg znanja do najnepouzdanijeg znanja; načini sticanja znanja – verovanje, indukcija, glasine/drugi izvor, dedukcija; izvore saznanja – neutvrđen izvor kada je u pitanju verovanje, dokaz za indukciju, jezik za glasine, pretpostavka za dedukciju. Na sličan način, Almeida & Garcia (2011) smatraju da evidencijalnost predstavlja kvalifikaciju pouzdanosti informacije koja se prenosi na pomenuta četiri načina, dok evidencijali preciziraju izvor dokaza na kojima je informacija zasnovana, njihov stepen pouzdanosti, njihove verovatnoće i očekivanja koja se odnose na verovatnoću.

Kada govorimo o evidencijalnosti u užem i širem smislu, moramo imati na umu da pojednostavljivanje date distinkcije u vidu razgraničavanja evidencijalnosti u širem smislu koja upućuje na izvor informacije i stepen pouzdanosti izražene propozicije koji proističe iz upotrebe evidencijalnih markera i evidencijalnosti u užem smislu koja pokriva gramatičke evidencijale kao sredstva formalne manifestacije izvora znanja ne može biti adekvatan parametar analize niti poređenja dva jezika koja su predmet ovog istraživanja, a u kojima evidencijalnost nije utvrđena kao jedinstvena gramatička kategorija. Stoga ćemo u ovom radu govoriti o evidencijalnosti kao o opštem pojmu koji se odnosi na izvor informacije, odnosno dokaz na kome počiva pouzdanost datog iskaza, dok ćemo izražavanje govornikovih stavova posmatrati isključivo iz perspektive epistemičke modalnosti koja može, ali ne mora u zavisnosti od konteksta, sugerisati evidencijalne značenjske ekstenzije.

4.2.1 Terminološka distinkcija – evidencijal vs. izvor informacije

Kao posledica pomenutih dvostranih tumačenja evidencijalnosti javlja se problem terminološke prirode koji se vezuje za razlikovanje termina evidencijal od termina izvor informacije. Iako se Boas smatra osnivačem moderne lingvistike i začetnikom studija gramatičkog izražavanja izvora informacije, termin evidencijal kao oznaku za gramatičku kategoriju izvora informacije prvi uvodi Jakobson (1957 citirano u Mushin 2000).

Kada govorimo o terminološkim nedoumicama, neophodno je razlikovati gramatičke kategorije od pojmovnih kategorija koje predstavljaju stvarnost i koje su značajne za strukturu jezika, pošto jezik odražava mentalne predstave o svetu oko nas. Upravo zbog toga se relacija termina evidencijal/izvor informacije često posmatra sa aspekta odnosa termina *tense/time*.

Iako se sa pomenutim terminima susrećemo još u prvonastalim studijama o evidencijalnosti, u kojima se termin evidencijal koristio za markiranje izvora informacije (Hardman 1986; Matlock 1989; de Haan 1997), niko od autora još uvek nije insistirao na razgraničavanju upotrebe datih termina. Termin evidencijal se odnosi na morfemu koja signalizira izvor informacije na osnovu kog govornik zasniva svoj iskaz, izražava svoj stav prema situaciji u smislu stepena pouzdanosti iskaza i ukazuje na vrstu potpore/opravljanja na osnovu kog govornik iznosi tvrdnju kao faktualni čin (Anderson 1986; Matlock 1989; de Haan 1997: 75). Kada je govornik siguran u ono što govori, on koristi evidencijale koji markiraju snažne dokaze, a u suprotnom one koji impliciraju slabe dokaze (Matlock 1989: 215).

U jezicima na opštem planu postoji distinkcija između direktnih i indirektnih iskustava, pri čemu direktno iskustvo podrazumeva govornikovo direktno vizuelno, auditivno ili neko drugo iskustvo situacije stečeno putem čula, za razliku od indirektnog iskustva koje se odnosi na izveštaj o situaciji, uglavnom u vidu izveštaja iz druge/treće ruke, ili na informaciju izvedenu posredstvom zaključivanja, obično na osnovu očiglednih rezultata ili posledica proisteklih iz određene situacije. Na planu međujezičkih poređenja, postoji prirodna hijerarhija evidencijala koja korelira direktnost iskustva sa pozdanošću informacije - direktno iskustvo implicira visok stepen pouzdanosti, indirektno iskustvo u obliku tuđih izveštaja implicira nizak stepen pouzdanosti, a inferencija još niži stepen sigurnosti (Willet 1988). Semantička interpretacija pojma evidencijala sugerise da je njihovo primarno značenje upućivanje na dokaz, potporu na kojoj je pouzdanost iskaza zasnovana, dok sa aspekta morfologije evidencijali uopšteno obuhvataju skup flektivnih sufiksa, klitika, različitih sintaksičkih konstrukcija i leksičkih jedinica (Anderson 1986: 274-275).

Autorica koja je dosada najsystematičnije pristupila istraživanju evidencijalnosti, Alexandra Aikhenvald (2004) upućuje na neophodnost razgraničavanja dva pojma – izvor informacije i evidencijalnost, kao i na potrebu za razlikovanjem evidencijalnosti

kao kategorije od pojma evidencijalne strategije. Kod četvrtine svetskih jezika obeležavanje izvora informacije je obavezno i u njihovom sistemu postoji gramatička kategorija evidencijalnosti koja se formalno markira sufiksima ili flektivnim nastavcima. Kod drugih jezika postoje evidencijalne strategije, odnosno evidencijalne značenjske ekstenzije ne-evidencijalnih kategorija, uključujući pasiv, kondicional, perfektivni aspekt ili modalnost. Ove evidencijalne strategije imaju status negramatičkih izraza izvora informacije, ali kao nosioci evidencijalnih značenja mogu često podstaći nastanak gramatičkih evidencijala (Aikhenvald 2004: 209).

Kada je u pitanju distinkcija pojmova evidencijal vs. izvor informacije, termin evidencijal se prevashodno odnosi na markiranje izvora informacije posredstvom zatvorenog gramatičkog sistema čija upotreba je obavezna, dok se termin izvor informacije odnosi na konceptualnu kategoriju (slično gorepomenutoj relaciji *tense-time*). Na primer, u irokvijanskim jezicima evidencijalnost se realizuje glagolskim sufiksima, leksičkim predikatima stava i mišljenja, govorenja i leksičkih izraza sigurnosti, kao i bogatom lepezom rečca.

Evidencijalne strategije predstavljaju heterogeni skup jezičkih sredstava, uključujući zatvorenu klasu rečca i modalnih glagola i otvorenu klasu glagola mišljenja i verovanja i isključuju leksičku evidencijalnost, koja često dovodi do konfuzije u klasifikaciji markera evidencijalnosti. Problematično obeležje 'leksička evidencijalnost' karakteriše većinu evropskih jezika koji nemaju kategoriju evidencijalnosti *per se*, ukoliko ih posmatramo iz perspektive dihotomije gramatika/leksikon, što se suprotstavlja idejama o kontinuumu za koje se zalažu studije gramatikalizacije poslednjih 20 godina, jer u svakom jeziku postoji skup mehanizama kojima se može izraziti izvor informacije, uključujući glagole izveštavanja, tvrdnje, mišljenja, priloge, parenteze, predloške sintagme, rečce. (Aikhenvald 2004: 222).

Još jedno problematično polje koje se naglašava od samog početka istraživanja evidencijalnosti jeste neophodnost uspostavljanja kriterijuma za razlikovanje gramatičkih evidencijala od leksičkih. Problem ove prirode nije karakterističan za jezike u kojima je evidencijalnost zasebna gramatička kategorija realizovana flektivnim nastavcima i sufiksima, već prvenstveno za jezike u kojima se realizacija evidencijalnosti vrši posredstvom evidencijalnih strategija ili leksičkih sredstava. U cilju razjašnjavanja ovog problema, autori su predlagali različite kriterijume distinkcije,

uključujući nepostojanje kongruencije između subjekta i evidencijala, jer kod gramatičkih evidencijala govornik nema sintaksičku ulogu subjekta i njegovu nemogućnost upotrebe u sklopu negacije, što je dokazano na primeru analize evidencijalnih ekstenzija modalnog glagola *MUST* koji očigledno nije gramatikalizovani evidencijal (de Haan 1997).

Sa druge strane, u jezicima u kojima evidencijalnost postoji kao diskretna morfološka kategorija, evidencijali su markirani flektivnim, ne derivacionim sufiksima i mogu nastati iz morfema sa konkretnim značenjima, udaljavajući se od centralnih semantičkih sadržaja date morfeme i dovodeći do promene značenja, čime morfeme gube derivacioni karakter (Jacobsen 1986: 11-20). Anderson (1986: 277) takođe izvodi izvesne generalizacije o upotrebi evidencijala - upotrebljavaju se u okviru *realis* domena, dakle asertivnih iskaza, ne u domenu *irrealis-a* ili presuponiranim klauzama; ukoliko je tvrdnja direktno dostupna ili opažljiva i govorniku i sagovorniku, evidencijali se retko koriste, osim u slučajevima isticanja i naglašavanja u smislu efekta iznenađenja i mirativnosti; ukoliko je govornik direktni učesnik nekog događaja, svesni akter i voljni agens, znanje o tom događaju se smatra direktnim i evidencijali se izostavljaju.

U ovom segmentu dotakli smo se pitanja nastanka evidencijalnih značenja i realizacije evidencijalnosti u jeziku, o čemu će detaljno biti reči u nastavku. Važno je napomenuti da ćemo u ovom istraživanju termin evidencijal upotrebljavati isključivo u okviru teorijskog razmatranja evidencijalnih sistema u drugim jezicima izuzev engleskog i srpskog jezika, dok ćemo u okviru analize ova dva jezika upotrebljavati termine evidencijalne strategije, ukoliko govorimo o realizaciji evidencijalnosti sa stanovišta pragmatike i morfosintakse, dok ćemo prilikom interpretacije evidencijalnih značenja upotrebljavati termin evidencijalne ekstenzije s obzirom da su osnovna značenja oblika koji se javljaju kao nosioci i realizatori evidencijalnosti zapravo značenja drugih jezičkih kategorija.

4.2.2 Semantičke komponente evidencijalnosti

Iz prethodno razmatranih definicija evidencijalnosti i evidencijala možemo zaključiti da je primarno značenje evidencijalnosti kao pojma upućivanje na izvor informacije kao dokaz za pouzdanost i istinitost iskazane informacije. Međutim,

pojedini autori proširuju semantički domen evidencijalnosti, ističući da pojam evidencijalnosti u širem smislu prevazilazi isključivo pojam dokaza i uključuje i preciznost, verovatnoću i očekivanja (Mithun 1986 citirano u Dandale & Tasmowski 2001: 343). Pritom, iste jezičke forme mogu izražavati različita značenja i navedena autorka nagašava mogućnost semantičkih promena na dijahronijskom nivou kao način razvoja evidencijalnih značenja.

Ukoliko želimo da definišemo semantičke komponente evidencijalnosti na opštem nivou, neophodno je poći od značenja evidencijalnosti u jezicima u kojima je evidencijalnost prvobitno ustanovljena kao individualna morfološka kategorija. Semantički parametri koji karakterišu jezike sa gramatičkom evidencijalnosšću podrazumevaju fizička čula, nekoliko tipova zaključivanja i izveštavanja kao izvore dokaza. Vizuelna evidencijalnost označava dokaz dostupan putem vida; senzorna evidencijalnost dokaze dostupne drugim čulima, uključujući čula sluha, ukusa, mirisa i ponekad dodira; inferencijalna evidencijalnost se takođe zasniva na vizuelnom ili opipljivom dokazu ili posledici; asumptivna evidencijalnost podrazumeva drugačiji vid sticanja dokaza, izuzimajući vizuelne dokaze, a uključujući logičko zaključivanje, pretpostavku ili jednostavno opšte znanje o svetu oko nas; „glasine“ se odnose na informaciju saopštenu od strane nepoznatog/neidentifikovanog izvora, dok kvotativ upućuje na izveštaj koji potiče iz eksplicitno navedenog izvora (Aikhenvald 2004: 63-64). Na planu formalne realizacije ovi semantički parametri se u različitim jezicima kombinuju na različite načine.

Čini se da su se studije evidencijalnosti u najvećoj meri bavile analizama inferencijalne i reportativne evidencijalnosti, naročito u jezicima u kojima se realizacija evidencijalnosti vrši posredstvom evidencijalnih strategija i drugih jezičkih kategorija. Domen inferencije se u različitim jezicima analizira na osnovu distinkcije između zaključivanja na osnovu vidljivih ili opipljivih dokaza i zaključivanja na osnovu pretpostavki, rasuđivanja ili opšteg znanja. Inferencijalna evidencijalnost implicira da ne postoji nepogrešivi dokaz na osnovu kog bi se definitivno tvrdilo da se određeni događaj desio ili da se o njemu izvode zaključci na osnovu pouzdanih činjenica ili da je iskaz proizvod govornikovog sopstvenog mišljenja/ubeđenja/verovanja (Timberlake 1985: 317). Sa aspekta pragmatike,

inferencijalne konstrukcije upućuju na ublažavanje/potiskivanje govornikovog autoriteta koji se posmatra kao nesiguran.

Sa druge strane, reportativi zauzimaju važno mesto u okviru opšteg domena epistemološke modalnosti, s obzirom na važnost isticanja da li informaciju saopštava prvi govornik ili je informacija stečena na osnovu izveštaja drugih govornika. S obzirom da semantičke komponente evidencijalnosti sugerišu tesnu povezanost sa kategorijom epistemičke modalnosti u smislu međuzavisne veze između pouzdanosti informacije i dokaza na kome se njena pouzdanost zasniva, evidencijalne semantičke komponente spekulacije, dedukcije, pretpostavke, posmatraju se i kao tipološke kategorije propozitivne modalnosti koja predstavlja kategorički hiperonim epistemičke modalnosti (Palmer, 2001: 24).

U jezicima u kojima evidencijalnost postoji kao jedinstvena gramatička kategorija gorenavedene semantičke komponente evidencijalnosti se obeležavaju i navode različitim jezičkim sredstvima u zavisnosti od broja izvora informacije koji se navode u iskazu, te tako razlikujemo sisteme koji odražavaju distinkciju između dva, tri, četiri ili više tipova izvora (Aikhenvald 2004: 23). U sistemima u kojima postoji dvostruka distinkcija između izvora informacije, njihova klasifikacija može biti označena kao direktno/posredno iskustvo (*firsthand/nonfirsthand*), posredno iskustvo/drugi izvori informacije, izveštaji i saopštenja ili glasine/drugi izvori informacije, čulni dokazi/izveštaji, auditivni dokazi/drugi izvori informacije. Sistemi evidencijalnosti koje karakteriše trojaka klasifikacija izvora uključuju distinkcije između direktnog ili vizuelnog iskustva/inferencije/izveštaja, vizuelnog/ne-vizuelnog senzornog iskustva/inferencije i vizuelnog/ne-vizuelnog čulnog izvora/izveštaja. Dalje, sisteme u okviru kojih se realizuju četiri semantičke komponente evidencijalnosti odlikuju sledeće klasifikacije evidencijalnih semantičkih kategorija (Aikhenvald 2004: 25-51):

- vizuelna/ne-vizuelna čulna evidencijalnost/inferencija/izveštaj
- direktna ili vizuelna evidencijalnost/inferencija/pretpostavka/izveštaj
- direktna evidencijalnost/inferencija/izveštaj/kvotacija.

Upravo date klasifikacije izvora informacije određuju klasifikaciju dokaza, o čemu govori naredni segment teze. Dokazi mogu biti eksplicitno navedeni ili implicirani

iskazom, a oni dalje utiču na određivanje stepena pouzdanosti izrečenog sadržaja i ugled govornika.

4.2.3 Klasifikacija dokaza

S obzirom da većina autora tumače evidencijalnost u užem smislu polazeći od osnovnih značenja evidencijala kao sredstava koja podrazumevaju specifikaciju izvora dokaza kojima govornici potkrepljuju svoje faktualne iskaze (Anderson 1986: 273; Qiuping 2012), nije iznenađujuće što se u literaturi susrećemo sa različitim klasifikacijama dokaza i njihovim formalnim markiranjem.

Osnovnu klasifikaciju dokaza predstavlja Willet (1988). Direktni dokazi podrazumevaju vizuelne, auditivne i druge senzorne izvore informacije, dok indirektni dokazi uključuju informacije dobijene od strane drugog lica u vidu izveštaja proisteklih posrednim putem, „iz druge/treće ruke“, folklora ili tradicije i zaključke izvedene na osnovu vidljivih posledica ili procesa razmišljanja. Ovu klasifikaciju sledi i dopunjuje Anderson (1986: 308) koji kao izvore dokaza navodi direktno govornikovo iskustvo zasnovano na senzornoj (vizuelnoj, auditivnoj, olfaktornoj ili taktilnoj) percepciji, logičko rasuđivanje koje podrazumeva inferenciju bez jasno definisane potpore ili razuman zaključak proistekao iz logičkih i drugih činjenica, i na kraju kombinaciju ova dva izvora.

Istraživanja novijeg datuma koja se fokusiraju na analize evidencijalnosti u širem smislu dopunjuju i obogaćuju prethodno ustanovljene klasifikacije i ukazuju na neraskidivu povezanost impliciranja izvora dokaza i pouzdanosti iskaza. Plungian (2001: 354) razliku između tipova dokaza uspostavlja na osnovu načina pristupa informaciji (direktni vs. indirektni dokazi) i govornikovog učešća (lični vs. posredovani dokazi). Stoga, pomenuti autor predlaže sledeću trojaku distinkciju – direktni lični dokazi, koji uključuju vizuelne i senzorne dokaze, kao i one stečene na osnovu govornikovih unutrašnjih stanja i osećanja); „reflektovani“ dokazi (*reflected evidence*), koji sugerišu lični, ali indirektni pristup dokazima putem sinhronog zaključivanja na osnovu neposrednih, vidljivih posledica, retrospektivnog zaključivanja ili rasuđivanja, i posredovani dokazi, koji odražavaju indirektni pristup dokazima posredstvom iskaza i uverenja drugih lica. Ukoliko uspostavljamo paralelu između tipova dokaza i

pouzdanosti iskaza zasnovanog na datim dokazima, perceptualne dokaze, kao i one koji upućuju na lično iskustvo i učešće govornika odlikuje viši stepen validnosti, dok dokaze zasnovane na rasuđivanju i iznošenju zaključaka karakteriše niži stepen govornikove opredeljenosti.

S obzirom da jezik predstavlja mehanizam sticanja znanja o svetu oko nas, evidencijalnost shvaćena u širem smislu pored dokaza sugerise i vidove saznavanja, odnosno njihov izvor. Chafe (1986: 263) kao načine saznavanja navodi verovanje, odnosno uverenja (*belief*), indukciju, glasine i dedukciju. Izvor na kome se verovanja/uverenja zasnivaju i dalje je nerazjašnjen u literaturi, dok je za indukciju to dokaz, za glasine jezik, odnosno verbalna komunikacija, a za dedukciju pretpostavka. U slučaju verovanja/uverenja ili mišljenja prisustvo dokaza je od manjeg značaja i njegovo navođenje je podstaknuto pragmatičkim faktorima. Dokaz se može navesti i eksplicitno izraziti u slučaju neverice od strane sagovornika, ali verovanje je uvek zasnovano na nečem višem od samog dokaza, a to mogu biti mišljenje, pretpostavka, intuicija, ubeđenje (Chafe 1986: 266). Za razliku od prethodnog, u procesu indukcije, odnosno inferencije dokaz igra ključnu ulogu. U engleskom jeziku, na primer, dokaz ne mora biti eksplicitno markiran ili naveden u samom iskazu, već se akcenat stavlja na sam proces inferencije, odnosno rezultat ovog procesa, a to je zaključak. Međutim, ukoliko se u jeziku eksplicitno navode dokazi na osnovu kojih se vrši proces induktivnog zaključivanja, tipično je reč o senzornim ili perceptualnim dokazima. Prilikom specifikacije dokaza na kojima je dedukcija zasnovana u nekim jezicima se koriste sredstva za markiranje senzorne percepcije, bilo da je reč o vizuelnoj, kao najpouzdanijem tipu percepcije, auditivnoj, taktilnoj, olfaktornoj percepciji. Senzorni dokazi impliciraju visok stepen pouzdanosti na šta ukazuje ekvivalentnost takvih iskaza sa asertivnim iskazima, dok se niži stepen pouzdanosti/sumnja izražavaju katenativnim glagolima *SEEM, LOOK LIKE, SOUND LIKE, FEEL LIKE* (Chafe 1986: 267). U slučaju dedukcije ne postoji još uvek iskreiran model na osnovu kog bi bilo jasno odrediti šta konkretno spada u dokaze. Priroda dokaza je podložna intuitivnim pretpostavkama kao izvoru saznanja (Chafe 1986: 269).

Autori koji pristupaju evidencijalnosti iz perspektive njenog interaktivnog odnosa sa drugim gramatičkim kategorijama, prvenstveno epistemičkom modalnošću, i to u jezicima u kojima evidencijalnost ne postoji kao zasebna gramatička kategorija,

tumače dokaze kao potporu istinitosti iskazanog propozitivnog sadržaja i kao sekundarne semantičke komponente izraza epistemičke modalnosti. Palmer (2001) na osnovu rezultata istraživanja egzotičnih jezika uspostavlja korelacije između tipoloških kategorija epistemičkog suda (spekulacije, dedukcije i pretpostavljanja) i različitih tipova dokaza u engleskom jeziku. Neki egzotični jezici, poput jezika centralnog Pomoa, upućuju na pet tipova dokaza: opšte znanje, lično iskustvo iz prve ruke, obično vizuelnog tipa, auditivni dokazi, glasine i zaključivanje. Prve četiri kategorije pripadaju evidencijalnim kategorijama reportativne i senzorne modalnosti, dok zaključivanje predstavlja epistemičku kategoriju dedukcije. Međutim, engleski glagol *MUST* u svom značenju podrazumeva i epistemičke i evidencijalne komponente značenja, sugerišući vid dokaza na kojima se izrečeni sud zasniva.

Kada su u pitanju skalarne vrednosti na osnovu kojih se karakterišu epistemički sudovi, postoje različita shvatanja. Palmer (2001) pravi distinkciju između direktnih i indirektnih dokaza, a Givon (1982 citirano u Palmer 2001) ih rangira na osnovu njihove emanacije iz kanonskog izvora, tj. govornika ka spoljašnjem svetu. Frawley (1992) ove postavke dopunjuje deiktičkom komponentom udaljenosti na osnovu čega se javljaju sledeće skalarne vrednosti: kada je govornik u manjem stepenu opredeljen prema propoziciji, dokaz je slabiji ili u manjem stepenu direktan, stepen govornikovog uverenja u istinitost propozicije je niži, a distanca između deiktičkih tačaka, referentne i locirane tačke je relativno velika. O udaljenosti između izvora znanja, tj. referentnog sveta i objekta znanja, odnosno, izraženog sveta, možemo govoriti u smislu govornikovog uverenja, opredeljenosti ili jačine njegovih uverenja u istinitost propozicionog sadržaja. Stepenu udaljenosti dva sveta je obrnuto srazmeran govornikovom uverenju da će se izraženi svet, tj. stanje stvari aktualizovati, ostvariti; što je taj stepen udaljenosti viši, to je slabije govornikovo uverenje u aktualizaciju sadržaja propozicije. Pogodnost primene pomenutog teorijskog okvira je sasvim opravdana s obzirom da se istraživanje bavi i analizom pragmatičkih efekata upotrebe epistemičkih operatora sa sekundarnim evidencijalnim značenjima, a da je distanca kao jedna od semantičkih komponenti učtivosti takođe jedan od ključnih aspekata deiktičkih tumačenja epistemičke modalnosti i evidencijalnosti.

4.3 Razvoj evidencijalnih značenja sa aspekta gramatikalizacije i semantičkih promena

U okviru ovog poglavlja razmotrićemo mehanizme nastanka evidencijalnih značenja, procese gramatikalizacije i semantičke promene koje su dovele do proširivanja značenja određenih morfoloških jedinica koje pripadaju drugim jezičkim kategorijama kao i leksičkih jedinica, prvenstveno glagola percepcije i govorenja, koji su u zavisnosti od konteksta upotrebe stekli sekundarno značenje upućivanja na izvor informacije. Pritom, važno je istaći da ćemo u ovom poglavlju zapravo govoriti o evidencijalima, odnosno o značenjima različitih morfoloških oblika kojima se evidencijalnost kao gramatička kategorija realizuje u jezicima u kojima postoji kao takva, dok ćemo sa druge strane posmatrati razvoj evidencijalnih značenja gramatičkih operatora kojima se realizuju druge gramatičke kategorije, uključujući modalnost i aspekt, u jezicima u kojima evidencijalnost ne postoji kao zasebna morfološka kategorija.

Dosadašnja istraživanja evidencijalnosti iz ugla semantičke analize bavila su se pitanjima homogenosti, odnosno heterogenosti evidencijalnosti kao semantičke kategorije. Analize jezika poput kečue ili tibetanskih jezika upućuju na heterogenost ove kategorije u semantičkom smislu, s obzirom da u datim jezicima evidencijalni markeri mogu imati performativna epistemička značenja, mogu funkcionisati kao operatori ilokutivne snage iskaza ili se podrazumevati datim oblikom, pri čemu ne moraju biti formalno obeleženi (Speas 2008: 945).

Zastupnici teze o homogenosti evidencijalnosti kao semantičke kategorije analiziraju evidencijalna značenja kao semantičke ekstenzije drugih gramatičkih sistema (Nilolaeva 1999; Speas 2008). Nilolaeva (1999 citirano u Speas 2008) ističe da evidencijali označavaju odnose poklapanja ili nepoklapanja između različitih situacija. Prema ovakvom shvatanju, evidencijali kao operatori markiraju dve vrste situacija – situaciju koja predstavlja posledicu nekog događaja ili situaciju u kojoj govornik ostvaruje pristup dokazima koji potkrepljuju datu posledicu. Različite evidencijalne kategorije proističu upravo iz različitih mogućnosti kombinovanja odnosa između datih situacija, pri čemu, na primer, glasine kao tip dokaza predstavljaju dokaze do kojih se dolazi u situaciji koja se ne poklapa niti sa aktuelnim komunikativnim događajem niti njegovom posledicom. Sa druge strane, inferencijalni dokaz proističe iz situacije koja se

preklapa sa posledicom događaja, ali ne i sa samom situacijom u kojoj govornik saopštava načine putem kojih stiže date dokaze. Ovakav ugao posmatranja zapravo uspostavlja ograničenja za utvrđivanje evidencijalnih semantičkih kategorija, uzimajući u obzir ne samo logička ograničenja, već i kognitivna i gramatička ograničenja vezana za izražavanje evidencijalnih kategorija različitim jezičkim operatorima.

Međutim, većina istraživanja upućuju na heterogeno poreklo evidencijala koje u velikom broju slučajeva podrazumeva intenzivni kontakt između jezika koji pripadaju istom lingvističkom području. Mehanizmi nastanka evidencijala podrazumevaju gramatikalizovane glagole govorenja, percepcije i glagole koji pripadaju drugim semantičkim grupama; deiktičke markere i markere lokacije; gramatikalizaciju evidencijalnih strategija, uključujući modalnost, perfektivna i rezultativna aspekatska značenja i prošlo vreme, participe i nominalizaciju; reformulaciju subordinativnih i kopulativnih konstrukcija (Anderson 1986; Aikhenvald 2004: 271; De Haan 1999 citirano u Speas 2008: 954).

Glagoli govorenja često dobijaju značenja reportativne i kvotativne evidencijalnosti, kao što je slučaj sa engleskim jezikom i jezicima, marikopa, saksena, hajne, kuteva ili tibetsko-burmanskim jezicima (Anderson 1986; Aikhenvald 2004). Tri mehanizma na osnovu kojih leksički glagoli govorenja dobijaju evidencijalna značenja podrazumevaju (Aikhenvald 2004: 273):

- reformulaciju reportativnih i kvotativnih konstrukcija sastavljenih od matriks klauze koja sadrži glagol govorenja i komplementne klauze ovog glagola, koje se stapaju u jednu klauzu gubitkom subordinativnog veznika;
- reformulaciju kvotativnih i reportativnih konstrukcija koje se sastoje od dve suprotne nezavisne klauze, od kojih jedna sadrži glagol govorenja kao predikat, i
- reformulaciju klauze koja predstavlja komplement glagolu govorenja u glavnu klauzu.

Osim glagola govorenja, glagoli percepcije, uključujući vizuelnu percepciju i druge vidove percepcije, mogu postati markeri senzorne evidencijalnosti, kao što je slučaj u jezicima marikopa, vintu ili tarijana (Anderson 1986; Matlock 1989; Aikhenvald 2004). Glagoli koji svojim primarnim značenjem upućuju na auditivnu

percepciju mogu sugerisati reportativnu evidencijalnost. U tibetansko-burmejskim jezicima, glagoli percepcije mogu imati i značenja kvotativne evidencijalnosti. Međujezičke studije ukazuju na frekventnost izvođenja implicitnih ili eksplicitnih evidencijalnih značenja iz glagola, naročito iz dijahronijske perspektive razvoja evidencijalnih markera, pri čemu glagoli uz eksplicitna evidencijalna značenja prisvajaju novu gramatičku funkciju (Matlock 1989: 216). Ukoliko glagole koji impliciraju evidencijalnost posmatramo sa aspekta njihovog dijahronijskog razvoja, proširuje se samo njihov semantički domen, uz usvajanje dodatnog, evidencijalnog značenja. Primer ovakve promene je glagol *SEE* u engleskom jeziku, čije osnovno značenje se odnosilo samo na proces vizuelne percepcije. Međutim, u toku procesa gramatikalizacije došlo je do proširenja značenja ovog glagola koji je pored osnovnog stekao i značenje inferencijalne evidencijalnosti, odnosno značenje upućivanja na zaključak kao izvor informacije, izveden na osnovu nekog proteklog događaja. Nova značenja nekog oblika u početku nastaju kao pragmatički motivisane ekstenzije upotrebe, ali vremenom postaju nova osnovna značenja, nezavisna u odnosu na prvobitna osnovna značenja nekog oblika (Anderson 1986: 281).

Takođe, glagoli sa egzistencijalnim značenjima i značenjima lokacije ili kretanja mogu dobiti evidencijalna značenja izvedenog zaključka ili pretpostavke kao izvora informacije. Kada govorimo uopšteno o gramatikalizaciji glagola u evidencijalne markere, neophodno je istaći da se prilikom promene njihovog značenja može promeniti njihov status od glavnog do sekundarnog, ali se njihov morfološki status ne menja. To potvrđuje prethodno navedena teza da gramatikalizacija leksičkih glagola ne dovodi do nastanka novih vezanih morfema, već samo do proširenja njihovog semantičkog sadržaja (Matlock 1989; Aikhenvald 2004).

S obzirom da smo u prvom delu teze istakli da epistemičku modalnost i evidencijalnost karakteriše deiktički karakter, u smislu uzimanja govornika i govornikovog „ovde i sada“ kao centralne tačke komunikativne situacije, ali i semantičke promene (Traugott 1989), izvor dokaza takođe možemo definisati u odnosu na pomenute parametre, te stoga jezičke jedinice koje primarno vrše funkciju deiktičkih markera mogu steći evidencijalna značenja. Pomenute jezičke jedinice prvenstveno uključuju demonstrativne i zamenice trećeg lica, kao i markere prostorne deikse koji upućuju na lokaciju i pravac (Aikhenvald 2004: 275). Istraživanja korejskog jezika

(Chung 2005 citirano u Speas 2008) pružaju primere nastanka evidencijalnih značenja iz prostorne deikse, ukoliko se markeri prostornog deiktičkog vremena kombinuju sa morfemama aspekta ili glagolskog načina. Prostorno deiktičko vreme upućuje na ograničenost govornikove prisutnosti na datom mestu govorne situacije u datom trenutku, iz čega proističu direktna evidencijalna značenja, s obzirom na njegovo učešće u događaju. Shodno tome, indirektna evidencijalna značenja proističu iz situacija u kojima se događaj iskazan propozicijom odvija van govornikove lokacije u trenutku njegovog dešavanja.

Kao što smo naveli, evidencijalne strategije u velikom broju slučajeva predstavljaju izvor evidencijalnih značenja. Ove strategije podrazumevaju sve druge ne-evidencijalne kategorije čiji formalni markeri mogu steći evidencijalne semantičke ekstenzije u zavisnosti od konteksta upotrebe. U okviru ovog segmenta ćemo navesti tipove evidencijalnih značenja koja nastaju upotrebom ovih markera, dok ćemo o načinima i okolnostima pod kojima se dati operatori upotrebljavaju sa evidencijalnim značenjima govoriti u narednom delu teze. Kada je reč o evidencijalnim strategijama, govorimo zapravo o operatorima drugih gramatičkih kategorija čije osnovno značenje usled konvencionalizacije upotrebe smenjuje značenje izvora informacije kao primarno značenje.

Među evidencijalnim strategijama modalnost se navodi kao glavni izvor evidencijalnih značenja, i to pre svega modalnost bez indikativnih značenja, čiji operatori mogu imati evidencijalna značenja izvora koji ne predstavlja izvor iz „prve ruke“ (*non-firsthand*). Najčešći izvor pomenutih evidencijalnih značenja predstavlja kategorija budućnosti, koja svojim semantičkim sadržajem sugerise značenje predviđanja koje implicira da govornik nije direktni učesnik niti svedok datog događaja i nedostatak njegove sigurnosti koji proističe iz date činjenice. Stoga, evidencijalna značenja koja nastaju na osnovu markera budućnosti podrazumevaju pretpostavku, nagađanje, zaključak ili glasine kao izvor informacije. Pored budućnosti, glagolski način potencijal se navodi kao izvor evidencijalnih značenja u južno-estonskim jezicima (Aikhenvald 2004: 277). Takođe, markeri deklarativnih i asertivnih iskaza mogu imati evidencijalna značenja direktnog učešća govornika ili vizuelnog iskustva, kao što je u jezicima šipibo-konibo i tarijana. Kada je u pitanju epistemička modalnost, izrazi kojima se realizuju značenja logičkog očekivanja ili nužnosti mogu predstavljati izvor

reportativnih evidencijala, kao što je slučaj sa nemačkim jezikom (Anderson 1986: 289).

Pored modalnosti, kategorije aspekta i prošlog vremena, kao i oblici sa perfektivnim i rezultativnim značenjima mogu sugerisati dodatna značenja izvora informacije. Semantička putanja nastanka evidencijalnih značenja polazi od rezultata radnje ili stanja koji se posmatraju kao relevantni konstituenti trenutka govora na osnovu kojih se zasnivaju vidljivi dokazi, pretpostavke ili glasine na kojima počiva zaključak koji sugerise različit spektar posredovanih izvora informacije. U engleskom jeziku modalni glagol *MUST* upotrebljen sa perfektivnim aspektom dobija dodatno značenje evidencijalnog markera sa značenjem logičke inferencije. Jezici koji predstavljaju najčešći primer navedenih evidencijala obuhvataju slovenske jezike na Balkanu, turkijske, iranske i ugro-finske jezike (Anderson 1986: 275; Aikhenvald 2004: 279).

Kao treći mehanizam nastanka evidencijalnih značenja navode se participi i proces nominalizacije koji dovode do razvoja reportativnih evidencijala i evidencijala koji sugerisu posredovane izvore (*non-firsthand*).

Osvrnuvši se na mehanizme posredstvom kojih nastaju evidencijalna značenja markera drugih gramatičkih kategorija i različitih leksičkih jedinica, razmotrićemo procese koji motivišu nastanak pomenutih evidencijalnih značenja. Dosadašnja istraživanja upućuju na proces metafore kao primarni uzrok semantičkih promena koje rezultiraju evidencijalnim značenjima (Matlock 1989; Aikhenvald 2004). Značaj uloge metafore u procesu gramatikalizacije počiva upravo na njenoj strukturi koja podrazumeva preslikavanje izvornog domena konkretnog na ciljni domen apstraktnog sveta. Matlock (1989: 219) smatra da metafora ZNANJE JE VIDENJE (*KNOWING IS SEEING*)⁷ leži u osnovi sinhronijskog razvoja evidencijalnih značenja iz glagola vizuelne percepcije posredstvom procesa gramatikalizacije. Data metafora je sveprisutna i izuzetno konvencionalizovana u indo-evropskim jezicima (Sweetser 1984) i predstavlja osnovu tumačenja glagola vizuelne percepcije kao evidencijalnih markera sa značenjem shvatanja, zaključivanja na osnovu opažanja rezultata/posledice završenog događaja. Mogućnost navedenog tumačenja je zasnovana na sličnosti između procesa

⁷ U studijama metafore, navedena metafora postoji u obliku UNDERSTANDING IS SEEING (Lakoff & Johnson 1980), ali s obzirom da proces znanja podrazumeva proces shvatanja, navedena autorka se opredeljuje za termin ZNANJE (KNOWING).

opažanja i procesa kognicije. Vizuelni fokus na određeni entitet u konkretnom svetu metaforički odražava mentalni fokus na dati entitet u apstraktnom svetu. Uz to, navedena metafora sugerise tesnu recipročnu povezanost opažanja i znanja, jer znanje u najvećem broju slučajeva presuponira opažanje kao primarni metod sticanja informacija o spoljašnjem svetu, na isti način kao što opažanje, odnosno prepoznavanje i identifikovanje određenog entiteta presuponira opšte znanje o svetu oko nas, odnosno o datom entitetu. Primarni značaj vizuelne percepcije u odnosu na druge vidove percepcije objašnjava se samom prirodom procesa opažanja i činjenicom da čulom vida stičemo najtačnije informacije o objektu percepcije, uključujući boju, oblik, veličinu, dubinu, udaljenost i brojne druge parametre bitne za identifikaciju i karakterizaciju datog objekta. Upravo naše poimanje koncepta percepcije određuje njeno manifestovanje jezičkim sredstvima, što može poslužiti kao objašnjenje diferencijacije dokaza u odnosu na stepen pouzdanosti, pri čemu vizuelna percepcija uvek upućuje na „snažne“ dokaze sa najvišim stepenom pouzdanosti, dok svi ostali tipovi percepcije impliciraju „slabije“ dokaze različitog stepena pouzdanosti.

U narednom segmentu teze posmatraćemo načine na koje se dokazi, odnosno izvor informacije markira u jezicima koji poseduju flektivne sisteme za obeležavanje evidencijalnosti, nasuprot jezicima u kojima se evidencijalna značenja realizuju evidencijalnim strategijama u vidu ekstenzije značenja operatora drugih gramatičkih kategorija ili različitih leksičkih sredstava.

4.4 Mehanizmi realizacije evidencijalnosti i upućivanja na izvor informacije

Uzimajući u obzir heterogenost semantičkih komponenti evidencijalnosti, u ovom segmentu teze razmatramo bogatu lepezu mehanizama kojima se evidencijalnost realizuje na formalnom planu. Semantička heterogenost pojma evidencijalnosti odražava se i na planu njene realizacije, što se odražava u mnogobrojnim afiksima, klitikama, specifičnim glagolskim oblicima, kao i mnogim drugim jezičkim operatorima koji u svom osnovnom značenju predstavljaju markere drugih gramatičkih kategorija, a u određenim sintaksičko-pragmatičkim kontekstima mogu postati nosioci evidencijalnih značenja. U prvom delu ovog poglavlja osvrnućemo se na evidencijale, odnosno gramatičke morfeme kojima se evidencijalnost realizuje u onim jezicima u kojima

postoji kao individualna morfološka kategorija. Zatim ćemo sumirati evidencijalne strategije, odnosno mehanizme kojima se evidencijalna značenja realizuju u jezicima u kojima gramatički oblici koji predstavljaju deo paradigme kojom se formalno obeležavaju druge gramatičke kategorije postaju nosioci evidencijalnih značenja. Među strategijama evidencijalnosti izvor informacije mogu sugerisati različite konstrukcije, uključujući parenteze, epistemičke modale, priloge i prideve, nominalne i participske konstrukcije, pasivne i aspekatske forme (Aikhenvald 2004; Speas 2008) Na kraju, osvrnućemo se na leksička sredstva kojima se navodi izvor informacije, bilo da je reč o eksplicitno iskazanom izvoru ili njegovim implikaturama.

4.4.1 Gramatička sredstva realizacije evidencijalnosti – evidencijalnost kao distinktivna morfološka kategorija u jezicima sveta

Gramatička sredstva kojima se evidencijalnost realizuje na formalnom planu obuhvataju paradigmu evidencijalnih morfema u vidu rečca, sufiksa, klitika, kopula, pomoćnih glagola ili reči koje izražavaju izvor informacije ili upućuju na tip dokaza kojim govornik potkrepljuje sopstveni iskaz. Iako svi jezici poseduju niz sredstava kojima se prenose evidencijalna značenja, markeri izvora informacije čine gramatikalizovani sistem u vidu zatvorene klase formi u četvrtini svetskih jezika, klase koja je koherentna i nezavisna u odnosu na druge gramatičke sisteme (de Haan 1999; Lazard 2001; Aikhenvald 2004). Sa druge strane, postoje shvatanja prema kojima evidencijali predstavljaju heterogeni sistem morfema koje poseduju zajednička semantička obeležja, ali nisu ograničeni isključivo na jedan određeni gramatički sistem (Speas 2008: 941).

Jedan od jezika koji imaju jasno razgraničen sistem evidencijalnih morfema čija upotreba je obavezna jeste tarijana. U ovom jeziku, evidencijali sugerišu četiri tipa izvora informacije – vizuelnu percepciju, sva druga čula, zaključak i izveštaj. Upotrebom jedne od ovih morfema isključuje se mogućnost istovremenog markiranja još jednog tipa izvora informacije i ovakav morfološki sistem ispunjava uslove definicije gramatikalizovane kategorije tj. grameme, prema kojoj pripadnost jednoj morfološkoj klasi određuje jedinstveno gramatičko ponašanje date jedinice, uključujući

obrasce upotrebe i ograničenja u interakciji sa istim ili različitim gramatičkim elementima (Bybee 1994: 2).

Međutim, status evidencijala i dalje ostaje kontroverzna tema za lingviste zbog toga što se njihova značenja ili distribucija često preklapaju sa markerima drugih gramatičkih kategorija, uključujući aspekt, vreme. Još jedan od faktora koji doprinose nerazjašnjenom statusu evidencijala kao distinktivne kategorije odnosi se na uzimanje definicije semantičke konceptualne kategorije izvora informacije kao početne tačke istraživanja morfema označenih kao evidencijalne, pa se tek potom analiziraju načini na koje se pomenuta konceptualna kategorija izražava u datom jeziku. Ovakav pristup je rezultirao zaključcima da evidencijali ne čine homogeni, već heterogeni sistem i da ne postoji poklapanje „jedan na jedan“ između koncepta izvora informacije i njegovog morfosintaksičkog markiranja (Speas 2008: 942).

Već smo naveli da evidencijali mogu imati oblik raznovrsnih morfoloških izraza. U jezicima poput vintua, istočnog poma, jukagira ili kjanga, evidencijali imaju oblik flektivnih sufiksa koji mogu, ali ne moraju biti kompatibilni sa sufiksima drugih gramatičkih kategorija, kao što su modalnost ili glagolski način. U pomenutom tarijana jeziku, evidencijali su obeleženi klitikama koje se ne vezuju uvek za glagol, ali se odnose na klauzu u celini, dok se u slučaju kečua jezika evidencijalne enklitike nalaze na drugom mestu u klauzi kao vezivne morfeme prvog rečeničnog konstituenta. Takođe, evidencijalna značenja se mogu izražavati rečama ili kopulama i pomoćnim glagolima, kao što je slučaj sa tibetsko-burmanskim jezicima. Ukoliko evidencijali čine deo glagolske paradigme jednog jezika, njihovo navođenje je obavezno, dok se u slučaju drugih vrsta markera pravila za njihovu upotrebu razlikuju od jezika do jezika.

Kada govorimo o markiranju izvora informacije, osnovna distinkcija se uspostavlja između formalnog i funkcionalnog markiranja (Aikhenvald 2004: 70). Formalno nemarkiranje izvora informacije se poklapa sa nultom realizacijom u sistemu, dok se funkcionalno markiranje odnosi na kontekst upotrebe evidencijala koji može podrazumevati niz specifičnosti kao ograničavajuće faktore. U većini jezika sa evidencijalnim sistemom nemarkirani glagoli sugerišu vizuelnu percepciju govornika kao izvor informacije koja se saopštava. Međujezičke studije su takođe pokazale da se direktna percepcija, koja obuhvata vizuelnu percepciju, ali i druge tipove čulnog doživljaja, ređe formalno obeležava u odnosu na druge izvore informacije. Tarijana je

primer jezika u kome se vizuelni dokazi markiraju u najmanjoj meri. Međutim, kod jezika kjang situacija je potpuno drugačija, jer nemarkirana klauza predstavlja pouzdano znanje govornika koje može, ali ne mora biti stečeno posredstvom vizuelnog iskustva.

Pored termina markiranosti, susrećemo se i sa terminom neutralnih evidencijala koji se upotrebljava u sistemima u kojima se jedan izvor dokaza eksplicitno markira u odnosu na sve ostale tipove dokaza. Neobeležavanje izvora dokaza je fenomen koji se razlikuje od izostavljanja evidencijala, jer je u slučaju izostavljanja evidencijala izvor informacije impliciran kontekstom ili je njegovo izostavljanje uzrokovano određenim gramatičkim kontekstom.

Ukoliko u jeziku postoji nekoliko različitih podsistema evidencijalnosti, reportativna evidencijalnost se izdvaja u odnosu na druge tipove dokaza. Istovremena upotreba različitih evidencijala u jednoj klauzi, zajedno sa njihovim različitim morfološkim statusom, pruža korisne metode za identifikaciju evidencijalnih podsistema u jednom jeziku. Pored gorenavedenih pristupa koji insistiraju na principu isključivosti u upotrebi evidencijala, istraživanja jezika jaravara, kjang ili šipibo-konibo ukazuju na mogućnost markiranja dva različita izvora informacije posredstvom dva različita evidencijalna markera (Aikhenvald 2004: 70-103).

Evidencijalnost se razlikuje od bilo koje glagolske kategorije, iako je parametri poput mogućnosti negacije i interogativnih konstrukcija, istinosne vrednosti koja može biti drugačija u odnosu na glagol klauze, vremenske reference koja ne mora da se poklapa sa vremenskom referencom događaja o kome je reč, klasifikuju kao specifičan vid predikacije.

4.4.2 Strategije realizacije evidencijalnih značenja

Termin evidencijalne strategije koristićemo kako bismo označili sve one konstrukcije i oblike koji ne pripadaju morfološkoj paradigmi evidencijala, već drugim gramatičkim kategorijama, a koji u određenom gramatičkom ili pragmatičkom kontekstu mogu poprimiti semantičke ekstenzije evidencijalnih komponenti. Evidencijalne strategije obuhvataju sve one kategorije i oblike koji svojim sekundarnim značenjem upućuju na izvor informacije. Među evidencijalnim strategijama kao najznačajnije nosioce evidencijalnih značenja navodimo gramatičke kategorije

modalnosti i glagolskog načina, ali ćemo o ovim gramatičkim kategorijama detaljno govoriti u narednom poglavlju koje će se baviti razmatranjem odnosa evidencijalnosti i epistemičke modalnosti, s obzirom na mnogobrojne nedoumice koje postoje u vezi sa statusom ovih kategorija, kao i sa njihovom isprepletanošću na semantičkom planu. U okviru kategorije glagolskog načina, međutim, treba istaći da se evidencijalna značenja javljaju u upotrebi ne-indikativnih načina, uključujući kondicionale, *irrealis* i futur. Pored pomenutih, evidencijalnim strategijama pripadaju i prošla glagolska vremena i aspekatske konstrukcije sa perfektivnim i rezultativnim značenjem, pasivne konstrukcije, nominalizovane konstrukcije participa ili infinitiva, komplementi i markeri kategorije lica, demonstrativne zamenice i konstrukcije indirektnog govora (Aikhenvald 2004: 105). Evidencijalne ekstenzije drugih gramatičkih kategorija uglavnom podrazumevaju posredne izvore informacije (*non-firsthand*), neposredne izvore (*firsthand*), izveštaje (*reported*) i zaključke (*inferred*)⁸.

Među ne-indikativnim glagolskim načinima koji mogu biti nosioci evidencijalnih značenja koja se odnose na posredne izvore dokaza na prvom mestu se ističe kondicional koji već i u svom primarnom značenju sugerše izvor informacije, naročito ako se upotrebljavaju u glavnim klauzama, zatim futur, *irrealis* i interogativne konstrukcije.

U francuskom jeziku kondicional može da se upotrebljava sa evidencijalnim značenjem posrednog izvora koji se smatra nepouzdanim, iz čega proističe da govornik zauzima otklon, odnosno izbegava preuzimanje odgovornosti za istinitost iskazane informacije. U novinskim člancima govornik upotrebom kondicionala sugerše sopstvene stavove o nepouzdanosti izvora informacije i stoga ne garantuje za njenu verodostojnost, dok u naučnim tekstovima kondicional upućuje na tumačenja drugih autora kao izvora navedenih tvrdnji koji se mogu okarakterisati kao tentativni zaključci, čime bi ovakve upotrebe mogle da se dovedu u vezu sa epistemičkom modalnošću (Dendale 1993 citirano u Aikhenvald 2004: 106). Kondicional u nemačkom i italijanskom jeziku može biti upotrebljen u različitim kontekstima sa značenjem reportativne evidencijalnosti (Aikhenvald 2007: 213). U španskom jeziku kondicional i konjuktiv u novinskom diskursu mogu označavati informaciju za koju se pretpostavlja

⁸ U zagradama su na engleskom jeziku navedene evidencijalne vrednosti koje mogu biti implicirane navedenim nizom evidencijalnih strategija.

da je poznata čitaocima (Lunn 1995 citirano u Aikhenvald 2004: 106). U australijskim jezicima prošli *irrealis* se upotrebljava na sličan način kao kondicional u kontekstima u kojima govornik ne poseduje direktne dokaze za tačnost informacije i zbog toga ne može da garantuje za njenu verodostojnost.

Sa druge strane, futur u svojim indikativnim upotrebama može postati nosilac spekulativnih i inferencijalnih evidencijalnih značenja kao posrednih izvora informacije. Interrogativne konstrukcije se mogu smatrati evidencijalnim strategijama ukoliko upućuju na zaključak govornika o prošlom događaju izveden na osnovu dostupnih dokaza.

Pored navedenih, istraživanja estonskog, srpskog, hrvatskog i slovenskog jezika ukazuju i na mogućnost evidencijalnih ekstenzija imperativnih konstrukcija u kombinaciji sa trećim licem koje u tom slučaju sugerišu da je izvor informacije izvan samog govornika (Gvozdrenović 1996 citirano u Aikhenvald 2004: 110). Sintaksički uslov koji omogućava tumačenja evidencijalnih ekstenzija navedenih konstrukcija podrazumeva desubordinaciju, odnosno upotrebu zavisne klauze kao nezavisne glavne klauze u kojoj osnovna značenja datih konstrukcija koje označavaju nerealizovane ili moguće radnje/stanja impliciraju pretpostavke ili zaključke kao posredne izvore dokaza za informaciju čija verodostojnost ostaje pod znakom pitanja.

Aspekatski oblici sa značenjima svršenosti i posledice u svom osnovnom značenju povezuju završeni događaj i sadašnje vreme u smislu relevantnosti posledica završenog događaja u sadašnjem trenutku. Upravo iz te povezanosti vremenskih sfera prošlosti i sadašnjosti mogu proisteći evidencijalne ekstenzije posrednog izvora informacije u vidu inferencije izvedene na osnovu prethodno završene radnje ili stanja (Bybee et al. 1994: 95-97). Jezici u kojima se javljaju evidencijalne ekstenzije aspekatskih oblika obuhvataju veliki broj kavkaskih i iranskih jezika. Oblici prošlog vremena, kao što je slučaj sa preteritom u španskom jeziku koji se govori na području La Paza, mogu sugerisati direktno iskustvo govornika stečeno posredstvom vizuelne percepcije kao izvor informacije ili reportativnu evidencijalnost u kontekstu pripovedačkih žanrova (Aikhenvald 2004: 114-116).

Slično aspekatskim formama, pasivne konstrukcije sa rezultativnim konotacijama mogu postati nosioci evidencijalnih značenja inferencije zasnovane na vidljivim posledicama, odnosno neposrednom prisustvu fizičkog dokaza, kao što je

slučaj sa bezličnim pasivom u litvanskom (Timberlake 1982 citirano u Aikhenvald 2004: 117).

Nominalizovane konstrukcije obuhvataju nelične deverbilizovane oblike, uključujući participe, gerunde, infinitive, koji mogu postati evidencijalne strategije prema istom obrascu semantičke promene kao aspekatske i rezultativne konstrukcije, označavajući vizuelnu percepciju posledice događaja kao izvor dokaza.

Još jedno od jezičkih sredstava koja mogu postati markeri evidencijalnih značenja predstavljaju komplementne klauze koje kao dopuna glagola percepcije i kognicije mogu sugerisati evidencijalna značenja upućivanja na izvor informacije ili stepena uverenosti govornika u pouzdanost iskazanog sadržaja. S obzirom da ove konstrukcije u najvećem broju konteksta upotrebe impliciraju i epistemička značenja, o njihovoj upotrebi ćemo detaljnije govoriti u poglavlju koje se bavi odnosom evidencijalnosti i epistemičke modalnosti.

U slučaju markiranja kategorije lica, očigledno je da prvo lice pripovedanja sugerise neposredno govornikovo iskustvo ili znanje kao izvor informacije, a u nekim jezicima postoje ograničenja u upotrebi prvog lica sa implikacijama reportativne i inferirane evidencijalnosti (Aikhenvald 2004: 123).

Kao još jedan od mehanizama impliciranja evidencijalnih značenja navodimo indirektni govor, odnosno saopštavanje tuđih iskaza. Govornik pri navođenju tuđih reči može koristiti navod od reči do reči ili može parafrazirati tuđi iskaz sopstvenim izborom jezičkih jedinica, sugerisući reportativna i kvotativna evidencijalna značenja. U slučaju navođenja tuđih iskaza od reči do reči govornik može koristiti glagole govorenja kao sredstva koja uvode komplementnu klauzu koja sadrži tuđi iskaz, pri čemu evidencijalne ekstenzije proističu ne samo iz eksplicitnog navođenja originalnog govornika, već i iz navedene sintaksičke strukture. Sa druge strane, u slučaju parafraziranja tuđih iskaza dolazi do promene perspektive saopštavanja što uzrokuje i promenu svih deiktičkih elemenata situacije. Govornikov izbor strategije navođenja tuđeg iskaza može odražavati njegov stav prema pouzdanosti datog iskaza, što pored reportativne evidencijalnosti sugerise i epistemičke konotacije. Takođe, različiti načini saopštavanja mogu biti u korelaciji sa stepenom učešća izveštača u originalnom događaju koji u svom značenju nosi i implikacije njegovog stava prema istinitosti saopštenog sadržaja. U skladu s tim, u pragmatičkom smislu, nagoveštavanje učešća

izveštača može poslužiti kao opravdanje za odbacivanje odgovornosti za pouzdanost izrečenog iskaza i uspostavljanje konceptualne distance između izveštača i informacije. S obzirom da konstrukcije indirektnog govora često impliciraju epistemička značenja, njihove semantičke i sintaksičke parametre, kao i pragmatičke efekte njihove upotrebe razmotrićemo u nastavku teze.

4.4.3 Leksička sredstva izražavanja evidencijalnih značenja

Kao što smo videli iz prethodnih delova teze, gramatička kategorija evidencijalnosti ne postoji u svim jezicima sveta, ali svi jezici poseduju mehanizme upućivanja na izvor informacije, bilo da je reč o evidencijalnim strategijama ili leksičkim sredstvima čije osnovno značenje implicira izvor informacije, odnosno način saznanja na kome počiva istinitost iskazanog jezičkog sadržaja. U ovom delu ćemo razmotriti leksička sredstva upućivanja na izvor informacije, među kojima primarno mesto zauzimaju glagoli kognicije i mišljenja, perceptivni glagoli i glagoli govorenja koji svojim osnovnim značenjem preciziraju tip iskustva na kom se zasniva poreklo informacije. Kao što ćemo videti, neki od ovih glagola se upotrebljavaju u određenim sintaksičkim konstrukcijama, prvenstveno parentezama, koje doprinose njihovom tumačenju kao markera evidencijalnosti. Pored ovih glagola, osvrnućemo se i na leksičke konstrukcije i izraze koji se mogu posmatrati kao sredstva na margini sistema, s obzirom da njihovo primarno leksičko značenje ne precizira izvor informacije.

Leksička sredstva izražavanja evidencijalnosti podrazumevaju otvorene klase glagola, priloga i prideva čija značenja variraju od upućivanja na izvor informacije do specifikacije pouzdanosti iskaza. Romanski i germanski jezici se naročito ističu bogatstvom i raznovrсноšću leksičkih sredstava koja upućuju na izvor informacije. Pored katenativnih glagola *SEEM* i *APPEAR*, najfrekventniji primeri glagola kognicije, mišljenja, percepcije i govorenja, podrazumevaju glagole kao što su *THINK*, *GUESS*, *SUPPOSE*, *HEAR*, *SEE*, *SOUND*, *SAY*, *ALLEGE*, *REPORT* u engleskom ili *PENSER*, *TROUVER*, *AVOIR* u francuskom jeziku (Chafe 1986; Aikhenvald 2007: 215; Rossari 2012; Mortelmans 2012; Squartini 2012). Svi navedeni glagoli se mogu podjednako efikasno koristiti kao leksički markeri evidencijalnosti u nemačkom, holandskom,

italijanskom, španskom ili švedskom jeziku (Nuyts 2001a), odnosno u svim onim jezicima u kojima evidencijalnost ne postoji kao gramatička kategorija.

Evidencijalno tumačenje ovih glagola u različitim jezicima može biti uslovljeno njihovom upotrebom u parentetičkim konstrukcijama ili uvodnim klauzama praćenih komplementnim izrazima tipa *I think that, I hear that, It seems to me that* u engleskom jeziku. Parenieza, definisana kao reč, fraza ili klauza koja prekida strukturu rečenice sa kojom ne ostvaruje nikakvu sintaksičku povezanost u tački prekida (Trask 1991 citirano u Aikhenvald 2007: 217), može implicirati mnogo raznovrsnijih značenja od izvora dokaza, uključujući nečije mišljenje, sud, uverenje, zaključak, pretpostavku, sumnju, itd. Parenizeze pripadaju otvorenoj klasi reči i najčešće ih čine glagoli mišljenja i pažnje, ali i katenativni glagoli *SEEM* i *APPEAR*, ukoliko se mogu upotrebljavati sa komplementima i ukoliko nose pozitivna značenja. Ova dva glagola imaju slična sintaksička obeležja, a njihove značenske ekstenzije u smislu „posmatrano od strane govornika/subjekta“ u slučaju glagola *APPEAR* i „zaključeno od strane govornika/subjekta“ sugerišu izvor informacije samo kao dodatno, a ne jedino njihovo značenje (Aikhenvald 2007: 217).

Priloške fraze koje upućuju na mogućnost, verovatnoću, sumnju ili govornikov stav u italijanskom, japanskom i estonskom jeziku mogu sugerisati izvor informacije i stepen njene pouzdanosti (Aikhenvald 2004: 10).

Leksičke izraze evidencijalnosti ni u kom slučaju ne treba postavljati u istu ravan sa gramatičkim evidencijalima u smislu klasifikovanja evidencijalnosti kao gramatičke kategorije, te stoga ne treba govoriti o postojanju evidencijalnosti kao kategorije u jezicima u kojima se ona izražava posredstvom evidencijalnih strategija ili leksičke evidencijalnosti. Slično tome, gramatičke evidencijale u „egzotičnim“ jezicima ne treba posmatrati kao superiornija jezička sredstva u odnosu na leksičke markere evidencijalnosti. Leksička sredstva upućivanja na izvor informacije mogu pojačati značenja gramatičkih evidencijala ili pružiti adekvatno leksičko objašnjenje u cilju preciziranja značenja evidencijala koga odlikuje više značenja. Takođe, usled nedostatka gramatičkih evidencijala za obeležavanje značenja intuicije i logičkog zaključivanja, kao što je slučaj u jeziku tarijana, leksička sredstva, čija raznovrsnost neosporno prevazilazi gramatičke opcije, kompenzuju navedeni nedostatak (Aikhenvald 2007: 216).

4.5 Realizacija evidencijalnosti u engleskom i srpskom jeziku

S obzirom da engleski jezik poseduje bogat repertoar sredstava kojima se izražavaju evidencijalna značenja, u literaturi često nailazimo na konfuziju u posmatranju statusa evidencijalnosti. Iako se evidencijalnost realizuje posredno, ne-gramatičkim sredstvima, ne možemo govoriti o evidencijalnosti kao posebno gramatičkoj kategoriji karakterističnoj za engleski jezik. Naprotiv, evidencijalnost u engleskom jeziku, a takođe i u srpskom, kao što ćemo videti u nastavku, ima status semantičke kategorije čiji se semantički sadržaj realizuje markerima drugih gramatičkih kategorija i bogatom lepezom leksičkih sredstava. Međutim, čak i na nivou semantike postoje izvesne nejasnoće i nedoumice, a one se prevashodno odnose na preplitanje značenja epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, što će biti predmet razmatranja narednog poglavlja. U ovom delu ćemo govoriti o realizaciji evidencijalnih inferencijalnih i reportativnih značenja u engleskom i srpskom jeziku sa teorijskog aspekta, ukazujući na rezultate i zaključke dosadašnjih studija.

Među modalnim glagolima kao jednoj od strategija evidencijalnosti centralno mesto zauzimaju epistemički modali *MUST* i *MAY* sa inferencijalnim značenjima, s obzirom na centralnu ulogu dokaza u procesu zaključivanja. U slučaju ovih glagola, evidencijalno značenje može proisteći iz navođenja premisa ili dokaza u prethodnom kontekstu na kojima se zasniva zaključak iskazan ovim modalima ili može predstavljati sekundarno značenje čije tumačenje zavisi od konteksta dostupnog učesnicima interakcije. U engleskom jeziku, glagol *MUST* kao najtipičniji operator inferencije koju karakteriše visok stepen pouzdanosti, obično naglašava sam proces zaključivanja, bez preciziranja prirode dokaza na osnovu kojih je dati zaključak izveden (Coates 1983: 16; Chafe 1986: 266; Mortlmans 2012: 2152). Pored navedenog glagola i modali *SHOULD* i *OUGHT TO* mogu, pored deontičkih i epistemičkih značenja, biti upotrebljeni sa evidencijalnim značenjem (Coates 1983: 17).

Pored epistemičkih modalnih glagola, nosioci evidencijalnih značenja u engleskom jeziku mogu biti i modalni pridevi i prilozni. U slučaju prideva sa epistemičkim značenjem verovatnoće evidencijalna značenja predstavljaju dodatnu kvalifikaciju koja proističe iz sintaksičke strukture u kojima se dati pridev upotrebljava. Reč je o bezličnim predikativnim konstrukcijama u kojima su pridevi poput

PROBABLE, CERTAIN, POSSIBLE, SURE kopula glagolu *BE* (Nuyts 2001a: 66), sugerišući pored modalne kvalifikacije iskazane situacije i ona značenja koja upućuju na izvor dokaza koji mogu biti ili objektivne ili subjektivne prirode, uključujući i proces logičkog zaključivanja kao izvor dokaza. Modalni prilozi takođe mogu biti markeri inferencijalne evidencijalnosti u zavisnosti od konteksta datog iskaza.

Pored modalnih glagola, značajno mesto među evidencijalnim markerima zauzimaju glagoli kognicije i mišljenja *THINK, BELIEVE, GUESS, SUPPOSE*. Kao nosioci evidencijalnih značenja ovi glagoli se javljaju u kontekstima u kojima govornik iznosi lične stavove, mišljenja, uverenja koja podrazumevaju domene strogo individualnog iskustva. Dokaz na kom se zasniva uverenje može biti eksplicitno naveden ukoliko to dati kontekst zahteva, ali češće to nije slučaj upravo usled subjektivnosti koja karakteriše kvalifikativna značenja ovih glagola. U slučaju mentalnih predikata evidencijalna značenja ne proističu iz konteksta upotrebe već predstavljaju sastavnu komponentu njihovog semantičkog domena, s obzirom da svaki od njih karakterišu drugačije evidencijalne vrednosti (Nuyts 2001a: 128).

U određenim slučajevima proces indukcije se dopunjuje eksplicitnim izražavanjem vrste dokaza na kojima se indukcija zasniva. Dokazi u tom slučaju tipično potiču iz senzorne percepcije, što se u engleskom jeziku realizuje perceptualnim glagolima *SEE, HEAR, FEEL*. Ukoliko su praćeni progresivnim komplementima, ovi glagoli impliciraju visok stepen pouzdanosti, dok fraze *LOOK LIKE, SOUND LIKE, FEEL LIKE* nose izvesni stepen sumnje (Chafe 1986: 267).

Glagoli govorenja u engleskom jeziku predstavljaju nosioce reportativnih evidencijalnih značenja koja sugerišu izvor dokaza u tuđim rečima, navodima i glasinama/tračevima. Pored glagola *SAY* i *TELL* kao najtipičnijih markera u različitim tipovima impersonalizovanih fraza poput *PEOPLE SAY, THEY SAY, I HAVE BEEN TOLD* navedeni tip dokaza može biti impliciran i katenativnim glagolom *SEEM* upotrebljenim kao parenteza *IT SEEMS* (Chafe 1986: 268).

Istraživanja evidencijalnosti u srpskom jeziku su oskudna i novijeg su datuma i predstavljaju začetke interesovanja za razmatranje ovog koncepta u srpskom jeziku. Dosadašnje studije koje su se bavile ovim pojmom obuhvataju kontrastivne studije ukrajinskog i srpskog jezika u kojima je upravo ova kategorija predmet kontrastiranja (Popović 2010) i kontrastivne studije modalnosti u engleskom i srpskom jeziku

(Trbojević 2004). U srpskom jeziku su dosada iznete samo osnovne teorijske pretpostavke o semantičko-leksičkoj prirodi kategorije evidencijalnosti koje bi mogle poslužiti kao polazište u formiranju jedinstvenog modela opisa ove kategorije u srpskom jeziku. Cilj ove teze upravo i jeste doprinos dosada formulisanim teorijskim pretpostavkama i njihovo potvrđivanje, odnosno opovrgavanje potkrepljeno primerima iz realne, svakodnevne upotrebe jezika. Stoga ćemo se ukratko osvrnuti na dosadašnje analize evidencijalnih značenja i njihove rezultate kako bismo u analitičkom segmentu teze nastavili sa praktičnom proverom utvrđenih pretpostavki.

Naime, u srpskom jeziku se evidencijalnost tumači kroz prizmu neraskidive povezanosti sa epistemičkom modalnošću, što je u izvesnoj meri slučaj i u engleskom jeziku, verovatno usled nedostatka morfološke paradigme gramatičkih operatora evidencijalnosti u oba jezika. U okviru ovog dela teze, međutim, nećemo razmatrati odnos evidencijalnosti i epistemičke modalnosti, što je predmet narednog poglavlja, već ćemo navesti formalne markere evidencijalnosti koji su dosada evidentirani u srpskom jeziku, a koji, pored različitih leksičkih jedinica i sintagmi, obuhvataju i epistemičke operatore, uključujući modalne glagole i priloge, glagole govorenja i glagole percepcije, kao i nefaktivne glagole mišljenja i kognicije i katenativne glagole *IZGLEDATI* i *ČINITI SE*. Veza između evidencijalnosti i epistemičke modalnosti ustanovljena je na osnovu zaključaka da ista jezička sredstva mogu vršiti evidencijalne i/ili epistemičke funkcije, s obzirom da modalni napon istih markera varira od neutralnog do izrazito negativne procene stepena istinitosti propozicije u zavisnosti od izvora prenesene informacije koji može biti određen, uopšten ili neodređen (Popović 2010).

S obzirom da ni u srpskom, a ni u engleskom jeziku, evidencijalnost ne postoji kao distinktivna morfološka kategorija, razmatranje evidencijalnosti se bazira na analizi leksičkih sredstava koji na semantičkom ili pragmatičkom nivou upućuju na postojanje izvora informacije, ali i određenih sintaksičkih svojstava datih leksičkih markera koja mogu u velikoj meri uticati na njihovo evidencijalno/epistemičko tumačenje. Analiza semantičke kategorije evidencijalnosti u slovenskim jezicima se često posmatra sa aspekta imperceptivnosti, jer se u semantičkoj strukturi imperceptivnog iskaza izdvajaju faktori koji upućuju na evidencijalnost – prenošenje informacije, isticanje konkretnosti ili uopštenosti izvora, ali i na epistemičku modalnost – govornikovo distanciranje od

izrečenog sadržaja, izbegavanje odgovornosti za istinitost prenete informacije ili zauzimanje otvorenog stava po pitanju procene istinitosti date informacije.

U jezicima u kojima se evidencijalnost izražava leksičkim markerima markere možemo podeliti na one koji upućuju na lično iskustvo i one koji se koriste prilikom navođenja nekog prethodnog iskaza izrečenog od strane ili izvornog ili aktuelnog govornika (autocitiranje). U analizi evidencijalnih markera u srpskom jeziku markeri se razvrstavaju na pokazatelje nulte, inferencijalne i reportativne evidencijalnosti.

Uzimajući u obzir razliku između direktnog i indirektnog ličnog iskustva kao izvora informacije, Popović (2012) ističe dva tipa evidencijalnosti zasnovana na ličnom iskustvu – nulti stepen evidencijalnosti i inferencijalnu evidencijalnost. Nulti stepen evidencijalnosti označava upravo neposredno lično iskustvo, odnosno sticanje informacije putem procesa percepcije, pri čemu se i u ovim slučajevima vizuelnoj percepciji daje primat u odnosu na druge vidove percepcije. Markeri evidencijalnosti u ovom slučaju uključuju raznovrsne deklarativne iskaze koji ne sadrže modalne operatore, a koji su rezultat direktne vizuelne ili auditivne percepcije u aktuelnoj, realnoj govornoj situaciji ili situaciji koja je prethodila trenutku izricanja datog iskaza. Takođe, u srpskom jeziku se kao marker nulte evidencijalnosti navodi i imperativ glagola koji upućuju na neko od čula, odnosno kojim se podstiče sagovornikova direktna percepcija aktiviranjem jednog od čula, dok se intonacija smatra prozodijskim markerom navedenog tipa evidencijalnosti (Popović 2010). S obzirom na dominaciju percepcije kao glavnog procesa u okviru ličnog iskustva kao izvora informacije logično je da će najfrekventniji markeri evidencijalnosti u ovom slučaju biti perceptivni glagoli *GLEDATI*, *ČUTI*, *VIDETI*, *SLUŠATI* upotrebljeni u indikativu u nesvršenom obliku u situacijama u kojima se proces percepcije odvija za vreme trajanja govorne situacije. Iz sintaksičke perspektive, ovi glagoli su praćeni subordinativnim klauzama koje uvode kopule *KAKO* i *GDE*. U slučaju dvovidskih glagola *VIDETI* i *ČUTI* moguće je izražavanje inferencijalne evidencijalnosti u subordinativnim konstrukcijama sa veznikom *DA*, pri čemu ovi glagoli gube primarna perceptivna značenja i postaju nefaktivni glagoli u istoj ravni sa glagolima kognicije i mišljenja sa značenjem logičkog zaključivanja.

Pored percepcije, izvor informacije zasnovan na ličnom iskustvu može da bude i proces logičkog zaključivanja na osnovu dostupnih premisa i dokaza. Zaključak može

da se izvodi na osnovu govornikovog učešća u realnoj govornoj situaciji u ulozi neposrednog svedoka koji direktno percipira dokaze na osnovu kojih se zasniva iskaz, ali njegova uloga kao svedoka nije obavezna. Proces inferencije se može vršiti i na osnovu govornikovog prethodnog iskustva koje se ne poklapa sa vremenom realne govorne situacije u kojoj data propozicija nastaje. U ovom slučaju izvor informacije predstavlja indirektno lično iskustvo čije se vremenske odrednice mogu poklapati ili prethoditi vremenu aktuelne govorne situacije, pri čemu je u ovakvim iskazima moguća modifikacija pomoću modalnih operatora koji upućuju na put logičkog zaključivanja kojim se došlo do informacije (Popović 2010). U tom slučaju, međutim, postavlja se pitanje da li su date leksičke jedinice poput *IZGLEDA*, *PO SVEMU SUDEĆI*, *OČIGLEDNO* modalni ili evidencijalni operatori ili je takvu distinkciju nemoguće ustanoviti. O tome ćemo diskutovati u analitičkom segmentu na primerima potkrepljenim adekvatnim kontekstom. Pomenuta autorka ove izraze svrstava u leksičke markere inferencijalne evidencijalnosti koji ukazuju na percepciju simptoma kao na izvor informacije koja se prenosi. Pored lične percepcije kao izvora informacije na koju upućuju izrazi *NA PRVI POGLED*, *NAIZGLED*, *PRIVIDNO*, *STVARA SE UTISAK*, itd, izvor informacije može biti zasnovan na simptomima realne situacije koji se odražavaju na fiziološkom/emotivnom planu, čime se zapravo sugeriše endoforička evidencijalnost⁹ kao podvrsta inferencijalne evidencijalnosti. Takođe, lično iskustvo može biti utemeljeno i na ustaljenim mišljenjima, opšteprihvaćenim stavovima, očekivanjima, opšteprihvaćenim naučnim činjenicama. U ovom slučaju se najčešće javljaju sintagme *POZNATO JE DA*, *KAO ŠTO JE POZNATO* koje sugerišu da je izvor informacije zajedničko predznanje učesnika komunikativne situacije. Na planu sintakse, ove sintagme vrše funkciju predikata koji uvek stoji na početku rečenice ili funkcionišu kao parenteze.

Funkciju inferencijalne evidencijalnosti mogu vršiti i katenativni glagoli perceptivnog porekla *IZGLEDATI* i *ČINITI SE*. Ovi glagoli se mogu upotrebljavati sa

⁹ Termin *endophoric evidential value* uvodi Plungian (2001) u cilju upućivanja na fiziološke ili emotivne simptome na osnovu kojih se iznosi zaključak sadržan u iskazu i koji je potrebno razlikovati u odnosu na termin *sensoric evidential value* koji sugeriše spoznaju spoljnog sveta na osnovu spoljašnjih nadražaja. Popović izjednačava navedene evidencijalne vrednosti i svoje tvrdnje zasniva na mogućnosti upotrebe modalnih markera u iskazima tipa *Gladan sam./Krče mi creva. Po svemu sudeći/Očigledno sam gladan*. U ovom radu zadržavamo distinkciju između zaključivanja na osnovu simptoma iz spoljašnje sredine i govornikovog unutrašnjeg stanja, s obzirom da ćemo u nastavku teze razmatrati pojmove subjektivnosti, objektivnosti i intersubjektivnosti kao evidencijalnih kvalifikacija.

dativom lične zamenice koji upućuje na činjenicu da je govorno lice jedini izvor informacije koju saopštava i tada se mogu upotrebljavati sinonimno sa evidencijalnim leksemama *PRIMETIO SAM DA, PO MENI/MOM MIŠLJENJU, ZAKLJUČIO SAM DA*. Drugi sintaksički obrazac u kom se ovi glagoli javljaju kao pokazatelji evidencijalnih značenja podrazumeva parentezu, ali se u ovom slučaju ne može samo na osnovu semantičkih parametara sa sigurnošću razgraničiti da li je reč o inferencijalnoj ili reportativnoj evidencijalnosti.

Među operatorima sa primarnim modalnim funkcijama koji mogu biti nosioci evidencijalnih značenja u srpskom jeziku, primarno mesto zauzimaju glagoli *MORATI* i *TREBATI* upotrebljeni u bezličnim konstrukcijama sa „da“ klauzom. Ovako upotrebljeni, ovi glagoli sugerišu da je izvor informacije govornikovo zaključivanje na osnovu premisa i dokaza koji su mu dostupni putem neposredne percepcije. Popović (2012) ističe da ukoliko epistemički modalni markeri gube moć graduiranja mere istinitosti propozicije, oni preuzimaju evidencijalne funkcije upućivanja na izvor informacije. Autorka kao markere inferencijalne evidencijalnosti navodi i priloge za vreme *VEĆ* i *JOŠ* koji upućuju na informaciju koja je suprotna očekivanjima sagovornika, pri čemu *JOŠ* nosi evidencijalno značenje samo u odričnim konstrukcijama.

Prethodno navedeni izvori informacije odražavaju dokaze „iz prve ruke“, odnosno direktne dokaze. Pored navedenih tipova evidencijalnosti koji naglašavaju direktno ili indirektno govornikovo iskustvo, u srpskom jeziku se uočavaju i markeri reportativne evidencijalnosti koja podrazumeva iskaze drugih lica kao izvor informacije u odnosu na koje aktuelni govornik ima poziciju metagovornika. Reportativna evidencijalnost obuhvata i proces autocitiranja u kom se aktuelni govornik izjednačava sa izvornim govornikom. U funkciji reportativne evidencijalnosti nailazimo na različite operatore sa modalnim značenjima, prvenstveno glagole govorenja, ali i priloge poput *NAVODNO*, zatim sintagme *PREMA X, SUDEĆI PO X, KAKO JAVLJA X*. Svi ovi operatori odražavaju neodređenost/uopštenost/konkretnost izvora informacije, u zavisnosti od čega aktuelni govornik zauzima stav prema istinitosti iskazane propozicije, što iznova upućuje na povezanost evidencijalnosti i epistemičke modalnosti. U skladu sa karakterom izvora informacije, markeri reportativne evidencijalnosti u srpskom jeziku se dele na autoreportativne, određeno-reportativne i

neodređeno-reportativne. Autocitiranje se formalno obeležava glagolima govorenja u prvom licu jednine koji odražavaju poklapanje izvornog i aktuelnog govornika kao izvora informacije. U slučaju određeno-reportativne evidencijalnosti u srpskom jeziku se koriste konstrukcije sa glagolima govorenja i saopštavanja praćenih nominativom imenice koja zapravo predstavlja izvor informacije, sintagmama *PREMA REČIMA/MIŠLJENJU* praćenih genitivom, *SAGLASNO* + dativ, *U SKLADU SA* + instrumental, *PREMA/PO* + Nomen Verbale Loc.

Srpske markere *NAVODNO, KAO, BAJAGI, TOBOŽ(E)* i njihove kombinacije nalazimo u primerima u kojima je izvor informacije uopšten, neodređen i samim tim i nepouzdan, što upućuje na povećavanje epistemičke distance u odnosu na verovatnoću istinitosti propozicije u pravcu negativne ocene, odnosno sumnje. Pored datih leksema, neodređeni ili uopšten izvor informacije se formalno obeležava i bezličnim pasivnim konstrukcijama glagola govorenja *PRICA SE, GOVORI SE*, kao i pluralnim oblicima *verba dicendi KAŽU, GOVORE, VELE* u prezentu, ili *REKLI SU* u perfektu, ili ređe *REKOŠE* u aoristu. Ukoliko se navedeni glagoli koriste kao uvodni predikati na početku rečenice, izvor informacije je neodređen jer sa stanovišta govornog lica nije bitno ko je preneo informaciju. Međutim, ukoliko se ovi glagoli koriste u kombinaciji sa odredbom za mesto sa predlogom *U*, onda se implicira da je izvor informacije neko ko je nadležan da je pruži.

Na osnovu rezultata dosadašnjih istraživanja evidencijalnosti u engleskom i srpskom jeziku možemo zaključiti da postoje značajna preklapanja između pomenuta dva jezika, uključujući i teorijski i formalni plan. Sa teorijske tačke gledišta možemo videti da se u oba jezika evidencijalnost tumači u odnosu na epistemičku modalnost, ali da među istraživačima još uvek ne postoji konsenzus oko preciznog opisa semantičke kategorije evidencijalnosti. Pitanje statusa evidencijalnosti kao potkategorije epistemičke modalnosti ili statusa epistemičke modalnosti kao dodatne kvalifikacije evidencijalnih operatora ostaje i dalje bez konkretnog odgovora. U narednom poglavlju ćemo stoga razmotriti odnos ovih kategorija u engleskom i srpskom jeziku koji pojedini autori opisuju kao interaktivni s obzirom na isprepletanost epistemičkih i evidencijalnih značenja kod istih jezičkih jedinica.

5. SEMANTIČKO-PRAGMATIČKI INTERFEJS U ODNOSU EPISTEMIČKE MODALNOSTI I EVIDENCIJALNOSTI

U ovom delu teze se osvrćemo na interaktivni odnos između epistemičke modalnosti i evidencijalnosti u jezicima u kojima evidencijalnost nije definisana kao distinktivna gramatička kategorija, ali u kojima postoji širok spektar gramatičkih i leksičkih jedinica kojima se pomenuta kategorija formalno realizuje. S obzirom da dosadašnja istraživanja u engleskom i srpskom jeziku evidencijalnost posmatraju kao semantičku kategoriju koja može biti realizovana oblicima koji svojim primarnim, osnovnim značenjem čine paradigmu operatora drugih gramatičkih kategorija, u prvom redu epistemičke modalnosti, odnos između ovih kategorija se može okarakterisati kao interaktivni pošto ista jezička sredstva mogu istovremeno biti nosioci oba značenja, što bi predstavljali svi slučajevi označeni kao *merger*. Sa druge strane, evidencijalna značenja mogu proisteći iz sintaksičkog, odnosno pragmatičkog konteksta datog iskaza, te je tako nemoguće odvojiti jezičke nivoe analize prilikom analize odnosa ovih dvaju kategorija.

Stoga u nastavku razmatramo interaktivni odnos datih kategorija iz tri perspektive koje pristupaju epistemičkoj modalnosti i evidencijalnosti kao dvama odvojenim kategorijama, kategorijama između kojih postoji kategorijalni odnos hiperonimije/hiponimije ili kategorijama čiji se semantički i gramatički nivoi prožimaju i preklapaju.

5.1 Odnos epistemičke modalnosti i evidencijalnosti sa aspekta disjunkcije, inkluzije i preklapanja

Analize odnosa između evidencijalnosti i epistemičke modalnosti na opštem planu sugerišu da ne postoji odnos jedan-na-jedan između termina evidencijalnost/evidencijal i koncepta izvor informacije sa jedne, i termina modalnost/modalni marker i konceptualnog domena pouzdanosti informacije, sa druge strane. Iz toga proističe trojaka definicija odnosa pomenutih kategorija - disjunkcija, inkluzija i intersekcija, odnosno preklapanje (Dandale & Tasmowski 2001: 341).

Disjunktivni pristup tretira evidencijalnost i epistemičku modalnost kao dve distinktivne kategorije, pri čemu definicija evidencijalnosti reflektuje evidencijalnost u užem smislu kao impliciranje dokaza na kojima se zasniva iskaz, dok epistemička modalnost implicira stepen pouzdanosti i istinitosti datog iskaza (De Haan 1999: 85; Cornillie 2009).

Princip inkluzije potiče od Palmera (2001) koji evidencijalnost podvodi pod tip propositivne modalnosti, u ravnopravnom odnosu prema epistemičkoj modalnosti. U slučaju inkluzije semantički domen evidencijalnosti pokriva konceptualne domene izvora informacije i pouzdanosti govornikovog znanja, čineći pojam evidencijalnosti hiperonimom u odnosu na epistemičku modalnost (Matlock 1989; Dandale & Tasmowski 2001: 342). Sa druge strane, postoje autori koji zastupaju suprotna shvatanja prema kojima epistemička modalnost predstavlja hiperonim evidencijalnosti (Palmer 2001; Willet 1988).

Na kraju, poslednji pristup, intersekcija, tj. preklapanje karakteriše posmatranje odnosa evidencijalnosti i epistemičke modalnosti kao dvaju isprepletanih kategorija u domenu značenja inferencijalne evidencijalnosti i epistemičke nužnosti (van der Auwera & Plungian 1998: 86). Različita tumačenja odnosa ovih kategorija su prouzrokovana činjenicom da u evidencijalnim sistemima mnogih jezika oblici koji označavaju izvor informacije takođe upućuju na govornikov stav prema pouzdanosti informacije.

5.1.1 Disjunktivni pristup - evidencijalnost i epistemička modalnost kao dve zasebne kategorije

Prema disjunktivnom pristupu, modalnost i evidencijalnost predstavljaju dve odvojene kategorije koje nisu međusobno isključive, tako da ista jezička sredstva mogu u određenim kontekstima imati epistemičko i/ili evidencijalno tumačenje. Disjunktivni pristup se zasniva na odbacivanju povezanosti pojmova načina sticanja saznanja (*mode of knowing*) i stepena govornikove opredeljenosti prema iskazanoj propoziciji. Način sticanja saznanja o informaciji, odnosno izvor dokaza, prema ovom pristupu, ne upućuje na stepen sigurnosti, opredeljenosti ili verovatnoće istinitosti neke buduće situacije izražene propozicijom. Evidencijalnost obuhvata procese zaključivanja koji vode ka

formiranju propozicije, dok epistemička modalnost podrazumeva procenu verovatnoće da je izrečena propozicija istinita (Almeida & Garcia 2011: 62).

Istraživanja evidencijalnosti koja pored semantičkog i morfo-sintaksičkog nivoa uzimaju u obzir i pragmatički nivo analize ističu da evidencijalni i epistemički operatori mogu funkcionisati i na pragmatičkom nivou u smislu ilokutivnih modifikatora iskaza, ali i na semantičkom i morfo-sintaksičkom nivou kao sastavni elementi iskazane propozicije (Faller 2006: 1). Ovakva klasifikacija evidencijalnih i epistemičkih operatora zasnovana je na disjunktivnom pristupu tumačenja odnosa navedenih dvaju kategorija i definiciji semantike evidencijalnosti u užem smislu. Pomenuta autorka, međutim, ostavlja mogućnost povezanosti datih kategorija na konceptualnom nivou, što ide u prilog tezi da određena jezička sredstva mogu kombinovati evidencijalna i epistemička značenja. U jezicima u kojima postoji sistem evidencijala kao zasebna morfološka paradigma, evidencijali ne prenose direktno nikakva značenja vezana za stepen istinitosti propozicije koju je govornik saopštio. Međutim, ukoliko u datoj propoziciji govornik upotrebljava evidencijal koji upućuje na direktno govornikovo iskustvo, on implicira visok stepen uverenosti u ono što govori. U ovom slučaju, epistemička značenja proističu iz evidencijalnih u vidu implikature. Još jedna stvar je zanimljiva kada je reč o jezicima u kojima postoji koherentan skup evidencijalnih morfema kao što je kečua jezik u oblasti Kusko. Za razliku od engleskog jezika, ovaj i slični jezici ne poseduju morfološku klasu modalnih glagola niti homogeni skup modalnih klitika i verbalnih sufiksa, te stoga evidencijali postaju markeri epistemičke modalnosti (Faller 2006: 4), što podržava pretpostavku da su svi evidencijalni markeri u osnovi nosioci epistemičkih značenja. U ovom slučaju možemo govoriti o evidencijalnosti kao nadređenoj kategoriji u odnosu na epistemičku modalnost (Matlock 1989), što je još jedan od disjunktivnih načina tretiranja odnosa ovih kategorija.

Disjunktivni pristup zastupa i Marin-Arrese (2007: 82) koja smatra da epistemička modalnost izražava različite stepene govornikove/piščeve subjektivne procene pouzdanosti iskazane informacije, dok evidencijalne kvalifikacije predstavljaju govornikovu/piščevu procenu pouzdanosti informacije na osnovu izvora dokaza, uz impliciranje različitih vrednosti govornikove opredeljenosti prema iskazanom sadržaju.

Crystal (2003 citirano u Hoyer 2005) tretira epistemičku modalnost i evidencijalnost kao odvojene kategorije u engleskom jeziku, tvrdeći da sistem

evidencijala ne postoji u engleskom jeziku, već se evidencijalna značenja prenose posredstvom sudova u kojima navođenje dokaza nije od važnosti. Međutim, u slučaju izricanja suda koji sadrži modalni glagol *MUST* i koji time implicira visok stepen uverenosti, neophodno je precizirati izvesni tip dokaza na kojima je dati sud zasnovan. Činjenica da u engleskom jeziku ne postoji morfološki sistem za izražavanje evidencijalnosti ne znači da su govornici ovog jezika nezainteresovani za preciziranje dokaza i izvora informacije na kojima zasnivaju svoje iskaze (Hoye 2005: 1501).

5.1.2 Princip inkluzije – problem hiperonima

U središtu inkluzivnog pristupa se nalazi zaključak da se svi markeri evidencijalnosti smatraju u osnovi epistemičkim markerima dok se svi epistemički markeri ne mogu smatrati nosiocima evidencijalnosti (Almeida & Garcia 2011: 60). Definicije evidencijalnosti na osnovu kojih je očigledna povezanost koncepata evidencijalnosti i epistemičke modalnosti u prvi plan ističu značenje evidencijalnosti kao kvalifikacije pouzdanosti iskazane informacije zasnovane na četiri osnovna parametra – izvoru dokaza na kojima je utemeljena propozicija, stepenu njihove preciznosti, njihove verovatnoće i očekivanja vezanih za njihovu verovatnoću (Mithun 1986 citirano u Dandale & Tasmowski 2001: 343). Međutim, nameće se pitanje koje je i danas bez jasnog odgovora, a to je da li je evidencijalnost podvrsta epistemičke modalnosti. U pokušaju davanja odgovora na ovo pitanje autori su zapravo ustanovili dva tipa evidencijalnosti – evidencijalnost u užem i evidencijalnost u širem smislu, o čemu smo govorili u jednom od prethodnih poglavlja teze. Evidencijalnost u užem smislu smo definisali kao isključivo referiranje na izvor dokaza, dok definicije evidencijalnosti u širem smislu uključuju i impliciranje epistemičkih semantičkih komponenti u smislu izvođenja zaključka o pouzdanosti propozicije na osnovu izvora saznanja, odnosno dokaza na kojima se zasniva informacija.

Izvestan broj istraživanja zasnovanih na teoriji epistemičke modalnosti koju je iznela Kratzer (1991) sugeriraju da evidencijali ipak nose određene epistemičke vrednosti u svom značenju. Prema ovoj teoriji, modalni sudovi uvek sadrže modalnu osnovu (*modal base*) ili pozadinu govorne situacije i izvor konstrukcije iskaza (*ordering source*). Modalnu osnovu čine propozicije na kojima se zasniva modalni sud, a izvor

konstrukcije iskaza ograničava modalnu osnovu na one svetove kompatibilne sa dostupnim informacijama o datom kontekstu. U sintezi, modalna osnova i izvor ustrojenosti obuhvataju sve one pretpostavke na kojima počiva modalni sud. Modalna osnova za epistemički modal jeste znanje, ono što je poznato u datoj situaciji, odnosno dokaz koji govornik poseduje prilikom iznošenja modalnog suda. Stoga, evidencijali pružaju informaciju o modalnoj osnovi, sugerišući dokaze na kojima se modalni sud zasniva. S obzirom na to, epistemičke modalne vrednosti mogućnosti ili nužnosti mogu biti deo implikature ili inferencije, zajedno sa kontekstualnim informacijama. Da li će se evidencijali u ovom slučaju smatrati modalima zavisi od načina na koji će modalna osnova uticati na klasifikaciju modala. Ukoliko se jezička jedinica na osnovu zavisnosti od modalne osnove definiše kao modalni operator, onda će se evidencijali smatrati modalima. Međutim, ukoliko se modali definišu kao jedinice koje kvantifikuju moguće svetove, odnosno situacije, evidencijali se ne mogu identifikovati kao modali (Speas 2008: 953). U svakom slučaju, evidencijali se razlikuju od epistemičkih modala kakvi postoje u engleskom i drugim evropskim jezicima, a nameće se pitanje proširivanja tumačenja kategorije modalnosti u ovim jezicima u cilju uključivanja one vrste informacije kakvu evidencijali enkodiraju.

Timberlake (1985) smatra da termin evidencijalnost može da se izjednači sa terminom epistemologije koji podrazumeva načine sticanja znanja i stepen njegove pouzdanosti. Dati autor navodi primere upotrebe inferencijalnih evidencijalnih markera koji se koriste u slučaju kada dokaz nije eksplicitno naveden i u cilju upućivanja da govornik nije jedini izvor informacije. Inferencijalne konstrukcije ublažavaju govornikov autoritet sugerišući njegovu nesigurnost. Reportativna evidencijalnost takođe pripada domenu epistemologije s obzirom da upućuje na proces sticanja znanja posredstvom govornika koji nije primarni govornik u aktuelnoj govornoj situaciji. Timberlake (1985: 317) epistemologiju svrstava u domen modalnosti, nezavisno od epistemičke modalnosti koju definiše u okviru koncepta obaveze, što implicira da je evidencijalnost podtip modalnosti, na istom nivou sa epistemičkom modalnošću. Sa druge strane, definicija epistemičke modalnosti posredstvom autoriteta kao izvora obaveze identifikuje stanje stvari u trenutku govora i prirodu dokaza dostupnih govorniku kao autoritet (Timberlake 1985: 321), čime se sugerišu isprepletanost epistemologije, odnosno evidencijalnosti i epistemičke modalnosti.

U pragmatičkim analizama interakcije orijentisane ka govorniku/piscu evidencijalnost se posmatra kao komponenta govornikovog/pišćevog stava prema saopštenim informacijama u smislu govornikove/pišćeve sigurnosti o pouzdanosti informacije, načinu na koji su došli do nje i njenog uticaja na sagovornika ili čitaoca. Dodatne komponente stava uključuju još afekat, koji podrazumeva široku lepezu ličnih i profesionalnih stavova, i prisustvo, odnosno učešće govornika/pisca u iskazima koje iznosi (Hyland 2008: 7).

5.1.3 Intersekcija – preklapanje semantičkih domena evidencijalnih i epistemičkih vrednosti

Može se primetiti da u studijama novijeg datuma susrećemo intersektivni pristup kao najpodesniji za tretiranje odnosa evidencijalnosti i epistemičke modalnosti.

Carretero (2004 citirano u Almeida & Garcia 2011: 61) posmatra odnos evidencijalnosti i epistemičke modalnosti sa stanovišta kontinuuma od evidencijalnih do epistemičkih izraza koje dalje klasifikuje u zavisnosti od njihovog upućivanja na istinitost propozicije čiji su sastavni deo. Na primer, data autorka navodi da glagoli govorenja u prezentu aktiva ili pasiva mogu upućivati na navođenje eksplicitnog ili implicitnog izvora dokaza sa ili bez impliciranja govornikovog stava prema istinitosti propozicije ili njegovog zaključka o pouzdanosti propozicije, dok modalni operatori poput *APPARENTLY*, *MUST*, *MAYBE* sugerišu zaključak na osnovu čvrstih dokaza, procenu verovatnoće propozicije zasnovanu na vanjezičkom kontekstu ili opštem znanju.

Plungian (2001) smatra da se oblasti epistemičke modalnosti i evidencijalnosti preklapaju u smislu procenjivanja verovatnoće istinitosti propozicije. Termin verovatnoća implicira da govornik ne poseduje direktno znanje o propoziciji, a epistemički marker odražava više evidencijalnih vrednosti kada je izvor govornikovih pretpostavki preciziran, bilo da je reč o dokazu koji čini deo situacije koja prethodi ili sledi nakon aktuelne govorne situacije u kojoj nastaje iskaz. Ovaj autor takođe smatra da epistemički markeri uvek mogu biti nosioci evidencijalnih vrednosti, ali evidencijalni markeri ne impliciraju nužno epistemičke sudove. Povezanost epistemičke modalnosti i evidencijalnosti se ogleda u činjenici da se pouzdanost informacije zasniva na načinu na

koji se došlo do informacije, pri čemu se vizuelna percepcija tretira kao najpouzdaniji metod sticanja informacije, dok se sticanje informacije posrednim putem smatra najmanje pouzdanim. Plungian (2001: 354-355) po prvi put uvodi termin „modalizovani evidencijalni sistem“ u svojim istraživanjima balkanskih jezika kako bi označio gramatikalizovani stereotip o uzajamno zavisnom odnosu između izvora dokaza i pouzdanosti informacije - manje direktna informacija povlači za sobom niži stepen pouzdanosti. U slučaju ovakvih sistema vizuelna percepcija kao izvor dokaza se često ne markira ni morfološki ni semantički upotrebom posebnih evidencijalnih morfema, dok u jezicima u kojima ne postoji relacija između indirektnosti i nižeg stepena pouzdanosti kvotativni markeri imaju prednost u odnosu na markere vizuelne percepcije.

van der Auwera & Plungian (1998) smatraju da se preklapanje polja evidencijalnosti i epistemičke modalnosti odvija na relaciji domena epistemičke nužnosti ili pouzdanosti i relativno visokog stepena verovatnoće i domena evidencijalnosti koji se odnosi na inferencijalne dokaze koji čine podsistem indirektnog dokaza.

5.1.4 Teorija semantičkih mapa

U prethodnom segmentu smo videli da se status evidencijalnosti i epistemičke modalnosti može posmatrati iz višestruke perspektive – evidencijalnost i epistemička modalnost kao odvojene kategorije (Aikhenvald 2004; de Haan 1999; Nuyts 2001a), evidencijalnost obuhvata epistemičku modalnost (Papafragou 2006), epistemička modalnost obuhvata evidencijalnost (Willet 1988; Palmer 2001), odvojene kategorije sa izvesnim preklapanjima (van der Auwera & Plungian 1998; Palmer 2001), odvojene kategorije kao potkategorije jedne nadređene kategorije epistemičnosti (Hengeveld 1989; Boye 2006 citirano u Boye 2010). S obzirom da navedena tumačenja polaze od pojma kategorije definisanog na osnovu pojmovne koherentnosti, pomenute distinkcije se mogu posmatrati u domenu terminološke problematike.

U cilju unapređivanja prethodno navedenih pristupa tumačenju kompleksnog odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, ustanovljene su različite teorije čiji su tvorci pokušali da na osnovu izolacije jednog od kriterijuma jezičke analize definišu

odnos datih kategorija na jedinstven način. Jedna od takvih teorija je svakako teorija semantičkih mapa, iz čijeg naziva se uočava da je stub ovakvog tumačenja semantički kriterijum.

U postojećim istraživanjima, kriterijum semantičke mape nalazimo u definiciji modalnosti na osnovu pojmova mogućnosti i nužnosti identifikovanih u vidu relacije „susednih“ (*adjacent*) značenja u okviru semantičke mape (van der Auwera & Plungian 1998). Iz perspektive dijahronijskog razvoja, značenja mogućnosti mogu prosteći iz značenja epistemičke nužnosti i obaveze, i obratno, dok na nivou sinhronne upotrebe jezika, jezički izrazi mogu biti identifikovani kao polifunkcionalni u odnosu na realizaciju datih značenja, što značajno doprinosi definiciji modalnosti kao generičke kategorije univerzalne u različitim jezicima sveta.

Oslanjajući se na rezultate navedenog istraživanja, Boye (2006: 4-5) u prvi plan definicije odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti ističe kriterijum kontinuiteta na semantičkoj mapi prema kom sva značenja koja su obuhvaćena međujezičkom kategorijom čine kontinuirano polje semantičke mape. Struktura semantičke mape počiva najpre na identifikaciji svih uporedivih značenja na nivou različitih jezika i izvođenju generalizacija na osnovu poklapanja ili razlika, a potom na proučavanju direktnih veza između značenja na nivou sinhronijske polifunkcionalnosti i dijahronijskih promena. U okviru semantičke mape značenjska polja koja pripadaju određenoj kategoriji moraju formirati kontinuum i svako od polja mora biti povezano sa najmanje još jednim semantičkim poljem u okviru date kategorije. Semantička mapa evidencijalnosti pokriva polja direktnog i indirektnog dokaza, čime se uspostavlja kontinuitet i ispunjava uslov semantičkog kriterijuma, ali ostaje nerazjašnjeno da li je isključivo semantički kriterijum dovoljan da bi evidencijalnost bila smatrana generičkom kategorijom.

U skladu sa pomenutim semantičkim kriterijumom vrši se i klasifikacija jezičkih izraza kao epistemičkih, evidencijalnih ili polifunkcionalnih. Epistemički izrazi obuhvataju sve one jezičke jedinice i konstrukcije, gramatičke i leksičke, koje izražavaju ili izvor informacije ili stepen (ne)pouzdanosti, ili oba značenja. Semantički domeni koji pokrivaju epistemička značenja obuhvataju odnos između direktnog i indirektnog tipa dokaza (vizuelni, auditorni, nepreciziran vs. reportativni, inferencijalni ili neprecizirani) sa jedne strane kontinuuma i pouzdanosti, delimične

(ne)pouzdanosti/verovatnoće (jake, slabe ili neprecizirane) i potpune nepouzdanosti/epistemičke mogućnosti sa druge strane kontinuuma. Jezički izrazi u okviru određenog jezika mogu biti polifunkcionalni u odnosu na navedena značenjska polja u smislu izražavanja epistemičkog, evidencijalnog ili oba značenja na sinhronijskom nivou ili se mogu dijahronijski kretati između navedenih polja, čime se sugeriše preplitanje epistemičkih i evidencijalnih značenja.

Dosadašnja lingvistička istraživanja koja evidencijalnost i epistemičku modalnost posmatraju kao odvojene kategorije pokazuju da su u slučaju epistemičkih izraza ova dva regiona odvojena – izrazi koji sugerišu stepen pouzdanosti ne impliciraju izvor dokaza kao što ni izrazi koji označavaju izvor dokaza ne upućuju na stepen pouzdanosti (Boye 2006 citirano u Boye 2010), što podržava tezu da epistemički izrazi ne moraju svojim osnovnim značenjem implicirati evidencijalne vrednosti.

Pored pojmova evidencijalnosti i epistemičke modalnosti, u razmatranjima odnosa ovih dvaju kategorija vrlo često se susrećemo sa terminom epistemičnosti koji smo i ranije pominjali kao zasebnu kategoriju koja bi obuhvatila kategorije o kojima govorimo. Posmatrano sa aspekta terminološke problematike, semantički domen epistemičnosti pokriva oblasti direktnih/indirektnih dokaza, pouzdanosti, verovatnoće i epistemičke mogućnosti koje su međusobno pojmovno koherentne, jer se sva semantička polja navedena na semantičkoj mapi epistemičkih izraza mogu definisati na osnovu filozofskog pojma „opravdavajuće potpore“ (*justificatory support*) (Boye 2006 citirano u Boye 2010), iz čega proističe da se epistemičnost može definisati kao nadređena kategorija u odnosu na evidencijalnost i epistemičku modalnost.

Prednosti tumačenja statusa evidencijalnosti i epistemičke modalnosti leže u činjenici da kriterijum semantičkog kontinuiteta ne podrazumeva nužno i pojmovnu koherentnost, s obzirom da izražavanje izvora informacije u različitim jezicima može da se vrši sredstvima koja ne pripadaju istim morfosintaksičkim ili pojmovno koherentnim kategorijama. Kao manu teorije kriterijuma semantičke mape lingvisti navode nemogućnost upostavljanja podudarnosti „jedan-na-jedan“ između spektra značenja definisanih na osnovu pojmovne koherentnosti i značenja definisanih na osnovu semantičke mape, jer kategorija može obuhvatati i druga polja značenja, a ne samo ona koja su od značaja za dato ispitivanje.

Da bi se određena kategorija definisala kao distinktivna gramatička kategorija univerzalna u različitim jezicima sveta, neophodno je, pored semantičkih, u obzir uzeti i morfosintaksičke kriterijume. To bi značilo da svi članovi jednog morfosintaksičkog sistema u određenom jeziku moraju biti nosioci isith značenja u najfrekventnijim kontekstima njihove upotrebe. U slučaju modalnosti u engleskom i srpskom jeziku, evidentni su primeri polifunktionalnosti jezičkih izraza koji simultano mogu upućivati na epistemička i deontička značenja. Sa druge strane, slični odnosi se mogu utvrditi kod jezičkih izraza koji predstavljaju epistemičke operatore, ali koji takođe nose u sebi evidencijalne značenske ekstenzije. Postavlja se pitanje da li će u slučaju jezika koji su predmet ovog istraživanja biti moguće uspostaviti apsolutne korelacije između epistemičkih i evidencijalnih značenja na osnovu principa semantičke mape, što ćemo utvrditi u analitičkom delu teze.

5.1.5 Evidencijalnost i imperceptivnost

Iako u srpskom jeziku, kao i u engleskom, evidencijalnost ne postoji kao distinktivna morfološka kategorija, semantičke koncepte izražavanja izvora informacije možemo pronaći u okviru tumačenja subjektivne modalnosti koja u širokom spektru svog semantičkog domena obuhvata i značenja koja impliciraju da govornik nije izvor informacije za sadržaj iskazan propozicijom (Piper 2005: 643), što dalje sugerise da je informacija stečena posrednim putem, preko izvora „iz druge ruke“. Tip modalnosti u okviru subjektivne modalnosti koji podrazumeva kvalifikaciju iskaza u smislu da govornik ne predstavlja izvor informacije sadržane u datom iskazu naziva se imperceptivna modalnost ili imperceptivnost.

U srpskom jeziku se razlikuju tri tipa imperceptivnosti – određena imperceptivnost, koja podrazumeva da je izvor informacije na koji se govornik poziva određen, poznat i imenovan u iskazu određenom sintaksičkom konstrukcijom; neodređena imperceptivnost koja sugerise nepoznato, neodređeno poreklo informacije, i kontekstualna imperceptivnost koja upućuje na odsustvo pokazatelja imperceptivnosti u bližem ili daljem okviru konteksta (Piper 2005: 646). Istraživači posmatraju kategoriju imperceptivnosti kao „konceptualni hermafrodit“ (Popović 2010) pošto semantičku strukturu imperceptivnog iskaza čine faktori koji upućuju na evidencijalnost, odnosno

konkretni ili uopšteni izvor informacije, i oni koji sugerišu epistemičku modalnost, s obzirom da govornik nije izvor informacije i stoga izbegava odgovornost za istinitost saopštene informacije, odnosno uspostavlja distancu.

Dosadašnja istraživanja evidencijalnosti u srpskom jeziku ističu da imperceptivnost predstavlja konkretno ispoljavanje evidencijalnosti, obuhvatajući samo onaj njen aspekt koji se odnosi na prenošenje informacije iz druge ruke uz izražavanje procene istinitosti informacije koja se prenosi (Popović 2010), što implicira neraskidivu povezanost evidencijalnosti i epistemičke modalnosti. U okviru ove teze, pokušaćemo da utvrdimo da li epistemički izrazi u srpskom jeziku nužno izražavaju evidencijalne vrednosti i da li leksičke evidencijalne konstrukcije nužno impliciraju procene verovatnoće pouzdanosti datih iskaza.

5.2 Problem klasifikacije jezičkih operatora kao evidencijalnih ili epistemičkih markera

Odnos evidencijalnih i epistemičkih modalnih markera je predstavljao centralni problem razmatran u istraživanjima od samog početka studija evidencijalnosti. Evidencijalnost se u većini istraživanja dovodi u vezu sa epistemičkom modalnošću i izražavanjem govornikovog ili pišćevog stava, ali je važno napomenuti da tumačenje datog odnosa u velikoj meri zavisi od činjenice da li u određenom jeziku evidencijalnost postoji kao gramatička kategorija *per se* ili ne. Takođe, u obzir treba uzeti i perspektivu koja se nameće kao dominantna u datom tumačenju, s obzirom da se do različitih zaključaka dolazi ukoliko se ovaj odnos definiše na pojedinačnim nivoima semantike, sintakse, pragmatike, ili se posmatra sa stanovišta interfejsa navedenih jezičkih nivoa.

U početku razmatranja pojma evidencijalnosti smatralo se da je evidencijalnost deo domena epistemičke modalnosti i da je vezana sa izražavanjem stepena govornikove ili pišćeve opredeljenosti prema iskazanom sadržaju, a ne isključivo za iskazivanje izvora saznanja (Palmer 1979; Chafe 1986). Rana istraživanja (Boas 1911 citirano u Boas 2013) su upućivala da evidencijali pripadaju sistemu epistemičkih operatora jer su modalni sudovi zasnovani na određenom tipu dokaza, ali su novija istraživanja uporno i argumentovano opovrgavala ovu tvrdnju (de Haan 1999; Hardman 1986; DeLancey 1986; Lazard 2001; Plungian 2001; Aikhenvald 2004), ukazujući na sistematske razlike između navedena dva tipa operatora.

Razlike počivaju na pretpostavkama da se evidencijalni i epistemički operatori mogu istovremeno javljati u okviru iste propozicije, čime se sugerije nemogućnost njihovog pripadanja istoj paradigmatskoj kategoriji (de Haan 1999 citirano u Speas 2008: 951). Međutim, postoje jezici u kojima je moguća višestruka upotreba modala u istom iskazu, pod uslovom da modali izražavaju različite tipove modalnosti, što umanjuje adekvatnost prethodno navedene pretpostavke. Do sada utvrđene razlike između evidencijala i epistemičkih operatora ne predstavljaju konačne i apsolutne zaključke, već zapravo odražavaju dosadašnja shvatanja epistemičke modalnosti i nepodudaranje sa semantičkim, sintaksičkim i pragmatičkim karakteristikama epistemičkih modalnih operatora.

Sa stanovišta semantike, evidencijali ne izražavaju direktno nužnost, mogućnost ili govornikovu sigurnost i mogu, ali ne moraju biti deo suštinskog značenja propozicije. Iz dijahronijske perspektive razvoja značenja, oni imaju različitu putanju istorijskog razvoja u odnosu na epistemičke modale. Uopšteno posmatrano na planu sintakse, evidencijali se ne upotrebljavaju tipično u umetnutim klauzama, dok na pragmatičkom nivou ne funkcionišu kao atenuatori ili ublaživači propozicije kojoj pripadaju (Speas 2008: 952).

Prva razlika je zasnovana na istraživanjima jezika u kojima evidencijalnost postoji kao diskretna morfološka kategorija i u kojima se evidencijali koriste u asertivnim iskazima koji se smatraju istinitim, bez kvalifikacija u smislu mogućnosti ili verovatnoće (Aikhenvald 2004). Epistemičke modalne vrednosti se prenose eksplicitnom upotrebom modalnih izraza ili se formiraju na nivou pragmatike na osnovu poznatih činjenica o izvoru informacije. Na primer, evidencijal koji sugerije trač/glasine kao izvor informacije ne mora da implicira značenje govornikove nesigurnosti u istinitost propozicije u kontekstu u kom se zna da glasine potiču iz pouzdanog izvora, kao što je mudrost koja se prenosi s generacije na generaciju (Speas 2008: 952).

Sledeća razlika se vezuje za različito dijahronijsko poreklo evidencijala i epistemičkih modala, iako se izvesna preklapanja uočavaju čak i na ovom nivou. Dijahronijski izvori evidencijala podrazumevaju epistemičke modale, glagole govorenja, viđenja i inferencije, kategorije glagolskog vremena i aspekta, prostornu deiksu, dok epistemički modali nastaju iz deontičkih modala, glagola sumnje i sigurnosti i evidencijala (de Haan 1999 citirano u Speas 2008: 954). S obzirom na

semantičku povezanost glagola na osnovu kojih nastaju evidencijalna i epistemička značenja, kao i na recipročnu vezu između razvoja evidencijalnih iz epistemičkih i epistemičkih iz evidencijalnih značenja, moguće je tretirati date kategorije kao podsisteme jedne nadređene kategorije.

Na nivou sintakse, epistemički modali se upotrebljavaju često u umetnutim klauzama, dok se evidencijali retko javljaju u ovakvim tipovima konstrukcije. Ova razlika je utemeljena na teoriji evidencijala kao ilokutivnih operatora, o čemu će govoriti jedno od narednih sekcija ovog poglavlja. Ukoliko se ipak evidencijali jave u okviru umetnutih klauza, oni se odnose ili na govornika ili na subjekat klauze. Takođe, kao ilokutivni operatori, na nivou pragmatike, evidencijali ne ublažavaju govornikov stav prema iskazanoj propoziciji, već naprotiv, pojačavaju njegov stav potkrepljujući propoziciju sugerisanjem ili eksplicitnim navođenjem dokaza. Na kraju, evidencijali mogu, ali ne moraju biti deo osnovnog značenja iskaza, ali se istraživači slažu da evidencijali ne podrazumevaju konverzacione implikature i ne čine deo presupozitivnog konteksta koji prethodi izricanju iskaza (Speas 2008: 957).

5.2.1 Semantičke evidencijalne ekstenzije epistemičkih modalnih operatora u engleskom i srpskom jeziku u dosadašnjim istraživanjima

Razmatranje evidencijalnih ekstenzija epistemičkih modalnih operatora neizbežno polazi od tumačenja evidencijalnosti u širem smislu koje u svojoj definiciji odražava preklapanje semantičkih domena evidencijalnosti i epistemičke modalnosti. Osim strogo evidencijalnih semantičkih domena upućivanja na izvor informacije, odnosno direktni ili indirektni tip dokaza, evidencijalnost u širem smislu obuhvata i sekundarne domene koji suštinski predstavljaju epistemička značenja, u smislu stepena preciznosti, istinitosti ili adekvatnosti obeležavanja date kategorije, verovatnoće istinitosti propozicije i očekivanja učesnika govorne situacije u vezi sa verovatnoćom validnosti iskaza (Mithun 1986, citirano u Dandale & Tasmowski 2001: 343). Ovakva interpretacija semantičkih vrednosti kategorije evidencijalnosti sugerise da evidencijalnost uključuje epistemičku modalnost, te da predstavlja nadređenu kategoriju u odnosu na epistemičku modalnost. To je moguće u slučaju jezika u kojima postoje morfološki sistemi evidencijala i u kojima nedostaje sistem modalnih glagola kakav

postoji u engleskom jeziku. Međutim, s obzirom da se u ovom istraživanju fokusiramo na engleski i srpski jezik koje u smislu evidencijalnosti i epistemičke modalnosti odlikuje strukturna sličnost, pošto oba jezika poseduju gramatičke kategorije modalnosti sa jasno izdiferenciranim skupovima modalnih markera, mi odbacujemo pretpostavke o evidencijalnosti kao hiperonimu epistemičke modalnosti i u ovom delu se osvrćemo na dosadašnja istraživanja evidencijalnih semantičkih ekstenzija epistemičkih modalnih operatora u dva navedena jezika kako bismo na osnovu razmatranja rezultata ovih studija ukazali na dosadašnja poimanja statusa ovih kategorija.

5.2.1.1 Epistemički modalni glagoli i polumodalne konstrukcije kao nosioci evidencijalnih značenja

Među epistemičkim operatorima sa evidencijalnim značenjima na prvom mestu se ističu modalni glagoli sa epistemičkim značenjem nužnosti koji u svom semantičkom sadržaju upućuju na izvesne evidencijalne vrednosti u vidu sugerisanja tipova dokaza na kojima se zasniva pouzdanost iskaza ili načina na koji se dolazi do saznanja koje predstavlja izvor informacije sadržane u propoziciji. Modalni glagoli *MUST* i *WILL* sa epistemičkim značenjem sugerišu evidencijalne ekstenzije u smislu nagoveštavanja izvora informacije, upućujući na zaključak izveden na osnovu dostupnih dokaza ili opšte poznatih činjenica, na osnovu čega se tumači istinitost iskaza (Palmer 2001: 8). Govornikova uverenost može biti jasno naznačena u iskazu u vidu harmoničnih konstrukcija sa jasno izraženim i objašnjenim razlozima za takav stav. Sa druge strane, izvor informacije, odnosno stepen uverenosti može biti ublažen upotrebom ograda u slučaju kada ne postoje jasne indicije u tekstu koje bi podržale govornikov stav. Oba glagola mogu biti upotrebljena sa eksplicitno navedenim ili impliciranim senzornim ili reportativnim dokazima. Epistemička tumačenja glagola *MUST* impliciraju učešće govornika u procesu logičkog zaključivanja, iako same premise, odnosno činjenice na osnovu kojih se izvodi zaključak ne moraju biti iskazane u propoziciji (Coates 1983: 18). U slučaju glagola *MUST* postoje dve komponente značenja – logičko zaključivanje i stepen govornikove uverenosti u istinitost propozicije, što se u svetlu razlike subjektivna/objektivna modalnost može protumačiti kao naginjanje od izrazito subjektivne komponente u slučaju zaključivanja i najvišeg stepena uverenosti do

objektivnih tumačenja koja se oslanjaju na poznate činjenice. U slučaju subjektivne modalnosti fokus je eksplicitno na govorniku kao centralnoj figuri komunikativne situacije, a izvor informacije, odnosno utemeljenost iskazane propozicije, počiva na njegovom ličnom iskustvu, odnosno ličnom procesu zaključivanja. U slučaju objektivne modalnosti, kontekst situacije može implicirati pozivanje na poznate činjenice, iskustvo, tradiciju, folklor ili sagovornikova iskustva kada se javljaju implikacije intersubjektivnosti kao kontekstualnog efekta ili pragmatičke implikature.

Paralelno modalnom glagolu *MUST* u engleskom jeziku, u srpskom jeziku se kao pokazatelj inferencijalne evidencijalnosti javlja modalni glagol *MORATI* u bezličnoj upotrebi sa da-klauzom (Popović 2010). U epistemičkom smislu ovaj glagol označava najviši mogući stepen pozitivnog opredeljenja prema istinitosti propozicije (Trbojević 2004: 156) zasnovan na premisama i dokazima koji su dostupni govorniku i koji ga primoravaju da donese zaključak o istinitosti propozicije, čime se sugerišu evidencijalne semantičke komponente ovog glagola. Ovakva upotreba ovog glagola se naziva još i neapodiktičnom persuazivnom i razlikuje se od deziderativne upotrebe karakteristične za iskaze u kojima se radi o nametanju obaveze drugom licu, odnosno deontičkoj modalnosti (Piper 1983: 168). Konstrukcije sa navedenim glagolom je moguće zameniti katenativnim glagolom *IZGLEDATI* ili prilogom *SIGURNO*, od kojih svaki izraz upućuje da je izvor informacije govornikovo zaključivanje na osnovu dokaza stečenih putem neposredne percepcije.

Modalni glagol *WILL* sa epistemičkim značenjem „*uvereno tvrdim da jeste slučaj da X*“ izražava govornikovu uverenost u istinitost propozicije, ali njena zasnovanost ne počiva na procesu logičkog zaključivanja na osnovu premisa ili dokaza, već na zdravom razumu, iskustvu, praksi, implicirajući habitualno značenje (Coates 1983: 177).

Pored pomenutih modalnih glagola, i drugi epistemički modalni glagoli i polumodalni oblici svojim semantičkim sadržajem sugerišu evidencijalne vrednosti. Glagol *SHOULD* sa epistemičkim značenjem „*mislím da je moguće/verovatno*“ izražava nesigurnu pretpostavku, procenu verovatnoće zasnovanu na činjenicama poznatim govorniku (Coates 1983: 64). Način na koji je govornik došao do informacije iskazane propozicijom koja sadrži navedeni modalni glagol može ili ne mora biti eksplicitno naveden u neposrednom jezičkom ili situacionom kontekstu.

U srpskom jeziku, prevodni ekvivalent glagola *SHOULD*, glagol *TREBATI*, koji prvenstveno ima deontička značenja, može u odgovarajućim kontekstima uz impliciranje epistemičkih značenja sugerisati i evidencijalne komponente dokaza u značenju „*moje premise me obavezuju da zaključim...ali dokazi mogu opovrgnuti moj zaključak*“ (Trbojević 2004: 162).

Potom, glagol *OUGHT TO* koji označava nesigurnu pretpostavku/tvrđnju sugerise govornikovu procenu verovatnoće zasnovanu na logičkom zaključivanju, slično glagolu *MUST*, ali sa znatno nižim stepenom uverenosti, koji se u okviru kontinuuma epistemičkih značenja kreće ka suprotnom ekstremu, označavajući sumnju (Coates 1983: 73).

Među polumodalnim operatorima, oblik *BE GOING TO* karakterise epistemičko značenje predviđanja stanja ili radnje koja će uslediti neposredno nakon trenutka govora, a predviđanje se zasniva se na zaključivanju na osnovu dostupnih dokaza (Coates 1983: 202).

U slučaju glagola *WOULD* centralna epistemička značenja upućuju na tvrdnju ili pretpostavku o nekom stanju ili radnji u prošlosti sa visokim stepenom uverenosti, bez zasnovanosti na zaključivanju i iskazanim/neiskazanim premisama, već na ponovljenom iskustvu na osnovu čega dotična radnja zaista postaje predvidiva, jer se u prošlosti ponavljala, što predstavlja habitualno značenje. Govornik izražava visok stepen uverenosti u istinitost, ali ne pominje da je propozicija istinita (Coates 1983: 209).

Međutim, novija istraživanja upotrebe ovog glagola sa evidencijalnim značenjem ističu drugačije pristupe analizi njegove upotrebe zasnovane na identifikaciji tipa propozicije u kojoj se dati glagol upotrebljava. Ward et al. (2001) naglašavaju kao najznačajniju stavku u razlikovanju glagola *WOULD* u odnosu na druge evidencijale ulogu otvorene propozicije u njegovom tumačenju. Otvorena propozicija sadrži jedan ili dva elementa koja su deo skupa elemenata kategorije koja se prethodno navodi (Ward et al. 2001: 72). Upravo otvorena propozicija dopušta upotrebe kleft-konstrukcija i promenu reda reči usled pragmatičkih faktora. Navedeni autori takođe smatraju da upotreba epistemičkog *WOULD* konvencionalno implicira da govornik poseduje ubedljiv objektivni dokaz da je propozicija istinita, što eliminiše značenja pukog nagađanja, predviđanja ili odlučivanja i suprotstavlja se prethodno navedenoj tvrdnji da ovaj glagol ne implicira istinitost propozicije (Ward et al. 2001: 75).

Savremena istraživanja takođe upućuju na evidencijalna značenja *MAY* koja sugerišu autorov deduktivni proces zaključivanja na osnovu kog dolazi do dokaza na kojima zasniva iskaz i ovakva značenja su evidentirana u primerima sa veznicima 'hence' i 'thus' (Almeida & Garcia 2011).

5.2.1.2 Glagoli mišljenja i kognicije kao pokazatelji evidencijalnih značenja

U okviru skupa epistemičkih operatora sa evidencijalnim ekstenzijama, izuzetno značajno mesto zauzimaju glagoli kognicije i mišljenja koji u svom semantičkom sadržaju upravo objedinjuju epistemička i evidencijalna značenja. Ne-kvalifikativna ili osnovna značenja ovih glagola se odnose na određena mentalna stanja ili vršenje određenih mentalnih procesa. Glagol *THINK* označava mentalni proces rasuđivanja na osnovu znanja, *BELIEVE* mentalno stanje predanog verovanja u informaciju (dobijenu od nekoga), *KNOW* mentalno stanje posedovanja znanja o nečemu, *SUPPOSE/GUESS* mentalni proces formiranja pretpostavke koja bi se koristila kao premisa u procesu rasuđivanja. Kvalifikativna značenja glagola *KNOW*, *SUPPOSE* i *GUESS*, koja uključuju i epistemičke i evidencijalne semantičke komponente (Nuyts 2001: 111), mogu se intepretirati kao „*smatram vrlo sigurnim, ubeđen sam da...iako nemam čvrste dokaze za to i svoj sud zasnivam na intuiciji*“ (*KNOW*), „*smatram izvesnim/mogućim, očekujem da...s obzirom da imam pouzdane dokaze za svoj sud*“ (*SUPPOSE*) ili „*smatram verovatnim, iako nemam čvrste dokaze za svoj sud*“ (*GUESS*).

Sa druge strane, neki autori smatraju da ovi glagoli samo impliciraju epistemičku modalnost, dok evidencijalnost predstavlja njihovu osnovnu semantičku komponentu. Chafe (1986: 112) smatra da glagoli *THINK* i *BELIEVE* nisu izrazi pouzdanosti, dakle, epistemičke modalnosti, već modusi saznanja, semantičke kategorije koja podrazumeva evidencijalnost, sa implikacijama pouzdanosti. Evidencijalne komponente glagola *KNOW*, *SUPPOSE* i *GUESS* su dominantnije nego u slučaju glagola *THINK* i *BELIEVE* (Nuyts 2001a: 112). Prvopomenuta grupa sadrži značenjske elemente evidencijalnosti u tradicionalnom smislu inferencijalnosti koji upućuju na kvalitet dokaza na kojima se zasniva proces zaključivanja, dok druga dva glagola sadrže evidencijalna značenja u domenu (inter)subjektivnosti, što sugeriše prisustvo semantičkih komponenti epistemičke modalnosti koje su isuviše jake da bi se

svele jednostavno na implikaciju. Njihovo centralno značenje je izražavanje epistemičke verovatnoće. Postavlja se pitanje granica između značenja evidencijalnosti i epistemičke modalnosti, ukoliko se takve granice uopšte mogu uspostaviti, kao i pitanje implikacije i inherentnog značenja. U određenim kontekstima dominiraju ili epistemička ili evidencijalna značenja, tako da možemo govoriti o postojanju preklapanja (*merger*). Nuyts (2001a: 113) smatra da u slučaju glagola *THINK* i *BELIEVE* govorimo upravo o preklapanju epistemičko-evidencijalnih značenja. I u srpskom jeziku nefaktivni glagoli *MISLITI* i *VEROVATI* predstavljaju standardna sredstva za izražavanje epistemičkih modalnih vrednosti, uz sugerisanje evidencijalnosti, a s obzirom da se upotrebljavaju u ličnim glagolskim oblicima, oni eksplicitno vezuju premise na osnovu kojih se vrši zaključivanje za govornika ili subjekat klauze (Trbojević 2004: 166).

Međutim, pojedini autori smatraju da i ne-kvalifikativna značenja zapravo predstavljaju tip kvalifikacije stanja stvari, pri čemu se razlika zasniva na distinkciji subjektivna/objektivna modalnost (Hengeveld 1988 citirano u Nuyts 2001a: 114). S obzirom da se ovi glagoli odnose na različite dimenzije ljudskog procesa obrade informacije, ovi glagoli upućuju i na stanje stvari iskazano datom informacijom. Međutim, ovde nije reč o govornikovoju evaluaciji niti njegovoj epistemičkoj kvalifikaciji, već je reč o neutralnom karakterisanju objekta procesa obrade informacije. Dijahronijski posmatrano, ne-kvalifikativno značenje je „starije“ i odnosi se na originalno, bukvalno značenje, dok se kvalifikativna značenja razvijaju na osnovu otvorenosti tumačenja faktualnog stanja stvari koje rezultira iz mentalnog procesa izraženog ne-kvalifikativnim značenjem. Ova otvorenost zapravo upućuje na govornikovu nesigurnost prilikom iznošenja informacije. Kod glagola sa inferencijalnim značenjem, inferencijalnost se može povezati sa ne-kvalifikativnim značenjem, npr. pretpostavljajući izvesni sadržaj kao premisu rasuđivanja, taj sadržaj, iako nije proveren, može da posluži kao dovoljno čvrsta osnova za dalje rasuđivanje, odakle i potiče evidencijalna komponenta pouzdanosti nečije informacije. Tentativnost glagola *GUESS* direktno upućuje na nedostatak adekvatnih dokaza, a u slučaju glagola *KNOW* evidencijalna značenja intuicije bez čvrstih dokaza implicirana su referencama na znanje, a ne na činjenice u realnom svetu (Nuyts 2001a: 115).

Za razliku od ostalih markera epistemičke modalnosti, gorepomenute modalne glagole i glagole mišljenja i kognicije karakteriše prisustvo evidencijalne komponente

koje varira u odnosu na značenje i upotrebu pojedinačnih glagola i ona je inherentna značenju glagola, dok kod modalnih priloga i pridevskih izraza evidencijalnost rezultira iz kontekstualne upotrebe i sintaksičke konstrukcije (Nuyts 2001a: 128). Stoga ćemo o evidencijalnim ekstenzijama ovih epistemičkih operatora govoriti u analitičkom delu, ukoliko u korpusu primera pronađemo adekvatnu potporu za tumačenje njihovih evidencijalnih značenja.

5.2.2 Ilokutivni vs. epistemički evidencijali

Savremena istraživanja evidencijalnosti pomeraju fokus sa dominantne teme razmatranja odnosa evidencijalnosti i drugih gramatičkih kategorija i fokusiraju se, između ostalog, na klasifikaciju evidencijalnih markera i njihovu analizu iz perspektive semantičko-pragmatičkog interfejsa, pošto su dosadašnji formalni pristupi uglavnom tretirali evidencijale kao epistemičke modale sa evidencijalnim presupozicijama (Faller 2006).

Pored opšte klasifikacije evidencijala kao gramatičkih jedinica čije je primarno značenje upućivanje na izvor informacije na direktne evidencijale, koji enkodiraju vizuelne i druge senzorne tipove dokaza, i indirektno evidencijale koji upućuju na reportativne ili deduktivne dokaze, ustanovljena je i semantička klasifikacija evidencijala (Faller 2006). Semantička klasifikacija evidencijala počiva na razmatranju doprinosa značenju propozicije ostvarenog upotrebom evidencijalnih markera i semantičkim odlikama koje se baziraju na odnosu evidencijalnosti i epistemičke modalnosti. Ilokutivni evidencijali ispoljavaju slične karakteristike kao parentetičke konstrukcije ..., *I hear*, ...; ..., *they say*, ...; ..., *it seems*, ... – upotrebljavaju se kao umetnute klauze i vrše funkcije različitih govornih činova, ne utičući pritom na propozitivni sadržaj iskaza. Sa druge strane, epistemički evidencijali se ponašaju slično epistemičkim operatorima, odražavajući govornikovu opredeljenost prema istinitosti dokaza koji predstavljaju izvor izrečene informacije i znatno utiču na propozitivni sadržaj iskaza, pri čemu se analiziraju uglavnom kao epistemički modali sa evidencijalnim presupozicijama (Izvorski 1997; Matthewson et al. 2007).

Dosadašnja istraživanja ova dva tipa evidencijala bavila su se njihovim ponašanjem u različitim kontekstima upotrebe i njihovom interakcijom sa upitnim

konstrukcijama. Rezultati međujezičkih studija upućuju na značajna preklapanja između različitih tipova evidencijala. Na primer, direktni i inferencijalni evidencijali mogu sugerisati značenja govornikovog opredeljenja prema propoziciji u smislu pouzdanosti/mogućnosti, dok reportativni evidencijali upotrebljeni kao ilokutivni operatori ne odražavaju govornikovo opredeljenje prema istinitosti propozicije, s obzirom da govornik u slučaju reportativno markiranih iskaza ne mora biti uveren u istinitost iskaza čiji on nije izvorni govornik i može pouzdanost datog iskaza dovoditi u sumnju ili negirati (Faller 2006).

Osnovna razlika između ilokutivnih i epistemičkih evidencijala se ogleda u njihovoj relaciji sa operatorima kategorija glagolskog vremena i modalnosti. Kao umetnute strukture, ilokutivni evidencijali ne potpadaju pod okvir glavnog predikata klauze i ne kongruiraju sa markerima glagolskog vremena ili modalnosti, dok epistemički evidencijali mogu biti upotrebljeni u okviru iste klauze sa gramatičkim operatorima glagolskog vremena, modalnosti ili negacije i u tom slučaju njihova upotreba može zavisiti od vremenske ili modalne reference glavnog predikata. Ilokutivni evidencijali, dakle, ne mogu vršiti funkcije propozitivnih operatora, dok epistemički mogu. U jezicima u kojima postoje morfološke paradigme evidencijala ilokutivni evidencijali mogu obuhvatiti predikat glavne klauze, ali ne mogu biti obuhvaćeni izvesnim operatorima, uključujući negaciju i modale, što nije slučaj sa epistemičkim evidencijalima koji mogu funkcionisati kao propozitivni modifikatori i mogu biti umetnuti u različite sintaksičke kontekste poput modala, uključujući kondicionalne konstrukcije na primer.

Posmatrano iz perspektive pragmatičkog doprinosa evidencijala značenju propozicije, do sada je utvrđeno da evidencijalna značenja nisu deo konverzacione ili konvencionalne implikature, već deo lingvističkog značenja rečenice (Speas 2008). Međutim, jedan od ciljeva ove teze je upravo uspostavljanje korelacije između osnovnog značenja iskaza zasnovanog na sintezi značenja njegovih sastavnih komponenti i impliciranja izvora informacije, odnosno tipa dokaza, kako bismo na osnovu uspostavljene korelacije proverili validnost i primenjivost navedene hipoteze.

5.3 Subjektivnost i intersubjektivnost kao epistemičke ili evidencijalne kvalifikacije

Još jedno od nezaobilaznih pitanja u razmatranjima odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti jeste pitanje subjektivnosti/intersubjektivnosti kao odlike epistemičkih izraza ili kao dodatne evidencijalne kvalifikacije. Termin subjektivnost prvi put definiše Benveniste (1966 citirano u Marin-Arrese 2007: 82) kao sposobnost govornika da samog sebe sagleda kao subjekta datog iskaza. Lyons (1977) smatra da subjektivnost podrazumeva govornikove subjektivne stavove i uverenja prema propoziciji, dok se u svetlu kognitivne lingvistike subjektivnost tumači kao stepen u kom je informacija iskazana propozicijom implicitno zasnovana na perspektivi govornika kao subjekta iskaza (Langacker 1991 citirano u Marin-Arrese 2007).

U dosadašnjoj literaturi o epistemičkoj modalnosti u zapadnoevropskim jezicima govori se o distinkciji subjektivna/objektivna modalnost. Ovu distinkciju prvi put uvodi i najjasnije objašnjava Lyons (1977: 797) koji zapravo polazi od mnogo starijih logički utemeljenih razlika između epistemičke i aletičke modalnosti. Prema ovom autoru subjektivna epistemička modalnost podrazumeva subjektivna, lična nagađanja govornika o istinitosti izrečenog suda, dok objektivna epistemička modalnost podrazumeva rasuđivanje o istinitosti propozicije na osnovu objektivnih merila koja mogu uključivati kako faktore iz spoljašnje sredine tako i faktore unutar samog govornika, kao što su njegovo iskustvo ili opšte znanje o stanju stvari o kome se govori.

Hengeveld (1987 citirano u Verstraete 2001: 1511) uspostavlja distinkciju između epistemološke, objektivne i inherentne modalnosti, pri čemu bi epistemološka modalnost obuhvatala subjektivnu epistemičku modalnost u Lyons-ovom smislu i evidencijalnost. Objektivna modalnost prema ovom autoru podrazumeva evaluacije stanja stvari zasnovane na govornikovom znanju u odnosu na epistemičke parametre mogućih i hipotetičkih situacija ili deontičke parametre moralnih, zakonskih i društvenih normi, dok inherentna modalnost objedinjuje deontičku i dinamičku modalnost.

Koncept subjektivnosti, međutim, treba razlikovati od pojma „govornikove opredeljenosti“ (*speaker commitment*) prema iskazu, s obzirom da se distinkcija subjektivnost/objektivnost može tumačiti u odnosu na direktno, eksplicitno govornikovo

učeeše u komunikativnoj situaciji „ovde i sada“ (Verstraete 2001: 1512), što se još naziva i performativnošću, o čemu ćemo detaljnije govoriti u narednom poglavlju.

Dosadašnja literatura tretira subjektivnost kao dimenziju inherentnu epistemičkoj modalnosti (Lyons 1977; Coates 1983; Sulkunen & Torronen 1997; Palmer 2001), ali novija istraživanja upućuju na subjektivnost kao posebnu, evidencijalnu kvalifikaciju (Nuyts 2001b). Uz to, smatra se da evidencijalnost odražava subjektivnost i zbog svog deiktičkog karaktera, s obzirom da je usmerena ka govorniku kao centru komunikativne situacije (Whitt 2011: 347). Naime, kada govornik iznosi sud o stanju stvari iskazanom propozicijom, bilo da je reč o evaluaciji na nivou pukog nagađanja ili visokog stepena uverenosti u istinitost propozicije, sud mora biti zasnovan na nekom tipu dokaza, uključujući direktnu percepciju, glasine, inferenciju. U suprotnom, ukoliko ne postoje dokazi koji čine deo situacije sadržane u propoziciji, govornik ne može iznositi procene o njenj istinitosti. Iz ovoga proističe da kvalifikacija suda zavisi od kvaliteta dokaza, pa samim tim „pouzdaniji“ tip dokaza koji bi na prvom mestu podrazumevao direktnu govornikovu percepciju ili lično iskustvo i koji je matematički ili empirijski proverljiv leži u osnovi objektivnih epistemičkih evaluacija, dok manje pouzdani dokazi, često zasnovani na govornikovoju intuiciji, uključujući posredne izvore informacije, predstavljaju osnovu subjektivno markiranih epistemičkih evaluacija. Ono što povezuje navedene dve pretpostavke jeste uloga govornika u proceni dve dimenzije – proceni verovatnoće stanja stvari iskazanog propozicijom, odnosno epistemička kvalifikacija, i proceni kvaliteta dokaza na kome se zasniva epistemička kvalifikacija, što bi se moglo podvesti pod okrilje koncepta evidencijalnosti u širem smislu (Nuyts 2001b: 386).

Tvrdnje koje potkrepljuju tumačenje subjektivnosti kao potencijalne evidencijalne kvalifikacije govore da subjektivnost ne karakteriše isključivo epistemičku, već i deontičku modalnost (Lyons 1977), a pored toga postoje i leksički izrazi čija značenja upućuju da govornik saopštava informaciju zasnovanu na strogo ličnim, subjektivnim procenama, poput *in my view/opinion/mind, if you ask me, to me*, itd. Takođe, ukoliko bismo subjektivnost posmatrali kao inherentnu epistemičku kvalifikaciju, onda bi svi epistemički izrazi u svom značenju nosili subjektivnu dimenziju, što nije slučaj sa modalnim glagolima i modalnim priložima, kod kojih subjektivna dimenzija dolazi do izražaja pod uticajem konteksta, a koji su u svojim

osnovnim značenjima neutralni (Nuyts 2001b: 391-392). Međutim, postoje shvatanja da epistemički modali implicitno upućuju na subjekat iskaza i time sugerišu govornikovu ličnu odgovornost za istinitost informacije, naročito glagol *MUST* sa deduktivnim značenjem i glagol *WILL* sa značenjem predviđanja, uzimajući u obzir i evidencijalne vrednosti sugerisane ovim epistemičkim značenjima (Marin-Arrese 2007: 91).

Za razliku od modalnih priloga, modalni pridevi i pridevske konstrukcije sa epistemičkim značenjem mogu u svom osnovnom značenju biti obeleženi subjektivnim ili objektivnim nijansama u zavisnosti od sintaksičke konstrukcije u kojoj se upotrebljavaju. Bezlične konstrukcije tipa *It is probable that* sugerišu objektivnost i kao takve najčešće se javljaju u naučnom diskursu (Nuyts 2001b: 389). Izrazi epistemičke sigurnosti poput *I am sure, I am certain* sugerišu subjektivno govornikovo opredeljenje bez obzira na kontekst u kome se upotrebljavaju.

Subjektivnost je inherentna glagolima kognicije i mišljenja, naročito u slučaju glagola *THINK* i *BELIEVE*, s obzirom da se tipično upotrebljavaju u kontekstima u kojima govornici iznose sopstvena mišljenja i stavove koji pripadaju domenu strogo ličnih iskustava i shvatanja ili u slučajevima suprotstavljanja govornikovog i sagovornikovog gledišta, tj. antagonizma. Njih odlikuje subjektivnost, što objašnjava njihovu frekventnost upotrebe u govornom diskursu koji karakteriše viši stepen spontanosti u odnosu na planirani pisani diskurs, naročito u otvorenim debatama, intervjuima jer je govornik prinuđen da iznosi svoje stavove na licu mesta komunikativnog događaja kao neposrednu reakciju bez prethodne pripreme, te su govornikovi iskazi obojeni tentativnošću, nesigurnošću i ličnim tonom. U pisanom diskursu, novinskim člancima, naučnim studijama, autor ima prostora za pažljivo kreiranje i formulisanje sopstvenog mišljenja koje treba da bude što objektivnije. U pisanom diskursu retko nailazimo na performativne upotrebe, više deskriptivne, kojima govornik iznosi tuđa mišljenja i stavove ili stavove vezane za prošlost (Nuyts 2001a: 122-124). Međutim, i u slučaju navedenih glagola primarni uslov za ispoljavanje subjektivnih značenja predstavlja sintaksički obrazac njihove upotrebe, pošto se poput prideva, ovi glagoli upotrebljavaju sa subjektom u prvom licu jednine. Dakle, subjektivnost kao semantička dimenzija nije inherentna epistemičkoj modalnosti.

S obzirom da smo na početku ovog odeljka ustanovili vezu između epistemičke modalnosti i evidencijalnosti posredstvom subjektivnosti, subjektivnost se može

definisati u smislu razlike u statusu dokaza i epistemičke evaluacije zasnovane na tom dokazu iz perspektive učesnika interakcije u datoj situaciji. Sa jedne strane, možemo govoriti o dokazima koji su dostupni isključivo govorniku koji na osnovu njih donosi zaključak. Sa druge strane, govornik može implicirati da su dokazi dostupni širem auditorijumu ili grupi ljudi koji na osnovu njih zajedno dolaze do istog zaključka. U prvom slučaju govornik je jedini autoritet nad informacijom, dok u drugom slučaju postoji zajednička odgovornost svih učesnika kojima su dokazi dostupni i koji donose dati zaključak.

Pored termina subjektivnost i objektivnost, Nuyts (2001b: 396) uvodi termin „intersubjektivnost“ kako bi označio zajedničko iskustvo, odnosno zajedničko znanje učesnika komunikativne interakcije kao izvor dokaza na kojima se temelji epistemička evaluacija propozicije. U opštem značenju intersubjektivnost označava odnos/vezu koja se uspostavlja između govornika i slušaoca u toku komunikativne interakcije (Whitt 2011: 350; Portner 2009), ali se u lingvističkom smislu prevashodno definiše u okviru semantičko-pragmatičkog interfejsa u analizi odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti. Intersubjektivnost može karakterisati dokaze zasnovane na opštem znanju o svetu oko nas, opšte poznatim činjenicama, što implicira da izvor dokaza ne mora biti sastavni činilac neposredne komunikativne situacije. Intersubjektivnost je vrednost koja karakteriše i modalne i evidencijalne izraze u smislu zajedničkih pretpostavki, vrednosti, uverenja, kulturne tradicije određene govorne zajednice i zajedničke odgovornosti za pouzdanost izrečenog sadržaja (Tarantino 2011: 17). Intersubjektivnost se prvenstveno vezuje za izražavanje evidencijalnosti i smatra se evidencijalnom vrednošću pošto upućuje na karakter dokaza u smislu njegove dostupnosti i pristupačnosti kako neposrednim učesnicima interakcije tako i onima izvan aktuelne komunikativne situacije, jer intersubjektivnost može upućivati na opšte poznate činjenice.

U jezicima u kojima evidencijalnost ne postoji kao distinktivna morfološka kategorija, veza između intersubjektivnosti i epistemičke modalnosti se ostvaruje posredstvom epistemčkih modalnih operatora koji sugerisanjem evidencijalnih vrednosti tipa dokaza i izvora informacije istovremeno upućuju i na individualnu ili kolektivnu odgovornost kao osnovu validnosti iskazane informacije. Mnogi epistemički operatori sa evidencijalnim značenjem nose subjektivne tonove, ali mnogi od njih,

uključujući modalne glagole *MUST*, *WILL*, *MAY*, katenativne glagole *SEEM* i *APPEAR* i glagole percepcije, objedinjuju i intersubjektivne nijanse značenja (Marin-Arrese 2007; Whitt 2011).

U okviru ove teze razmotrićemo da li subjektivnost/intersubjektivnost proističe iz kontekstualne upotrebe epistemičkih operatora sa evidencijalnim značenjem ili predstavlja specifičnu epistemičku ili evidencijalnu dimenziju koja čini sastavni deo semantičkog domena pomenutih dvaju kategorija.

5.4 Performativnost i deskriptivnost – pozicija govornika u odnosu na kvalitet i poreklo dokaza

U tesnoj vezi sa razlikovanjem subjektivno, intersubjektivno i objektivno obojenih iskaza sa evidencijalnim značenjima je i distinkcija između pojmova performativnosti i deskriptivnosti. Ova distinkcija se ispoljava u zavisnosti od upotrebe epistemičkih operatora sa evidencijalnim značenjima u direktnom ili indirektnom govoru i određuje poziciju govornika u odnosu na dati iskaz kao direktnog učesnika u komunikativnom događaju, svedoka, ili posrednog izvora odgovornog za pouzdanost izrečenog sadržaja. U najopštijem smislu performativnost je deiktičkog karaktera i predstavlja odliku koja karakteriše subjektivnu modalnost s obzirom da ona sugeriše govornikovo lično opredeljenje prema iskazu, uzimajući u obzir deiktički karakter epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, dok deskriptivnost predstavlja sastavnu komponentu objektivno modalizovanih iskaza u kojima se ističe poreklo dokaza iz spoljašnje sredine, nezavisno od govornika.

Dosadašnja literatura upućuje na performativnost kao veoma značajan faktor u analizi modalnih operatora koji reflektuje razlike u njihovoj upotrebi na osnovu sinteze njihovih semantičkih i gramatičkih osobina, naročito ukoliko govorimo o razlikama između subjektivne i objektivne modalnosti u engleskom jeziku (Palmer 1983; Nuyts 2001b; Verstraete 2001). Tradicionalne definicije performativnosti su vršene u odnosu na ilokutivnu snagu iskaza, dok savremena tumačenja performativnosti stavljaju akcenat na naročitu interaktivnu ulogu govornika u odnosu na slušaoca. Portner (2009) i Lyons (1977) ističu da performativnost čini sastavnu komponentu konvencionalnog značenja iskaza, dajući tom iskazu posebnu dodatnu ilokutivnu snagu uz vršenje osnovnog

govornog čina tvrdnje. Izricanjem obećanja, na primer, govornik se obavezuje u odnosu na sagovornika, postavljanjem pitanja uspostavlja se asimetričan odnos posedovanja, odnosno neposedovanja određenog znanja između govornika i sagovornika. S obzirom da navedeni primeri predstavljaju različite odnose između učesnika interakcije u zavisnosti od vrste izvršenog govornog čina, ovakav tip performativnosti se naziva interaktivnom performativnošću jer odražava društvenu interakciju, tj. društveni odnos između govornika i slušaoca (Verstraete 2001: 1517). Međutim, performativnost koja karakteriše subjektivne upotrebe modalnih operatora ne upućuje na takav tip odnosa između učesnika interakcije, već prvenstveno implicira posebnu vrstu opredeljenosti prema propozitivnom sadržaju iskaza.

Tradicionalno interpretirana performativnost u prvi plan ističe ublažavanje ilokutivne snage govornog čina tvrdnje upotrebom subjektivno markiranih epistemičkih modala (Lyons 1977). Sa druge strane, u slučaju subjektivno markirane epistemičke upotrebe modalnog glagola *MUST* iz perspektive novijih tumačenja performativnosti to bi značilo da govornik upotrebom ovog glagola izražava svoje opredeljenje prema sadržaju propozicije kao nužnom zaključku, dok bi u slučaju subjektivne deontičke upotrebe ovog glagola govornikovo opredeljenje prema propozitivnom sadržaju impliciralo status iskazane radnje kao neželjenog postupka. Slično tome, modalni glagol *MIGHT* sa epistemičkim značenjem može da vrši performativne upotrebe sugerisanja slušaocu kako da promeni svoja uverenja, pružajući mu alternative, odnosno mogućnosti kojih možda i nije bio svestan (Portner 2009: 173). Uzimajući u obzir činjenicu o razlikama između performativnosti govornih činova i performativnosti koja ukazuje na poziciju govornika, neki autori za drugopomenutu pojavu upotrebljavaju termin modalna performativnost (Verstraete 2001: 1517) ili M-performativnost (Faller 2006)¹⁰.

Performativnost shvaćena u navedenom smislu interaktivno deluje sa sintaksičkim faktorima, doprinoseći razjašnjavanju distinkcije između subjektivnih i objektivnih modalnih upotreba. Na primer, za razliku od objektivno obojenih modala modali sa subjektivnim značenjima ne mogu biti upotrebljeni u protazi kondicionalnih

¹⁰ Navedena autorka koristi termin „M-performativity“ kako bi naglasila mentalni čin izvođenja procene situacije iskazane propozicijom i smatra da kao koncept m-performativnost ne zahteva verbalnu manifestaciju. Međutim, s obzirom da se kao epistemički modali identifikuju kao jezički izrazi m-performativnosti, zaključujemo da je zapravo reč o modalnoj performativnosti, odnosno iskazivanju govornikove opredeljenosti prema iskazanom sadržaju.

konstrukcija. Ukoliko se modali jave u performativnoj upotrebi u kondicionalu, oni ne upućuju na govornikovu opredeljenost, već na iskaze drugih ljudi koji čine sastavni deo diskursa koji prethodi datoj propoziciji. Subjektivno obeleženi modali se javljaju u deklarativnim i interogativnim konstrukcijama pod istim sintaksičkim uslovima, dok se objektivno markirani modali ne mogu upotrebljavati u upitnim konstrukcijama pošto ne određuju govornikovu opredeljenost prema iskazanom sadržaju. Takođe, modali sa subjektivnim značenjima ne podležu slaganju sa kategorijom glagolskog vremena, s obzirom da se interaktivni društveni odnosi ne konstituišu u prošlosti ili budućnosti, već u toku neposredne interakcije koja se odvija „ovde i sada“, implicirajući deiktički karakter modalnosti.

Prethodno navedena tumačenja i rezultati dosadašnjih studija ukazuju na zaključak da je performativnost svojstvena svim epistemičkim operatorima, pošto je i sama epistemička modalnost deiktičkog karaktera i u osnovi svoje definicije podrazumeva govornikovo opredeljenje prema propoziciji. Razlike u performativnoj i deskriptivnoj upotrebi počivaju na razlikama u kontekstima upotrebe epistemičkih operatora. Ukoliko govorimo o deskriptivnim upotrebama, one podrazumevaju odsustvo govornikove opredeljenosti prema propozitivnom sadržaju i tipične su za indirektni govor. Pojedini epistemički operatori ne mogu biti upotrebljeni deskriptivno, kao što je to slučaj sa modalnim glagolima i priložima. Modalni glagoli sa epistemičkim značenjem u svom osnovnom značenju nose obeležje performativnosti.

Slično epistemičkim modalima, modalni prilozima ne izražavaju deskriptivne epistemičke kvalifikacije osim u slučaju indirektnog govora kada ne postoje implikacije govornikove opredeljenosti ka epistemičkoj kvalifikaciji. Međutim, iako u takvom kontekstu aktuelni govornik neutralno sugerise stav izvornog govornika, takve upotrebe se mogu smatrati performativnim sa tačke gledišta citiranog govornika. U ovom slučaju, dakle, govornik u sadašnjem trenutku ponovo vrši epistemičku kvalifikaciju u ime drugog govornika (Nuyts 2001a: 72).

Sa druge strane, modalni pridevi se mogu upotrebljavati deskriptivno prilikom opisivanja tuđe evaluacije ili evaluacije u prošlosti, ali bez upućivanja na govornikovo sopstveno gledište u trenutku govora (Nuyts 2001a: 73). Da li će određeni modalni operator biti upotrebljen performativno ili deskriptivno zavisi u velikoj meri od sintaksičkih odlika datih operatora i sintaksičkih relacija između konstituenata datog

iskaza. U slučaju rečeničnih priloga koji nisu u direktnoj vezi sa subjektom i predikatom klauze, možemo govoriti o isključivo performativnoj upotrebi, orijentisanj ka izricanju govornikovog stava. Na predikativne modalne prideve, međutim, nužno utiču subjekat i vreme u kom se nalazi kopulativna konstrukcija, pa u skladu sa modaifikacijama ovih elemenata tumačenje prideva može varirati od performativnog do deskriptivnog (Nuyts 2001a: 74). Ukoliko se pridev nalazi u sklopu konstrukcije u sadašnjem vremenu, reč je o performativnoj epistemičkoj upotrebi, kao što je u primeru

(5.4.1) *It is **probable** that they have run out of fuel.*

U slučaju da je kopulativni glagol u prošlom vremenu, upotreba modalnog prideva bi se mogla tumačiti kao performativna samo sa stanovišta izvornog govornika koji je u kontekstu tadašnje situacije predstavljao centar govorne situacije. Međutim, sa aspekta aktuelne govorne situacije, upotreba modalnog prideva se može okarakterisati kao deskriptivna jer ne upućuje na govornikov lični stav u trenutku govora.

Postavlja se pitanje da li i na koji način performativna, odnosno deskriptivna upotreba evocira evidencijalne vrednosti i u sklopu toga subjektivne ili intersubjektivne kvalifikacije. U slučaju prethodno navedenog primera, govornik samog sebe predstavlja kao sastavnog člana grupe ljudi koja poseduje isti stav u smislu epistemičke verovatnoće prema propozitivnom sadržaju, a evidencijalne vrednosti implicirane kontekstom intersubjektivne upotrebe upućuju na to da je govornik samo potencijalni, ali ne i nužni izvor dokaza za izrečeni stav. Odgovornost za pouzdanost datog iskaza, stoga, počiva na svima onima koji poseduju znanje o aktuelnoj govornoj situaciji, bili oni njeni neposredni učesnici ili ne, što potkrepljuje definicije intersubjektivnosti iznete u prethodnom delu teze. Intersubjektivnost implicira govornikovo poznavanje epistemičkih evaluacija drugih lica o događaju, tako da intersubjektivni performativni izraz uključuje i deskriptivni element jer opisuje mišljenje drugog. Stepem govornikove opredeljenosti izražene pridevskom frazom varira u odnosu na njegovu poziciju u odnosu na događaj i dokaze koje poseduje o tom događaju (Nuyts 2001a: 75).

U slučaju glagola kognicije i mišljenja prelaz sa performativne na deskriptivnu upotrebu odvija se promenom subjekta sa 1.1.j. na 2. ili 3. 1.j. ili promenom sadašnjeg vremena u prošlo, odnosno pomeranjem, udaljavanjem od deiktičkog centra,

govornikovog „ovde i sada“. Deskriptivna upotreba ovih glagola, karakteristična za komplementne konstrukcije, sugerise da aktuelni govornik smatra evaluaciju subjekta klauze sumnjivom, ili čak pogrešnom, pri čemu su u tom slučaju glagoli praćeni iskazima koji eksplicitno saopštavaju da je tvrdnja sumnjiva, ističući u prvi plan skepticizam govornika, ili formulacijama alternativnih stanovišta (Nuyts 2001a: 131). Govornikov skepticizam je obojen subjektivnim tonom, čak i kada je reč o deskriptivnim upotrebama, jer sugerise obeležje ličnog, a ne opšte-prihvaćenog stava. Pored deskriptivne upotrebe, mogu se javiti i pragmatički uslovljene upotrebe pripisivanja stavova drugim licima od strane govornika, odnosno askripcija, koja predstavlja kontekstualni efekat, a ne inherentno semantičko obeležje, o čemu ćemo više govoriti u narednom delu teze. Ono što razlikuje ove modalne operatore od drugih jeste njihova nezavisnost u odnosu na vremensku referencu, s obzirom da upotreba ovih glagola u prošlom vremenu upućuje samo metaforički na prošlost, dok zapravo sugerise govornikov stav u trenutku govora, doprinoseći epistemičkoj, odnosno evidencijalnoj kvalifikaciji iskaza slabijeg stepena (Nuyts 2001a: 133).

U okviru analize upotrebe epistemičkih operatora razmotrićemo u kojoj meri performativne i deskriptivne upotrebe impliciraju intersubjektivnost kao evidencijalnu kvalifikaciju i odredićemo poziciju govornika kao izvora dokaza za pouzdanost/nepouzdanost informacije u skladu sa navedenim karakterom njegovog iskaza.

5.5 Pragmatički efekti upotrebe epistemičkih operatora kao nosilaca evidencijalnih značenja

Shvatajući jezik kao sredstvo društvene interakcije u toku koje se odvija neprekidni proces pregovaranja značenja između učesnika komunikativnog događaja, teoretski okvir ovog istraživanja se zasniva na postulatima funkcionalne lingvistike koja jezik posmatra iz perspektive uzajamnog odnosa pojedinca i društvenih faktora impliciranih kontekstom govorne situacije. Funkcionalna lingvistika posmatra jezik kao dinamičan, fleksibilan, promenama podložan i kontekstualno-osetljiv sistem čijom upotrebom se ostvaruju ne samo komunikativne, već i različite društvene funkcije. S obzirom na uticaj modalnih struktura na ostvarivanje interpersonalnih funkcija jezika,

nezaobilazno je osvrnuti se na pragmatičke efekte ostvarene upotrebom epistemičkih operatora sa evidencijalnim značenjima. Analizom značenja i konteksta upotrebe datih operatora iz perspektive funkcionalnog dinamičkog pristupa jeziku u narednom poglavlju teze pokušaćemo da odredimo koje komunikativne ciljeve govornici postižu njihovom upotrebom. Pokazaćemo da markeri epistemičke modalnosti u određenim kontekstima zaista impliciraju evidencijalne semantičke ekstenzije i kao takvi, na nivou pragmatike, ostvaruju efekte pozitivne i negativne učtivosti, ali i onih diskursnih strategija koje u prvi plan ističu ličnost govornika.

Dosadašnja istraživanja upućuju na značajnu rasprostranjenost upotrebe epistemičkih operatora kao raznovrsnih diskursnih strategija koje određuju međusobni odnos učesnika interakcije ili utiču na komunikativnu situaciju uopšte (Coates 1983). Pragmatički efekti njihove upotrebe se uglavnom odnose na ostvarivanje efekta učtivosti, ublažavanja ilokutivne snage iskaza, izražavanja hvalisanja ili skromnosti, itd. Epistemički modalni operatori vrše interpersonalnu funkciju, jer sugerišu učešće govornika u komunikativnom događaju posredstvom izražavanja sopstvenih stavova o statusu ili validnosti izrečenog suda (Halliday 1970: 335 citirano u Verstraete 2001). Pored interpersonalnog aspekta, koncept „orijentisanosti ka govorniku“ (*speaker-relatedness*) predstavlja suštinski faktor u razlikovanju subjektivne i objektivne modalnosti (Halliday 1970; Lyons 1977; Hengeveld 1989), čije formalne realizacije u jeziku vrše različite pragmatičke funkcije o kojima ćemo govoriti u nastavku.

U ovom istraživanju, markere epistemičke modalnosti tretiramo kao mehanizam kojim govornik uspostavlja distancu, otklon prema sadržaju iskazane propozicije i njenoj aktualizaciji (Frawley 1992: 421; Trbojević, 2004: 35) i kao nosioce evidencijalnih značenjskih ekstenzija koje upućuju na viši ili niži stepen otklona u zavisnosti od kvaliteta dokaza na osnovu kojih se iznosi govornikov stav prema datoj propoziciji.

Termin „učtivost“ tumačimo iz perspektive pragmatičke „teorije obraza“ kao izbor komunikativnih strategija posredstvom kojih govornik uvažava potrebe sagovornika definisanih kroz pojmove „pozitivnog“ i „negativnog“ obraza. Komunikativne strategije su predstavljene u vidu dve distinktno klase, strategija „pozitivne“ i „negativne“ učtivosti. Strategije pozitivne učtivosti impliciraju bliskost između učesnika interakcije koja se manifestuje isticanjem zajedničkih stavova

govornika i sagovornika, naglašenim interesovanjem za potrebe sagovornika, izbegavanjem neslaganja i uspostavljanjem saradnje (Brown & Levinson 1987). Sa druge strane, strategije negativne učtivosti podrazumevaju uspostavljanje distance između učesnika u interakciji, rezervisanost u obraćanju i ukazivanje poštovanja kroz formalnost. Modalni operatori se javljaju kao mehanizmi realizacije kako strategija pozitivne, tako i strategija negativne učtivosti. U tom svetlu, biće razmotrene potencijalne upotrebe epistemičkih i evidencijalnih operatora kao podstrategija pripisivanja sopstvenih stavova sagovorniku u cilju uticanja na iste ili sakrivanja govornika iza tuđih stavova, uvažavanja sagovornikovog mišljenja, signaliziranja saradnje i optimizma sa jedne, i kao podstrategija indirektnosti, eksplicitnog/implicitnog ograđivanja, ublažavanja nametljivosti/sopstvenih stavova, sa druge strane (Brown & Levinson 1987; Coates 1983; Turnbull & Saxton 1997).

Cilj analize pragmatičkih funkcija epistemičke modalnosti jeste da ukažemo na potrebu za dopunjavanjem i rekonstrukcijom teorije obraza koja se pokazuje nedovoljnom kada je reč o strategijama za zaštitu govornikovih potreba, s obzirom da je govornik jedan od aktera komunikativnog događaja, a da se uspešna, kooperativna komunikativna interakcija posmatra kao proces u kom se potrebe i govornika i sagovornika neprekidno konstituišu, pregovaraju, uvažavaju i međusobno utiču jedne na druge. Takođe, želimo da ukažemo i na mogućnost drugačijeg tumačenja strategija pozitivne učtivosti, ne samo kao isključivo usmerenih ka sagovorniku, već i kao strategija kojima se implicitno u prvi plan stavljaju potrebe govornika.

S obzirom da je predstavljanje društvene stvarnosti u diskursu uvek obojeno različitim vrednostima i subjektivnim stavovima, a da se formalne realizacije pomenutog ostvaruju posredstvom modalnih operatora, nezaobilazno je posmatrati upotrebu modalnih konstrukcija iz perspektive pragmatike i komunikativnih efekata postignutih različitim kontekstualno uslovljenim upotrebama navedenih operatora. Gotovo svaka vrsta diskursa, uključujući politički i naučni diskurs, predstavlja sredstvo konstruisanja identiteta govornika ili pisca kao pouzdanog izvora informacija koje iznosi, a modalna sredstva koja se javljaju u njihovim iskazima značajno doprinose konstrukciji pozitivnog identiteta kao poželjnog u društvenoj interakciji.

U svetlu kritičke analize diskursa i sociolingvistike, modalne strukture mogu na nivou jezika odražavati odnose moći između učesnika komunikativne interakcije. U tom

smislu modalnost se posmatra u odnosu na dualizam pouzdanosti/sigurnosti i moći. Upotrebom modalnih operatora sa „jakim“ značenjem sigurnosti/pouzdanosti (Sulkunene & Torronen 1997: 49) govornik/pisac izražava svoju poziciju na skali moći kao superiorniju u odnosu na sagovornika/čitaoca. Pored sugerisanja odnosa moći, epistemički modalni operatori mogu vršiti pragmatičke funkcije ubeđivanja sagovornika u istinitost ili neistinitost stanja stvari iskazanog propozicijom, predstavljajući iskazani sadržaj kao istinu, laž, iluziju, tajnu ili grešku (Sulkunen & Torronen 1997: 55).

Pored toga, analiza interpersonalnih funkcija jezičkih sredstava ne može zaobići interpersonalne sisteme stava (*stance*) i učešća (*engagement*). Izražavanje stava podrazumeva predstavljanje govornika/pisca u tekstu, uključujući njegova mišljenja, sudove i opredeljenost prema iskazanom sadržaju, dok pojam učešća podrazumeva način na koji govornik/pisac projektuje sebe u odnosu na sagovornika/čitaoca i uvažava njihovo prisustvo uključujući ih kao učesnike u aktuelnom komunikativnom događaju i utičući na njihovo tumačenje iskazanih informacija (Hyland 2008: 5). Smatra se da pomenuti koncepti predstavljaju „dve strane iste medalje“ s obzirom na njihov doprinos interpersonalnom nivou komunikacije. Stav podrazumeva govornikove procene pouzdanosti iskaza zasnovane na dokazima, kao i potencijalni uticaj ovih stavova na stavove sagovornika/čitaoca, što ukazuje na povezanost epistemičke modalnosti i evidencijalnosti. Uz to, evidencijalne vrednosti se odražavaju u domenu učešća, s obzirom na sugerisanje intersubjektivnih značenja zajedničke odgovornosti svih učesnika interakcije za istinitost propozicije. Upućivanja na zajedničko znanje podrazumevaju ubeđivanje sagovornika/čitaoca da je sadržaj iznete propozicije opšte poznat ili društveno prihvaćen, pomerajući fokus sa govornika/pisca na sagovornika/sluašoca i njegovo tumačenje.

U pragmatičkom smislu, epistemički modalni operatori sa evidencijalnim ekstenzijama kao indikatori stava i učešća mogu funkcionisati kao ograde, sredstva koja ublažavaju govornikovu potpunu opredeljenost prema propoziciji, sugerišući da je izneta tvrdnja zasnovana na govornikovom/pišćevom procesu razmišljanja i zaključivanja, a ne na pouzdanom znanju. Upotrebom ovih sredstava govornici/pisci ublažavaju svoja shvatanja i izbegavaju preteranu kategoričnost u svojim tvrdnjama. Sa druge strane, epistemički modalni operatori mogu biti upotrebljeni kao pojačivači (*boosters*), čijom upotrebom govornici/pisci insistiraju na pouzdanosti svojih iskaza i

izražavaju svoje učešće u datoj temi i solidarnost sa sagovornicima/čitaocima (Hyland 2008: 7).

Dosadašnja istraživanja su se mahom bavila pragmatičkim efektima epistemičkih modalnih glagola *MUST* i *MAY*, i glagolima kognicije i mišljenja kao nosiocima evidencijalnih značenja. Interpersonalne funkcije glagola *MUST* podrazumevaju izražavanje značenja orijentisanih ka sagovorniku i u tom smislu intersubjektivna upotreba ovog glagola sugerise govornikovu fokusiranost na ličnost sagovornika, uključujući uvažavanje pretpostavki o njihovim stavovima prema iskazanom sadržaju i njihovog identiteta, odnosno imidža u društvu. Stoga, česte su upotrebe epistemičkog *MUST* u cilju dopadanja sagovorniku, izazivanja njegove simpatije, doprinosa sagovornikovom pozitivnom obrazu (Mortelmans 2012: 2159).

Modalni glagol *MAY* predstavlja uvođenje mogućih posledica koje proističu iz prethodno navedenih propozicija, ukoliko se u obzir uzima strogo lingvistički kontekst iskaza. U tom slučaju, ovaj modalni operator može simultano odražavati epistemička i evidencijalna značenja, funkcionišući kao indikator govornikovog stava ili izvora saznanja, ublažavajući stepen govornikove opredeljenosti prema propozitivnom sadržaju, što ga svrstava u mehanizme ograđivanja (Nuyts 2001: 225; Almeida & Garcia 2010: 66). U svetlu učtivosti, modalni glagol *MAY* sa inferencijalnim značenjem predstavlja primer strategije pozitivne učtivosti, čijom upotrebom govornik pokušava da zaštiti svoj javni imidž u društvu izbegavajući eksplicitnu kritiku suprotnih stavova. Sa druge strane, postoji mogućnost tumačenja upotrebe ovog glagola kao strategije negativne učtivosti koja predstavlja govornika kao manje pouzdanog i manje moćnog u odnosu na sagovornika, što odražava njihov neravnopravan odnos na skali moći (Almeida & Garcia 2010: 71). Vrlo često se koristi sa koncesivnim značenjem, a pragmatički efekti ove upotrebe upućuju da govornik ublažava tvrdnju uvažavajući i suprotne strane, suprotna mišljenja, ili dovodeći u pitanje preciznost i tačnost prethodne tvrdnje na implicitan način. Obično govornik uvažava stavove sagovornika pre nego što im protivureči. Dalje, govornik koncesivnim značenjem može pripisivati sopstvene stavove sagovorniku kao način uticanja na iste, podsećati ili opominjati sagovornika za nešto što bi trebalo da zna na netransparentan način ili otvoreno izneti komentar na račun lažne tvrdnje (Coates 1983: 133-136). Koncesivne upotrebe glagola *MAY*, dakle,

ostvaruju pragmatičke efekte izbegavanja pretnji sagovornikovom obrazu, odnosno ugledu (Nuyts 2001: 225).

Glagoli kognicije i mišljenja vrše interpersonalne performativne funkcije izražavanja govornikovog stava prema propoziciji u cilju distanciranja govornika u odnosu na izrečeni sadržaj sugerišući govornikovu nesigurnost i mogućnost promene njegovog stava, naročito ukoliko se upotrebljavaju u prošlom vremenu. Slično tome, upotrebljavajući ove glagole u progresivnom aspektu, govornik umanjuje rizik stvaranja nametljivosti u odnosu na druge (van Bogaert 2010: 412-413). Ukoliko govornik poseduje viši stepen stručnosti u vezi sa temom diskursa, on će upotrebom glagola kognicije i mišljenja ublažiti svoju dominaciju u odnosu na sagovornika kako ne bi delovao arogantno i nametljivo. U funkciji ograđivanja, ovi glagoli ublažavaju tvrdnje u cilju izbegavanja uvređivanja ili povređivanja sagovornika. Subjektivne upotrebe ovih glagola koje karakterišu iznošenje govornikovih ličnih ubeđenja i stavova mogu sugerisati da je ono što govornik saopštava ustvari pogrešno i u tom slučaju ostavljaju prostor za sagovornikovu intervenciju u cilju održavanja uspešne komunikacije (Nuyts 2001a: 163-165).

Povezanost epistemičke modalnosti i evidencijalnosti se odražava i na planu šire sociolingvističke analize upotrebe markera pomenutih kategorija. Evidencijalne vrednosti epistemičkih operatora odražavaju dokaze na kojima govornici kao pripadnici jedne govorne zajednice zasnivaju svoja mišljenja koja predstavljaju deo kulturnog stanovišta relevantne zajednice u pogledu tretiranja određenih tema kao kontroverznih, podložnih pregovaranju ili uzetih „zdravo za gotovo“ (Strauss 2004: 161). Izražavanje kulturnog stanovišta je u tesnoj vezi sa efektima učtivosti, s obzirom da obeležavanjem određenog stava govornici ne samo da izbegavaju da uvrede sagovornika, već štite sopstveni ugled, što upućuje na potrebu za unapređenjem teorije učtivosti. Izražavajući svoja mišljenja kao deo kulturnog stanovišta određene govorne zajednice, govornici iznose sudove koji mogu predstavljati čino ve koji ugrožavaju obraz sagovornika, te se u svrhu ublažavanja ili izbegavanja ovakvih činova koriste modalne konstrukcije sa efektima ograđivanja ili pozitivne, odnosno negativne učtivosti, čija upotreba ukazuje na različite stepene kontroverznosti teme o kojoj se govori. Pragmatičke funkcije modalnih operatora u tom slučaju mogu biti pripisivanje stavova i mišljenja drugim licima ili bezličnim i neimenovanim agensima (Strauss 2004: 175).

Iako se teorije učtivosti i teorije kulturnog stanovišta međusobno dopunjuju s obzirom da se teorija učtivosti bavi socijalnim fenomenima, a teorija kulturnog stanovišta kulturološkim pojavama, postoje autori koji smatraju da markeri modalnosti i evidencijalnosti nisu istovremeno i markeri kulturnog stanovišta (Strauss 2004: 169). Nasuprot tome, istraživanja ukazuju na izvesna preklapanja u okviru domena epistemičke modalnosti i kulturnog stanovišta, te se veruje da evidencijalne morfeme, odnosno evidencijalni markeri mogu izražavati kulturno stanovište, kao što je slučaj sa jezicima šerpa i ute (Givon 1982 citirano u Strauss 2004: 167). U ovom istraživanju, razmotrićemo da li je moguće na osnovu dominantnih epistemičkih i evidencijalnih markera utvrditi na koji način govornici engleskog i srpskog jezika tretiraju teme o kojima govore novinski članci različitih žanrova.

Fokusirajući se na interpersonalni nivo komunikacije koji determiniše odnos između učesnika interakcije, jedan od ciljeva ovog istraživanja predstavlja analiza kontekstualnih faktora i pragmatičkih efekata upotrebe epistemičkih operatora sa evidencijalnim semantičkim ekstenzijama kao komunikativnih strategija pozitivne i negativne učtivosti, sa ciljem da ukažemo na neophodnost reformulacije teorije obraza uvođenjem strategija usmerenih ka očuvanju obraza govornika (Brown & Levinson 1987). Osvrnućemo se na pragmatičke efekte realizacije evidencijalnih potkomponenti subjektivnosti/intersubjektivnosti kao diskursnih strategija pozitivne učtivosti (podržavanje i slaganje sa idejama i stavovima sagovornika), strategija negativne učtivosti (uspostavljanje distance između govornika i sadržaja propozicije, govornika i sagovornika, „ograde“), ili strategija kojima govornik štiti sopstveni ugled, uključujući strategije „sakrivanja iza drugih“ i izbegavanja odgovornosti i strategija „antagonizma“, odnosno suprotstavljanja sagovorniku.

6. KONTRASTIVNA ANALIZA UPOTREBE EPISTEMIČKIH OPERATORA SA EVIDENCIJALNIM SEMANTIČKIM EKSTENZIJAMA U ENGLESKOM I SRPSKOM JEZIKU

Kontrastivna analiza korpusa u ovom istraživanju kombinuje elemente kvantitativne i kvalitativne metodologije i usmerena je od tumačenja evidencijalnih značenjskih ekstenzija kao sekundarnih značenja markera epistemičke modalnosti i značenjski bliskih leksičkih markera u engleskom i srpskom jeziku ka funkcionalno orijentisanomj perspektivi interpersonalnog nivoa komunikacije koji podrazumeva aktivno učešće govornika u komunikativnom događaju manifestovano izražavanjem govornikovih ličnih stavova o istinitosti/pouzdanosti informacije iskazane propozicijom (Halliday 1970). Analizu započinjemo kvantitativnom metodologijom čiji je cilj utvrđivanje frekventnosti javljanja epistemičkih operatora sa evidencijalnim značenjima u zavisnosti od žanrovske i tematske raznovrsnosti tekstova, kao i utvrđivanje frekventnosti upotrebe određenih izraza kao preferiranih strategija za postizanje datih diskursnih efekata. Kvalitativna analiza je, međutim, znatno kompleksnija od kvantitativne i podrazumeva višeslojnu perspektivu sinteze lingvističkih disciplina uključujući semantiku, sintaksu, pragmatiku, analizu diskursa, sociolingvistiku i kontrastivnu analizu.

Očekivani rezultati istraživanja vezani su za utvrđivanje sličnosti i razlika, kako u lingvističkoj strukturi paradigme operatora koji pored osnovnih značenja sugerišu subjektivnost, intersubjektivnost i objektivnost kao semantičke ekstenzije evidencijalnosti i epistemičke modalnosti u zavisnosti od datog pragmatičkog konteksta, tako i na nivou jezičke upotrebe datih jedinica, odnosno njihove interpersonalne funkcije u komunikaciji. Analizom značenja i konteksta upotrebe datih operatora iz perspektive funkcionalnog dinamičkog pristupa jeziku pokušaćemo da odredimo koje komunikativne ciljeve govornici postižu njihovom upotrebom. Pokazaćemo da markeri epistemičke modalnosti u određenim kontekstima zaista impliciraju evidencijalne semantičke ekstenzije i kao takvi, na nivou pragmatike, ostvaruju efekte pozitivne i negativne učtivosti, ali i onih diskursnih strategija koje u prvi plan ističu ličnost govornika, sugerišući potrebu za rekonstrukcijom i nadgradnjom teorije učtivosti koja bi umesto primarnog fokusa na potrebama sagovornika inkorporirala i skup strategija za

očuvanje „obrazu“ govornika kao centralne figure komunikativne situacije, odnosno deiktičkog centra. Ovakva koncepcija teorije učtivosti bi suštinski odražavala sliku međuljudskih odnosa u celini, a ne samo na planu komunikativne interakcije, u savremenom društvu XXI veka u kome je akcenat na naglašavanju individualizma.

6.1 Opis korpusa

Korpus primera sačinjen je na osnovu pisanih tekstova različitih žanrova medijskog diskursa u najčitanijim i najpopularnijim britanskim i srpskim dnevnim i nedeljnim novinama i časopisima, uključujući britanske dnevne novine *The Times*, *The Independent*, *The Daily Mirror*, nedeljnik *The Observer*, *The Guardian*, časopise *Vanity Fair*, *Cosmopolitan*, *Marie Claire* i srpske dnevne novine *Politika*, *Blic*, *Novosti*, nedeljnike *NIN* i *Vreme*, dok su kao izvor tekstova zabavnog i estradnog karaktera poslužili časopisi *Story* i *Hello*. Pored štampanih verzija, koristili smo resurse dostupne u elektronskom obliku, preuzete sa zvaničnih sajtova navedenih dnevnih i nedeljnih novina i časopisa - <http://www.independent.co.uk>, <https://www.theguardian.com>, <http://www.cosmopolitan.co.uk> za korpus na engleskom jeziku i <http://www.srpskapolitika.com>, <http://www.novosti.rs>, <http://sport.blic.rs>, <http://www.politika.rs>, <http://www.story.rs> za korpus na srpskom jeziku. Celokupan korpus sadrži 10 tekstova na engleskom jeziku i 14 tekstova na srpskom jeziku, dok ukupan broj reči iznosi 10 000 reči za svaki jezik ponaosob. Tekstovi političke orijentacije čine polovinu korpusa (5000 reči) u svakom jeziku, dok drugu polovinu čine tekstovi koji govore o situacijama iz svakodnevnog života, svetskim zanimljivostima i otkrićima, uz pretpostavku da će epistemički operatori biti zastupljeniji u ovoj vrsti diskursa.

Tekstovi su nasumično odabrani u cilju umanjivanja subjektivnog uticaja analizatora na ishod analize. Glavni kriterijumi pri odabiru tekstova bili su vezani za aktuelnost i kontroverznost teme kojom se dati tekst bavi, s pretpostavkom o frekventnijoj pojavi markera u tekstovima čije su teme aktuelne i od većeg nacionalnog i društvenog značaja. U skladu sa tim, kao korpus primera za engleski jezik odabrani su tekstovi sa političkom tematikom vezanom za sprovođenje predstojećeg referenduma o napuštanju ili ostanku u Evropskoj uniji i za izbore gradonačelnika Londona,

uključujući i razmatranje antisemitizma i nacionalizma u vodećim britanskim političkim partijama i ekonomske teme vezane za predviđanja stanja u državnom budžetu i status funte kao valute nakon referenduma. Tekstovi političkog diskursa čine polovinu celokupnog korpusa i obuhvataju članke izveštavanja u rubrikama najnovijih vesti i kolumne u kojima autori iznose svoja mišljenja u nedeljnim novinama, dok tekstovi sa zabavnom i sportskom tematikom čine drugu polovinu korpusa, uključujući članke sa temama iz svakodnevnog života, porodičnog života, mode i stila, svetskim zanimljivostima, ali i intervju sa književnikom De Lilo.

Sa druge strane, korpus primera iz srpskog jezika, koji takođe sadrži 10 000 reči nasumično odabranih tekstova, sačinjen je na osnovu političkog, zabavnog i sportskog diskursa prisutnog u najpopularnijim srpskim dnevnim i nedeljnim novinama i časopisima. Politički diskurs, koji sadrži 5000 reči, obuhvata tekstove najnovijih vesti i kolumni mišljenja sa temama političkih izbora u Srbiji i na Kosovu i ekonomske problematike vezane za stanje u državnom budžetu, kao tema koje su od velikog društvenog značaja i koje se stoga smatraju kontroverznim. Korpus zabavnog diskursa, koji takođe obuhvata 5000 reči, čine tekstovi raznovrsne tematike iz svakodnevnog i porodičnog života, zanimljivosti, estrade i sporta, kao i intervju sa antropologom Ivanom Čolovićem, čime je uspostavljena izvesna paralela sa tematikom britanskog korpusa.

Korpus je sačinjen na osnovu raznovrsne tematike s obzirom da je cilj kvantitativne analize, koja na izvestan način predstavlja prvi korak u ovom istraživanju i sastavni element kvalitativne analize, utvrđivanje frekventnosti javljanja epistemičkih operatora sa evidencijalnim značenjima u zavisnosti od žanrovske i tematske raznovrsnosti tekstova, pri čemu se najfrekventnija upotreba očekuje u tekstovima političke orijentacije s obzirom na istaknuto učešće govornika u komunikativnom događaju, u ovom slučaju uključenost političara u politički život čiji su dati iskazi samo deo.

6.2 Opis metodologije – kvantitativna i kvalitativna analiza

Kvantitativna analiza u ovom istraživanju predstavlja metod utvrđivanja frekventnosti javljanja epistemičkih operatora na svakih 100 reči u okviru korpusa koji

ukupno sadrži 10 000 reči u svakom jeziku ponaosob. Cilj kvantitativne analize jeste utvrđivanje frekventnosti javljanja epistemičkih operatora na nivou korpusa na svakih 100 reči, zatim frekventnosti njihovog javljanja u okviru dva tipa diskursa – političkom i zabavnom, kao i utvrđivanje frekventnosti onih epistemičkih operatora koji sugerišu semantičke ekstenzije evidencijalnosti na nivou celokupnog korpusa. Pored toga, kvantitativnom metodom ćemo utvrditi frekventnost eksplicitnog navođenja izvora informacije u engleskom i srpskom jeziku u dva pomenuta tipa diskursa. Prilikom izračunavanja frekventnosti javljanja primera leksičke evidencijalnosti fokusiraćemo se isključivo na kontekst u kom se istovremeno javljaju operatori epistemičke modalnosti i leksički markeri izvora informacije, dok ćemo u okviru kvalitativne analize razmatrati i one primere leksičke evidencijalnosti koji nisu neposredno vezani za epistemičke operatore, kako bismo njihovu upotrebu uporedili sa primerima iz dosadašnjih studija i ustanovili pragmatičke efekte njihove upotrebe.

Kvalitativna analiza koja sledi u nastavku je znatno kompleksnija i obimnija. Ona je fokusirana na identifikaciju epistemičkih operatora i njihovih značenja na nivou celokupnog korpusa, a naročito onih epistemičkih operatora posredstvom kojih se vrši realizacija evidencijalnih značenjskih ekstenzija u engleskom i srpskom jeziku uz osvrt na pragmatičke efekte njihove upotrebe. Analizirajući upotrebu markera epistemičke modalnosti, nafaktivnih glagola kognicije i mišljenja, katenativnih glagola, kao i leksičkih markera evidencijalnosti koji se smatraju marginalnim operatorima epistemičke modalnosti u oba jezika u okviru političkih i zabavnih novinskih tekstova, ispitaćemo na koji način sintaksička struktura rečeničnih, parentetičkih i kopulativnih konstrukcija čiji su konstituenti pomenuti markeri utiče na tumačenje evidencijalnih značenja, subjektivnosti/objektivnosti/intersubjektivnosti prevashodno u okviru reportativne i inferirane evidencijalnosti.

Drugi deo kvalitativne analize podrazumeva analizu percepcije čitalaca na osnovu pitanja postavljenih u anketi vezanoj za tumačenje stepena govornikove uverenosti u istinitost svojih iskaza i potencijalno sugerisanje izvora informacije u iskazima koji sadrže epistemičke modalne operatore, kao i ostvarivanje određenih pragmatičkih efekata koji proističu iz upotrebe datih jezičkih sredstava. Struktura upitnika je identična u oba jezika, a kao primeri uzete su rečenice sa onim epistemičkim operatorima koji se najfrekventnije javljaju u datom jeziku, u slučaju engleskog jezika

modalni glagoli, dok se u slučaju srpskog jezika pored modalnih glagola vrlo frekventno javlja oblik potencijala i modalna rečca *MOŽDA*. Cilj upitnika je analiza govornikove percepcije iz trojake perspektive – najpre u smislu osnovnih značenja epistemičkih operatora, zatim u smislu određivanja izvora informacije, pošto su čitaocima ponuđeni primeri bez i sa eksplicitno naznačenim izvorom informacije kako bismo ispitali da li na osnovu određenog epistemičkog oblika upotrebljenog *per se* čitaoci naslućuju izvor informacije ili ne, i konačno, iz perspektive pragmatike, u vidu definisanja komunikativne funkcije datih iskaza sa stanovišta čitalaca kao izvornih govornika engleskog i srpskog jezika. Suština analize je da izađemo iz striktno teorijskih okvira i da ispitamo da li do sada utvrđene teorijske postavke zaista imaju potporu u okviru realne komunikativne interakcije.

6.3 Kvantitativna analiza

Kvantitativna analiza u ovom istraživanju podrazumeva utvrđivanje frekventnosti javljanja epistemičkih modalnih operatora na svakih 100 reči na nivou celokupnog korpusa, a zatim i zastupljenost epistemičkih modalnih operatora u okviru političkog i zabavnog diskursa ponaosob, kako bismo ispitali da li postoje tendencije za učestalijom upotrebom epistemičkih operatora u zavisnosti od tematske raznovrsnosti tekstova.

Prvi segment analize podrazumeva analizu učestalosti određenih tipova modalnih operatora u korpusu, uključujući modalne glagole, modalne priloge i prideve, glagole kognicije i mišljenja, katenativne glagole i modalne rečce u engleskom jeziku, i modalne glagole, modalne priloge i prideve, katenativne glagole, potencijal i modalne rečce u srpskom jeziku. Nakon toga, izložićemo koji tipovi konstrukcija se najčešće javljaju u domenu svake klase epistemičkih modalnih operatora, kako na nivou celokupnog korpusa, tako i na nivou individualnih tipova diskursa koji se analiziraju u ovom istraživanju.

Drugi deo analize podrazumeva identifikovanje učestalosti javljanja epistemičkih operatora koji svojim značenjima sugerišu semantičke ekstenzije evidencijalnosti i onih kod kojih se evidencijalnost javlja kao kontekstualni efekat, kao i

učestalost upotrebe eksplicitnih leksičkih evidencijalnih markera u oba jezika. Rezultati analize biće predstavljeni u vidu tabelarnih i grafičkih prikaza.

6.3.1 Analiza učestalosti različitih tipova epistemičkih modalnih operatora

Kvantitativnu analizu započinjemo razmatranjem učestalosti javljanja epistemičkih operatora na svakih 100 reči na nivou celokupnog korpusa koji obuhvata 10 000 reči, a potom na nivou dva tematski različita tipa diskursa kojima pripadaju tekstovi korpusa.

Kao markeri epistemičke modalnosti, karakteristični i za engleski i za srpski jezik, u korpusu su evidentirana sledeća jezička sredstva – modalni glagoli, modalni prilozni, modalni pridevi, glagoli kognicije i mišljenja, katenativni glagoli i modalne rečice. Kao frekventan marker epistemičke modalnosti u srpskom jeziku, za koji ne postoji paralelni oblik u engleskom jeziku koji bi pripadao istoj gramatičkoj kategoriji, javlja se glagolski način potencijal.

Suprotno očekivanjima visoke stope upotrebe epistemičkih modalnih operatora, rezultati upućuju na uopšteno nisku frekventnost javljanja epistemičkih operatora, što podržava zaključke do kojih je u svojim istraživanjima došao Leech (2003), koji je u svom proučavanju upotrebe engleskih modala u britanskoj i američkoj varijanti engleskog jezika u periodu od trideset godina (1961-1991) zabeležio zapažanja o smanjenju upotrebe modala kada se uporede korpus iz 1961. godine i korpus iz 1991. godine. Za sada još uvek nije ustanovljeno šta je pravi razlog ovakvog trenda, ali možemo se složiti sa činjenicom koju i pomenuti autor navodi kao uzrok opadanja upotrebe epistemičkih operatora (Leech 2003: 237), a to je da se i pisani jezik pomera ka govornom, kolokvijalnom jeziku, da postoje promene u izražavanju modalnih značenja zbog, uopšteno govoreći, indirektnijeg obraćanja i komunikacije, odmerenijeg izražavanja autoriteta i pozicije moći.

Tabele 1 i 2 predstavljaju koeficijente učestalosti javljanja različitih tipova epistemičkih operatora u engleskom i srpskom jeziku, najpre na svakih 100 reči, a potom ukazuje i na brojčane vrednosti zastupljenosti datih klasa epistemičkih modalnih operatora na nivou celokupnog korpusa.

*Tabela 1. Učestalost javljanja epistemičkih operatora u engleskom jeziku

Tip epistemičkih modalnih operatora	Koeficijent učestalosti javljanja na 100 reči	Brojčana zastupljenost na nivou korpusa	Procentualna zastupljenost na nivou korpusa
Modalni glagoli	1,08	108	76%
Modalni prilozi	0,15	15	10,5%
Modalni pridevi	0,03	3	2,2%
Glagoli kognicije i mišljenja	0,04	4	2,8%
Katenativni glagoli	0,09	9	6,3%
Modalne rečce	0,03	3	2,2%
Ukupno		142	100%

Rezultati ukazuju na najfrekventniju upotrebu modalnih glagola sa epistemičkim značenjima, naročito u kontekstima u kojima autori iznose svoje stavove kao mogućnosti, pretpostavke ili predviđanja zasnovana na manje ili više konkretizovanim činjenicama i dokazima koji su eksplicitno iskazani u daljem kontekstu ili njime implicirani.

- (6.3.1.1) The British public is split 50/50 on whether to leave the EU but a higher turnout among the Outers **could tip** the balance in favour of Brexit, *according to an opinion poll for The Independent*.
- (6.3.1.2) The belief that the referendum will produce an In vote **may be** a mixed blessing for the In campaign.
- (6.3.1.3) And the impact on inflation – which is already well below the official target – **would hardly be** sensational.
- (6.3.1.4) David Cameron’s campaign to stay in the EU received a boost on Sunday as a *new poll showed* more people believe the economy **will be** stronger if Britain remains inside the 28-nation community than if it opts for Brexit.
- (6.3.1.5) Obama said that “twisted thinking **can lead** to oppression, segregation, internment camps and to Srebrenica”.

- (6.3.1.6) For some people with a learning disability being a parent **might not be possible**, but it's about having the right support if it's needed.
- (6.3.1.7) "Moist-averse participants **should also be more likely** to recall having rated the word in a surprise recall task if it has a stronger emotional valence for them."
- (6.3.1.8) "But I never thought of my own work in those terms. Is there a glimmer of James Joyce in Ulysses? Or F Scott Fitzgerald in Tender Is the Night? Well yeah, **there must be**."

Nakon modalnih glagola, oblici kojima se u engleskom jeziku najčešće sugerišu stavovi pisca prema iskazanom sadržaju u smislu verovatnoće, odnosno mogućnosti istinitosti datog sadržaja predstavljaju modalni prilozi.

- (6.3.1.9) **Would it sound** awfully weaselly to say I wondered at the time if this prediction **might be** the one I came to regret? Yes, almost **certainly**.
- (6.3.1.10) Those aged 65 and over are the age group **most likely** to vote, with 80 per cent saying they **definitely** will.
- (6.3.1.11) Although to put it in context the previous sentence spoke of Leicester **possibly** being in the relegation mix (I tipped Bournemouth, Norwich and Watford for the Championship).

U cilju zauzimanja otklona prema istinitosti propozicije, „ograđivanja“ i izbegavanja odgovornosti za istinitost iskaza, autori su koristili katenativne glagole *SEEM* i *APPEAR*.

- (6.3.1.12) I ask DeLillo how he came to write it, but his recollection is hazy. The rhythms and patterns **appear to be** all that remain.
- (6.3.1.13) *To me*, OkCupid's question **seems to cast doubt** on my ability to live the type of life I dream for.

Tabela 2 ukazuje na frekventnost javljanja epistemičkih operatora u srpskom jeziku, među kojima takođe dominiraju modalni glagoli, praćeni glagolskim načinom potencijala i modalnim priložima kao najčešće upotrebljenim epistemičkim sredstvima za iskazivanje govornikovih stavova. Uopšteno posmatrano na nivou celokupnog korpusa, uočavamo poklapanja između engleskog i srpskog jezika na planu

frekventnosti javljanja epistemičkih operatora. Jedina razlika koja se može istaći jeste da je u srpskom jeziku u izvesnoj meri zastupljenija upotreba modalne rečice *MOŽDA* u odnosu na engleski jezik, što bi moglo da se pripíše nedostatku sredstava za izražavanje mogućnosti i pretpostavljanja u okviru klase modalnih glagola u srpskom jeziku.

*Tabela 2. Učestalost javljanja epistemičkih operatora u srpskom jeziku

Tip epistemičkih modalnih operatora	Koeficijent učestalosti javljanja na 100 reči	Brojčana zastupljenost na nivou korpusa	Procentualna zastupljenost na nivou korpusa
Modalni glagoli	0,82	82	50,6%
Modalni prilozi	0,16	16	9,9%
Modalni pridevi	0,06	6	3,7%
Glagoli kognicije i mišljenja	0,07	7	4,3%
Katenativni glagoli	0,09	9	5,6%
Potencijal leksičkih glagola	0,3	30	18,5%
Modalne rečice	0,12	12	7,4%
Ukupno		162	100%

Kada su u pitanju ostali epistemički markeri, kao što vidimo iz gorenavedenih podataka, u srpskom se najčešće upotrebljavaju modalni glagoli sa epistemičkim značenjem mogućnosti i nužnosti, što se može pripisati statusu modalnih glagola kao primarnih modalnih operatora, za razliku od drugih epistemičkih operatora čija osnovna značenja odražavaju druge gramatičke ili leksičke kategorije. Međutim, njihova paradigma nije raznovrsna u onoj meri u kojoj je to slučaj sa engleskim jezikom.

- (6.3.1.14) Od tada tri vlade nisu uspele da obnove ili zaključe novi aranžman, što **može značiti** da nisu spremne za ozbiljnije reforme.
- (6.3.1.15) Hoće li budžet isplivati iz svojih poplava i kako, **moglo bi** umnogome **zavisiti** od eventualnog novog aranžmana sa MMF-om i mogućeg reprograma duga.

(6.3.1.16) Ovom bloku **trebalo bi da se pridruži** i Nova demokratska stranka...

U srpskom jeziku je upotreba modalnih glagola ograničena na modalne glagole *MOĆI* i *TREBATI*, a u znatnom broju primera ovi glagoli su upotrebljeni u obliku potencijala koji po učestalosti javljanja sledi odmah nakon modalnih glagola, s obzirom da njegovo primarno značenje pripada domenu epistemičkih značenja i podrazumeva izražavanje mogućnosti. Pored potencijala navedenih modalnih glagola, u našem korpusu se i drugi leksički glagoli često javljaju u ovom obliku sa značenjem mogućnosti, predviđanja, zaključka i pretpostavke.

(6.3.1.17) *Po mom mišljenju*, uspeh za našu listu **bila bi** činjenica da ustavne odredbe ne mogu da se menjaju bez naše saglasnosti.

(6.3.1.18) To **bi značilo** da **bi** u parlamentu **osvojili** 60-70 odsto mesta i tada im Srbi **ne bi bili potrebni** za promenu Ustava, ističe Janjić.

Što se tiče ostalih epistemičkih operatora u srpskom jeziku, pre svega modalnih priloga i katenativnih glagola¹¹, frekventnost njihovog javljanja se približno podudara sa njihovim ekvivalentima u engleskom jeziku, izuzev pomenute modalne rečice *MOŽDA*.

(6.3.1.19) „Sa ovako formiranom listom sasvim **sigurno** prelazimo cenzus i to je pozicija sa koje **bismo mogli da utičemo** na mnoge stvari.

(6.3.1.20) To **možda** nekome zvuči kao platforma jedne dobro odmerene i uravnotežene kulturne politike, koja će biti i evropska i nacionalna.

(6.3.1.21) **Čini se da** u obnovu zemlje krećemo sa sasvim praznom kasom.

Ukoliko posmatramo zastupljenost navedenih epistemičkih operatora na nivou političkog i zabavnog diskursa ponaosob, rezultati ukazuju na to da u engleskom jeziku ne postoje značajne razlike u rasprostranjenosti određenog tipa operatora u zavisnosti od tematike diskursa, što je prikazano u tabeli 3. Ovakav brojčani ishod može sugerisati težnju britanskih novinara da u najčitanijim novinama i časopisima svaka tema treba da

¹¹ S obzirom da procentualna zastupljenost modalnih prideva i glagola kognicije nije ni u jednom od datih jezika od statističkog značaja, primere za navedene operatore nećemo navoditi u delu posvećenom kvantitativnoj analizi, već ćemo ih razmatrati u okviru kvalitativne analize iz perspektive semantike i pragmatike.

bude predstavljena na što objektivniji način sa maksimalnim mogućim stepenom istinitosti informacije, oslobođena ličnih tonova i stavova autora.

*Tabela 3. Učestalost javljanja epistemičkih operatora u engleskom jeziku u zavisnosti od tipa diskursa

Tip epistemičkih modalnih operatora	Učestalost upotrebe u političkom diskursu	Ukupan broj primera	Učestalost upotrebe u zabavnom diskursu	Ukupan broj primera
Modalni glagoli	1,18	59	0,98	49
Modalni prilozi	0,16	8	0,14	7
Modalni pridevi	0,04	2	0,02	1
Glagoli kognicije i mišljenja	0,06	3	0,02	1
Katenativni glagoli	0,1	5	0,08	4
Modalne rečce	0,02	1	0,04	2
Ukupno		78		64

Međutim, u srpskom jeziku je upotreba epistemičkih modalnih operatora frekventnija u političkom nego u zabavnom diskursu (Tabela 4). Na primer, upotreba modalnih glagola je skoro dvostruko češća u političkom diskursu, dok je upotreba potencijala trostruko češća, što se može opravdati značenjem i pragmatičkim funkcijama ovih oblika koji se vrlo često koriste kao sredstva ograđivanja prilikom iznošenja stavova ili komentara na teme koje se mogu označiti kontroverznim s obzirom na njihov potencijalni društveno-politički značaj i uticaj na javno mnjenje. Sa druge strane, zabavni diskurs čine tekstovi u kojima autori teže da zadrže objektivnost u saopštavanju vesti i zanimljivosti iz svakodnevnog modnog i porodičnog života, novih naučnih otkrića, događaja iz života poznatih i sportskih dešavanja.

*Tabela 4. Učestalost javljanja epistemičkih operatora u srpskom jeziku u zavisnosti od tipa diskursa

Tip epistemičkih modalnih operatora	Učestalost upotrebe u političkom diskursu	Ukupan broj primera	Učestalost upotrebe u zabavnom diskursu	Ukupan broj primera
Modalni glagoli	1,04	52	0,6	30
Modalni prilozi	0,24	12	0,08	4
Modalni pridevi	0,12	6	0	0
Glagoli kognicije i mišljenja	0,06	3	0,08	4
Katenativni glagoli	0,12	6	0,06	3
Potencijal leksičkih glagola	0,46	23	0,14	7
Modalne rečce	0,16	8	0,08	4
Ukupno		110		52

Na osnovu datih vrednosti, očigledno je da je upotreba epistemičkih operatora češća u srpskom jeziku u okviru političkog nego u okviru zabavnog diskursa, za razliku od engleskog jezika, zahvaljujući umnogome čestoj upotrebi potencijala kojom autori teksta zauzimaju otklon prema sadržaju izrečene propozicije i samim tim umanjuju stepen istinitosti iskazanog sadržaja. Takođe, upotreba epistemičkih operatora je frekventnija u političkom u odnosu na zabavni diskurs s obzirom da autori iskazuju svoja mišljenja i stavove prema aktuelnim političkim dešavanjima, kritikujući aktuelna dešavanja u političkom i društvenom životu i predstavljajući svoja gledišta kao moguća alternativna stanovišta, što nije slučaj sa zabavnim diskursom u kom se razmatranje zanimljivosti iz porodičnog i svakodnevnog života, mode, sporta i estrade sastoji mahom od tvrdnji zasnovanih na istraživanjima, eksperimentima, iskustvu ili opšte poznatim činjenicama.

6.3.2 Učestalost upotrebe specifičnih modalnih konstrukcija sa epistemičkim značenjem

U okviru ovog segmenta analize, razmotrićemo frekventnost javljanja specifičnih modalnih konstrukcija sa epistemičkim značenjima na nivou celokupnog korpusa i navešćemo one primere koji su najčešći u oba jezika¹².

Kao što možemo videti iz priložene tabele 5, najfrekventnije modalne konstrukcije koje se javljaju u našem korpusu na engleskom jeziku jesu konstrukcije sa modalnim glagolom *WOULD* (27,5%) i modalnim glagolom *COULD* (16,9%) praćenim infinitivom, sa značenjem predviđanja proisteklog na osnovu iskazanih i opažljivih činjenica, odnosno značenjem mogućnosti koja se preklapa sa hipotetičkim značenjem.

- (6.3.2.1) *It is suggested* he was hoping that being in coalition with the Liberals **would mean** never having to follow through on his pledge.
- (6.3.2.2) With less than two months before the in/out referendum, *the latest Opinium/Observer poll shows* 38% of voters believe the UK economy **would fare** better inside the EU, against 29% who think it **would do** better if the UK voted to leave.
- (6.3.2.3) Remain claimed that the Leave campaign was losing the argument on the economy, and said its leaders, including Boris Johnson, had performed a brazen U-turn on the TTIP trade deal because they felt unable to admit that anything that the EU was doing **could be** good for the UK economy.
- (6.3.2.4) He also acknowledged that democracy **could be** slow, messy and frustrating.

Sledeći u nizu često upotrebljivanih glagola je glagol *MIGHT* (9,9%) praćen sadašnjim ili perfektivnim infinitivom sa značenjem tentativne mogućnosti koja se na skali epistemičkih vrednosti može izjednačiti sa stepenom mogućnosti iskazanom glagolom *COULD*, s obzirom na nedostatak eksplicitno naznačenog izvora informacije koji bi potkrepio govornikovu uverenost u istinitost iskazanog sadržaja, čime bi data

¹² Primere sa niskom stopom frekventnosti nećemo navoditi u okviru ovog dela analize, već ćemo se osvrnuti na njih u okviru kvalitativne analize, s obzirom da u statističkom smislu ne daju značajan doprinos analizi, dok u lvalitativnom smislu predstavljaju vredne primere razliitih kontekstualnih upotreba epistemičkih operatora.

informacija bila premeštena iz domena pretpostavke i nasumičnog nagađanja u domen jake mogućnosti iskazane glagolima *CAN* i *MAY*.

- (6.3.2.5) That was a setback but the team looked strong and the crowd never seemed edgy in a way that **might transmit** to the players.
- (6.3.2.6) Something has gone very awry with the inner wiring of a politician when he prays in aid what Hitler **might have thought** to judge any contemporary political controversy, and his neural pathways **must be blown** to introduce Hitler as a witness for the defence against a charge of antisemitism.

Podjednako zastupljeni epistemički modali u našem korpusu su glagoli *WILL* (6,3%) i *MAY* (6,3%), praćeni infinitivnim konstrukcijama sa značenjima predviđanja, odnosno mogućnosti. U slučaju ovih glagola, stepen govornikove uverenosti u verodostojnost svojih iskaza je viši u odnosu na glagole *WOULD* i *MIGHT* koji pripadaju istim epistemičkim domenima predviđanja i mogućnosti kao i dva pomenuta glagola.

- (6.3.2.7) *His unrepentant performance on radio yesterday morning guarantees* that this storm **will rage on**.
- (6.3.2.8) DeLillo fled his copywriting job and reinvented himself, but he **may well have carried** its lessons with him.

U neznatno manjem broju slučajeva javlja se i modalni glagol *CAN* (5,6%) sa značenjem epistemičke mogućnosti.

- (6.3.2.9) But most of these challenges come from the negative attitudes many people **can have** towards learning disabilities.

Na kraju, osim modalnih glagola, relativno često se javljaju primeri sa katenativnim glagolima *SEEM* i *APPEAR* praćenim infinitivom (6,3%), čija značenja primarno upućuju na senzornu ili perceptivnu modalnost koja se iz perspektive pragmatike može podvesti pod epistemičku modalnost jer upotrebom ovih glagola govornici i pisci izražavaju otklon, odnosno distancu prema sadržaju propozicije, sugerišući nizak stepen istinitosti date informacije.

(6.3.2.10) This pre-dated Jeremy Corbyn, but **it seems to have got worse** and has **certainly** become more *visible* since he took over the Labour leadership.

(6.3.2.11) The rhythms and patterns **appear to be** all that remain.

*Tabela 5. Učestalost različitih modalnih konstrukcija sa epistemičkim značenjem u engleskom jeziku

Modalna konstrukcija	Frekventnost u političkom diskursu	Frekventnost u zabavnom diskursu	Frekventnost na nivou korpusa
COULD + inf	0,34	0,14	0,24
WOULD + inf	0,44	0,34	0,39
WILL + inf	0,16	0,02	0,09
MAY + inf	0,06	0,12	0,09
CAN + inf	0,06	0,1	0,08
MIGHT + inf	0,1	0,18	0,14
SHOULD + inf	0,02	0,04	0,03
MUST + inf	0,02	0,04	0,03
LIKELY	0,12	0,02	0,07
CERTAINLY	0,02	0,02	0,02
PROBABLY	0	0,06	0,03
POSSIBLY	0	0,02	0,02
VERBS OF COGNITION/THINKING + WILL + inf	0,04	0,02	0,03
SEEM/APPEAR + „that“ klauza	0,1	0,08	0,09
MAYBE/PERHAPS	0,02	0,04	0,03

Sa druge strane, u srpskom jeziku (Tabela 6), najveći stepen frekventnosti odlikuje modalni glagol *MOĆI*, prvenstveno upotrebljen u obliku potencijala (34%), a potom i u

obliku indikativa prezenta ili perfekta praćenog konstrukcijom „da + prezent“ ili ređe, infinitivom (28,4%). Pomenuti modalni glagol primarnim značenjem u indikativu implicira mogućnost, u ovom slučaju epistemičku mogućnost, dok oblik potencijala pojačava epistemičko značenje u smislu udaljavanja govornika, njegovog distanciranja u odnosu na iskazani propozitivni sadržaj.

- (6.3.2.12) U zemlje EU sa Kosova je za dva meseca otišlo oko 200.000 Šiptara, a posle dobijanja vizne liberalizacije **može se očekivati** / da ova povlastica bude maksimalno iskorišćena.
- (6.3.2.13) **Može da prođe** čitav život da se bogataš i siromah nikada ne sretnu jer pripadnici i jedne i druge klase imaju svoje restorane, kafiće, radnje.
- (6.3.2.14) Naime, *kako prenose južnoafrički mediji*, novi fudbaler osvajača Kupa Srbije **mogao bi da postane** član Bidvest Vitsua Sibusis Vilakazi, kojeg crno-beli, navodno, skautiraju poslednja tri meseca.
- (6.3.2.15) A ako se pitate da li je momak sa kojim ste trenutno stvarno za vas, ovo su znakovi koji **bi mogli da vam pomognu** da odgovorite na pitanje.

I drugi leksički glagoli se često upotrebljavaju u obliku potencijala (27,5%), s obzirom da ovaj oblik, iako pripada drugoj gramatičkoj kategoriji, kategoriji načina, predstavlja jedan od osnovnih epistemičkih operatora u srpskom jeziku. Značenja ovog oblika se kreću od epistemičke mogućnosti preko pretpostavke do zaključka zasnovanog na poznatim činjenicama, iskustvu govornika ili drugom izvoru informacije.

- (6.3.2.16) Još od rimskog doba postoji princip da zemlju, to jest imanje, ne nasleđuju sva deca ravnopravno jer / **bi** u tom slučaju za nekoliko generacija **došlo** do toga da brojni potomci budu vlasnici zanemarljivih delova istog imanja.
- (6.3.2.17) **Razumeli bi** to oni koji su glasali za njega, *jer što ono kažu gledaoci TV Kopernikusa*: „Neka mu je Bog u pomoći i sreća junačka!“
- (6.3.2.18) Ne znam zašto **bi se** neko **stideo** da kaže da ide u Rusiju, naprotiv, to **bi se iznelo** sa ponosom.

Dalje, modalni glagol *TREBATI* sa epistemičkim značenjem pretpostavke višeg stepena uverenosti i zaključka zasnovanog na iskazanom ili impliciranom izvoru informacije se često upotrebljava u obliku potencijala (12%), koji zapravo doprinosi epistemičkom

značenju ovog glagola, s obzirom na njegovo primarno značenje nužnosti u deontičkom smislu.

- (6.3.2.19) I tako, mada mu formalno mandat još nije počeo, Vučiću je pao u krilo vruć krompir koji **bi trebalo da bude** njegova druga važna tema pored reformi i srpskog puta u EU.
- (6.3.2.20) *Vladeta Kostić, lider Građanske inicijative „Srpska“ kaže za NIN* da su donedavno vođeni nezvanični razgovori, a da **bi** sada pored ove stranke na listi **trebalo da budu** Samostalna liberalna stranka i Građanska inicijativa SDP Olivera Ivanovića.

Na kraju, izuzev modalnih glagola i kategorije načina, kao nosioci epistemičkih značenja u srpskom jeziku se često javljaju modalna rečca *MOŽDA* (11%) koja sugeriše epistemičku mogućnost i koja kompenzuje nedostatak modalnog glagola u srpskom koji bi omogućio distinkciju stepena mogućnosti u onom smislu u kom se to postiže glagolima *MAY* i *MIGHT* u engleskom jeziku. Uz nju, ekvivalentno engleskom jeziku, koriste se katenativni glagoli *IZGLEDATI* i *ČINITI SE* (8,3%) u kombinaciji sa dativom ili „da“ klauzom ili u bezličnoj varijanti sa „da“ klauzom.

- (6.3.2.21) **Možda** se u euforičnom dimu dogovora o jedinstvenoj listi ovog trenutka ne vidi da je na severu pokrajine i dalje donekle pristuna atmosfera bojkota.
- (6.3.2.22) Ova dečja bolest **izgleda** da nije preležana u Srbiji.
- (6.3.2.23) **Čini mi se** da smo požurili i da nije trebalo da se mešamo u raspuštanje kosovske skupštine.
- (6.3.2.24) **Čini se da** u obnovu zemlje krećemo sa sasvim praznom kasom.

Tabela 6. Učestalost različitih modalnih konstrukcija sa epistemičkim značenjem u srpskom jeziku

Modalna konstrukcija	Frekventnost u političkom diskursu	Frekventnost u zabavnom diskursu	Frekventnost na nivou korpusa
MOĆI (indikativ) + „da“prezent/inf	0,3	0,32	0,31
TREBATI (potencijal)	0,2	0,06	0,13
MOĆI (potencijal)	0,52	0,22	0,37
MORATI	0,02	0	0,01
POTENCIJAL leksičkih glagola	0,46	0,14	0,03
MOGUĆE/NEMOGUĆE	0,12	0	0,06
VEROVATNO/IZVESNO/POUZDANO/NESUMNJIVO	0,06	0,06	0,06
GLAGOLI KOGNICIJE I MIŠLJENJA + „da“ klauza	0,06	0,08	0,07
BITI + SIGURAN	0,02	0,02	0,02
ČINITI SE/IZGLEDA + „da“ klauza	0,12	0,06	0,09
MOŽDA	0,16	0,08	0,12

Posmatrajući rezultate kvantitativne analize učestalosti javljanja epistemičkih markera u engleskom i srpskom jeziku, možemo zaključiti da se razlike između dva jezika očitavaju prevashodno na planu strukture jezika u pogledu formalne realizacije gramatičke kategorije modalnosti koja se u srpskom jeziku najčešće realizuje gramatičkom kategorijom modusa, odnosno glagolskim načinom potencijala koji u semantičkom smislu obuhvata najširi spektar epistemičkih značenja, uključujući mogućnost, pretpostavke, predviđanje, dok se u engleskom jeziku epistemička modalnost izražava paradigmom modalnih glagola koji su polisemične prirode i čija značenja određuje prvenstveno kontekst njihove upotrebe. S tim u vezi, modalni glagoli i kategorija modusa potencijala se mogu označiti kao preferirane strategije izražavanja epistemičkih značenja u engleskom i srpskom jeziku, uz ređe prisutne primere drugih

leksičkih sredstava čija primarna značenja odražavaju druge domene semantičke kategorije modalnosti, dok sekundarna epistemička značenja proističu pod uticajem pragmatičkih faktora njihove upotrebe.

6.3.3 Epistemički operatori sa semantičkim ekstenzijama evidencijalnosti u engleskom i srpskom jeziku

Ovaj segment analize je posvećen identifikaciji onih epistemičkih operatora u engleskom i srpskom jeziku koji, pored osnovnih epistemičkih, impliciraju evidencijalna značenja, odnosno upućuju na izvor informacije koju govornik iznosi u propoziciji ili na dokaze na kojima se zasniva verodostojnost i pouzdanost izrečenog sadržaja. Već je u više navrata pomenuto da u engleskom i srpskom jeziku kategorija evidencijalnosti ne postoji kao distinktivna morfološka kategorija, te je u ovom istraživanju tretiramo kao semantičku kategoriju koja se formalno realizuje širokom lepezom jezičkih sredstava, među kojima se, pored različitih leksičkih izraza i konstrukcija, nalaze i epistemički modalni operatori.

Evidencijalna značenja se u našem korpusu manifestuju na dva načina – eksplicitno, kroz upotrebu leksičkih sredstava koja obuhvataju raznovrsne leksičke jedinice i fraze, i implicitno, posredstvom epistemičkih operatora koji mogu svojim primarnim epistemičkim značenjem ili pod uticajem rečeničnog konteksta sugerisati izvor informacije. Eksplicitno markiranje izvora informacije leksičkim sredstvima javlja se u dva vida – u okviru klauza koje ne sadrže modalizovanu propoziciju, već tvrdnju, i u okviru klauza u kojima se javljaju u prepoziciji ili postpoziciji u odnosu na epistemički modalizovanu propoziciju. Implicitno navođenje izvora informacije je prisutno u iskazima koji sadrže epistemičke modalne operatore koji sugerišu evidencijalnost ili nezavisno od konteksta ili pod uticajem neposrednog rečeničnog konteksta koji determiniše izvor informacije.

Analizu započinjemo utvrđivanjem frekventnosti javljanja leksičke evidencijalnosti u engleskom jeziku, odnosno fraza i struktura koje na eksplicitan način izražavaju izvor informacije, u odnosu na one slučajeve u kojima se izvor informacije sugerše kao sekundarna semantička komponenta epistemičkog operatora, kao i situacije

u kojima se evidencijalnost implicira kontekstom u kom je izrečena propozicija koja sadrži epistemički modalni operator.

Opšta frekventnost upućivanja na izvor informacije na nivou celokupnog korpusa u engleskom jeziku iznosi 1,4, pri čemu se eksplicitno navođenje izvora javlja u 76,4% slučajeva, dok su evidencijalna značenja implicirana u 23,6% slučajeva. Procentualna zastupljenost markera evidencijalnosti je prikazana u tabeli 7.

*Tabela 7. Zastupljenost sredstava eksplicitnog i implicitnog navođenja informacije u engleskom jeziku

Eksplicitno navođenje izvora informacije	Leksička sredstva + modalizovana propozicija	50%
	Leksička sredstva + tvrdnja	26,4%
Implicitno navođenje izvora informacije	Epistemički operatori kao nosioci evidencijalnih značenja	15%
	Kontekstualno uslovljena evidencijalna značenja epistemičkih operatora	8,6%

Ukoliko posmatramo zastupljenost markera evidencijalnosti na nivou dva tipa diskursa ponaosob, znatno je frekventnije navođenje izvora informacije u političkom diskursu, što je evidentirano u 64,3% slučajeva, pri čemu dominira eksplicitno leksičko obeležavanje izvora informacije koje se javlja u 58,6% primera, dok je izvor informacije impliciran epistemičkim operatorima ili kontekstom u 5,4% slučajeva. Sa druge strane, u diskursu raznovrsnih tema eksplicitno markiranje izvora informacije je zastupljeno u 17,9% primera, dok se na evidencijalna značenja implicitno upućuje u 7,8% slučajeva. Dakle, rezultati očekivano potvrđuju znatno veću zastupljenost markera evidencijalnosti u političkom kontekstu, s obzirom da se u tekstovima političke orijentacije iznose informacije, tvrdnje, činjenice i mišljenja čiji sadržaj može uticati na formiranje stavova i mišljenja široke čitalačke publike, a time i opšteg javnog mnjenja date govorne zajednice. Takođe, politička tematika zahteva znatno viši stepen preciznosti u izražavanju i govornici, odnosno pisci teže ka eksplicitnom navođenju potpore, dokaza i izvora na kojima su zasnovani njihovi iskazi kako bi održali sopstveni integritet i

kredibilitet kao učesnika ili direktnog izveštača, odnosno svedoka ili posrednog izvora informacije.

Tabela 8 upućuje na učestalost navođenja izvora informacije u srpskom jeziku, bilo da je reč o eksplicitnom leksičkom navođenju ili implicitnom upućivanju na izvor informacije posredstvom epistemičkih operatora koji svojim značenjem ili u zavisnosti od konteksta upotrebe sugerišu izvor informacije.

*Tabela 8. Zastupljenost sredstava eksplicitnog i implicitnog navođenja informacije u srpskom jeziku

Eksplicitno navođenje izvora informacije	Leksička sredstva + modalizovana propozicija	25,5%
	Leksička sredstva + tvrdnja	31,7%
Implicitno navođenje izvora informacije	Epistemički operatori kao nosioci evidencijalnih značenja	31,7%
	Kontekstualno uslovljena evidencijalna značenja epistemičkih operatora	11,1%

U srpskom jeziku frekventnost navođenja izvora informacije uopšteno iznosi 1,61, pri čemu se evidencijalnost eksplicitno markira u 57,1% slučajeva, dok se evidencijalna značenja impliciraju kao sekundarne semantičke komponente epistemičkih operatora u 42,9% slučajeva. Ukoliko posmatramo zastupljenost leksičke evidencijalnosti u zavisnosti od tipa diskursa, rezultati pokazuju da se izvor informacije u političkom diskursu obeležava različitim leksičkim sredstvima u 37,9% slučajeva, dok u tekstovima raznovrsne tematike data zastupljenost iznosi 19,9%. Sa druge strane, izvor informacije se implicira upotrebom epistemičkih operatora u 30,4% slučajeva u političkom diskursu, a u 11,8% slučajeva u okviru tematski raznovrsnog diskursa. Uopšteno posmatrano, dakle, izvor informacije se u srpskom jeziku u političkom diskursu obeležava u 68,2% slučajeva, što je znatno više u odnosu na tematski raznovrstan diskurs u kom se markiranje izvora informacije vrši u 31,8%.

U poređenju sa engleskim jezikom, dakle, možemo zaključiti da u oba jezika postoje sličnosti u tendencijama obeležavanja izvora informacije u onim kontekstima u

kojima je reč o informacijama od društvenog i nacionalnog značaja, kao što su iskazi koji sadrže tvrdnje, činjenice, pretpostavke, stavove i mišljenja o aktuelnim političkim situacijama, s obzirom da ovakav tip iskaza i njegova verodostojnost mogu uticati na reputaciju govornika, odnosno pisca/novinara u ovom slučaju. Međutim, rezultati iz tabela upućuju na znatno rasprostranjeniju upotrebu epistemičkih operatora kao nosilaca evidencijalnih značenja u srpskom jeziku, što se može objasniti činjenicom da glagolski način potencijala kao epistemički operator koji ne postoji kao takav u engleskom jeziku u svom osnovnom značenju sadrži semantičke komponente pretpostavke, čime se u datim primerima sugerše izvor informacije. U engleskom jeziku se, sa druge strane, modalizovana propozicija koja sadrži epistemički modalni operator dopunjuje leksičkim sredstvima koja čine sintaksički okvir modalizovane propozicije i eksplicitno navode izvor informacije u cilju naglašavanja njene verodostojnosti. O sintaksičkim i potencijalnim komunikativnim ciljevima i pragmatičkim efektima upotrebe jezičkih sredstava koja izražavaju evidencijalna značenja u oba jezika govorićemo u narednom poglavlju koje se bavi kvalitativnom analizom.

6.3.4 Diskusija rezultata kvantitativne analize

Kvantitativna analiza korpusa u engleskom i srpskom jeziku izvršena je na tri zasebna nivoa – na nivou celokupnog korpusa i u okviru dva različita tipa diskursa, najpre u cilju utvrđivanja učestalosti upotrebe epistemičkih modalnih operatora uopšte, a potom i frekventnosti javljanja onih epistemičkih operatora koji svojim sekundarnim značenjima ili u zavisnosti od konteksta impliciraju evidencijalne značajske ekstenzije. Poslednji nivo analize se odnosi na analizu frekventnosti upotrebe eksplicitnih evidencijalnih markera, odnosno stope zastupljenosti leksičke evidencijalnosti.

Uprkos očekivanjima da ćemo u okviru kvantitativne analize utvrditi visok stepen učestalosti upotrebe epistemičkih modalnih markera s obzirom na složenost političke tematike izbora u Velikoj Britaniji i na Kosovu i izlazak Velike Britanije iz EU, rezultati analize ukazuju na opadajući trend u upotrebi epistemičkih modalnih sredstava. Ovakvi rezultati potkrepljuju zaključke do kojih je došao Leech (2003) i u ovom slučaju se mogu objasniti težnjom autora da zadrže što viši stepen objektivnosti u svojim izveštavanjima, kao i visokom stopom učestalosti navođenja izvora informacije koji prvenstveno upućuju na objektivne činjenice, istraživanja, ankete i statističke

podatke. Samim tim, autori tekstova impliciraju visok stepen uverenosti u pouzdanost navedenih izvora, što se odražava preovladavajućom upotrebom deklarativnih i indikativnih klauza sa leksičkim markerima evidencijalnosti.

Međutim, u okviru paradigme evidentiranih upotrebljenih modalnih markera u engleskom jeziku očekivano dominiraju modalni glagoli, praćeni modalnim priložima i katenativnim glagolima. U srpskom jeziku takođe preovladavaju modalni glagoli sa epistemičkim značenjima, uz potencijal leksičkih glagola, što upućuje na sličnost između engleskog i srpskog jezika u strukturnom smislu u okviru kategorije modalnosti posmatrane sa morfološkog aspekta. Sa druge strane, očigledna je razlika u složenosti morfološke paradigme kojom se obeležava epistemička modalnost, što se u srpskom jeziku nadoknađuje upotrebom glagolskog modusa potencijala koji pokriva ekvivalentan spektar značenja engleskih distalnih modala.

Dalje, ukoliko posmatramo frekventnost upotrebe epistemičkih modalnih operatora u zavisnosti od tematike kojom se data vrsta diskursa bavi, možemo zaključiti da u engleskom jeziku ne postoje značajne razlike u rasprostranjenosti modalnih markera. Nasuprot engleskom jeziku, rezultati analize srpskog korpusa ukazuju na znatno frekventniju upotrebu modalnih sredstava u političkom diskursu u odnosu na zabavni. Upotreba potencijala je trostruko češća u političkom diskursu nego u zabavnom, s obzirom na pragmatičke efekte distanciranja i ograđivanja koji se ostvaruju upotrebom ovog oblika. Takođe, upotreba modalnih glagola je dvostruko češća u političkom diskursu, što je motivisano pragmatičkim interpersonalnim funkcijama ovih markera koje podrazumevaju tendencije autora da ublaže nametljivost stavova i mišljenja i čitaocima ostave prostora i dovoljno alternativa da formiraju sopstveno mišljenje.

Rezultati analize frekventnosti upotrebe specifičnih modalnih konstrukcija pokazuju da u engleskom jeziku dominiraju modalne konstrukcije sa distalnim modalnim glagolima *WOULD*, *COULD* i *MIGHT*, a potom slede konstrukcije sa centralnim epistemičkim modalima *WILL*, *CAN*, *MAY* i konstrukcije sa katenativnim glagolima koji upućuju na senzornu modalnost sa implikacijama evidencijalnih vrednosti. Za razliku od engleskog jezika u kom se raznovrsni modalni glagoli javljaju u približno istoj ili sličnoj procentualnoj zastupljenosti, u srpskom jeziku dominira upotreba modala *MOĆI*, kako u indikativnim upotrebama, tako i u obliku potencijala,

koji, posmatrano na nivou korpusa u celini, predstavlja najzastupljenije upotrebljenu konstrukciju sa modalnim značenjem, pošto se pored pomenutog modalnog glagola i drugi leksički glagoli često javljaju u ovom obliku. Pored potencijala, često se koriste katenativni glagoli i modalna rečca *MOŽDA*. Na opštem planu, možemo uspostaviti paralele između engleskog i srpskog jezika na nivou upotrebe distalnih modalnih glagola u engleskom jeziku i glagolskog modusa potencijala u srpskom jeziku kao preferiranih jezičkih strategija za izražavanje epistemičkih modalnih značenja u kontekstima u kojima pragmatički i interpersonalni aspekti igraju značajnu ulogu.

Analiza jezičkih sredstava koja impliciraju evidencijalne vrednosti izvora informacije ili dokaza na kojima se zasniva pouzdanost propozicije obuhvata i identifikaciju sredstava eksplicitnog i implicitnog navođenja izvora informacije, pri čemu u engleskom jeziku dominiraju leksička sredstva koja navode izvor informacije u odnosu na epistemičke modalne operatore koji svojim sekundarnim značenjima ili pod snažnim uticajem konteksta nagoveštavaju evidencijalne vrednosti. Nasuprot engleskom jeziku, u srpskom jeziku ne postoje drastična razmimoilaženja između eksplicitnog i implicitnog navođenja informacije. Ako posmatramo učestalost navođenja izvora informacije u zavisnosti od tematske fokusiranosti diskursa, uočavamo sličnost između engleskog i srpskog korpusa u kojima se izvor informacije znatno češće navodi u političkom diskursu, bilo eksplicitno ili implicitno, što je i očekivano, uzimajući u obzir činjenicu da autori navođenjem izvora informacije potkrepljuju svoje tvrdnje, mišljenja i stavove, u težnji za očuvanjem sopstvenog kredibiliteta i ugleda u javnosti, čime se iznova potvrđuju neraskidive veze između društvene i jezičke interakcije.

6.4 Kvalitativna analiza

Kada su u pitanju primarni epistemički operatori, fokusiraćemo se na epistemička i kontekstualno uslovljena evidencijalna značenja centralnih modalnih glagola *MUST*, *MAY*, *CAN* i distala *MIGHT* i *COULD* u engleskom jeziku i centralnih modalnih glagola *MORATI* i *MOĆI*, uz osvrt na periferni modal *TREBATI* u srpskom jeziku, kao i harmoničnih kombinacija u okviru kojih se ovi glagoli javljaju u kombinaciji sa drugim modalnim operatorima u cilju ublažavanja ili naglašavanja govornikovog stava. S obzirom na rasprostranjenu upotrebu glagolskog načina

potencijala u srpskom jeziku kao markera semantičkih kategorija mogućnosti i verovatnoće, neophodno je uvrstiti ovu gramatičku kategoriju u istraživanje, sa posebnim naglaskom na njegovoj upotrebi kao atenuatora ilokucione sile, odnosno oslabljivača epistemičkog suda u harmoničnim modalnim konstrukcijama sa operatorima epistemičke modalnosti (Trbojević 2004: 158). Razmotrićemo elemente sintaksičkog i pragmatičkog konteksta koji uslovljavaju tumačenje interpersonalnih funkcija navedenih modalnih operatora u odnosu na ličnost i potrebe sagovornika. Upotreba ovih operatora će, dakle, biti razmotrena na dva nivoa - epistemičkom, u vidu sugerisanja stepena uverenosti u istinitost propozicije, čime se takođe upućuje na evidencijalne komponente značenja, i interpersonalnom nivou, kao konvencionalizovana komunikativna strategija izbegavanja potencijalnih „činova koji ugrožavaju obraz“.

Kada je reč o ostalim markerima epistemičke modalnosti, ispitaćemo u kojim kontekstima se modalni prilozima mogućnosti (*POSSIBLY, MAYBE* u engleskom i *MOŽDA* u srpskom jeziku), verovatnoće (*PROBABLY, LIKELY* u engleskom i *VEROVATNO* u srpskom jeziku) i izvesnosti (*CERTAINLY, SURELY* u engleskom, a *SIGURNO* u srpskom jeziku), uključujući i njihove sinonime, upotrebljavaju performativno, implicirajući subjektivnu dimenziju govornikove evaluacije, odnosno, kvalitet dokaza na kojima je epistemička procena zasnovana koji može da varira od matematički i formalno pouzdanog do izrazito subjektivnog, tj. intuitivnog dokaza; nasuprot tome, ispitaćemo uzajamno zavisani odnos sintaksičkih i semantičkih faktora u upotrebi modalnih prideva za koje se tvrdi da u kopulativnim konstrukcijama sa bezličnim subjektom upućuju na objektivnost (Hengeveld 1989; Nuyts 2001a).

Posebno mesto među epistemičkim operatorima zauzimaju nefaktivni glagoli kognicije i mišljenja koji se javljaju kao konstituenti modalnog okvira iskaza kojim se kvalifikuju stavovi i procene koje proističu iz individualnog, ličnog iskustva koje se posmatra kao izvor subjektivnih dokaza. Njihovom upotrebom govornik odaje utisak nedostatka sigurnosti/pouzdanosti u ono što govori, te ostavlja prostor za drugo mišljenje i mogućnost da se njegovo mišljenje protumači kao pogrešno (Nuyts 2001b: 391). S tim u vezi, utvrdićemo u kojoj meri se glagoli *THINK, BELIEVE, KNOW, ASSUME, GUESS* u engleskom i glagoli *MISLITI, VEROVATI, SMATRATI,*

PRETPOSTAVLJATI u srpskom jeziku javljaju kao atenuatori ilokucione sile i ograda, odnosno u funkciji gore navedenih pragmatičkih strategija.

Pored modalnih i nefaktivnih glagola, analiziraćemo evidencijalne ekstenzije značenja katenativnih glagola *SEEM* i *APPEAR*, kao i perceptivnog glagola *LOOK* u engleskom i njihovih prevodnih ekvivalenata u srpskom jeziku, glagola *ČINITI SE* i *IZGLEDATI*, koji se u literaturi o modalnosti nazivaju i evidencijalnim glagolima (Trbojević 2004: 168). Uz to, kao leksičke jedinice na margini sistema epistemičke modalnosti, osvrnućemo se i na upotrebu glagola govorenja i navođenja u bezličnim pasivnim konstrukcijama *IT IS SAID* u engleskom i *KAŽE SE*, *PRIČA SE*, *NAVODI SE* u srpskom jeziku kao realizacija evidencijalnih značenja „posrednog izvora informacije“ (*non-firsthand information*).

Na kraju, razmotrićemo upotrebu leksičkih markera evidencijalnosti kojima se u engleskom i srpskom jeziku upućuje na izvor informacije. Polazeći od distinkcije između performativne, odnosno subjektivne upotrebe evidencijalnih operatora koja u prvi plan ističe subjektivno, lično mišljenje i stav govornika, i deskriptivne upotrebe evidencijalnih operatora koja podrazumeva elemente objektivnosti i intersubjektivnosti i sugeriše tuđe stavove i mišljenja (Nuyts 2001a: 75) u direktnom i indirektnom govoru, osvrnućemo se na pragmatičke efekte realizacije evidencijalnih potkomponenti subjektivnosti/intersubjektivnosti kao diskursnih strategija pozitivne učtivosti (podržavanje i slaganje sa idejama i stavovima sagovornika), strategija negativne učtivosti (uspostavljanje distance između govornika i sadržaja propozicije, govornika i sagovornika, „ograde“), ili strategija kojima govornik štiti sopstveni ugled, uključujući strategije „sakrivanja iza drugih“ i izbegavanja odgovornosti i strategija „antagonizma“, odnosno suprotstavljanja sagovorniku. Uzimajući u obzir pragmatičke aspekte komunikativne situacije, prevashodno, Grajsovo načelo kvaliteta, prema kom govornik treba da saopšti samo onu informaciju za koju pouzdano zna da je istinita, ispitaćemo u kojoj meri pozivanje na određene izvore informacije u novinskim tekstovima korelira sa sadržajem iskazane informacije, sugerišući različit stepen govornikovog autoriteta nad informacijom, odnosno različit stepen pouzdanosti/validnosti informacije. Uz to, razmotrićemo i potencijalne efekte koje upućivanje na različite vidove izvora informacije mogu imati na ugled govornika, ističući pritom značaj komunikativnih

strategija kojima govornik pribegava u cilju zaštite i očuvanja sopstvenog imidža u društvu.

6.4.1 Analiza pragmatičkih efekata upotrebe epistemičkih modalnih glagola kao nosilaca evidencijalnih značenja

U ovom segmentu analiziramo modalne glagole koji pored primarnih epistemičkih značenja postaju nosioci evidencijalnih značenjskih ekstenzija u zavisnosti od jezičkog ili vanjezičkog konteksta njihove upotrebe, sa akcentom na pragmatičkim komunikativnim ciljevima koje govornik postiže njihovom upotrebom. S obzirom da smo prethodno naveli da se evidencijalnost u korpusima u oba jezika manifestuje implicitno i eksplicitno, najpre ćemo razmotriti primere implicitnog obeležavanja evidencijalnih značenja posredstvom epistemičkih modalnih glagola u iskazima koji ne sadrže leksičke markere evidencijalnosti, a potom ćemo se osvrnuti na one konstrukcije u kojima leksički markeri samo pojačavaju evidencijalna značenja epistemičkih operatora.

Iako dosadašnja istraživanja kao najčešće primere modalnih glagola kao nosilaca evidencijalnih značenja navode glagole *MUST* i *MAY*, u našem korpusu engleskog jezika zabeleženi su sporadični primeri ovih glagola kao nosilaca evidencijalnih semantičkih ekstenzija. U primeru 6.4.1.1 glagol *MUST* prvenstveno nosi epistemičko značenje izražavanja logičkog zaključka koji karakteriše visok stepen uverenosti u istinitost propozicije. S obzirom da se zaključak nužno donosi na osnovu premisa, odnosno dokaza, koji mogu, ali ne moraju, biti eksplicitno izraženi, možemo zaključiti da se inferencijalna evidencijalnost javlja kao sastavna semantička komponenta značenja modalnog glagola *MUST*. Pritom, evidencijalno značenje je dodatno potkrepljeno kontekstom, koji, međutim, ne sadrži premise koje direktno vode ka navedenom zaključku, već upućuje na govornikovo prethodno iskustvo, u ovom slučaju težnje pisca De Lila da u svojim delima posebnu pažnju obraća na rime i podudaranje slova koja čine imena glavnih junaka njegovih dela. U ovom primeru, dakle, pisac na osnovu svojih ponovljenih iskustava i sopstvenog znanja o svojim postupcima u svojim prethodnim delima izvodi navedeni zaključak.

(6.4.1.1) He says, “I can remember the main character’s name, which is Jack Gladney. And there was something in that name – JA for Jack and GLA for Gladney – which felt important. I’ve done the same thing in other books. I’m always very conscious of the patterns of letters in a name. Ross Lockhart isn’t a great example, but it’s RO and then LO. So it’s a thing that I do. A character takes shape because of that confluence of letters. I’m trying to think of another example. **There must be** others.

Još jedan primer modalnog glagola sa epistemičkim značenjem koji se često javlja kao nosilac evidencijalnog značenja u našem korpusu jeste distalni modal *WOULD*. U primerima 6.4.1.2 i 6.4.1.3 ovaj glagol sugerise preklapanje epistemičkih vrednosti pretpostavke, inferencije i predviđanja. Upotreba ovog glagola u našem primeru potkrepljuje tvrdnju da centralno značenje ovog distala podrazumeva pretpostavku koja nije zasnovana na procesu zaključivanja i iskazanim ili neiskazanim premisama, već na ponovljenom iskustvu na osnovu čega dotična radnja postaje predvidiva usled njenog ponavljanja u prošlosti (Coates 1983: 209). S obzirom da ovaj glagol sugerise visok stepen pouzdanosti informacije, a da je izvor informacije impliciran osnovnim epistemičkim značenjem ovog modala, možemo reći da je u ovom slučaju, kao i u slučaju značenja glagola *MUST*, epistemičko značenje hiperonim u odnosu na evidencijalno i da nije isključivo kontekstom uslovljeno. Kontekst samo doprinosi razjašnjavanju i eksplicitnom navođenju dokaza kao potpore istinitosti propozicije.

(6.4.1.2) Nigel Farage is loving it. The Ukip leader smirkingly remarks that we are “no longer the party accused of harbouring extremists” and accuses Labour of nurturing “sectarianism”. Mr Farage **would know** about that. *His contributions to injecting a racial charge into our politics have included defending the use of the word “Chinky” to describe someone with a Chinese name...*

(6.4.1.3) Another person who has taken hypocritical relish in Labour’s travails is Boris Johnson, who has delivered himself up of the opinion that there is “some sort of virus of antisemitism in the Labour party”. This **would be** the same Boris Johnson *who recently dismissed Barack Obama’s right to hold an opinion on British membership of the European Union on the grounds that the US president is “part-Kenyan”*.

Navedena dva primera sugerišu sličnosti između glagola *MUST* i *WOULD* kao epistemičkih modala koje karakteriše visok stepen pouzdanosti i kao nosilaca inferencijalnih evidencijalnih značenja koja sugerišu logičko zaključivanje, ali se razlikuju u smislu karaktera dokaza i kvaliteta izvora informacije.

U primeru 6.4.1.4 susrećemo se sa glagolom *MIGHT* upotrebljenim u kondicionalnoj konstrukciji i nezavisnoj glavnoj klauzi, pri čemu u oba slučaja dati glagol ima značenje epistemičke mogućnosti. S obzirom da je reč o hipotetičkom kondicionalu, značenja mogućnosti se zapravo preklapaju sa značenjima pretpostavke, što se može protumačiti kao evidencijalna ekstenzija semantičkog domena glagola *MIGHT* koja je motivisana i pragmatičkim faktorima udaljavanja, odnosno, zauzimanja otklona govornika prema istinitosti propozicije za koju ne postoje čvrsti dokazi, već samo govornikova lična nagađanja.

(6.4.1.4) He explained: “If increased uncertainty were a key underlying cause of this depreciation, aggregate demand **might be affected**.” Firms **might postpone** investment projects and households defer spending.

Vrlo blizak epistemičkom značenju glagola *MIGHT* je modal *COULD* koji u ovoj studiji tretiramo kao epistemički modal sa značenjem tentativne mogućnosti. U našem korpusu nije evidentiran kontekst koji bi uslovljavao evidencijalna tumačenja ovog glagola, ali je moguće, sa stanovišta semantike evidencijalnost posmatrati kao sastavnu komponentu značenja koje obuhvata govornikov proces pretpostavljanja, što uslovljava dalje pragmatičke efekte upotrebe ovog glagola kao mehanizma distanciranja govornika u odnosu na status propozicije. Tentativna mogućnost implicira niži stepen uverenosti u istinitost propozicije u odnosu na pretpostavku koja uopšteno ne podrazumeva čvrste dokaze, te se izvor informacije u ovom slučaju može sagledavati kao semantički uslovljena komponenta iskaza koja kao i u slučaju glagola *MIGHT* podrazumeva govornikova nagađanja.

(6.4.1.5) The EU **could** sometimes **feel** like an extra layer of bureaucracy, *he said*...

Za razliku od primera u kojima su epistemički operatori upotrebljeni samostalno kao nosioci ili implikatori evidencijalnih značenja, u korpusu su zabeležene mnogo frekventnije upotrebe modalnih konstrukcija u kombinaciji sa leksičkim markerima izvora informacije. U primeru 6.4.1.6 nailazimo na višestruke upotrebe glagola *CAN* koje su u prva dva slučaja, kao i u poslednjem, jasno epistemičkog karaktera, s obzirom da je reč o konstrukcijama sa neanimatnim subjektom kom se ne može pripisati fizička ili mentalna sposobnost, već je reč o tome da prema uobičajenom stanju stvari postoji mogućnost za realizaciju iskazane radnje (Novakov 2012: 194-195). U ovim slučajevima, dokazi na kojima se zasniva iskazana mogućnost sadržani su, kako u okviru semantičkog domena glagola *CAN* sa implikacijama pretpostavke, tako i u nastavku konteksta, uključujući i iskustvo samog govornika s obzirom da govornik pripada grupi ljudi sa manama u sposobnosti učenja. Leksička konstrukcija *so it's clear we face challenges at almost every step of our lives* implicira zajedničko znanje, zajedničko iskustvo govornika i čitalaca kojima je dati tekst upućen, što sugeriše intersubjektivnost kao sastavnu komponentu evidencijalnosti. Dakle, dokaz za pretpostavku iskazanu trećim primerom upotrebe glagola *CAN* proističe iz jezičkog i vanjezičkog konteksta date situacije.

(6.4.1.6) For many, having a learning disability **can mean** living a life of inequality. People with a learning disability **can still be shut away** in institution-like buildings hundreds of miles from their families; just 6% are in employment; and 1,200 are dying avoidably every year in the NHS – *so it's clear* we face challenges at almost every step of our lives. But most of these challenges come from the negative attitudes many people **can have** towards learning disabilities. This is why questions such as OkCupid's **can be** so dangerous.

U narednim primerima, izvor informacije je eksplicitno naveden leksičkim frazama koje preuzimaju funkciju obeležavanja izvora informacije, upućujući na statističke podatke, ankete i istraživanja. U navedenim iskazima dakle, epistemički modali svojim značenjem sugerišu inferencijalne evidencijalne vrednosti u smislu zasnovanosti zaključka ili pretpostavke na više ili manje pouzdanim dokazima, ali u kombinaciji sa leksičkim sredstvima oni gube status primarnih nosilaca evidencijalnih značenja. Značenjske ekstenzije evidencijalnosti epistemičkih modalnih operatora se javljaju kao

njihova sekundarna značenja čija je interpretacija pod uticajem eksplicitnog kontekstualnog navođenja izvora informacije.

- (6.4.1.7) The British public is split 50/50 on whether to leave the EU but a higher turnout among the Outers **could tip** the balance in favour of Brexit, *according to an opinion poll for The Independent*.
- (6.4.1.8) Well, *to judge from recent figures for gross domestic product in general and retail sales in particular*, the economy **may already be affected** by concerns about the outcome of the referendum.
- (6.4.1.9) David Cameron's campaign to stay in the EU received a boost on Sunday as a *new poll showed* more people *believe* the economy **will be** stronger if Britain remains inside the 28-nation community than if it opts for Brexit.
- (6.4.1.10) With less than two months before the in/out referendum, *the latest Opinium/Observer poll shows* 38% of voters *believe* the UK economy **would fare** better inside the EU, against 29% who *think* it **would do** better if the UK voted to leave.
- (6.4.1.11) *The findings suggest* that warnings about the damage to the UK and global economies from Brexit, issued recently by the IMF, the OECD and the Treasury, and reinforced by US President Barack Obama on his recent visit to the UK, **may be having** an effect on public opinion.

U svim prethodno navedenim primerima, izvor informacije se obeležava leksičkim sredstvima i predstavlja objektivnu činjenicu, statistički podatak, ili mišljenja i uverenja drugih lica kao u primeru 6.4.1.10, bez naznaka subjektivnosti i intersubjektivnosti.

Primeri u kojima evidencijalni markeri sigerišu govornikovo iskustvo, percepciju, mišljenje ili znanje kao izvor informacije obuhvataju sledeće iskaze:

- (6.4.1.12) ... but I **assume** he worries that a necessary devaluation **could get** completely **out of hand** – *as happened in 1976*, when the balance of payments position was not nearly as bad as it is now, although inflation certainly was.
- (6.4.1.13) On Saturday *it became clear* that the crisis **could** even **have** serious international repercussions, when the leader of Israel's opposition Labour party, Isaac Herzog, wrote to Corbyn saying he was "appalled and outraged" by "recent examples of antisemitism by senior Labour party officials in the United Kingdom".

- (6.4.1.14) *It was clear* within a couple of weeks I'd misjudged them but it took until the Liverpool-Manchester City double-header in February before *I felt* they **would go** all the way to the title.
- (6.4.1.15) *I seem to be* one of the few who contend that the management of the world economy **would benefit** from international coordination to limit wild swings in the exchange rates that have such an influence on investment decisions.
- (6.4.1.16) However, when I watch TV or films I still sometimes hear people using the R-word, and display negative attitudes about people with a learning disability that *I do not think would be* as widely tolerated if they were about race or sexuality.

Ukoliko posmatramo fraze koje impliciraju govornikovo iskustvo, možemo uočiti razliku između onih fraza koje impliciraju govornikovo svedočenje o događaju posredstvom percepcije, naglašeno bezličnim konstrukcijama „*it was clear/it became clear*“ (6.4.1.12 – 6.4.1.14) i onih koje upućuju na govornikovo unutrašnje stanje kao izvor informacije izražen glagolima *FEEL* i *THINK* u primerima 6.4.1.14 i 6.4.1.15. Navedene bezlične konstrukcije mogu sugerisati komponente intersubjektivnosti pošto u datom kontekstu nema indicija da je isključivo govornik svedok datih događaja jer je i sam tekst upućen širokom čitalačkom auditorijumu za koji se pretpostavlja da je svedok datih društvenih zbivanja.

U slučaju navođenja govornikovog mišljenja, uverenja ili znanja kao izvora informacije, očigledno su prisutne implikacije subjektivnosti uzimajući u obzir da dokazi na kojima se zasniva pouzdanost informacije potiču isključivo iz domena govornikovog ličnog, unutrašnjeg sveta.

Iz sintaksičke perspektive, nisu uočene specifične konstrukcije koje bi uticale na realizaciju evidencijalnih značenja kada je reč o modalnim glagolima sa epistemičkim značenjem. Modali čine deo glavne predikacije propozicije, a evidencijalnost proističe iz interfejsa semantičkog, kontekstualnog i leksičkog plana. U pragmatičkom smislu, najfrekventnije su upotrebe u cilju ograđivanja govornika, odnosno zauzimanja otklona prema istinitosti propozicije u cilju izbegavanja odgovornosti za tačnost navedenih iskaza, s obzirom da se teme izlaska Velike Britanije iz EU i teme rasizma i antisemitizma smatraju „vrućim“ temama koje mogu samo dalje raspirivati suprotna stanovišta i polemike kako među govornicima i piscima tako i u okviru javnog mnjenja kome se dotični tekstovi plasiraju. U pragmatičkom smislu, primer 6.4.1.6 je zanimljiv

pošto istovremeno implicira efekte pozitivne učtivosti i prikrivenog osuđivanja, s obzirom da autorka koristi glagol *CAN*, a ne neki drugi modal poput *MAY* ili *MIGHT* ili distalnih modala, kojima bi se ublažio sadržaj propozicije. Kao pripadnik grupe sa manama u sposobnosti učenja, ona izražava simpatije prema pripadnicima iste tako što upotrebom glagola *CAN* zapravo kritikuje i osuđuje sve druge koji nemaju razumevanja za njihov problem i na koje implicitno upućuje u navedenom odlomku.

Za razliku od engleskog jezika, u srpskom korpusu su zabeleženi sporadični primeri upotrebe modalnih glagola sa epistemičkim značenjem kao nosilaca evidencijalnih značenja u okviru iskaza koji ne sadrže dodatne leksičke markere evidencijalnosti. U primeru 6.4.1.17 modalni glagol *TREBATI* je upotrebljen u značenju inferencijalne evidencijalnosti koja kao premise sugerše pretpostavke govornika, odnosno autora teksta o mogućem sastavu srpske liste stranaka koje će učestvovati kao jedinstvena srpska inicijativa na izborima na Kosovu. Govornikove/autorove pretpostavke su zasnovane na iskazima drugih lica, u ovom slučaju lidera Građanske inicijative „Srpska“ koji se na osnovu svoje pozicije i društvenog položaja u datim političkim zbivanjima može smatrati pouzdanim izvorom informacije. Međutim, posmatrano u kontekstu datog iskaza, izvor informacije sadržane u navedenom iskazu zapravo ne predstavlja aktuelni govornik, već drugo lice, čime se dodatno ublažava stepen pouzdanosti informacije, što dalje opravdava upotrebu ovog glagola u obliku potencijala kao pragmatičkog sredstva distanciranja od istinitosti propozicije koji upućuje na nameru aktuelnog govornika da se ogradi od preuzimanja odgovornosti za istinitost datog iskaza, jer na osnovu konteksta ne možemo tvrditi sa sigurnošću da je potencijal glagola *TREBATI* upotrebljen u izvornom iskazu. S obzirom da je navedena propozicija u obliku neupravnog govora možemo govoriti o deskriptivnosti ovog iskaza, s obzirom da dokazi potiču iz spoljašnje sredine, od strane drugog lica, nezavisno od aktuelnog govornika. Iskazi ovog tipa takođe ukazuju na deiktičku prirodu epistemičke modalnosti i evidencijalnosti i uzajamnu zavisnost pouzdanosti iskaza od govornikove pozicije u odnosu na dati iskaz, kao i uzajamnu povezanost dokaza i stepena govornikove opredeljenosti prema istinitosti propozicije.

(6.4.1.17) Vladeta Kostić, lider Građanske inicijative “Srpska”, kaže za NIN da su donedavno vođeni nezvanični razgovori, a da bi sada pored ove stranke na listi **trebalo da**

budu Samostalna liberalna stranka i Građanska inicijativa SDP Olivera Ivanovića. Ovom bloku **trebalo bi da se pridruži** i Nova demokratska stranka koju u pokrajini predvodi Goran Bogdanović i još nekoliko manjih stranaka.

Naredni primer, 6.4.1.18 sadrži takođe modalni glagol *TREBATI* u obliku potencijala, ali za razliku od prethodnog primera aktuelni govornik predstavlja izvor informacije, odnosno njegovo prethodno lično iskustvo. Naime, u ovom tekstu, autorka se obraća svim ženama koje su u potrazi za „gospodinom Pravim“ i govori o percepciji dotičnog sa stanovišta devojčica koje maštaju o princu na belom konju i stanovišta zrelih žena. Autorka se u navedenom iskazu poziva ne samo na sopstveno iskustvo, već i na iskustvo celokupne ženske čitalačke publike kojoj je ovaj tekst upućen, što sugeriše intersubjektivnost kao dimenziju koja karakteriše poreklo dokaza na kome je zasnovana pouzdanost informacije. Potencijal glagola *TREBATI* u ovom primeru takođe upućuje na pretpostavku koja može biti opovrgnuta suprotnim dokazima u realnoj situaciji koji nisu eksplicitno navedeni u ovom primeru. Dakle, u ovom primeru možemo govoriti o inferencijalnom značenju glagola *TREBATI*, s obzirom da u datom primeru nije isključeno ni deontičko tumačenje upotrebe ovog glagola kao njegovo primarno značenje, pri čemu bi oblik potencijala mogao da se tumači kao strategija negativne učtivosti, odnosno strategija ublažavanja govornikove nametljivosti. Međutim, lingvistički kontekst ovog iskaza, odnosno prilog „*već*“, navodi nas da se opredelimo za epistemičko tumačenje pretpostavke kao značenja glagola *TREBATI* u ovom slučaju, jer pomenuti prilog kao izvor dokaza sugeriše prethodno iskustvo ne samo autorke, već čitavog čitalačkog auditorijuma, što dalje implicira intersubjektivne vrednosti kao kontekstualne činioce evidencijalnog značenja.

(6.4.1.18) Razlika u odnosu na nezrelo razmišljanje je ta što **bi** sada već **trebalo da shvatite** da srećna veza podrazumeva i svađe i krize i povremena neslaganja.

Naredni primer 6.4.1.19 sadrži glagol *MOĆI* sa epistemičkim značenjem mogućnosti. Autor teksta koristi ovaj glagol kao komunikativnu strategiju ograđivanja od asertivnog tvrđenja da je EU rešila da normalizuje odnose sa Kosovom i kao pragmatičko sredstvo ukazivanja na postojanje opcija u tumačenju „naklonjenog“ odnosa EU ka Kosovu. Zasnovanost ovog iskaza počiva na kontekstu čitavog članka u

kome autor taksativno iznosi sve privilegije koje je Kosovo do sada primilo od strane EU i na osnovu toga ukazuje na mogućnost da je EU rešila da uspostavi normalne odnose sa Kosovom, izuzimajući stavove Beograda u tom procesu. Dakle, u ovom slučaju, pouzdanost iskaza se zasniva na autorovom objektivnom iskustvu kao pripadnika srpskog naroda koji je svedok datih dešavanja na Kosovu. Evidencijalno značenje u smislu pretpostavke, dakle proističe iz semantike glagola *MOĆI*, a dopunjuje se kontekstom društveno-političke realnosti autora teksta na osnovu koje on iznosi svoja nagađanja i obojeno je intersubjektivnim vrednostima koje u ovom slučaju proističu iz prethodnog konteksta datog iskaza u kome autor koristi 1. lice množine u obraćanju čitaocima. Upravo sa pomenute pozicije svedoka, autor glagol *MOĆI* upotrebljava u prezentu, čime se povećava stepen istinitosti datog iskaza sa jedne strane, a u pragmatičkom smislu ublažava stepen njegove opredeljenosti prema iskazu, uzimajući u obzir da je autor srpskog porekla i da tekst potiče iz srpskih novina koje u srpskoj javnosti neće propagirati pozitivne odnose između EU i Kosova. U skladu s tim, takođe možemo govoriti o ironičnoj upotrebi ovog glagola koja na prvi pogled izgleda kao da upućuje na blagonaklono posmatranje odnosa između EU i Kosova, a ustvari ih žestoko osuđuje. Performativni karakter upotrebe ovog glagola sugerise pokušaj uticaja autora na čitalačku publiku u vidu nametanja sopstvenih pogleda i stavova.

(6.4.1.19) Još jedno objašnjenje za sve „poslastice“ koje Priština obilato dobija od EU **može da bude** i da je EU rešila da normalizuje odnose sa Kosovom, a Beograd da ostavi po strani – pa kad odluči da prizna Kosovo – neka se javi...

Primeri 6.4.20 i 6.4.1.21 ukazuju na inferencijalna evidencijalna značenja koja proističu iz semantičkog sadržaja modalnog glagola, a dopunjuju se jezičkim kontekstom modalnih operatora. U prvom navedenom primeru nezavisna rečenica upućuje na prethodna iskustva u sprovođenju reformi i ona predstavlja premisu zaključka sadržanog u pratećoj zavisnoj klauzi. Takođe, leksički glagol koji dopunjuje modalni glagol *MOĆI* svojom semantikom označava zaključak, tako da u navedenom primeru epistemički modalni operator *MOĆI* postaje sekundarni nosilac evidencijalnih značenja.

U drugom navedenom primeru, koncesivno značenje glagola *MOĆI* sugeriše inferencijalna evidencijalna značenja, ukoliko se zaključak izvodi na osnovu premise izražene u nastavku rečenice. U ovom slučaju, epistemički modalni glagol u koncesivnoj upotrebi može postati nosilac evidencijalnih ekstenzija ukoliko je praćen eksplicitnim navođenjem premise u kontekstu njegove upotrebe.

(6.4.1.20) Od tada tri vlade nisu uspele da obnove ili zaključe novi aranžman, što **može značiti** da nisu spremne za ozbiljnije reforme.

(6.4.1.21) **Može da prođe** čitav život da se bogataš i siromah nikada ne sretnu *jer pripadnici i jedne i druge klase imaju svoje restorane, kafice, radnje.*

Mnogo češće u srpskom korpusu, kao i u engleskom, nailazimo na upotrebe modalnih glagola u konstrukcijama koje sadrže leksičke markere evidencijalnosti koji upućuju na različite vrste izvora informacije.

U narednim primerima, izvor informacije je naglašen leksičkim sredstvima koja upućuju na objektivno iskustvo govornika, tj. autora teksta. Međutim, u primerima 6.4.1.22 i 6.4.1.23 autor teksta implicira intersubjektivna tumačenja evidencijalnosti, s obzirom da se predstavlja kao pripadnik čitalačkog auditorijuma čije zajedničko iskustvo predstavlja izvor informacije na kome se zasniva pouzdanost iskaza. Intersubjektivnost se realizuje upotrebom zamenice „*nas*“ i glagola u prvom licu množine „*ne smemo*“.

(6.4.1.22) *Kako stvari stoje, ne bi trebalo da nas iznenadi* da se jednog dana probudimo i saznamo da je Kosovo postalo i članica Ujedinjenih nacija...

(6.4.1.23) Naravno, *ne smemo zaboraviti da je Kosovo već duže vreme pod „stresom“ zbog pritiska za osnivanje Specijalnog suda za zločine OVK*, pa se dobijanje vizne liberalizacije **može tumačiti** i kao „bensedin – nagrada“ za napredak na ovom polju.

(6.4.1.24) *Ovaj primer pokazuje* da se ona **može** bez problema **lišiti** kosovskog mita, pa čak i to da zalaganje za evropski put Srbije i nacionalizam **mogu da idu** zajedno, na radost ovog drugog.

U narednim primerima, modalni glagol *MOĆI* sugerše govornikov zaključak zasnovan na eksplicitno navedenim premisama u vidu leksičko-sintaksičkih konstrukcija (6.4.1.25 i 6.4.1.26) ili pretpostavku eksplicitno obeleženu glagolima pretpostavljanja kao izvora informacije (6.1.4.27 i 6.1.4.28).

(6.4.1.25) *Iz prethodnog sledi da bi* ukupan deficit u 2014. i bez efekta poplava, **mogao da iznosi** oko 300 milijardi dinara...

(6.4.1.26) *To znači da svoju inteligenciju možete unapređivati* u toku čitavog života“, *zaključuje čuveni psiholog sa Novog Zelanda!*

(6.4.1.27) U novoj vladi, ako bi ga Vučić ipak pozvao, *spekulisalo se da bi* Dačić **mogao da preuzme** Ministarstvo odbrane.

(6.4.1.28) ... te *pretpostavlja da bi* ukupni prihodi do kraja godine **mogli podbaciti** za šezdesetak milijardi dinara.

U primerima inferencijalne evidencijalnosti, leksički sastav konstrukcije koja predstavlja premisu određuje inferencijalno značenje modalnog glagola, te možemo reći da modalni glagol *MOĆI* u srpskom jeziku može biti nosilac inferencijalnih evidencijalnih ekstenzija ukoliko su premise jasno izražene u kontekstu. Razlika u upotrebi ovog glagola u obliku potencijala ili prezenta može se objasniti sa pragmatičkog stanovišta u smislu govornikove želje da se upotrebom potencijala distancira u odnosu na istinitost propozicije, na šta može uticati tematika kojom se dati iskaz bavi, ili sa druge strane, u smislu govornikovog isticanja i naglašavanja sopstvenog zaključka u slučaju upotrebe prezenta.

O sličnostima i razlikama u realizaciji evidencijalnosti posredstvom modalnih glagola u engleskom i srpskom jeziku govorićemo u odeljku posvećenom diskusiji analize.

6.4.2 Pragmatički efekti upotrebe modalnih priloga kao nosilaca evidencijalnih značenja u engleskom i srpskom jeziku

U ovom delu razmotrićemo upotrebu modalnih priloga sa epistemičkim značenjima i utvrdićemo da li dati oblici mogu vršiti funkciju evidencijalnih markera u zavisnosti od konteksta njihove upotrebe. Analizu započinjemo razmatranjem

semantičkog domena modalnih priloga i identifikacijom evidencijalnih značenja kao sastavnih komponenti njihovog semantičkog sadržaja ili kontekstualno uslovljenih značenja. U nastavku se bavimo pragmatičkim efektima upotrebe modalnih priloga kao nosilaca evidencijalnih značenja, najpre u engleskom, a potom i u srpskom jeziku.

U našem korpusu engleskog jezika zabeleženi su sporadični primeri upotrebe modalnih priloga sa epistemičkim značenjem. Za razliku od modalnih glagola, modalni prilozima svojim semantičkim sadržajem jasno odražavaju epistemička značenja stepena pouzdanosti iskaza, nezavisno od konteksta njihove upotrebe. Međutim, ukoliko govorimo o implikacijama evidencijalnosti u obzir moramo uzeti i kontekst u kome se nalazi dati iskaz. U primeru 6.4.2.1 prilog *CERTAINLY* izražava pozitivni ekstrem semantičkog kontinuuma epistemičke modalnosti u smislu visokog stepena govornikove uverenosti u istinitost iskaza, što za sobom povlači implikacije dokaza na kojima je dati iskaz zasnovan.

(6.4.2.1) The convulsion about antisemitism within the Labour party has been a long time brewing. Some in the party's senior ranks even call it "a cancer". That is hyperbolic because it implies that the party is so riddled with a voracious disease that it is being devoured by it. The vast majority of Labour members are not antisemitic, but there is a serious problem with a nasty strand of the hard left who are. This pre-dated Jeremy Corbyn, but it seems to have got worse and has **certainly** become more visible since he took over the Labour leadership.

Dakle, upravo odabir ovog modalnog priloga, a ne nekog drugog koji bi izražavao niži stepen uverenosti ili nedostatak govornikove uverenosti u istinitost iskaza, sugeriše da autor teksta poseduje čvrste dokaze za izricanje ovakvog stava, na šta upućuje kontekst koji prethodi modalizovanoj propoziciji. Prethodno iskustvo, odnosno autorovo znanje o prethodnim političkim zbivanjima dovodi do odabira ovog priloga koji svojim epistemičkim značenjem implicira posedovanje dokaza na kojima bi stav visokog stepena uverenosti u istinitost iskaza bio zasnovan. Kontekst u ovom slučaju eksplicitno predstavlja dokaze na kojima počiva govornikov/piščev stav. U sintaksičkom pogledu, modalne priloge karakteriše fleksibilan položaj u rečenici, te u ovom slučaju umetnutost priloga između pomoćnog i glavnog glagola može da se tumači iz pragmatičke

perspektive kao isticanje, naglašavanje govornikovog/autorovog stava u cilju njegovog nametanja javnom mnjenju.

U sledećem primeru 6.4.2.2 upotrebljen je prilog *PROBABLY* koji izražava epistemičke vrednosti na sredini epistemičkog kontinuuma, koje mogu biti ili pozitivne ili neutralne. U semantičkom sadržaju ovog priloga dominira značenje verovatnoće zasnovane na pretpostavkama koje moraju biti zasnovane na određenom tipu dokaza, nezavisno od njihovog kvaliteta. Stoga, i u slučaju ovog priloga, evidencijalne ekstenzije predstavljaju sastavnu komponentu njegovog značenja, dok kontekst precizira događaje koji su prethodili izricanju iskaza i na kojima autor teksta bazira svoj stav. U okviru konteksta možemo zapaziti leksičke markere evidencijalnosti koji upućuju na autorova uverenja „*I became convinced*“ i događaje u prošlosti kao potporu pouzdanosti iskaza. Kontekst takođe utiče i na epistemička tumačenja ovog priloga u smislu stepena verovatnoće pošto evaluativni prilog *DEFINITELY* doprinosi pojačavanju stepena verovatnoće iskazanog modalnim prilogom.

(6.4.2.2) It was **probably** after the José Mourinho-slaying win over Chelsea *that I became convinced* things had *definitively* changed for the better, *and February's win at Manchester City followed by the series of 1-0 victories in March suggested* they would not succumb to nerves.

Pored modalnih priloga sa epistemičkim značenjem, u korpusu engleskog jezika zabeležili smo primere upotrebe evaluativnih priloga sa nijansama epistemičkih značenja visokog stepena istinitosti iskaza i neutralnog stepena zasnovanog na pretpostavljanju. Prilog *OBVIOUSLY* u primeru 6.4.2.3 implicira evidencijalna značenja u smislu vizuelne percepcije kao leksičkog markera evidencijalnosti, što dalje u domenu epistemičkih vrednosti sugerise visok stepen pouzdanosti govornikovog stava, te stoga možemo govoriti o reverzibilnom međusobnom uticaju evidencijalnosti i epistemičke modalnosti, pri čemu i evidencijalna značenja koja podrazumevaju vidove percepcije mogu implicirati epistemičke ekstenzije.

(6.4.2.3) **It would be obviously wise**, though, for Labour to be much more thorough about invigilating the back catalogue of the opinions of people who seek to stand for public office in the party's name.

Prilog *DEFINITELY*, kao što smo već videli, implicira visok stepen govornikove uverenosti u istinitost iskaza i može se sinonimno upotrebljavati sa modalnim prilogom *CERTAINLY*. Međutim, njegova upotreba povlači za sobom eksplicitno navođenje izvora informacije koji potkrepljuje pouzdanost iskaza pošto se radi o izrazito visokom stepenu poizdanosti koji se graniči sa asertivnim iskazima.

(6.4.2.4) *According to ORB, 65 per cent of people will **definitely** vote in the referendum. But that figure masks big variations.*

U primeru 6.4.2.5 evaluativni prilog *PRESUMABLY* implicira evidencijalna značenja nepoznatog izvora informacije što u epistemičkom smislu upućuje na govornikov nedostatak uverenosti u pouzdanost iskaza, s obzirom da kontekst klauze koja prethodi upotrebi ovog priloga ne odražava poziciju aktuelnog govornika, već subjekta iskaza. Na pragmatičkom nivou, upotreba ovog priloga se može objasniti autorovom/govornikovom namerom da se distancira u odnosu na sadržaj iskaza kako bi zaštitio sopstveni kredibilitet.

(6.4.2.5) *David Cameron knows he's not a racist, which is **presumably** how he convinces himself that it can't be racist when his party plays the race card in London.*

U srpskom jeziku smo u okviru korpusa evidentirali upotrebu modalnog priloga *SIGURNO* u primeru 6.4.2.6. Kao i u engleskom jeziku, semantički sadržaj ovog priloga podrazumeva epistemičku komponentu visokog stepena uverenosti govornika u istinitost propozicije i evidencijalnu komponentu dokaza na kojima se pouzdanost iskaza zasniva. Međutim, širi kontekst u kome se nalazi ovaj iskaz ne precizira vrstu dokaza na kojima je iskaz zasnovan, te stoga ne možemo identifikovati na osnovu čega je govornik u toj meri uveren u istinitost stava koji iznosi, te kao članovi čitalačkog audotirijuma i recipijenti poruke ne možemo zaista suditi o njenoj pouzdanosti. Sa stanovišta pragmatike, autor teksta naglašava svoj stav u cilju ubeđivanja čitalaca i ulivanja optimizma po pitanju ishoda izbora na Kosovu.

(6.4.2.6) Sa ovako formiranom listom sasvim **sigurno** prelazimo cenzus i to je pozicija sa koje bismo mogli da utičemo na mnoge stvari.

U srpskom korpusu smo takođe identifikovali upotrebu evaluativnih priloga sa primesama epistemičkih značenja. Reč je o dve varijante istoznačnog priloga, priložima *OČITO* i *OČIGLEDNO* u primerima 6.4.2.7, 6.4.2.8 i 6.4.2.9 koji sugerišu vizuelnu percepciju kao izvor dokaza za iznetu informaciju i upućuju na poziciju govornika/autora teksta kao svedoka događaja o kome je reč. Ovi prilozima sugerišu visok stepen pouzdanosti iskaza, a u pragmatičkom smislu autor koristi ovaj prilog kako bi ublažio ilokutivnu snagu svojih iskaza, njihovu oštrinu i kritički ton.

(6.4.2.7) Ako se današnji srpski premijer čuva nacionalne retorike, to **očigledno** ne važi za predsednika države.

(6.4.2.8) **Očigledno** se rezerve nacionalizma čuvaju za ne daj bože.

(6.4.2.9) Posle ubrzanog dobijanja SSP-a, i to mimo procedure, prijema u UEFA, mimo važećih standarda, **očito** da ništa više nije nemoguće kada je reč o „državi“ Kosovo.

U narednom primeru, evaluativni prilog *POUZDANO* upotrebljen je u kombinaciji sa modalnom konstrukcijom koja na skali epistemičkog kontinuuma implicira mogućnost, dakle drugačiji domen epistemičke modalnosti, što upućuje na pragmatičku motivaciju upotrebe ovog priloga kao pojačivača govornikovog stava u cilju zaštite njegovog ugleda i imidža u političkim krugovima i društvu u celini, s obzirom da modalizovana propozicija koja sledi upravo sadrži adekvatan modalni operator epistemičke mogućnosti pošto u širem kontekstu članka u okviru kog se nalazi odabrani iskaz nisu eksplicitno navedeni razlozi niti dokazi koji bi potkrepili pouzdanost ovog iskaza. Dati prilog funkcioniše kao leksički marker evidencijalnosti u semantičkom smislu impliciranja dokaza.

(6.4.2.10) „Kancelarija radi u nekom obliku, ali ono što **pouzdan**o mogu da tvrdim jeste da međunarodna zajednica neće dozvoliti šetnje srpskih ministara po Kosovu tokom izborne kampanje”, kaže Dušan Janjić.

U svim primerima modalni i evaluativni prilozi sa epistemičkim nijansama značenja sugerišu subjektivnu modalnost, s obzirom da izražavaju govornikov lični stav prema istinitosti propozicije, odnosno stepen njegove uverenosti u pouzdanost sopstvenog iskaza. Samim tim, govornik uvek poseduje dokaze na kojima zasniva svoj sud, a pouzdanost suda zavisi od kvaliteta dokaza. Dakle, možemo zaključiti da u slučaju modalnih priloga, evidencijalne ekstenzije epistemičkih modalnih operatora čine deo njihovog semantičkog sadržaja, ali dokazi na kojima se zasniva pouzdanost iskaza moraju biti eksplicitno navedeni u kontekstu komunikativne situacije.

6.4.3 Pragmatički efekti upotrebe epistemičkih modalnih prideva kao nosilaca evidencijalnih značenja u engleskom i srpskom jeziku

U razmatranju upotrebe modalnih prideva značajno mesto zauzima sintaksički aspekt njihove upotrebe s obzirom na njihov dominantan položaj kao predikativnog komplementa u okviru bezlične konstrukcije sa kojom čine modalni okvir i kvalifikuju propoziciju u smislu izražavanja epistemičkih vrednosti. Sintaksička svojstva predstavljaju upravo i najznačajniji kriterijum za razlikovanje ovih oblika od modalnih priloga, pošto u engleskom jeziku pojedini modalni prilozi i modalni pridevi imaju isti formalni oblik, te sintaksički kontekst njihove upotrebe primarno utiče na njihovo adekvatno tumačenje i analizu.

U narednim primerima analiziraćemo upravo sintaksičke konstrukcije u kojima se modalni pridevi javljaju kao nosioci prvenstveno epistemičkog značenja, a potom i evidencijalnih značenjskih ekstenzija u engleskom i srpskom jeziku.

U korpusu engleskog jezika, međutim, nisu zabeleženi primeri upotrebe modalnih prideva u bezličnim konstrukcijama „*It is*“ sa epistemičkim značenjem koje se odnosi na propoziciju obuhvaćenu modalnim okvirom. U primerima koji slede, modalni pridevi *SURE/UNSURE*, *LIKELY*, *UNCERTAIN* svojim semantičkim sadržajem izražavaju stav subjekta klauze u smislu uverenosti u istinitost sadržaja iskaza i izražavaju kvalifikaciju koja se odnosi na subjekat date klauze koji može, ali ne mora da se poklapa sa aktuelnim govornikom i stoga ih u tom slučaju ne možemo posmatrati kao realizatore evidencijalnosti *per se*. Međutim, u slučaju poklapanja možemo govoriti o

evidencijalnim značenjima na nivou implikature koja tada proističu iz konteksta propozicije.

- (6.4.3.1) **I am not sure** that this makes him a “disgusting Nazi apologist”, as John Mann had it when the Labour MP confronted Mr Livingstone before the TV cameras.
- (6.4.3.2) Besides, he adds, there was a point where he was **unsure** whether he **would** even **be published**, let alone conceive of a time where those books **might outlive** him.
- (6.4.3.3) “**We’re not sure** where this is coming from but let me make it absolutely clear that it doesn’t matter where it’s coming from.
- (6.4.3.4) *Although 23 per cent* said his support for the UK remaining in the EU had made it **more likely** they **would vote** to stay in, 66 per cent said it had not.
- (6.4.3.5) These are unsettling times and when the future is **uncertain there seems to be** an instinct in human nature to withdraw to the perceived comfort of our own tribe, our own sect, our own nationality: people who look like us, sound like us,” he said.

U okviru navedenih primera modalni pridevi vrše funkciju predikativnih komplemenata u smislu njihovih osnovnih značenja kvalifikacije određenih entiteta. Posmatrano iz ugla pragmatike, navedeni pridevi 6.4.3.1, 6.4.3.2, 6.4.3.3 i 6.4.3.4 izražavaju govornikov stav prema istinitosti propozicije koja sledi i mogu se posmatrati kao ograde ili sredstva zauzimanja otklona prema istinitosti iskazane propozicije. U slučaju prideva *LIKELY* u primeru 6.4.3.4, reč je o izražavanju verovatnoće kojoj prethodi eksplicitno navođenje izvora informacije na čemu se zasniva govornikovo pozitivno opredeljenje prema sadržaju propozicije. Pragmatičke funkcije ovog prideva mogu obuhvatiti isticanje tuđeg stanovišta i njegovo prikriveno nametanje drugima kroz upotrebu u indirektnom govoru.

U srpskom korpusu nailazimo na prideve sa epistemičkim značenjima stepena govornikove uverenosti u istinitost iskazanog sadržaja koji su upotrebljeni kao predikativni komplementi sa funkcijom kvalifikacije subjekta klauze koji i u ovom slučaju može, ali ne mora nužno da predstavlja aktuelnog govornika, ali i na primere u kojima epistemički modalni pridevi karakterišu stanje stvari iskazano propozicijom. Primer 6.4.3.6 jasno upućuje na isticanje govornikovog negativnog stava prema apsolutističkom političkom režimu koji je ublažen upotrebom prideva *SIGURAN* u odričnoj predikativnoj konstrukciji. U ovom primeru dati pridev kvalifikuje subjekat

klauze koji se poklapa sa aktuelnim govornikom, čineći modalni okvir propozicije iskazane „da“ klauzom koja sledi i sugerije evidencijalna značenja izvora informacije u govornikovim uverenjima, mišljenju ili opštem znanju, implicirajući time subjektivnost iskazane evaluacije.

(6.4.3.6) Zašto da ne, treba isprobati i taj koncept, mada ipak **nisam siguran** da je jedan čovek u stanju da bude u svakom trenutku na svakom mestu, pridaju mu se nadljudske sposobnosti.

U sledeća dva primera, modalni pridevi su upotrebljeni kao deo predikativne konstrukcije koja se odnosi na stanje stvari iskazano propozicijom. Za razliku od prethodnog primera, u primerima 6.4.3.7 i 6.4.3.8 izvor informacije, odnosno dokazi na osnovu kojih je zasnovana govornikova evaluacija su eksplicitno navedeni. Semantika prideva *MOGUĆ*, *-a*, *-e* i *IZVESTAN*, *-a*, *-o* upućuju prvensveno na epistemičke vrednosti mogućnosti i verovatnoće i impliciraju postojanje dokaza, ali kontekst njihove upotrebe zapravo precizira karakter i pouzdanost dokaza na kojima se zasniva izrečeni sud. U pragmatičkom smislu, oba primera vrše funkciju isticanja govornikovog stava, čemu značajno doprinose i evaluativni prilozi *OČITO* i *GOTOVO*.

(6.4.3.7) Posle ubrzanog dobijanja SSP-a, i to mimo procedure, prijema u UEFA, mimo važećih standarda, **očito** da ništa više **nije nemoguće** kada je reč o „državi“ Kosovo.

(6.4.3.8) *On dodaje* da Tači, *prema istraživanjima*, uživa najveću podršku. „**Gotovo je izvesno** da će on i treći put biti premijer.”

Dakle, tumačenje upotrebe prideva kao epistemičkih operatora zavisi umnogome od sintaksičke konstrukcije u kojoj se upotrebljavaju, te stoga možemo govoriti o evaluativnim upotrebama ukoliko su upotrebljeni u okviru ličnih predikativnih konstrukcija, ili o epistemičkim upotrebama ukoliko se odnose na propoziciju čiji modalni okvir predstavlja bezlična konstrukcija čiji su modalni pridevi sastavni deo. I u engleskom i u srpskom jeziku zabeležene su upotrebe prideva kao kvalifikatora govornikovih ličnih stavova i mišljenja, pri čemu je naglašena subjektivna komponenta, ali i epistemičke upotrebe u kojima je fokus na kvalifikaciji stanja stvari iskazanog

propozicijom pri čemu epistemički modalni pridevi sugerišu objektivnost. U oba slučaja pridevi nose komponente evidencijalnih značenja, implicirajući postojanje dokaza, ali ne upućuju na prirodu dokaza i njihovu karakterizaciju kao manje ili više pouzdanih, o čemu može, ali ne mora da svedoči kontekst.

6.4.4 Pragmatički efekti upotrebe glagola kognicije i mišljenja kao nosilaca evidencijalnih značenja u engleskom i srpskom jeziku

Dosadašnja istraživanja ukazuju na razlike između nekvalifikativnih i kvalifikativnih značenja nefaktivnih glagola kognicije i mišljenja, među kojima kvalifikativna uključuju epistemičke i evidencijalne semantičke ekstenzije. U okviru korpusa engleskog i srpskog jezika razmotrićemo u kojim kontekstima glagoli kognicije i mišljenja funkcionišu kao epistemički modalni operatori i nosioci evidencijalnih značenja kako bismo potvrdili ili opovrgnuli rezultate dosadašnjih studija koje su se bavile ovim jezičkim sredstvima.

U korpusu engleskog jezika identifikovali smo primere 6.4.4.1 i 6.4.4.2 sa kvalifikativnom upotrebom glagola *THINK* sa epistemičkim značenjskim ekstenzijama izražavanja govornikovog stava.

(6.4.4.1) *Personally*, I **think** the calling of the referendum signified a colossal failure of leadership by David Cameron.

(6.4.4.2) Likewise, the economist Christopher Smallwood, who chaired a discussion of the pamphlet, **thinks** that for this reason a panic about Brexit *could have* unintended good consequences.

Ovi primeri sugerišu da je epistemičko značenje sastavna komponenta osnovnog značenja ovih glagola, pri čemu je epistemičko značenje naglašeno upotrebom evaluativnog priloga *PERSONALLY* koji svojim značenjem sugeriše evidencijalna značenja izvora informacije u govornikovom ličnom iskustvu, odnosno njegovom mišljenju. Iz toga sledi da glagoli kognicije i mišljenja impliciraju poreklo dokaza na kojima je zasnovan određeni iskaz u sopstvenim stavovima, mišljenju, iskustvu ili opštem znanju vezanom za aktuelnu govornu situaciju. Kontekst primera 6.4.4.1 i

6.4.4.2 ne precizira dokaze na kojima se zasniva autorov stav prema aktuelnoj govornoj situaciji, ali sugeriše da je izvor informacije iskazane datom propozicijom u domenu govornikovog ličnog iskustva. U primeru 6.4.4.1 prošlo vreme predikata “*that*” klauze može upućivati na činjenicu da govornik na osnovu posledica prošlog događaja prisutnih u sadašnjosti, iznosi svoj stav, s obzirom da nedostatak jasno preciziranog dokaza ostavlja prostor za otvorena tumačenja. U primeru 6.4.4.2 reč je o indirektnom govoru u kom kognitivni glagol *THINK* upotrebljen u prezentu takođe vrši interpersonalnu funkciju izricanja stava, ne aktuelnog, već izvornog govornika, što je u ovom slučaju dodatno istaknuto upotrebom distalnog modalnog glagola sa tentativnim značenjem u “*that*” klauzi koja predstavlja komplement glagolu *THINK*. U oba primera, glagol *THINK* je upotrebljen performativno i naglašava subjektivnu epistemičku modalnost. Sa pragmatičkog aspekta upotrebe, glagoli kognicije i mišljenja se najčešće koriste kao sredstva ograđivanja, što je slučaj i u navedenim primerima. Ovim sredstvima govornici ukazuju na činjenicu da je reč o ličnim stavovima, bez ikakvog impliciranja istinitosti propozicije.

Drugi u nizu prototipičnih predstavnika glagola kognicije i mišljenja je glagol *BELIEVE* (6.4.4.3) koji u osnovnom značenju inkorporira epistemičke i evidencijalne značenjske ekstenzije, sugerišući kao izvor informacije govornikovo uverenje zasnovano na intuiciji, prethodnom iskustvu, tradiciji, folkloru. Dakle, u zavisnosti od toga na čemu je govornikovo uverenje zasnovano i da li kontekst precizira ili ne precizira karakter dokaza, možemo govoriti o subjektivnim ili objektivnim upotrebama ovog glagola. Stoga, upotreba datog glagola u 3. licu množine implicira zajedničko uverenje pripadnika jedne govorne zajednice što bi moglo da se podvede pod okrilje intersubjektivnosti, dok bi upotrebe u 1. licu jednine koje se odnose na aktuelnog govornika predstavljale primere subjektivnosti i performativnosti, s obzirom da se odnose na aktuelnog govornika u govornoj siutaciji „ovde i sada“.

(6.4.4.3) Nearly four in 10 **believe** it would neither help nor harm them, while 23% **thought** that Brexit would make them worse off and 21% better off.

Za razliku od gorenavedenih prototipičnih glagola kognicije i mišljenja koji ne odražavaju jasno stepen pouzdanosti u okviru epistemičkog kontinuuma, glagol *KNOW*

precizno označava pozitivan ekstrem pouzdanosti zasnovan na čvrstim dokazima. Dakle, osnovno značenje navedenog glagola u smislu posedovanja informacije, posedovanja znanja o nekom događaju implicira evidencijalne ekstenzije *per se*, upućujući na subjektivnu dimenziju izvora informacije u govornikovom unutrašnjem sistemu znanja. Međutim, ukoliko se ovaj glagol upotrebljava kao marker epistemičke modalnosti sa značenjem „*smatram da je sigurno da X; ubeđen sam da X*“, on postaje takođe i nosilac evidencijalnih vrednosti, sugerišući čvrste dokaze, odnosno izvor informacije u govorniku, bez nužno preciziranog tipa izvora, kao što je slučaj u primeru 6.4.4.4.

(6.4.4.4) I don't see the glimmer of Don DeLillo in this book, but then I'm not the best person to ask. I **know** that other people have seen it.

Takođe, u korpusu su zabeleženi primeri sa glagolom *ASSUME* koji ima sinonimno značenje sa glagolom *GUESS*. U slučaju ovog glagola možemo reći da i osnovno, nekvalifikativno značenje u smislu mentalnog procesa obrazovanja hipoteze implicira epistemičke i evidencijalne ekstenzije u smislu verovatnoće i mogućnosti bez čvrstih dokaza. U primeru 6.4.4.5 govornik iznosi pretpostavku zasnovanu na relativno čvrstim dokazima uzimajući u obzir prethodno iskustvo kao izvor dokaza za iznošenje pretpostavke.

(6.4.4.5) ... but I **assume** he worries that a necessary devaluation *could get completely out of hand* – as happened in 1976, when the balance of payments position was not nearly as bad as it is now, although inflation certainly was.

U ovom primeru aktuelni govornik zapravo iznosi svoje mišljenje kroz navođenje tuđeg mišljenja, čemu u prilog govore tentativna upotreba modalnog glagola *COULD* sa efektom ublažavanja stava, predstavljajući situaciju sadržanu u propoziciji kao mogućnost u smislu opcije. Efektu ublažavanja stava doprinosi upravo i navedeni glagol *ASSUME* čijom upotrebom se iskaz oblikuje kao pretpostavka, dakle, mogućnost, a ne tvrdnja koja sadrži asertivan stav, uprkos kontekstu koji sugerise da se slična situacija već dogodila u prošlosti.

Ukoliko posmatramo sintaksičke obrasce upotrebe glagola kognicije i mišljenja, primetićemo da se dominantno upotrebljavaju sa “*that*” klauzama u postpoziciji. U korpusu engleskog jezika nismo evidentirali parentetičke upotrebe ovih glagola koje doprinose ispoljavanju epistemičkih i evidencijalnih ekstenzija.

U korpusu srpskog jezika zabeležni su sporadični primeri upotrebe glagola *MISLITI* i mnogo frekventnije upotrebe glagola *VEROVATI* sa epistemičkim značenjima izražavanja stava i mišljenja. U primeru 6.4.4.6 glagol *MISLITI* je upotrebljen sa osnovnim značenjem izražavanja mišljenja kao rezultata mentalnog procesa razmišljanja ili rasuđivanja. Pojedini autori (Hengeveld 1988) smatraju da i nekvalifikativna značenja evociraju epistemičke i evidencijalne komponente. U srpskom jeziku “da klauza” može biti upotrebljena u slučaju oba tipa značenja, a kontekst upotrebe u primeru 6.4.4.6 upućuje na dokaze na kojima je zasnovano mišljenje ispitanika, te možemo govoriti interpersonalnim, modalnim funkcijama ovog glagola u datom primeru, što potvrđuje prethodno istaknutu pretpostavku o epistemičkim i evidencijalnim značenjima u kvalifikativnim i nekvalifikativnim upotrebama.

(6.4.4.6) 75% ispitanika u jednom istraživanju *misli* da je hrabrost bitnija od samopouzdanja, jer pokazuje nečije mane u pozitivnom svetlu, pa se tako **mogu** bolje **povezati** jedni sa drugima.

Sa druge strane, glagol *VEROVATI* je u narednim primerima upotrebljen u direktnom (6.4.4.7), indirektnom govoru (6.4.4.8) i u okviru deklarativne klauze sa „da klauzom“ kao komplementom (6.4.4.9). U slučaju prva dva primera, očigledna je kvalifikativna upotreba glagola *VEROVATI* koja podrazumeva isticanje govornikovog stava prema sadržaju propozicije. Sintaksička konstrukcija u ovom slučaju ne igra značajnu ulogu pri određivanju značenja, već to prvenstveno čini kontekst. U oba primera autor iznosi tuđe stavove, te stoga koristi glagol *VEROVATI* jer želi da ublaži snagu tvrdnje sadržane u propoziciji, s obzirom da tvrdnje nisu lično njegove, već tuđe, pa samim tim zauzima otklon prema pouzdanosti iste i izbegava apsolutnu odgovornost za njenu istinitost. Takođe, upotrebom ovog glagola autor može sugerisati nedostatak sopstvene uverenosti u pouzdanost sadržaja propozicije, posredstvom izražavanja

sumnje subjekta klauze, što je nagovešteno u primeru 6.4.4.8 upotrebom potencijala sa značenjem tentativnog zaključka u kontekstu koji prethodi glagolu *VEROVATI*.

(6.4.4.7) Dimitrijević pre **veruje** da je u pitanju vetar u leđa kojim je EU želela da na ovaj način progura normalizaciju Beograda i Prištine.

(6.4.4.8) „Ako je poenta da se na ovaj način održi kurs normalizacije odnosa, onda je logično da posle Prištine neki poklon dobije i Beograd. Tako bi se odobrovoljile obe strane da budu kooperativnije i da se sve nekako slegne“, **veruje** on.

U primeru 6.4.4.9 glagol *VEROVATI* je upotrebljen u osnovnom značenju mentalnog stanja uverenosti u istinitost informacije. Iz pragmatičke perspektive, možemo govoriti o modalnom značenju ovog glagola samo kao kontekstualnom efektu u smislu isticanja, naglašavanja stanja stvari iskazanog propozicijom i ubeđivanja primalaca poruke u istinitost propozitivnog sadržaja.

(6.4.4.9) Mada je sve više onih koji **veruju** da bankrot nije najgore rešenje.

Na kraju, zabeleženi su primeri upotrebe kognitivnog glagola *ZNATI* u bezličnim i parentetičkim konstrukcijama u prezentu u osnovnom značenju mentalnog procesa posedovanja znanja o nečemu. Međutim, u navedenim primerima moguće je tumačiti date glagole kao nosioce epistemičkih i evidencijalnih značenja samo u odnosu na kontekst i pragmatičke efekte njihove upotrebe. U oba primera, glagol *ZNATI* vrši funkciju isticanja, naglašavanja posedovanja znanja o stanju stvari iskazanog propozicijom na opštem nivou, s obzirom da je reč o konstrukcijama u kojima se autor obraća širokom čitalačkom auditorijumu i poziva se na njihovo zajedničko iskustvo, tj. znanje, kao na osnovu na kojoj počiva pouzdanost iskaza. U tom smislu, glagol *ZNATI* u navedenim primerima sugerše intersubjektivnost kao evidencijalnu komponentu koja proističe isključivo kao kontekstualni efekat, a ne iz osnovnog značenja glagola.

(6.4.4.10) Jer **zna se** da u srpskom srcu ima mesta samo za Rusiju.

(6.4.4.11) Tu je, **kao što znate**, pre nekoliko godina iz Amerike preneto telo kontroverznog pravoslavnog teologa Nikolaja Velimirovića...

Dakle, ukoliko posmatramo nefaktivne glagole kognicije i mišljenja, možemo zaključiti da epistemičke i evidencijalne komponente njihovog značenja proističu prevashodno iz konteksta njihove upotrebe i pragmatičkih efekata, a da sintaksički obrazac ne predstavlja presudan faktor u tumačenju njihovog semantičkog sadržaja. O sličnostima i razlikama između upotrebe glagola kognicije i mišljenja u engleskom i srpskom jeziku govorićemo u odeljku posvećenom diskusiji analize.

6.4.5 Glagoli percepcije i katenativni glagoli kao markeri evidencijalnosti u engleskom i srpskom jeziku

Iz perspektive semantike, značajno mesto među nosiocima evidencijalnih značenja zauzimaju glagoli percepcije i katenativni glagoli *SEEM/APPEAR* u engleskom i *ČINITI SE/IZGLEDATI* u srpskom jeziku. Njihova značenja odražavaju interfejs semantičkih domena evidencijalnosti i epistemičke modalnosti, uzimajući u obzir činjenicu da svojim osnovnim značenjima ovi glagoli sugerišu evidencijalna značenja upućivanja na različite vidove percepcije kao načina sticanja informacije koja u okviru izrečene propozicije ne predstavlja tvrdnju, jer čula ne predstavljaju nepogrešivi način sticanja informacije koju stoga ne odlikuje apsolutna istinitost, pa se dati glagoli u tom slučaju smatraju i nosiocima epistemičkih značenja.

U korpusu engleskog jezika zabeleženi su primeri upotrebe perceptualnih glagola sa agentivnom upotrebom koja podrazumeva aktivno učešće subjekta klauze u perceptivnom činu, kao u primerima 6.4.5.1 i 6.4.5.2. U ovim primerima, govornik ujedno predstavlja i agensa perceptivnog čina kao biološko-psihološkog procesa, bez sugerisanja epistemičkih ili evidencijalnih ekstenzija.

(6.4.5.1) I **don't see** the glimmer of Don DeLillo in this book, but then I'm not the best person to ask. I know that other people have seen it.

(6.4.5.2) However, when I **watch** TV or films I still sometimes **hear** people using the R-word, and display negative attitudes about people with a learning disability that I do not think would be as widely tolerated if they were about race or sexuality.

Međutim, naredni primer 6.4.5.3 upućuje na govornikov proces percepcije u smislu pripisivanja određenih kvalifikacija objektu klauze s obzirom da se perceptualni

glagoli u ovom primeru odnose na objekat perceptivnog čina. U ovom slučaju, konstrukcija predikata koji sadrži perceptualni glagol *LOOK* praćen predlogom „*like*“ sugerise govornikov lični stav, njegovo lično viđenje objekta klauze, kao i ulogu govornika kao posmatrača situacije, čime se implicira značenje senzorne modalnosti kao podtipa evidencijalne, odnosno propozitivne modalnosti (Palmer 2001).

(6.4.5.3) There was something relentless about them that day: they **looked like** a tightly-knit and expertly-drilled collective who had forgotten how to lose.

U primeru 6.4.5.4 glagol percepcije je upotrebljen u pasivnoj konstrukciji bez implikacija agensa perceptualnog procesa i bez jasnog upućivanja na govornikovu ulogu u odnosu na perceptualni doživljaj. Pasivna konstrukcija perceptualnog glagola može sugerisati govornikovu poziciju kao sastavnog činioca javnosti koji iznosi sopstveno viđenje i sopstveni stav prema Kanovoj pobedi na izborima. Iz pragmatičke perspektive, pasivna konstrukcija perceptualnog glagola može sugerisati jednu od opcija posmatranja političkih dešavanja koja nudi govornik, odnosno autor ovog teksta. U tom smislu, glagol *SEE* predstavlja nocioca modalnog značenja koje proističe iz uzajamnog dejstva sintaksičkih i pragmatičkih faktora, ali bez upućivanja na evidencijalne ekstenzije. Ovakve upotrebe perceptualnih glagola podržavaju pretpostavke autora o zasebnim epistemičkim, odnosno evidencijalnim upotrebama ove vrste glagola (Whitt 2010: 14).

(6.4.5.4) A Khan victory **is seen** as vital for Jeremy Corbyn in his biggest electoral test since becoming leader in September last year.

Osim tipičnih perceptualnih glagola, kao nosioci modalnih i evidencijalnih značenja mogu se javiti katenativni glagoli čija značenja se u tom slučaju tumače na osnovu pragmatičko-sintaksičkih faktora njihove upotrebe. U primerima 6.4.5.5 – 6.4.5.9 katenativni glagoli *SEEM* i *APPEAR* predstavljaju modalne operatore s obzirom da se upotrebljavaju kao pragmatička sredstva ograđivanja i distanciranja, odnosno zauzimanja otklona prema istinitosti sadržaja propozicije. U primeru 6.4.5.5 kontekst uvodne klauze sugerise govornikovo lično iskustvo kao osnovu za izricanje iskaza koji sadrži katenativni glagol, ali ne doprinosi tumačenju evidencijalnih ekstenzija ovog glagola.

(6.4.5.5) These are unsettling times and when the future is uncertain **there seems to be** an instinct in human nature to withdraw to the perceived comfort of our own tribe, our own sect, our own nationality: people who look like us, sound like us.

Što se tiče evidencijalnih značenja, smatramo da se ona ispoljavaju u primeru 6.4.5.6, u kom predložka konstrukcija sa značenjem dativa precizira izvor informacije u govorniku lično, dok u ostalim slučajevima katenativni glagoli vrše isključivo modalne funkcije.

(6.4.5.6) *To me*, OkCupid's question **seems to cast doubt** on my ability to live the type of life I dream for.

U primeru 6.4.5.7 glagol *SEEM* vrši funkciju ograđivanja, odnosno izbegavanja odgovornosti govornika za iznošenje iskazanog stava u cilju zaštite govornikovog imidža u javnosti.

(6.4.5.7) **I seem to be** one of the few who contend that the management of the world economy would benefit from international coordination to limit wild swings in the exchange rates that have such an influence on investment decisions.

U slučaju glagola *APPEAR*, možemo govoriti o značenju vizuelne percepcije, uz sugerisanje neodređenog izvora informacije, s obzirom da ne znamo da li je reč o govornikovom ličnom iskustvu, njegovom neposrednom učešću u komunikativnom događaju i procesu percepcije, ili njegovoj inferenciji. U primeru 6.4.5.9 leksički marker izvora informacije se odnosi samo na prvu klauzu, dok katenativni glagol *APPEAR* praćen progresivnim infinitivom sugerše govornikovu prisutnost u trenutku izricanja iskaza i njegovo aktivno učešće u posmatranju političkih prilika. Iz pragmatičkog ugla, katenativni glagol služi kao sredstvo ublažavanja nametanja sopstvenog stava i političke preferencije.

(6.4.5.8) The rhythms and patterns **appear to be** all that remain.

(6.4.5.9) *The online poll shows* the result is still on a knife-edge, although Remain **appears to be making** progress and now holds a narrow lead.

U korpusu srpskog jezika zabeleženi su primeri sa upotrebom perceptualnih glagola *ČUTI* i *VIDETI* koji upućuju na nulti stepen evidencijalnosti (Popović 2010). Reč je o indikativnim upotrebama ovih glagola u deklarativnim rečenicama bez modalizovanih konstrukcija (6.4.5.10; 6.4.5.11 i 6.4.5.13); u modalnim konstrukcijama kao dopune modalnih glagola (6.4.5.13), i u pasivnim konstrukcijama bez jasnog navođenja preciznog izvora informacije (6.4.5.14 i 6.4.5.15). U prva tri navedena primera evidencijalna značenja se ispoljavaju na nivou osnovnog značenja perceptualnih glagola koji označavaju procese vizuelne i auditivne percepcije. Upotreba ovih glagola u 1. licu jednine i 1. licu množine upućuje na aktivno učešće govornika u procesu percepcije i ističe njegovo neposredno iskustvo perceptualnog čina koji čini deo aktuelnog komunikativnog događaja ili mu prethodi.

(6.4.5.10) **Čujem** da samo pljušte nezvanične kandidature za Nemanjinu 11, ali i za javna preduzeća i upravne odbore.

(6.4.5.11) **Ja sam čuo**, ako je istina, nešto Evropa nas dribla, šta će biti od svega toga ne znam.

(6.4.5.12) Ali nema sumnje da se on na tim visinama dobro oseća, jer **vidimo** da ne propušta priliku da oda počast svetinjama srpskog nacionalizma i izvan Kosova.

Dalje, u primerima pasivnih konstrukcija izvor informacije nije konkretizovan u smislu njegovog navođenja poimence, pri čemu na osnovu pasivne konstrukcije ne možemo jasno da definišemo ulogu govornika kao direktnog ili posrednog svedoka komunikativnog čina. Iz pragmatičke perspektive, upotrebom pasiva govornik izbegava odgovornost za pouzdanost iskazane informacije i ograđivanjem sugeriše da on nije direktni izvor iste. Primer 6.4.5.15 sadrži leksički marker izvora informacije, ali ne nagoveštava vršioca analize kao originalnog izvora.

(6.4.5.13) ...u krugovima bliskim vladi **može se čuti** da se razmatra i opcija uvođenja neke vrste poreza solidarnosti kako bi se smanjio minus u budžetu.

(6.4.5.14) U novoj vladi, ako bi ga Vučić ipak pozvao, spekulisalo se da bi Dačić mogao da preuzme Ministarstvo odbrane, mada **se čulo** da bi socijalisti hteli Ministarstvo spoljnih poslova.

(6.4.5.15) Analizom zvaničnih podataka **vidi se** da, kao i prethodne godine, podbacuju prihodi, dok su rashodi uglavnom pod kontrolom.

Primeri 6.4.5.16 – 6.4.5.20 sadrže katenativne glagole *IZGLEDATI* i *ČINITI SE* upotrebljene u bezličnim konstrukcijama koje sugerišu inferencijalna evidencijalna značenja koja proističu iz prethodno naznačenog konteksta koji može upućivati na govornikovo lično ili posredno iskustvo. Ovi glagoli, međutim, prvenstveno označavaju govornikov stav prema propoziciji, odnosno distancu koju uspostavlja kako bi svoje lične stavove nametnuo javnosti na posredan način, predstavljajući ih kao potencijalne alternative dominantnom mišljenju ili kako bi ublažio negativnu realnost. Dakle, možemo zaključiti da se evidencijalna i epistemička značenja ovih glagola javljaju odvojeno, s obzirom na pragmatičku uslovljenost modalnih tumačenja, dok evidencijalna značenja proističu iz analize kontekstualnih činilaca i sintaksičkog obrasca upotrebe.

(6.4.5.16) Iako se stidljivo prethodnih dana najavljivalo da bi uskoro mogao da usledi novi “napad” Partizana na Sumu, **izgleda da** su sportski direktor Ivica Iliev i trener Ivan Tomić rešili da probaju sa drugom opcijom.

(6.4.5.17) Murinjo možda nije plavokos kao ona, ali **izgleda da** će da nabavi zmaja.

(6.4.5.18) **Čini se da** u obnovu zemlje krećemo sa sasvim praznom kasom.

(6.4.5.19) Zato **se čini** da je Vučiću u ovom trenutku važno hoće li se kriza u Ukrajini otegnuti, jer nervoza Brisela raste.

(6.4.5.20) **Čini mi se** da smo požurili i da nije trebalo da se mešamo u raspuštanje kosovske skupštine.

U primeru 6.4.5.20 katenativni glagol je praćen dativom lične zamenice kao eksplicitnim sredstvom markiranja prisustva govornika i njegovih stavova i mišljenja kao izvora informacije, dok je u slučaju ostalih primera izvor informacije govornikov tentativni zaključak koji može biti izveden na osnovu navedenih ili samo govorniku poznatih premisa.

Kao opšti zaključak analize perceptualnih i katenativnih glagola u engleskom i srpskom jeziku, smatramo da evidencijalna značenja predstavljaju sastavne komponente semantičkog sadržaja perceptualnih glagola u oba jezika, ali da se razlike ispoljavaju

pre svega u domenu katenativnih glagola koji u engleskom jeziku prvenstveno vrše modalnu funkciju, uz impliciranje evidencijalnosti u zavisnosti od sintaksičkih konstrukcija u kojima se javljaju, dok u srpskom jeziku predstavljaju markere inferencijalne evidencijalnosti u bezličnim konstrukcijama praćenim da-klauzama. O međujezičkim sličnostima i razlikama ćemo detaljnije govoriti u odeljku posvećenom diskusiji rezultata analize.

6.4.6 Analiza realizacije evidencijalnosti leksičkim sredstvima na marginama modalnih sistema i pragmatički efekti njihove upotrebe

S obzirom da u engleskom i srpskom jeziku evidencijalnost nije realizovana zasebnom morfološkom paradigmom oblika, ne iznenađuje učestalost upotrebe leksičkih jedinica kao nosilaca evidencijalnih značenja. U okviru ovog dela analize razmotrićemo kontekstualne uslove u kojima leksičke jedinice poput raznovrsnih evaluativnih prideva i priloga, zatim glagola govorenja i izveštavanja, ili modalnih partikula ispoljavaju, pored epistemičkih i evidencijalna značenja. Ustanovićemo da li se u korpusima jezika koji su predmet ove analize epistemička i evidencijalna značenja javljaju zajedno ili odvojeno i koje pragmatičke efekte govornici ostvaruju upotrebom datih leksičkih jedinica.

U korpusu engleskog jezika nailazimo na glagole govorenja kao najzastupljenije sredstvo realizacije reportativne evidencijalnosti koja upućuje na izvor informacije iz druge ruke u vidu upravnog ili neupravnog govora 6.4.6.1 – 6.4.6.6. U slučaju upravnog govora, aktuelni govornik ne dovodi u pitanje istinitost datog iskaza, s obzirom da sintaksička forma upravnog govora odražava iskaz originalnog govornika u potpunosti. Sa druge strane, u primerima neupravnog govora možemo govoriti o modalnosti u vidu implikature na nivou čitavog iskaza pošto je u osnovi neupravnog govora pravilo slaganja vremena usled čega govornici koriste distalne oblike i na taj način ostvaruju efekat distance u odnosu na izvornog govornika. Takođe, u primerima neupravnog govora nailazimo na deskriptivne upotrebe epistemičkih operatora koji u tom slučaju mogu da se poklapaju i sa stavovima aktuelnog govornika, kao u primeru 6.4.6.3. Pored glagola *SAY*, nailazimo i upotrebe različitih evaluativnih glagola poput *ACKNOWLEDGE*, *CLAIM*, *CONCEDE*, *ADMIT*, *ANNOUNCE*.

(6.4.6.1) *A spokesman for the Stronger In campaign said*: “They cannot claim one day that it is great for the UK and then say it is terrible the next.

(6.4.6.2) *Obama said* that “twisted thinking can lead to oppression, segregation, internment camps and to Srebrenica”.

(6.4.6.3) *He also acknowledged* that democracy could be slow, messy and frustrating.

(6.4.6.4) *Obama conceded* there were legitimate concerns about how global forces had deepened inequality.

(6.4.6.5) *Obama – who is to hold talks on Monday afternoon with the leaders of Germany, France, Italy and the UK – also announced* the US would be sending an extra 300 troops to Syria, mainly special forces, to help train local fighters, predominantly Kurds fighting Isis in the country’s north.

(6.4.6.6) With only days to go before voters go to the polls across Britain, *Sadiq Khan admits* that tens of thousands of Jewish voters in the capital may feel unable to back him following incendiary comments about Zionism and Hitler made by the last Labour occupant of the job, Ken Livingstone.

U narednim primerima nailazimo na upotrebe leksičkih glagola sa epistemičkim značenjima predviđanja i pretpostavljanja koji sugerišu evidencijalna značenja izvora informacije u aktuelnom govorniku 6.4.6.8 ili široj društvenoj grupi kojoj pripada i aktuelni govornik 6.4.6.7. Stoga, u primeru 6.4.6.7 možemo govoriti o intersubjektivnosti pošto autor teksta upotrebom prisvojnog prideva „*our*“ upućuje na svoju pripadnost određenoj grupi pisaca i sugeriše da je izrečeni stav drugih lica zapravo njegovo mišljenje. Njihova upotreba u uvodnim klauzama utiče na upotrebu modala u subordinativnim klauzama koje slede, prevashodno u pragmatičkom smislu ostvarivanja efekta distance.

(6.4.6.7) Most of our writers **predicted** before the start of the season that Claudio Ranieri’s side would be relegated.

(6.4.6.8) ... but I **assume** he worries that a necessary devaluation could get completely out of hand.

Pored leksičkih glagola govorenja i evaluativnih glagola, u korpusu smo zabeležili primere leksičkih konstrukcija koje označavaju reportativnu evidencijalnost

upućivanjem na statističke podatke kao izvor informacije iz druge ruke 6.4.6.9 – 6.4.6.11.

(6.4.6.9) **The online survey of 2,000 people by ORB, conducted between Wednesday and Friday (29), suggests** that Barack Obama's intervention in the debate has not been the game-changer the In camp was hoping for.

(6.4.6.10) **Opinium found** that 39% of voters believed that being a member of the EU made the UK more influential in the world while only about half as many (18%) thought it made Britain less influential.

(6.4.6.11) **PLOS ONE has discovered** that between 10 – 20% of the population is averse to the word 'moist'.

Takođe, u korpusu engleskog jezika smo naišli na primere evaluativnih priloga koji sugerišu epistemička i evidencijalna značenja 6.4.6.12 – 6.4.6.14.

(6.4.6.12) **Personally**, I think the calling of the referendum signified a colossal failure of leadership by David Cameron.

(6.4.6.13) Labour **evidently** has a serious problem, but the last place to go for sincere advice about tackling racism is the Conservative party.

(6.4.6.14) **Apparently** referring to some of the rhetoric of the right in both Europe and the US, he admitted the politics of immigration is hard in every country.

U primeru (6.4.6.12) evaluativni prilog upotrebljen u parentezi predstavlja leksički marker evidencijalnosti koja upućuju na izvor informacije u govorniku, tj. njegovom procesu razmišljanja. Ovaj leksički marker služi kao pojačivač epistemičkog značenja glagola mišljenja u klauzi koja sledi i vrši funkciju isticanja govornikovo ličnog stava. Sa druge strane, upotrebom ovog priloga govornik naglašava da je u pitanju njegov lični stav koji ne mora biti nepogrešiv.

Primeri 6.4.6.13 i 6.4.6.14 sugerišu govornikovu percepciju kao izvor informacije bez upućivanja na govornikovo direktno učešće u situaciji iskazanoj datom propozicijom. Sa stanovišta pragmatike, upotrebu ovih priloga možemo tumačiti kao nameru govornika da ukaže na činjenicu da je situacija iskazana propozicijom dostupna

svim učesnicima komunikativnog događaja i da govornik nije jedini autoritet odgovoran za pouzdanost datog iskaza.

U srpskom jeziku se kao leksički markeri reportativne evidencijalnosti najčešće javljaju glagoli govorenja i izveštavanja koji sugerišu konkretan izvor informacije ili neodređen izvor „iz druge ruke“ u vidu glasina/trača. Kao i u engleskom jeziku, u primerima upravnog govora u slučaju eksplicitnog navođenja originalnog govornika kao izvora informacije, istinitost propozicije se ne dovodi u pitanje od strane aktuelnog govornika i ne možemo govoriti o modalnoj dimenziji datog iskaza (6.4.6.15). Sa druge strane, u primerima neupravnog govora (6.4.6.16), naročito ako se izvorni govornik pominje u parentezi, aktuelni govornik upotrebom ovog jezičkog oblika ističe da je u pitanju iskaz drugog lica i da on nije odgovoran za istinitost iskazanog mišljenja, što predstavlja strategiju distanciranja, te možemo zaključiti da je neupravni govor obojen nijansama modalnog značenja.

(6.4.6.15) Jedino što mi pada na pamet jeste da se sve dešava zbog unutrašnjih pitanja na Kosovu, odnosno spuštanja tenzija, i možda zbog učestalih hapšenja osoba koje su povezane sa raznim vrstama kriminala na Kosovu“, **kaže** Dimitrijević.

(6.4.6.16) Iako je Visoka predstavica EU za spoljnu politiku i bezbednost Federika Mogerini pohitala u Prištinu da proslavi ovaj svečani korak za građane Kosova, **kako je rekla**, u EU ima i onih kojima se nisu obradovali ovom potezu EK.

Sledeći primeri neupravnog govora 6.4.6.17 i 6.4.6.18 upućuju na neodređen izvor informacije i samim tim pouzdanost datog iskaza se dovodi u pitanje. Parentetička upotreba glagola govorenja u trećem licu množine sugeriše govornikovo ograđivanje od pouzdanosti saopštene informacije, ali i njegov pokušaj skrivanja iza stavova ili mišljenja drugih koji u ovim primerima predstavljaju nekonkretizovan izvor informacije. U primeru 6.4.6.19 izvor informacije predstavljaju glasine drugih lica koji ne čine aktere aktuelne govorne situacije, čime se takođe pouzdanost informacije dovodi u pitanje.

(6.4.6.17) Taj četvorospratni "zamak", a **kažu** da zaista liči na srednjovekovnu građevinu, košta oko pet miliona evra.

(6.4.6.18) I Vučić, **kažu**, treba da bude oprezan.

(6.4.6.19) **Pronese se glas** da je neki naš sused opet ukrao i prisvojio neku od ovih svetinja...

Primeri koji slede, 6.4.6.20 - 6.4.6.23, sadrže varijacije glagola govorenja i izveštavanja, upotrebljene u bezličnim pasivnim konstrukcijama koje upućuju na neodređeni izvor informacije, što u pragmatičkom smislu, pored efekta distance, može da označava i sumnju aktuelnog govornika u istinitost saopštenog sadržaja. Upotrebom parenteze aktuelni govornik naglašava da on nije izvor informacije i time odbacuje odgovornost za njenu tačnost.

(6.4.6.20) Sladoled „gjeondo” (u prevodu „drži se”) lansiran je u jednom lancu prodavnica i, **kako se tvrdi**, to je prvi sladoled namenjen za razbijanje posledica preteranog konzumiranja alkohola.

(6.4.6.21) Iako **se** stidljivo prethodnih dana **najavljivalo** da bi uskoro mogao da usledi novi “napad” Partizana na Sumu, izgleda da su sportski direktor Ivica Iliev i trener Ivan Tomić rešili da probaju sa drugom opcijom.

(6.4.6.22) **U tekstu se navodi** i da bi Partizan u Južnu Afriku trebalo da pošalje ponudu od 300.000 evra, uz dodatak da bi pomenuta suma mogla da bude premala, pošto su čelnici Bidvest Vitsua u prošlosti odbijali i veće ponude.

(6.4.6.23) **U saopštenju prodajnog lanca navodi se** da je ime sladoleda za trežnjenje odabrano da bi „izrazilo napore zaposlenih koji moraju da izdrže radni dan posle teškog opijanja, kao i pružilo utehu onima koji moraju da dođu rano na posao posle čestih burnih noći”, **preneo je Tanjug**.

Kao opšti zaključak o realizaciji evidencijalnosti posredstvom leksičkih sredstava možemo reći da se epistemička modalna značenja i u engleskom i u srpskom jeziku javljaju kao implikacije evidencijalnih značenja, s obzirom da se navođenje ili izostavljanje izvora informacije, kao i konkretizovanje ili uopštavanje datog izvora dovodi u vezu sa tumačenjem stepena pouzdanosti datog iskaza. Za razliku od modalnih operatora čija primarna značenja obuhvataju stavove govornika i njegove procene pouzdanosti situacije na osnovu implikacija evidencijalnih značenja, u slučaju leksički markiranih evidencijalnih značenja modalna značenja se javljaju kao implikature, što svedoči o interaktivnom odnosu kategorija modalnosti i evidencijalnosti.

6.4.7 Glagolski modus potencijala kao epistemički operator i nosilac evidencijalnih značenja u srpskom jeziku

S obzirom da u srpskom jeziku ne postoji jasno izdefineriran složeni sistem modalnih glagola kao u engleskom jeziku, glagolski način potencijala se često koristi kao marker epistemičkih modalnih značenja u smislu različitog stepena mogućnosti izvršenja nerealizovane radnje. Stepem mogućnosti ostvarenja radnje iskazane potencijalom može uveliko da zavisi od konteksta iskaza i navođenja konkretnih razloga zbog kojih govornik smatra datu radnju mogućom u višem ili nižem stepenu. Uz to, potencijal implicira govornikov stav prema neizvršenoj radnji u vidu izražavanja njegove želje za njenim obistinjenjem. Takođe, u pragmatičkom smislu, potencijal vrši funkcije uspostavljanja distance i zaštite govornikovog ili sagovornikovog „negativnog obraza“ čime postaje i strategija izražavanja učtivosti.

U korpusu srpskog jezika zabeležili smo primere potencijala harmoničnih kombinacija sa drugim modalnim markerima i primere samostalne upotrebe potencijala leksičkih glagola. U svim navedenim primerima potencijal nosi jedno od osnovna dva značenja – značenje mogućnosti ili pretpostavke. Osnovna značenja potencijala obuhvataju značenja mogućnosti i pretpostavke koje podrazumevaju zasnovanost na određenim dokazima ili premisama, iz čega proističe da glagolski modus potencijala implicira evidencijalne vrednosti inferencije, odnosno govornikovog zaključka zasnovanog na premisama koje mogu ili ne moraju biti eksplicitno izražene u kontekstu date propozicije. U primerima 6.4.7.1 – 6.4.7.7 modalni glagol *MOĆI* je upotrebljen u obliku potencijala, čime se pojačava epistemička distanca govornika u odnosu na mogućnost realizovanja radnje iskazane potencijalom. U primerima 6.4.7.1, 6.4.7.2, 6.4.7.6, 6.4.7.7 potencijal označava mogućnost, pri čemu stepen realizacije radnje zavisi od dokaza na kojima počiva izrečena propozicija, a koji upućuju na govornikovo iskustvo kao svedoka aktuelnih političkih dešavanja (6.4.7.1), govornikovo uverenje (6.4.7.2), opšte činjenice/zaključke/statističke podatke koji nisu dostupni isključivo govorniku (6.4.7.6 i 6.4.7.7).

Primeri 6.4.7.3, 6.4.7.4, 6.4.7.5 izražavaju govornikove pretpostavke zasnovane na kontekstu iskaza, na osnovu kog možemo razmatrati pragmatičke efekte upotrebe potencijala. Izvor informacije je u datim primerima nagovešten kontekstom, ali se

upotreba potencijala može u ovim primerima tumačiti kao izražavanje govornikove sumnje i nesigurnosti u realizaciju radnje (6.4.7.3) ili, naprotiv, govornikove uverenosti u realizaciju pomenutog propozitivnog sadržaja, pri čemu se potencijal posmatra kao strategija učtivosti i diskurzivna strategija ublažavanja ilokutivne snage tvrdnji na koje dati iskazi upućuju. Autor teksta koristi oblike potencijala kako bi zaštitio sopstveni ugled i imidž u srpskoj javnosti, uzimajući u obzir da je reč o temama koje imaju izrazito negativan status u srpskoj političkoj realnosti.

(6.4.7.1) Sada, posle dobijanja vizne liberalizacije, i Francuzi *veruju* da **bi** Albanci sa Kosova **mogli da zloupotrebe** ovu povlasticu.

(6.4.7.2) Sa ovako formiranom listom sasvim *sigurno* prelazimo cenzus i to je pozicija sa koje **bismo mogli da utičemo** na mnoge stvari.

(6.4.7.3) Ono što **bi** za Srbe **mogla biti** nevolja jeste činjenica da još nije završeno konstituisanje opštinskih struktura...

(6.4.7.4) Ako Beograd računa na homogenu kampanju, uveren da je atmosfera lokalnih izbora tek neprijatna epizoda, **mogao bi da se suoči** sa nepredvidljivom računicom.

(6.4.7.5) Hoće li budžet isplivati iz svojih poplava i kako, **moglo bi** umnogome **zavisiti** od eventualnog novog aranžmana sa MMF-om i mogućeg reprograma duga.

(6.4.7.6) Naime, *deficit republičkog budžeta je već do kraja aprila dostigao 91,7 milijardi dinara, što je na nivou polugodišnjeg plana*, pa **bi**, ako se nastavi ovim tempom, budžetska rupa do kraja godine **mogla dostići**, umesto planirane 182 milijarde, ogromnih 275 milijardi dinara ili oko 2,4 milijarde evra.

(6.4.7.7) *A računica kaže* da **bi** Srbi na parlamentarnim izborima **mogli da imaju** više od 20 poslanika ukoliko obezbede 70.000 glasova...

U primeru (6.4.7.8) modalni glagol *TREBATI* je upotrebljen u obliku potencijala sa značenjem zaključka donetim na osnovu prisustva govornika u društveno-političkoj situaciji na koju se iskaz odnosi i njegovog poznavanja političkih dešavanjima o kojima je reč. Pored konteksta, govornikovo prisustvo je naznačeno upotrebom zamenice „*nas*“ kojom govornik sebe predstavlja kao člana šire javnosti, odnosno člana srpskog naroda koji je svedok aktuelnih političkih zbivanja, što se može tumačiti i kao impliciranje intersubjektivnosti, odnosno pozivanja na zajedničko iskustvo pripadnika srpskog naroda.

(6.4.7.8) *Kako stvari stoje, ne bi trebalo da nas iznenadi* da se jednog dana probudimo i saznamo da je Kosovo postalo i članica Ujedinjenih nacija...

Primer 6.4.7.9 predstavlja upotrebu potencijala u značenju pretpostavke koju govornik iznosi na osnovu sopstvenih uverenja i mišljenja, bez njihovog eksplicitnog obeležavanja. I u ovom slučaju, govornik upotrebom potencijala koji sugerise inferencijalnu evidencijalnost izražava nedostatak uverenosti u istinitost stanja stvari iskazanog propozicijom.

(6.4.7.9) Razlika u odnosu na nezrelo razmišljanje je ta što **bi** sada već **trebalo da shvatite** da srećna veza podrazumeva i svađe i krize i povremena neslaganja.

Naredna četiri primera predstavljaju upotrebe leksičkih glagola u obliku potencijala sa implikacijama inferencijalne evidencijalnosti. Ono što je zajedničko datim primerima jeste konkretno upućivanje na premise, odnosno dokaze na osnovu kojih govornik donosi zaključak i koji obuhvataju govornikovo mišljenje i stavove (6.4.7.10 i 6.4.7.11); stavove i izreke drugih lica (6.4.7.12 i 6.4.7.13). Sa stanovišta pragmatike poslednji primer upućuje na visok stepen govornikove distance i izbegavanja odgovornosti za izrečeni stav, o čemu svedoči bezlična upotreba potencijala. Govornik pokušava da svoje stavove zapravo predstavi kao tuđe, ali bez njihovog pripisivanja drugom konkretnom entitetu, uzimajući u obzir bezličnu upotrebu i neimenovanje entiteta, što se može još objasniti i govornikovom težnjom da uopšti izvor informacije i da sopstvene stavove koji mogu biti protumačeni negativno ne pripíše drugom konkretnom licu koje bi na taj način bilo kompromitovano.

(6.4.7.10) *Po mom mišljenju*, uspeh za našu listu **bila bi** činjenica da ustavne odredbe ne mogu da se menjaju bez naše saglasnosti.

(6.4.7.11) *Ne isključujem mogućnost da mu partner u vladi budu Ramuš Haradinaj i njegova Alijansa za budućnost Kosova*. To **bi značilo** da **bi** u parlamentu **osvojili** 60-70 odsto mesta i tada im Srbi **ne bi bili potrebni** za promenu Ustava, ističe Janjić.

(6.4.7.12) **Razumeli bi** to oni koji su glasali za njega, *jer što ono kažu gledaoци TV Kopernikusa*: „Neka mu je Bog u pomoći i sreća junačka!“

(6.4.7.13) *Reklo bi se* da naši političari ne sumnjaju u njegovu snagu, jer ga i dalje rado koriste.

Na osnovu izvršene analize možemo da zaključimo da glagolski način potencijala kao epistemički operator nosi inferencijalna evidencijalna značenja, ali da se tip dokaza, odnosno identifikacija ili karakter izvora informacije impliciraju ili eksplicitno leksički obeležavaju u kontekstu datog iskaza. Iz pragmatičke perspektive, dominantna funkcija potencijala je uspostavljanje distance prema realizaciji, odnosno obistinjenju radnje izražene ovim oblikom. Takođe, potencijal kao diskursna strategija služi zaštiti govornikovog/autorovog ugleda u društvu pošto njegovom upotrebom govornik/autor zauzima otklon prema svim onim stavovima za koje nema čvrsta uverenja i dokaze i time štiti svoju reputaciju kao kredibilnog izvora informacije i pripadnika naklonjenog dobrim ili lošim zbivanjima u okviru njegove govorne zajednice koja ujedno predstavlja njegov čitalački auditorijum.

6.4.8 Diskusija rezultata kvalitativne analize

U okviru kvalitativne analize razmotrili smo koji epistemički modalni operatori se u engleskom i srpskom jeziku javljaju kao nosioci evidencijalnih značenskih ekstenzija, bilo kao sekundarnih komponenti njihovog semantičkog sadržaja, bilo kao kontekstualno uslovljena značenja. Prilikom analize uzimali smo u obzir dodirne tačke semantike, pragmatike i sintakse ispoljene u upotrebi datih epistemičkih modalnih operatora, ukazujući na neophodnost višestranog pristupa prilikom analize interaktivnog odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti. Sa semantičke tačke gledišta, utvrdili smo koji epistemički operatori evociraju evidencijalna značenja kao sekundarne komponente njihovog semantičkog domena, dok smo iz pragmatičkog ugla posmatrali na koji način se upotrebom datih epistemičkih operatora realizuju različite komunikativne strategije i ostvaruju govornikove namere u smislu strategija negativne i pozitivne učtivosti, izbegavanja nametljivosti, ali i uticaja na mišljenje drugih posredstvom izbegavanja direktnog isticanja sopstvenog mišljenja i sakrivanja iza stavova drugih lica u cilju zaštite govornikovog ugleda i kredibiliteta u društvenoj zajednici u kojoj deluje, sve to u zavisnosti od specifičnosti sintaksičke konstrukcije u

okviru koje je dati modalni operator upotrebljen. Sa stanovišta analize interaktivnog odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, utvrdili smo na koji način eksplicitno ili implicitno isticanje izvora informacije utiče na pouzdanost iskaza i u kojoj meri određuje autoritet govornika nad informacijom.

Kada je reč o modalnim glagolima kao nosiocima evidencijalnih značenja u engleskom jeziku ustanovili smo da inferencijalna evidencijalnost predstavlja sastavnu semantičku komponentu epistemičkog značenja modalnih glagola *MUST*, *WOULD*, *MIGHT*, *COULD* i *CAN*, s obzirom da epistemička značenja ovih glagola impliciraju zasnovanost inferencije na određenom izvoru informacije, koji može da se odnosi na pretpostavku, ponovljeno iskustvo i govornikovo znanje o govornoj situaciji, čime se potvrđuje pretpostavka da premise izvedenog značenja mogu, ali ne moraju biti neposredno navedene u kontekstu iskaza (Coates 1983). U prilog ovoj pretpostavki svedoče i mnogobrojni primeri upotrebe modalnih konstrukcija u kombinaciji sa leksičkim sredstvima koja na eksplicitan način obeležavaju izvor informacije. U tom slučaju, primarni nosioci evidencijalnog značenja upućivanja na izvor informacije postaju leksička sredstva koja determinišu karakter i tip izvora informacije, dok epistemički modalni operatori impliciraju evidencijalne ekstenzije u smislu neophodnosti postojanja dokaza na kojima je iskaz zasnovan, upućujući takođe na međuzavisni uticaj epistemičkog značenja glagola, stepena pouzdanosti iskaza i stepena pouzdanosti dokaza. Slično engleskom jeziku, i u srpskom jeziku značenja inferencijalne evidencijalnosti predstavljaju značenjske ekstenzije modalnih operatora *TREBATI* i *MOĆI* sa epistemičkim značenjem, pri čemu se takođe mnogo češće modalni operatori javljaju u konstrukcijama sa leksički markiranim izvorima informacije. U smislu sintaksičkih konstrukcija, nisu uočene specifične konstrukcije na nivou korpusa dva jezika u zavisnosti od kojih bi epistemički modalni operatori postali i markeri evidencijalnosti, s obzirom da su evidencijalne vrednosti implicirane njihovim osnovnim epistemičkim značenjem, što epistemičku modalnost čini hiperonimom u odnosu na evidencijalnost.

Slično modalnim glagolima, modalni prilozima u engleskom i srpskom jeziku svojim osnovnim značenjem impliciraju evidencijalnost u smislu izvora informacije i posedovanja dokaza na osnovu kojih govornik određenu propoziciju kvalifikuje kao pouzdanu u višem ili nižem stepenu upotrebom određenog modalnog priloga. U našim

korpusima dvaju jezika koji su predmet analize, modalni prilozi su upotrebljeni u okviru konteksta koji upućuje na kvalitet dokaza, odnosno karakter izvora informacije, koji nedvosmisleno utiče na evaluaciju stepena pouzdanosti iskaza.

U slučaju modalnih prideva, međutim, zapažamo da se modalni primeri u oba korpusa javljaju u konstrukcijama u kojima izražavaju kvalifikaciju određenog entiteta, u ovom slučaju subjekta klauze, koji može, ali ne mora da se poklapa sa aktuelnim govornikom. U tom slučaju ne možemo modalni pridev posmatrati kao nosioca evidencijalnih značenja *per se*, već ona proističu iz konteksta upotrebe. Dakle, u slučaju modalnih prideva, sintaksički faktor igra značajnu ulogu, pošto isključivo u konstrukcijama u prvom licu jednine ili množine u kojima se subjekat klauze podudara sa aktuelnim govornikom i izražava stav aktuelnog govornika, možemo govoriti o epistemičkim značenjima koja sugerišu evidencijalne vrednosti upućivanja na izvor informacije u govornikovom ličnom iskustvu ili stavovima, čime se takođe impliciraju subjektivne vrednosti kao sastavna obeležja evidencijalnog značenja.

Glagoli kognicije i mišljenja u engleskom i srpskom jeziku predstavljaju epistemičke operatore ukoliko su upotrebljeni bilo u kvalifikativnom ili nekvalifikativnom značenju, ali je razlika u tome da u slučaju nekvalifikativnog značenja evidencijalno značenje upućivanja na izvor informacije proističe iz konteksta datog iskaza i podrazumeva eksplicitno navođenje premisa na osnovu kojih govornik iskazuje svoje mišljenje, uverenost, pretpostavku ili znanje. Sa druge strane, u slučaju kvalifikativnih epistemičkih upotreba ovih glagola evidencijalna značenja predstavljaju sastavne semantičke komponente epistemičkih značenja, što je tipično i za prethodno razmotrene epistemičke operatore. Takođe, ovi epistemički operatori impliciraju subjektivnost i intersubjektivnost kao evidencijalne vrednosti s obzirom na centralnu ulogu govornika i njegovog ličnog iskustva ili unutrašnjeg sveta kao izvora dokaza i pouzdanosti datog iskaza.

Dalje, ukoliko govorimo u upotrebi glagola percepcije i katenativnih glagola kao nosilaca evidencijalnih značenja, možemo zaključiti da se evidencijalne ekstenzije javljaju u onim slučajevima u kojima se glagoli percepcije upotrebljavaju kao markeri senzorne modalnosti implicirajući ulogu govornika kao direktnog ili posrednog svedoka situacije o kojoj govori dati iskaz. U tom slučaju glagoli percepcije se odnose na objekat perceptivnog čina govornika, a njihovom upotrebom u iskazu govornik iznosi sopstveni

stav o datoj situaciji, zauzimajući otklon prema istinitosti iskaza. Nasuprot činjenici da su epistemičke funkcije ovih glagola motivisane pragmatičkim aspektima njihove upotrebe, evidencijalne vrednosti predstavljaju sastavnu komponentu njihovog značenja u oba jezika u onim slučajevima kada ne označavaju isključivo biološko-psihološke procese percepcije. Slično modalnim pridevima, sintaksički obrazac upotrebe katenativnih glagola bitno određuje njihove epistemičke i evidencijalne upotrebe koje se najfrekventnije javljaju u bezličnim konstrukcijama u oba jezika, pri čemu se implicira neodređeni izvor informacije što dalje direktno utiče na evaluaciju stepena pouzdanosti iskaza.

Kada govorimo o leksičkim markerima evidencijalnosti, uočavamo sličnosti između engleskog i srpskog jezika u kojima se kao najfrekventniji leksički markeri evidencijalnosti koriste glagoli govorenja, navođenja i izveštavanja kao nosioci reportativne evidencijalnosti, upućujući na neodređen izvor informacije „iz druge ruke“ ili u vidu trača/glasina. U slučaju ovih glagola evidencijalnost nije semantički povezana sa epistemičkom modalnošću, pošto o modalizovanim upotrebama možemo govoriti samo u slučajevima neupravnog govora pri čemu aktuelni govornik može implicirati svoj stav u smislu pouzdanosti iskaza upotrebom određenih glagolskih konstrukcija u klauzama koje navode tuđe reči, kao što su, recimo, distalni modalni glagoli, čijom se upotrebom govornik distancira u odnosu na izrečeni sadržaj, što ponovo upućuje na neraskidivu povezanost semantike, pragmatike i sintakse u tumačenju kompleksnog odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti.

Za razliku od engleskog jezika, u srpskom jeziku su zabeležene česte upotrebe glagolskog modusa potencijala kao nosioca prvenstveno epistemičkih značenja mogućnosti i pretpostavke koja dalje impliciraju evidencijalne vrednosti inferencije, odnosno zaključka da je određena radnja moguća u zavisnosti od premisa koje mogu, ali ne moraju biti eksplicitno navedene u kontekstu. Rezultati izvršene analize upućuju na inferencijalne evidencijalne ekstenzije potencijala, ali se karakter i priroda dokaza na kojima se zasnivaju govornikovi zaključci ili pretpostavke eksplicitno navode u kontekstu datog iskaza.

Ukoliko govorimo o subjektivnosti i intersubjektivnosti kao evidencijalnim komponentama, rezultati analize sugerišu da pomenute kvalifikacije proističu iz evidencijalnih značenja u onim slučajevima u kojima je implicitno (u okviru osnovnog

značenja, kao što je slučaj sa glagolima kognicije i mišljenja ili modalnim priložima) ili eksplicitno (leksičkim sredstvima) naglašena centralna uloga govornika kao izvora informacije, odnosno njegov unutrašnji ili spoljašnji svet. Implikacije subjektivnosti i intersubjektivnosti su određene i sintaksičkom strukturom konstrukcije u kojoj se upotrebljava dati modalni operator i koja podrazumeva prvo lice jednine koje identifikuje aktuelnog govornika kao agensa kluze koji iznosi svoj stav, što se još definiše i kao performativnost, ili prvo lice množine koje predstavlja govornika kao pripadnika široj javnosti ili određenoj društvenoj grupi kojoj se obraća i sa kojom deli zajedničko znanje ili iskustvo vezano za situaciju o kojoj je reč.

Iz pragmatičke perspektive, možemo zaključiti da se epistemički modalni operatori sa evidencijalnim značenjskim ekstenzijama prvenstveno koriste kao sredstva ograđivanja govornika, zauzimanja otklona prema istinitosti iskaza i izbegavanja odgovornosti za istinitost izrečenog sadržaja, naročito u onim primerima u kojima nisu upotrebljeni eksplicitni leksički markeri izvora informacije. Eksplicitnim upućivanjem na izvor informacije posredstvom leksičkih sredstava govornici prenose odgovornost za verodostojnost informacije na druga lica, dok se implicitnim sugerisanjem izvora informacije različitim modalnim operatorima govornici takođe ograđuju od pouzdanosti iste, a sve u cilju zaštite sopstvenog obraza, odnosno ugleda u društvu i profesionalnog kredibiliteta.

Dakle, rezultati analize u prvi plan ističu izuzetno interaktivan odnos epistemičke modalnosti i evidencijalnosti zasnovan na međusobnom recipročnom uticaju pomenutih kategorija manifestovanog u vidu međuzavisnosti izražavanja pouzdanosti informacije implicirane epistemičkim modalnim operatorima i impliciranja izvora informacije koji potkrepljuje verodostojnost iste. Zaključili smo da evidencijalna značenja predstavljaju sekundarna značenja epistemičkih operatora, ali da se i u engleskom i u srpskom jeziku izvor informacije znatno češće obeležava eksplicitno leksičkim sredstvima, što se može opravdati odsustvom evidencijalnosti kao zasebne morfološke kategorije u oba jezika koji su predmet ovog istraživanja. S obzirom da smo videli da evidencijalna značenja proističu iz epistemičkih značenja u slučaju svih modalnih operatora, izuzev katenativnih glagola, ne možemo tvrditi da epistemička modalnost predstavlja apsolutni hiperonim u odnosu na evidencijalnost. Suprotan odnos uočavamo u slučaju katenativnih glagola i glagola govorenja, gde evidencijalna

komponenta izvora informacije u vidu percepcije ili reportativne evidencijalnosti utiče na epistemička tumačenja značenja ovih jezičkih jedinica. Stoga, odnos pomenutih kategorija možemo označiti kao odnos inkluzije, pri čemu status hiperonima ostaje fleksibilan u zavisnosti od vrste epistemičkih ili evidencijalnih markera.

6.5 Analiza epistemičkih i evidencijalnih značenja iskaza i komunikativnih ciljeva ostvarenih njihovom upotrebom sa stanovišta percepcije recipijenta poruke

Drugi deo kvalitativne analize obuhvata analizu upitnika na engleskom i srpskom jeziku koji sadrži primere iskaza sa epistemičkim modalnim operatorima kao samostalnim nosiocima evidencijalnih značenja ili u kombinaciji sa leksički markiranim izvorom informacije. Svaki upitnik se sastoji iz tri dela koja reflektuju isprepletanost semantike i pragmatike u tumačenju odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti. Prvi deo se odnosi na analizu epistemičkih značenja koja se prenose upotrebom određenih modalnih operatora sa aspekta recipijenta poruke. Cilj ovog segmenta je da ispitamo na koji način čitaoci razumeju epistemička značenja i percipiraju stepen istinitosti nekog iskaza, u smislu pouzdanosti, verovatnoće, mogućnosti, predviđanja ili sumnje. Drugi deo upitnika se odnosi na čitalačku percepciju evidencijalnih značenja, odnosno njihovo razumevanje i identifikaciju izvora informacije u zavisnosti od prisustva leksičkih markera evidencijalnosti koji na eksplicitan način obeležavaju izvor informacije. Na kraju, treći deo upitnika se odnosi na identifikaciju komunikativnih efekata ostvarenih upotrebom modalnih oblika koji obuhvataju ograde, uspostavljanje distance, sakrivanje iza tuđeg stava, ubeđivanje, nametanje sopstvenog mišljenja, uvažavanje tuđeg mišljenja ili suprotstavljanje tuđem mišljenju.

Primeri su odabrani u okviru korpusa engleskog i srpskog jezika na osnovu učestalosti javljanja određenih modalnih operatora utvrđenoj na osnovu prethodno izvršene kvantitativne analize u oba jezika. Grupa ispitanika obuhvata pedeset izvornih govornika engleskog jezika poreklom iz Londona i pedeset izvornih govornika srpskog jezika, starosti preko 25 godina, sa fakultetskim nivoom obrazovanja. Primeri upitnika se nalaze na kraju teze, u Prilogu 1 (upitnik na engleskom jeziku) i Prilogu 2 (upitnik na srpskom jeziku).

6.5.1 Analiza epistemičkih i evidencijalnih značenja, uz osvrt na pragmatičke efekte njihove upotrebe sa stanovišta izvornih govornika engleskog jezika

Analizu započinjemo razmatranjem percepcije izvornih govornika engleskog jezika sa aspekta njihovog poimanja semantičkih obeležja markiranih modalnih konstrukcija i pragmatičkih efekata njihove upotrebe. Analiziraćemo parove iskaza sa istim epistemičkim modalnim operatorima, upotrebljenih kao samostalnih nosilaca evidencijalnih značenja i u kombinaciji sa eksplicitno naznačenim izvorom informacije.

U prvom paru iskaza reč je o epistemičkom modalnom operatoru *WOULD*, koji kao što smo utvrdili u prethodnom delu kvalitativne analize označava predviđanje govornika koje za sobom povlači implikacije zasnovanosti tog predviđanja na manje ili više pouzdanim dokazima, iskustvu ili ponovljenim događajima iz prošlosti, implicirajući na taj način inferencijalna evidencijalna značenja. Što se tiče epistemičkih značenja prenetih upotrebom ovog modala, 50% ispitanika smatra da markirani modalni oblik implicira predviđanje visokog stepena istinitosti u oba primera. U primeru 6.5.1.1.a 50% ispitanika kao izvor informacije navodi opšte činjenice sugerisane kontekstom iskaza, ali možemo pretpostaviti da je ovakvo tumačenje neizbežno pod snažnim uticajem njihovog sopstvenog znanja o datim ličnostima. U primeru 6.5.1.1.b identifikovani izvor informacije su govornikova uverenja i mišljenje, što je potvrđeno upotrebom zamenice u prvom licu jednine i glagolima *SEEM* i *CONTEND*. U pragmatičkom smislu, 33% ispitanika tumači iskaz (6.5.1.1.a) kao govornikov pokušaj ubeđivanja čitalaca, dok u iskazu 6.5.1.1.b 55% ispitanika vidi govornikovo nametanje sopstvenog mišljenja, što se može objasniti eksplicitnim navođenjem izvora informacije koji u ovom slučaju predstavlja sam govornik, odnosno autor teksta. Dakle, možemo uspostaviti izvesne korelacije između implicitnog/eksplicitnog markiranja izvora informacije, kao i njegovog karaktera, neodređen (opšte činjenice, opšte znanje) nasuprot određenom izvoru informacije (govornik) i tumačenja pragmatičkih efekata njihove upotrebe.

(6.5.1.1.a) This **would be** the same Boris Johnson who recently dismissed Barack Obama's right to hold an opinion on British membership of the European Union on the grounds that the US president is "part-Kenyan".

(6.5.1.1.b) I seem to be one of the few who contend that the management of the world economy **would benefit** from international coordination to limit wild swings in the exchange rates that have such an influence on investment decisions.

Naredni iskazni par obuhvata primere upotrebe modalnog glagola *COULD* sa epistemičkim značenjem mogućnosti koje implicira evidencijalne značenjske ekstenzije pretpostavljanja kao potpore iskaza. Sa aspekta epistemičkih značenja, 45% ispitanika smatra da primer 6.5.1.2.a označava mogućnost, dok 50% tumači primer 6.5.1.2.b kao predviđanje koje karakteriše viši stepen istinitosti u odnosu na mogućnost iskazanu prvim primerom. Ovakvo tumačenje sugerise isprepletanost epistemičkih značenja i polisemičnost epistemičkih oblika, kao i uticaj konteksta na njihovu interpretaciju, s obzirom da 50% ispitanika kao izvor informacije u primeru 6.5.1.2.b identifikuje opšte činjenice, odnosno statističke podatke, što može uticati na tumačenje značenja epistemičkog modala *COULD* u ovom primeru i višeg stepena istinitosti ovog iskaza u odnosu na iskaz 6.5.1.2.a u kom su interpretacije izvora informacije raspodeljene – 20% identifikuje kao izvor informacije govornikova uverenja, 20% govornikove pretpostavke, dok 17% smatra da je izvor informacije drugo lice. Upotrebom glagola *COULD* u oba primera govornik izražava uvažavanje tuđeg mišljenja, prema 50% ispitanika, što se može objasniti tentativnim karakterom upotrebe distalnog modalnog oblika.

(6.5.1.2.a) Labour's candidate for mayor of London accepts that the antisemitism row engulfing his party **could harm** his chance of pulling off a historic victory by becoming the first Muslim to occupy the post.

(6.5.1.2.b) The British public is split 50/50 on whether to leave the EU but a higher turnout among the Outers **could tip** the balance in favour of Brexit, according to an opinion poll for The Independent.

Slično upotrebi glagola *COULD*, u sledećem iskaznom paru upotrebljen je modalni glagol *MIGHT* sa značenjem mogućnosti sa implikacijama evidencijalnih značenja pretpostavke. 50% ispitanika tumači značenja glagola kao izraz mogućnosti u oba primera, s tim da 30% smatra da u primeru 6.5.1.3.b ovaj glagol takođe implicira verovatnoću kao epistemičku vrednost. Kao izvor informacije, 28% identifikuje

govornikovu pretpostavku, 25% govornikova uverenja, 23% govornikovu percepciju u primeru 6.5.1.3.a. Međutim, u primeru 6.5.1.3.b 28% ispitanika smatra da je iskaz zasnovan na govornikovom iskustvu, a isti procenat misli da je izvor informacije drugo lice. Ovakva tumačenja mogu sugerisati činjenicu da čitaoci ne zapažaju odnos govornik/subjekt u okviru iskaza, za razliku od jezičkih stručnjaka, što dalje svedoči o značajnoj ulozi sinatksičke strukture iskaza u tumačenju njegovog značenja i perspektive od strane čitalaca, pre svega neodređene zamenice „one“ ili određene zamenice „he“ u ovom slučaju. Sa aspekta pragmatike, 35% smatra date iskaze nametanjem mišljenja, dok 38% smatra drugi primer uvažavanjem tuđeg mišljenja, verovatno sa aspekta govornika, s obzirom da u oba slučaja glagol *MIGHT* može označavati opcionalnost u pogledu tuđih shvatanja.

(6.5.1.3.a) One **might view** his books as an anti-commercial for western capitalism or – more complicatedly – as a dispassionate study of how capital’s language speaks through its consumers.

(6.5.1.3.b) He says his parents spent their lives trying to understand America, to make sense of the culture they found themselves in. He accepts he **might be doing** a similar thing with his books.

U četvrtom iskaznom paru upotrebljen je modalni glagol *WILL* sa epistemičkim značenjem predviđanja koje identifikuje 35% u oba iskaza, pri čemu 30% smatra da drugi iskaz odlikuje visok stepen pouzdanosti, što se može objasniti kontekstualnim činiocima datog iskaza koji upućuju na događaje koji su prethodili izricanju iskaza i koji sugerišu da će predviđanje zaista da se obistini. Epistemički operator *WILL* u primeru 6.5.1.4.a sugeriše inferencijalna evidencijalna značenja prema 25% ispitanika, govornikova uverenja (22%) i pretpostavke (20%). Međutim, u primeru 6.5.1.4.b ispitanici u većoj meri tumače zasnovanost iskaza na govornikovim uverenjima (35%) i govornikovom zaključku, čemu takođe doprinosi eksplicitno navođenje prethodnog iskustva. Pragmatičke funkcije navedenih iskaza podrazumevaju u oba iskaza ubeđivanje čitalaca (45%) i nametanje mišljenja (35%).

(6.5.1.4.a) The Tories **will now retort**: sort out your party before you accuse us of racism.

(6.5.1.4.b) His unrepentant performance on radio yesterday morning guarantees that this storm **will rage on**.

Poslednji par iskaza obuhvata iskaze sa glagolom *MAY* kao epistemičkim operatorom koji u osnovi označava epistemička značenja mogućnosti, ali se u ovim primerima njegova upotreba tumači sa aspekta visokog stepena istinitosti iskaza, s obzirom da 35% ispitanika mogućnost iskazanu glagolom *MAY* u oba primera interpretira kao realno vrlo ostvarivu. Prvi iskaz 50% ispitanika zasniva na govornikovim uverenjima i njegovom mišljenju, dok u drugom iskazu jasno obeležen izvor informacije 44% ispitanika tumači kao opšte činjenice, odnosno statističke podatke, čije navođenje može, ali ne mora doprineti tumačenju visokog stepena istinitosti iskaza. U pragmatičkom smislu, interpretacije ispitanika su značajno podeljene, s obzirom da 37% ispitanika smatra prvi iskaz nametanjem govornikovog mišljenja, dok 43% primer 6.5.1.5.b interpretira kao ograđivanje govornika od istinitosti iskaza, što na izvesni način predstavlja kontradikciju, s obzirom na visok stepen istinitosti iskaza. Sa druge strane, možemo pretpostaviti da se visok stepen istinitosti iskaza percipira ne samo na osnovu modalnog operatora već i na osnovu značenja celokupnog iskaza, a prvenstveno na osnovu eksplicitnog markiranja izvora informacije.

(6.5.1.5.a) One day I **may want** to have children, but just because I have a learning disability my right to do so is being questioned.

(6.5.1.5.b) Well, to judge from recent figures for gross domestic product in general and retail sales in particular, the economy **may already be affected** by concerns about the outcome of the referendum.

Dakle, na osnovu analize percepcije čitalaca kao recipijenata poruka iskazanih u novinskim člancima, možemo zaključiti da se epistemička modalna značenja dovode u vezu sa evidencijalnošću, prvenstveno kroz interpretaciju evidencijalnih semantičkih ekstenzija u okviru modalnih značenja. Pritom, stepen pouzdanosti iskaza se dovodi u vezu sa načinom obeležavanja izvora informacije, pri čemu eksplicitno navođenje izvora informacije, kao i njegova određenost u smislu imenovanja i čitaočevog sopstvenog znanja o njemu, značajno utiče na tumačenje visokog stepena pouzdanosti

iskaza. Detaljnije ćemo diskutovati o odnosu lingvističkih tumačenja i percepcije čitalaca u nastavku rada u okviru diskusije posvećene ovom segmentu analize.

6.5.2 Analiza epistemičkih i evidencijalnih značenja, uz osvrt na pragmatičke efekte njihove upotrebe sa stanovišta izvornih govornika srpskog jezika

Primeri iz korpusa srpskog jezika su odabrani prema istim kriterijumima kao i primeri engleskog jezika i svrsatni su parove prema samostalnim implikacijama evidencijalnih vrednosti i leksički označenim izvorom informacije.

Prvi par iskaza kao modalne markere sadrži oblike glagolskog modusa potencijala modalnog glagola *MOĆI*, dakle harmoničnu kombinaciju modalnih sredstava, čime se znatno naglašava modalno značenje propozicije. 60% izvornih govornika srpskog jezika identifikuje značenje predviđanja u primeru 6.5.2.1.a, dok je procenat ispitanika sa istom percepcijom znatno niži u primeru 6.5.2.1.b i iznosi 35%, dok 25% tumači dati iskaz kao izraz mogućnosti. Što se tiče opažanja izvora informacije, 25% ne identifikuje izvor informacije u prvom navedenom primeru, dok 17% identifikuje pretpostavku, 16% govornikova uverenja, 15% govornikovu percepciju i iskaz drugog lica kao izvor informacije. U drugom navedenom primeru 30% ispitanika smatra da je izvor informacije iskaz drugog lica, dok 27% navodi pretpostavku. Ovakav rezultat sugerise da izvorni govornici srpskog jezika izvor informacije interpretiraju na osnovu leksičkih markera, a ne samog modalnog oblika. Primer 6.5.2.1.a u pragmatičkom smislu implicira ubeđivanje čitalaca prema mišljenju 60% ispitanika, dok u primeru 6.5.2.1.b ispitanici identifikuju i druge komunikativne strategije – ograđivanje (35%), nametanje sopstvenog mišljenja (20%), sakrivanje iza tuđeg mišljenja (16%).

(6.5.2.1.a) A ako se pitate da li je momak sa kojim ste trenutno stvarno za vas, ovo su znakovi koji **bi mogli da vam pomognu** da odgovorite na pitanje.

(6.5.2.1.b) U tekstu se navodi i da bi Partizan u Južnu Afriku trebalo da pošalje ponudu od 300.000 evra, uz dodatak **da bi** pomenuta suma **mogla da bude** premala, pošto su čelnici Bidvest Vitsua u prošlosti odbijali i veće ponude.

U drugom paru primera glagol *MOĆI* je upotrebljen u obliku prezenta sa osnovnim značenjem mogućnosti. Izvorni govornici srpskog jezika tumače značenje ovog modala u domenu mogućnosti u 30% slučajeva, sa preklapanjem domena verovatnoće u 35% slučajeva u oba primera. U primeru 6.5.2.2.a 23% ispitanika smatra da izvor informacije nije prisutan u iskazu, dok 16% smatra da je iskaz zasnovan na govornikovom zaključku ili percepciji (15%). U slučaju takvog poimanja evidencijalnih vrednosti, možemo reći da čitalac smatra sebe i govornika članom iste grupe koja percipira iste društveno-političke prilike u zemlji. U drugom primeru 36% ispitanika navodi izraz drugog lica kao izvor informacije, što je leksički označeno frazom „najnovija studija je pokazala“. Sa aspekta pragmatike, 48% ispitanika smatra da prvim iskazom govornik želi da ubedi čitaoca da veruje u isto, dok se ista strategija u drugom primeru uočava od strane 37% ispitanika, uz tumačenja skrivanja govornika iza tuđeg mišljenja, u ovom slučaju statističkih ili naučnih podataka.

(6.5.2.2.a) **Može se tvrditi** da postoji politički podsticaj da se fiskalni prihodi, rashodi i deficit neumereno povećaju.

(6.5.2.2.b) Najnovija studija pokazala je da brak sa natprosečno inteligentnom osobom **može** izuzetno povoljno **uticati** na vaš IQ!

Treći iskazni par predstavlja upotrebe modalnog glagola *TREBATI* u obliku potencijala koji prema rezultatima prethodno izvršene kvalitativne analize odražava modalne vrednosti verovatnoće i predikcije, ali i inferencijalne evidencijalne vrednosti. U okviru ankete 50% ispitanika interpretira značenje predviđanja u primeru 6.5.2.3.a, dok je taj procenat nešto niži u primeru 6.5.2.3.b (25%) u kojem 40% ispitanika prepoznaje značenje verovatnoće, na osnovu čega možemo zaključiti da čitaoci smatraju predviđanje iskazano ovim modalnim glagolom verovatno istinitim, opredeljujući se pozitivno prema tumačenju njegovog značenja. 20% ispitanika ne identifikuje izvor informacije u primeru 6.5.2.3.a, dok 18% smatra da je to govornikov zaključak ili govornikova percepcija (16%). U narednom primeru, međutim, 50% identifikuje iskaz drugog lica kao izvor informacije, što je eksplicitno izraženo leksičkim sredstvima. U pogledu komunikativnih ciljeva, 70% ispitanika smatra da je reč o ubeđivanju čitalaca i nametanju mišljenja od strane govornika u oba primera.

(6.5.2.3.a) I tako, mada mu formalno mandate još nije počeo, Vučiću je pao u krilo vruć krompir koji **bi trebalo da bude** njegova druga važna tema pored reformi i srpskog puta u EU.

(6.5.2.3.b) Konstitutivna sednica **bi**, tvrde naprednjaci, **trebalo da se održi** 17. aprila, a kad poslanici polože zakletvu Aleksandar Vučić **bi trebalo da dobije** mandat za osnivanje vlade od predsednika Nikolića.

Naredni iskazni par sadrži primere upotrebe potencijala leksičkih glagola kao sredstvo izražavanja epistemičkih modalnih značenja mogućnosti i pretpostavke. Ispitanici identifikuju značenja mogućnosti (40% u prvom i 22% u drugom primeru) i predviđanja (23% u prvom i 36% u drugom primeru). 20% ispitanika ne uočava izvor informacije u primeru 6.5.2.4.a, dok 20% smatra da su u pitanju govornikova uverenja, pretpostavka (18%), iskaz drugog lica (16%). U primeru 6.5.2.4.b 50% identifikuje govornikova uverenja, odnosno mišljenje, kao izvor informacije. Što se tiče komunikativnih efekata, mišljenja ispitanika su podeljena s obzirom da u prvom primeru 32% ispitanika smatra da je reč o nametanju sopstvenog mišljenja, dok 24% smatra da se govornik oblikom potencijala ograđuje od odgovornosti za dati iskaz. U drugom primeru, naprotiv, većina ispitanika, 64% smatra da govornik nameće svoje mišljenje, što se može povezati sa prisustvom leksičke fraze koja upućuje na izvor informacije u govorniku.

(6.5.2.4.a) **Reklo bi se** da naši političari ne sumnjaju u njegovu snagu, jer ga i dalje rado koriste.

(6.5.2.4.b) Po mom mišljenju, uspeh za našu listu **bila bi** činjenica da ustavne odredbe ne mogu da se menjaju bez naše saglasnosti.

U slučaju poslednjeg para iskaza, epistemički modalni operator predstavlja modalna partikula *MOŽDA* sa značenjem epistemičke mogućnosti i impliciranjem evidencijalnih vrednosti pretpostavljanja kao procesa na kome je zasnovana propozicija. 40% ispitanika interpretira iskaze sa ovim modalnim operatorom kao iskaze mogućnosti, ali 35% smatra da oni takođe označavaju sumnju govornika u istinitost propozicije ukoliko izvor informacije nije eksplicitno naveden (6.5.2.5.a). Dakle,

možemo zaključiti da tumačenje mogućnosti iskazane modalnom partikulom *MOŽDA* od strane izvornih govornika srpskog jezika naginje ka izrazito negativnom ekstremu epistemičkog kontinuuma. Nasuprot tome, u slučaju eksplicitnog markiranja izvora informacije u primeru 6.5.2.5.b, stepen istinitosti informacije se povećava i varira i zmeđu pozitivnih ekstrema mogućnosti i verovanoće, prema shvatanju 55% ispitanika. 22% ispitanika ne identifikuje izvor informacije u prvom iskazu, dok 23% smatra da je to govornikova pretpostavka. U drugom primeru 36% identifikuje govornikov zaključak kao izvor informacije. Sa stanovišta diskursnih strategija, 36% prepoznaje strategije ograđivanje govornika u upotrebi modalne partikule *MOŽDA*, 22% ubeđivanje čitalaca od strane govornika u prvom primeru, dok u drugom 46% ispitanika smatra da govornik nameće svoj stav čitaocima, što je u suprotnosti sa dosada ustanovljenim pragmatičkim efektima upotrebe ovog modalnog operatora.

(6.5.2.5.a) **Možda** se u euforičnom dimu dogovora o jedinstvenoj listi ovog trenutka ne vidi da je na severu pokrajine i dalje donekle prisutna atmosfera bojkota.

(6.5.2.5.b) Upravo Petrovićevo okretanje ka „Srpskoj“ i premijeru Aleksandru Vučiću, **možda** je najveće iznenađenje, posebno ako se ima u vidu da je pre otprilike pola godine, uoči drugog kruga lokalnih izbora, ova partija, koja je bila deo kosovske vladajuće koalicije, optužila odbornika liste „Srpska“...

Kao opšti zaključak analize primera iz srpskog korpusa i percepcije izvornih govornika srpskog jezika možemo reći da govornici u većoj meri identifikuju izvor informacije u iskazu nezavisno od njegovog leksičkog markiranja. Međutim, ne postoje jasne osnove na kojima bi se izvršila klasifikacija izvora informacije ukoliko on nije leksički preciziran. Takođe, primeri upućuju na međuzavisnost epistemičke modalnosti i evidencijalnosti u smislu određivanja stepena pouzdanosti iskaza u odnosu na eksplicitno prisustvo izvora informacije ili dokaza koji potkrepljuje njegovu istinitost. Uz to, preciziranje i konkretizovanje izvora informacije utiče i na tumačenje pragmatičkih efekata upotrebe modalnih operatora, u smislu da navođenje i imenovanje izvora informacije koji recipijenti poruke smatraju pouzdanim može dovesti do tumačenja iskaza koji se u literaturi interpretiraju kao strategije ograđivanja i ublažavanja na upravo suprotan način, kao strategija nametanja sopstvenog mišljenja i ubeđivanja, uticaja na recipijente poruke.

O sličnostima i razlikama u tumačenjima izvornih govornika engleskog i izvornih govornika srpskog jezika govorićemo u nastavku posvećenom diskusiji rezultata analize.

6.5.3 Diskusija rezultata analize percepcije epistemičkih i evidencijalnih značenja sa stanovišta recipijenta poruke

U okviru upitnika sa primerima najfrekvenije upotrebljenih epistemičkih operatora kao nosilaca evidencijalnih značenja *per se* ili u kombinaciji sa leksičkim markerima evidencijalnosti analizirali smo percepciju čitalaca, odnosno njihovo tumačenje epistemičkih i evidencijalnih značenja, kako bismo ustanovili da li postoje korelacije između njihovog tumačenja stepena istinitosti iskaza i eksplicitnog ili implicitnog navođenja informacije, kao i da li čitaoci prepoznaju implikacije izvora informacije u iskazima u kojima su isključivo epistemički operatori nosioci evidencijalnih značenja. Treći deo upitnika se odnosi na identifikaciju komunikativnih efekata upotrebe epistemičkih modalnih operatora sa evidencijalnim značenjem, odnosno prepoznavanje namere govornika od strane čitalaca kao recipijenata poruke.

Rezultati analize ukazuju da čitaoci većinom interpretiraju epistemička značenja engleskih modalnih glagola *WOULD*, *COULD*, *MIGHT*, *WILL* i *MAY* u skladu sa teorijskim tumačenjima njihove semantičke strukture, kao i da prepoznaju implikacije izvora informacije u onim slučajevima u kojima se isključivo ovi operatori upotrebljavaju kao nosioci evidencijalnih značenja, što potvrđuje zaključke do kojih smo došli u prvom delu kvalitativne analize. Međutim, u ovim primerima čitaoci nisu bili u stanju da u potpunosti identifikuju kvalitet dokaza, odnosno preciziraju tip izvora informacije koji su tumačili na osnovu konteksta, za razliku od primera u kojima je izvor informacije eksplicitno naveden leksičkim sredstvima.

Sa druge strane, u srpskom jeziku, izvorni govornici srpskog jezika interpretiraju epistemička značenja na osnovu konteksta iskaza i u slučaju glagola *MOĆI* konkretno navode značenje predviđanja, što potvrđuje pretpostavke o polisemičnosti semantike modala i međuzavisnog odnosa između značenja jezičkih jedinica i konteksta njihove upotrebe. U ostalim primerima epistemička značenja se tumače u skladu sa teoretski utvrđenim osnovnim značenjima datih modalnih operatora kao i u engleskom jeziku,

dok takođe znatno veći procenat čitalaca identifikuje implikacije izvora informacije u odsustvu leksičkih markera, što još jednom potkrepljuje zaključke o odnosu epistemičke modalnosti i evidencijalnosti kao međusobno povezanih semantičkih kategorija. Precizna klasifikacija izvora informacije je moguća u prisustvu leksičkih sredstava koja imenuju i konkretizuju izvor informacije, što se podudara sa percepcijom govornika engleskog jezika.

Iz ugla pragmatike, većina čitalaca smatra da epistemički modalni operatori ostvaruju pragmatičke efekte pokušaja ubeđivanja čitalaca da prihvate govornikov, odnosno autorov stav, odnosno nametanja njihovog sopstvenog mišljenja, dok upotrebom distalnih oblika i potencijala autor ublažava nametljivost uvažavajući tuđe mišljenje.

Opšti zaključak analize percepcije recipijenata poruke je da postoji korelacija između tumačenja stepena pouzdanosti iskaza i prisustva eksplicitnog leksičkog markera evidencijalnosti, što svedoči o neraskidivoj povezanosti epistemičke modalnosti i evidencijalnosti kao semantičkih kategorija. Takođe, epistemička modalnost implicira izvor informacije, što potkrepljuje pretpostavke o statusu epistemičke modalnosti kao hiperonimu u odnosu na evidencijalnost. Međutim, evidencijalne implikacije nisu dovoljne kako bi se definisala priroda dokaza, odnosno tip izvora informacije, čemu značajno doprinose leksički markeri evidencijalnosti u oba jezika. Sa pragmatičke tačke gledišta, ustanovili smo da postoje izvesne korelacije između eksplicitnog navođenja izvora informacije koji čitaoci smatraju pouzdanim i strategije ublažavanja nametljivosti iskaza u smislu da čitaoci smatraju da navođenjem ovakvog iskaza govornik svoje mišljenje pripisuje drugom izvoru informacije koji se u javnosti smatra pouzdanim, a samim tim i šire prihvaćenim od strane celokupne društvene zajednice kojoj pripadaju i autor i čitalac. Ovakvi zaključci svedoče o isprepletanosti jezičkih i društvenih aspekata komunikativne situacije koje je neophodno uzeti u obzir prilikom interpretacije značenja i upotrebe određenih jezičkih jedinica.

7. ZAKLJUČAK

U okviru teorijskog i analitičkog dela ove studije pokušali smo da obrazujemo jedinstven i sistematičan pristup razmatranja kompleksnog interaktivnog odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti u engleskom i srpskom jeziku. Takav pristup podrazumeva aktivnu ulogu pragmatičko-semantičkog interfejsa u definisanju epistemičkih i evidencijalnih značenja modalnih operatora koji se provlači kroz svaki segment ove teze. Uz to, neophodno je pomenuti pristup obogatiti elementima kontrastivne analize i analize diskursa, uzimajući u obzir činjenicu da je studija zasnovana na poređenju realizacije epistemičkih i evidencijalnih značenja na nivou korpusa novinskih tekstova u okviru dvaju jezika koji predstavljaju predmet ovog istraživanja. Pošto ni u jednom od datih jezika evidencijalnost ne postoji kao zasebna morfološka kategorija, analiza evidencijalnih značenja je izvršena posredstvom semantičkih varijacija epistemičkih modalnih operatora kao osnovnih strategija realizacije evidencijalnosti u zavisnosti od sintaksičko-pragmatičkih faktora njihove upotrebe i šireg komunikativnog i društvenog konteksta.

Uvod u istraživanje sažima aktuelne probleme i nedoumice u dosadašnjim istraživanjima odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, koji se prevashodno odnose na definisanje pojma kategorije u lingvističkim istraživanjima, i s tim u vezi, status epistemičke modalnosti i evidencijalnosti kao morfoloških/semantičkih kategorija u indoevropskim jezicima. U ovoj studiji kategorije epistemičke modalnosti i evidencijalnosti tretiramo kao generičke semantičke kategorije koje u engleskom i srpskom jeziku prevazilaze diskretne formalne gramatičke sisteme i realizuju se posredstvom široke lepeze morfoloških i leksičkih jedinica. Pritom, kategoriju modalnosti posmatramo kao hiperonim kategorije modusa pošto se u srpskom jeziku modalna značenja vrlo često izražavaju kategorijom glagolskog načina potencijala usled nedostatka bogate paradigme modalnih operatora kao što je slučaj u engleskom jeziku. Takođe, jedan od problema prilikom izučavanja kategorije modalnosti uopšte predstavlja polisemični karakter ove kategorije i nemogućnost uspostavljanja jasnih granica između različitih tipova modalnosti. S tim u vezi, epistemičku modalnost u ovom istraživanju definišemo sa aspekta Palmerove teorije modalnosti prema kojoj epistemička modalnost predstavlja tipološku kategoriju propozitivne modalnosti, ali za

razliku od Palmera koji pod okrilje propozitivne modalnosti svrstava i evidencijalnu modalnost, evidencijalnost definišemo kao semantičku kategoriju koja čini integrativnu komponentu semantičkog domena epistemičke modalnosti, uspostavljajući odnos hiperonimije, odnosno inkluzije među pomenutim kategorijama.

Teorijski okvir istraživanja je zasnovan na sintezi elemenata funkcionalne lingvistike, teorije deikse i Palmerove teorije epistemičke modalnosti, čiju zajedničku komponentu čini aktivna uloga govornika u procesu interakcije u smislu performativnosti, odnosno iznošenja ličnih stavova prema sadržaju propozicije koji reflektuju njihovu evaluaciju društvenih aspekata situacije, validnosti propozicije i kvaliteta dokaza u cilju uticaja na stavove i mišljenja drugih učesnika date komunikativne situacije. Sa druge strane, analiza evidencijalnih značenjskih ekstenzija podrazumeva analizu epistemičkih značenja modalnih operatora – modalnih glagola, modalnih priloga i prideva, glagola kognicije i mišljenja, perceptivnih i katenativnih, leksičkih jedinica na marginama sistema, potencijala – koji u zavisnosti od konteksta, ili kao sekundarna značenja impliciraju izvor informacije ili postojanje dokaza na osnovu kojih se iznosi dati sud čiji se stepen istinitosti koji korelira sa implikacijama dokaza obeležava određenim epistemičkim modalnim operatorima.

Funkcionalni lingvistički pristup analizi modalnosti u prvi plan ističe interpersonalne funkcije epistemičke modalnosti u vidu izražavanja govornikovih stavova i njegovog predstavljanja u društvu kao pouzdanog autoriteta na informacijom, direktnog ili posrednog učesnika ili svedoka u komunikativnom događaju. Interpersonalne funkcije epistemičke modalnosti su neraskidivo povezane sa analizom pragmatičkih efekata upotrebe epistemičkih modalnih operatora, koje ukazuju na pokušaje govornika da upotrebom učtivih modalnih oblika i konstrukcija ublaži nametljivost sopstvenih stavova sa jedne strane, ali da u kombinaciji sa leksičkim markerima preciznog izvora informacije govornik želi da naglasi stepen pouzdanosti sopstvenog iskaza i predstavi sebe kao kredibilan autoritet u široj društvenoj zajednici. U tesnoj vezi sa pragmatičkim efektima upotrebe epistemičkih operatora je i deiktička priroda njihove upotrebe u vidu uspostavljanja distance/otklona između govornika i sadržaja propozicije posredstvom upotrebe distalnih epistemičkih markera i potencijala koji se u svom značenju udaljavaju od centralnih semantičkih komponenti epistemičkih operatora, pojačavajući na taj način stepen distance, a srazmerno umanjujući stepen pouzdanosti iskaza, što

potvrđuje analiza percepcije čitalaca na osnovu koje utvrđujemo korelacije između implikacija izvora dokaza i pouzdanosti ikaza.

Sledeći deo teze obuhvata razmatranja epistemičke modalnosti u engleskom i srpskom jeziku, sa aspekta terminološke problematike, raznovrsnosti definicija ove tipološke kategorije i njenih deiktičkih karakteristika, koncepta stava, razvoja epistemičkih značenja iz dijahronijske perspektive i sintaksičko-semantičkih odlika epistemičkih modalnih operatora u engleskom i srpskom jeziku. Epistemičku modalnost smo definisali na osnovu Palmerove teorije propozitivne modalnosti kao njenu tipološku potkategoriju koja u terminološkom smislu referira na pouzdanost i verovatnoću iskaza i podrazumeva izražavanje stava koji uključuje sve one karakteristike diskursa kojima govornik obeležava preciznost i kredibilnost sopstvenih tvrdnji, stepen svoje opredeljenosti prema datim vrednostima, uključujući i stav prema određenom entitetu, propoziciji ili sagovorniku. Ovako definisan termin stava takođe implicira evidencijalne značenjske vrednosti u smislu upućivanja na društveno-prihvaćeno znanje o propoziciji, obuhvatajući direktno znanje posredstvom ličnog iskustva i indirektno, posredno znanje, na kom se zasniva stepen govornikove uverenosti u istinitost propozicije, što dalje potkrepljuje pretpostavke o interaktivnom recipročnom uticaju epistemičkih i evidencijalnih značenjskih komponenti.

Još jedan dokaz koji potkrepljuje hipotezu o međuzavisnom odnosu epistemičke modalnosti i evidencijalnosti iz perspektive primenjenog teorijskog okvira pruža definicija epistemičke modalnosti kao potkategorije propozitivne modalnosti koja pored osnovnih epistemičkih značenja podrazumeva i evidencijalne komponente značenja spekulacije, dedukcije, reportativne i senzorne evidencijalnosti, što je takođe potvrđeno analizom korpusa primera u kojima operatori epistemičke modalnosti postaju nosioci evidencijalnih značenja kao dodatnih, sekundarnih semantičkih ekstenzija impliciranih osnovnim epistemičkim značenjima koja se odnose na istinitost, pouzdanost, verovatnoću i mogućnost.

U sintaksičkom smislu nisu uočene specifične konstrukcije koje bi uticale na realizaciju evidencijalnih značenja epistemičkih operatora. Modalni glagoli čine glavni deo predikacije propozicije, a evidencijalnost proističe kao posledica međusobnog uticaja semantičkih, kontekstualnih i leksičkih faktora. Međutim, sintaksički obrazac upotrebe presudno utiče na epistemička tumačenja značenja modalnih prideva, s obzirom da su

epistemičke upotrebe karakteristične za bezlične konstrukcije koje sa modalnim pridevom čine modalni okvir. U našem korpusu engleskog jezika, međutim, nisu zabeleženi primeri takvih konstrukcija, te ne možemo govoriti o realizaciji evidencijalnih značenja pošto modalni pridevi u našim primerima kvalifikuju subjekat klauze koji može, ali ne mora nužno da se poklapa sa aktuelnim govornikom. U slučaju poklapanja možemo govoriti o implikacijama evidencijalnih značenja koja tada proističu isključivo iz konteksta propozicije, a ne modalnog prideva *per se*. Nasuprot engleskom jeziku, u srpskom jeziku upotreba modalnog prideva u bezličnoj konstrukciji koja se odnosi na stanje stvari iskazano propozicijom implicira evidencijalna značenja upućivanja na dokaze, ali bez precizne kvalifikacije i klasifikacije tipa dokaza. Iako istraživanja nefaktivnih glagola kognicije i mišljenja ističu ulogu parentetičkih konstrukcija u tumačenju evidencijalnih značenja, u našem korpusu nisu evidentirani česti primeri ovakve upotrebe. Dominantan sintaksički obrazac upotrebe datih glagola predstavlja kombinaciju ovih glagola i „*that*“, odnosno „*da*“ klauza u postpoziciji. U korpusu srpskog jezika prisutne su upotrebe glagola *ZNATI* u parentezi, ali u slučaju ovih modalnih operatora, sintaksički kontekst ne predstavlja presudan faktor prilikom interpretacije evidencijalnih značenja. Upotreba katenativnih glagola je interesantna iz sintaksičke perspektive, s obzirom da smo u korpusu engleskog jezika uočili pasivne konstrukcije glagola *SEE* koje sugerišu izvor informacije koji se može klasifikovati kao neodređen, uzimajući u obzir odsustvo agensa perceptualnog procesa. Uz to, upotreba progresivnog infinitiva iza glagola *APPEAR* upućuje na aktivno učešće govornika u posmatranju i analizi aktuelnih političkih zbivanja. Dakle, u slučaju glagola percepcije i katenativnih glagola, sintaksički obrazac njihove upotrebe utiče na tumačenje evidencijalnih značenjskih ekstenzija i pragmatičkih efekata. Osim navedenih prototipskih markera epistemičke modalnosti, dosadašnja istraživanja upućuju na širok spektar leksičkih jedinica kojima se u zavisnosti od društveno-jezičkog konteksta formalno realizuje kategorija epistemičke modalnosti. Rezultati analize potvrđuju učestalost upotrebe leksema koje se smatraju epistemičkim operatorima na marginama sistema, kako sa isključivo epistemičkim, tako i sa evidencijalnim značenjskim ekstenzijama. Među leksičkim markerima evidencijalnosti, u korpusima engleskog i srpskom jezika kao najfrekventniji pokazatelji evidencijalnosti zabeleženi su glagoli govorenja i izveštavanja sa implikacijama reportativne evidencijalnosti i glagoli

pretpostavljanja i predviđanja kao nosioci inferencijalne evidencijalnosti. Takođe, evaluativni prilozi sa značenjem percepcije upućuju na aktuelnog govornika kao direktnog izvora informacije ili učesnika/svedoka događaja koji predstavlja izvor informacije. Za razliku od engleskog jezika, u korpusu srpskog jezika su uočeni primeri u kojima sintaksički obrazac upotrebe glagola govorenja utiče na realizaciju evidencijalnih i epistemičkih značenja, prvenstveno u smislu pragmatičkih funkcija uspostavljanja distance i govornikovog ograđivanja od pouzdanosti izrečene propozicije. Rezultati upućuju na pojačavanje distance u parentetičkim i bezličnim konstrukcijama koje sadrže glagole govorenja, implicirajući neodređenu reportativnu evidencijalnost. Kao zaključak o međusobnom odnosu epistemičkih i evidencijalnih značenja glagola govorenja možemo reći da se epistemička značenja prepliću sa evidencijalnim u vidu implikatura, s obzirom na korelacije između konkretizovanja ili uopštavanja izvora informacije i pouzdanosti propozicije.

Pored razmotrenih oblika koji se javljaju kao nosioci epistemičkih i evidencijalnih značenja, u srpskom jeziku značajno mesto pripada glagolskom modusu potencijala kao nosiocu pomenutih semantičkih vrednosti. Osnovna značenja potencijala, kao što smo videli u analitičkom delu, impliciraju evidencijalne značenske ekstenzije u vidu inferencijalne evidencijalnosti, ali se kvalitet dokaza, kao i u slučaju drugih epistemičkih operatora, precizira posredstvom konteksta ili leksičkih konstrukcija koje eksplicitno navode tačan izvor informacije. Značaj upotrebe potencijala se prevashodno ogleda u sferi pragmatičkih funkcija ovog oblika kao mehanizma realizacije negativne učtivosti u smislu distanciranja, ali i diskursne strategije zaštite govornikovog ugleda u društvu kao kredibilnog izvora informacije.

U delu teze posvećenom razmatranju evidencijalnosti kao semantičku kategoriju u engleskom i srpskom jeziku usled nedostatka morfološke paradigme formalnih markera ove kategorije u navedenim jezicima. U okviru ovog dela uspostavljamo izvesne paralele između pomenute kategorije i kategorije modalnosti, prvenstveno u smislu definisanja ovih kategorija, a potom i njihovog statusa u jezicima u kojima evidencijalnost ne postoji kao morfološka kategorija, kao što je slučaj u jezicima koji su predmet ovog istraživanja. Evidencijalnost shvaćena kao semantička kategorija evocira definicije evidencijalnosti u užem smislu koje podrazumevaju upućivanje na izvor informacije, odnosno tip dokaza na kojima počiva pouzdanost date informacije. U

terminološkom smislu ograničili smo se na upotrebu termina evidencijalne značenjske ekstenzije prilikom upućivanja na izvor informacije posredstvom epistemičkih operatora u obliku sekundarnog značenja ili implikature. U okviru teorijskog razmatranja evidencijalnosti iznosimo osnovne odrednice evidencijalnosti, njene definicije u užem i širem smislu, usvajajući definiciju u užem smislu, klasifikaciju tipova dokaza i evidencijalnih vrednosti, pri čemu rezultati analize upućuju na leksičko obeležavanje konkretizovanih dokaza ili preciznog izvora informacije prilikom impliciranja inferencijalne ili reportativne evidencijalnosti kao dva osnovna tipa evidencijalnih vrednosti koje se realizuju posredstvom epistemičkih operatora. Analiza potvrđuje pretpostavke o heterogenom karakteru evidencijalnosti kao semantičke kategorije, s obzirom da smo pokazali u kojim kontekstualnim uslovima evidencijalna značenja nastaju kao sekundarna značenja markera drugih gramatičkih kategorija koji se smatraju evidencijalnim strategijama. Za razliku od jezika u kojima evidencijalnost ima status gramatičke kategorije *per se* i u kojima postoji morfološka paradigma rečca, sufiksa, klitika koje formalno obeležavaju izvor informacije, u engleskom i srpskom jeziku se u tu svrhu koriste markeri drugih jezičkih kategorija, prvenstveno epistemičke modalnosti i glagolskog modusa potencijala koji se smatraju dominantnim evidencijalnim strategijama.

Naredni deo teze ističe interaktivni odnos epistemičke modalnosti i evidencijalnosti. U dosadašnjim istraživanjima dominira trojako poimanje odnosa navedenih kategorija u vidu disjunkcije, inkluzije i preklapanja. Rezultati našeg istraživanja upućuju na to da evidencijalne značenjske ekstenzije proističu iz epistemičkih značenja kao sekundarna značenja i u slučaju epistemičkih operatora imaju niži status u odnosu na epistemička značenja koja se smatraju primarnim, osnovnim značenjem ovih operatora. Stoga, možemo govoriti o odnosu hiperonimije između pomenutih kategorija koji je relativnog karaktera. Tome doprinose primeri leksički markirane evidencijalnosti posredstvom glagola govorenja i drugih leksičkih jedinica koje se smatraju marginalnim epistemičkim operatorima, pošto u slučaju ovih operatora evidencijalnost ima status primarnog značenja, dok se epistemičke značenjske ekstenzije procena pouzdanosti smatraju sekundarnim značenjem i u pragmatičkom smislu imaju status implikature. Dakle, možemo zaključiti da formalna realizacija evidencijalnosti bitno utice na status ove kategorije u odnosu na epistemičku modalnost.

Utvrđivanju statusa navedenih kategorija značajno doprinosi polazna teorijska osnova koju čini Palmerova teorija propozitivne modalnosti utemeljena na osnovu inkluzije datih kategorija. Tezu o epistemičkoj modalnosti kao hiperonimu u odnosu na evidencijalnost potkrepljuje teorija semantičkih mapa, s obzirom na direktne veze između epistemičkih i evidencijalnih značenja iz perspektive sinhronijske polifunkcionalnosti, pošto ista jezička sredstva mogu simultano upućivati i na epistemička i na evidencijalna značenja. Sa druge strane, u srpskom jeziku evidencijalnost se smatra potkategorijom imperceptivnosti, odnosno subjektivne modalnosti, što na izvestan način takođe odražava hiperonimni status modalnosti u odnosu na evidencijalnost. Analiza primera u oba korpusa pokazala je da evidencijalnost proističe iz epistemičke modalnosti kao značenjska ekstenzija ili iz pragmatičke perspektive kao implikatura, ali i obratno, te ćemo odnos datih kategorija označiti kao inkluziju sa hiperonimnim odnosom relativnog karaktera. Ovakav zaključak dovodi u pitanje jednu od dosada utvrđenih hipoteza prema kojoj se svi markeri evidencijalnosti smatraju u osnovi epistemičkim markerima, dok svi epistemički markeri ne mogu biti nosioci evidencijalnosti (Almeida & Garcia 2011:60).

Analitički deo teze počiva na kvantitativnoj analizi frekventnosti upotrebe epistemičkih operatora uopšte, a potom naročito onih sa evidencijalnim značenjskim ekstenzijama, na nivou celokupnog korpusa dva jezika i na nivou zasebnih tipova diskursa, i kvalitativnoj analizi kontekstualnih faktora i pragmatičkih efekata upotrebe epistemičkih modalnih operatora sa evidencijalnim značenjem, uz osvrt na analizu percepcije čitalaca u smislu identifikacije epistemičkih i evidencijalnih značenja, uključujući i pragmatičke funkcije najfrekventnije upotrebljenih epistemičkih markera.

Rezultati kvantitativne analize pokazuju da, uprkos neočekivano niskoj stopi zastupljenosti epistemičkih modalnih operatora, najfrekventnije se javljaju modalni glagoli, modalni prilozi i katenativni glagoli u engleskom jeziku, a u srpskom takođe modalni glagoli, potencijal leksičkih glagola i modalni prilozi. U engleskom jeziku nisu zabeležene značajne razlike u upotrebi epistemičkih operatora u zavisnosti od žanrovske i tematske raznovrsnosti tekstova, za razliku od srpskog jezika u kom epistemički modalni operatori, pre svega oblik potencijala, dominiraju u političkom diskursu, što se može opravdati pragmatičkim efektima distanciranja i zaštite govornikove reputacije prilikom razmatranja tema od visokog društveno-političkog značaja.

Kao preferirane konstrukcije označavanja epistemičkih i evidencijalnih značenja, govornici upotrebljavaju distalne modalne glagole *WOULD* i *COULD*, zatim *MIGHT*, *WILL*, *MAY* i katenativne glagole u engleskom jeziku, i modalne glagole *MOĆI* i *TREBATI*, prvenstveno u obliku potencijala, modalnu partikulu *MOŽDA* i katenativne glagole u srpskom jeziku.

Ukoliko posmatramo frekventnost realizacije evidencijalnosti posredstvom epistemičkih modalnih operatora i leksičkih markera, vidimo da u engleskom jeziku dominira eksplicitno navođenje izvora informacije posredstvom leksičkih sredstava u kombinaciji sa modalizovanim propozicijama ili upotrebljenih samostalno, dok se epistemički operatori kao isključivi nosioci evidencijalnih značenja javljaju u niskoj procentualnoj zastupljenosti. Nasuprot engleskom jeziku, u srpskom jeziku ne postoje drastične razlike između eksplicitnog i implicitnog navođenja informacije, pri čemu se epistemički modalni operatori javljaju kao nosioci evidencijalnog značenja na nivou trećine korpusa. Ovakvim rezultatima doprinosi visoka stopa upotrebe potencijala u srpskom jeziku kao preferirane strategije realizacije epistemičkih i evidencijalnih inferencijalnih značenja, ali i pragmatičkih efekata negativne učtivosti, ublažavanja nametljivosti i ograđivanja.

Rezultati kvalitativne analize ukazuju na polifunkcionalnost i polisemičnost jezičkih izraza u vidu sinhronijskog obeležavanja vrednosti i značenja različitih gramatičkih kategorija. Prilikom analize uzimali smo u obzir semantičke, pragmatičke i sintaksičke faktore vezane za upotrebu datih epistemičkih modalnih operatora, ukazujući na neophodnost višestranog pristupa prilikom analize interaktivnog odnosa epistemičke modalnosti i evidencijalnosti. Sa stanovišta semantike utvrdili smo koji epistemički operatori evociraju evidencijalna značenja kao sastavne komponente njihovog semantičkog domena, dok smo iz pragmatičkog ugla posmatrali na koji način se upotrebom datih epistemičkih operatora realizuju različite komunikativne strategije i ostvaruju govornikove namere u smislu strategija negativne i pozitivne učtivosti, izbegavanja nametljivosti, ali i uticaja na mišljenje drugih posredstvom izbegavanja direktnog isticanja sopstvenog mišljenja i sakrivanja iza stavova drugih lica u cilju zaštite govornikovog ugleda i kredibiliteta u društvenoj zajednici u kojoj deluje, sve to u zavisnosti od specifičnosti sintaksičke konstrukcije u okviru koje je dati modalni operator upotrebljen. Evidencijalne semantičke ekstenzije proističu iz epistemičkih

značenja nezavisno ili u zavisnosti od konteksta u kom se upotrebljava određeni epistemički operator.

Iz pragmatičke perspektive, možemo zaključiti da se epistemički modalni operatori sa evidencijalnim značenjskim ekstenzijama prvenstveno koriste kao sredstva ograđivanja govornika, zauzimanja otklona prema istinitosti iskaza i izbegavanja odgovornosti za istinitost izrečenog sadržaja, naročito u onim primerima u kojima nisu upotrebljeni eksplicitni leksički markeri izvora informacije. Eksplicitnim upućivanjem na izvor informacije posredstvom leksičkih sredstava govornici prenose odgovornost za verodostojnost informacije na druga lica, dok se implicitnim sugerisanjem izvora informacije različitim modalnim operatorima govornici takođe ograđuju od pouzdanosti iste, a sve u cilju zaštite sopstvenog obraza, odnosno ugleda u društvu i profesionalnog kredibiliteta.

Opšti zaključak analize percepcije recipijenata poruke je da postoji korelacija između tumačenja stepena pouzdanosti iskaza i prisustva eksplicitnog leksičkog markera evidencijalnosti, što svedoči o neraskidivoj povezanosti epistemičke modalnosti i evidencijalnosti kao semantičkih kategorija. Takođe, epistemička modalnost implicira izvor informacije, što potkrepljuje pretpostavke o statusu epistemičke modalnosti kao hiperonimu u odnosu na evidencijalnost. Međutim, evidencijalne implikacije nisu dovoljne kako bi se definisala priroda dokaza, odnosno tip izvora informacije, čemu značajno doprinose leksički markeri evidencijalnosti u oba jezika. Sa pragmatičke tačke gledišta, ustanovili smo da postoje izvesne korelacije između eksplicitnog navođenja izvora informacije koji čitaoci smatraju pouzdanim i strategije ublažavanja nametljivosti iskaza u smislu da čitaoci smatraju da navođenjem ovakvog iskaza govornik svoje mišljenje pripisuje drugom izvoru informacije koji se u javnosti smatra pouzdanim, a samim tim i šire prihvaćenim od strane celokupne društvene zajednice kojoj pripadaju i autor i čitalac.

Nadamo se da smo ovim istraživanjem nismo doprineli samo uspostavljanju jedinstvenog teorijskog okvira za tumačenje interaktivnog odnosa između epistemičke modalnosti i evidencijalnosti koji nužno podrazumeva multidisciplinarni pristup zasnovan na sintezi različitih lingvističkih disciplina i teorija, već i da smo podstakli razvoj metodoloških mehanizama za analizu percepcije čitalaca kao realnih govornika jednog jezika, čime smo ukazali na nužnost izmeštanja istraživanja jezika iz vakuuma

teorijskih okvira i proučavanja jezika i jezičke percepcije govornika jednog jezika u živom govoru i realnim govornim situacijama. Stoga, ovo istraživanje može poslužiti kao polazna tačka usavršavanja novih metoda analize percepcije ne samo govornika, već i recipijenta poruke kako bismo obogatili metodološki aparat lingvističkih istraživanja i unapredili dvosmernu analizu interakcije podjednako i sa stanovišta govornika i sa aspekta recipijenta poruke.

LITERATURA

- Aikhenvald, Y. A. 2004. *Evidentiality*. New York: Oxford University Press
- Aikhenvald, Y. A. 2007. Information source and evidentiality: what can we conclude? *Rivista di linguistica* 19.1, 209-227. Dostupno na: <http://www.italian-journal-linguistics.com/wp-content/uploads/10.aikhenvald.pdf> [09.09.2014.]
- Aksu-Koç, A., & Slobin, D. I. 1986. A psychological account of the development and use of evidentials in Turkish. U Chafe, W. & J. Nichols (ur.) *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Norwood, NJ: Ablex Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- Alonso-Almeida, F. & L. Cruz-Garcia. 2011. The value of MAY as an evidential and epistemic marker in English medical abstracts. *Studia Anglica Posnaniensia* 46/3, 59-73. Dostupno na: <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/stap.2011.46.issue-3/v10121-010-0004-7/v10121-010-0004-7.pdf> [07.02.2014.]
- Anderson, L. B. 1986. Evidentials, Paths of Change, and Mental Maps: Typologically Regular Asymmetries. U Chafe, W. & J. Nichols (ur.) *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Norwood, NJ: Ablex. 273-312. Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- Aoki, H. 1986. Evidentials in Japanese. U Chafe, W. & J. Nichols (ur.) *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Norwood, NJ: Ablex. 223-238. Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- Bakhtin, M. 1998. Discourse in the Novel. *Literary theory: An anthology*, 32-44. Dostupno na: https://books.google.ae/books?hl=sr&lr=&id=x2a-CgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA205&dq=bachtin+mikhail+1998+dialogic&ots=AexH5UJE_l&sig=ep8TIJYEgLJPioV6gxkDo7h5OPQ&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [07.02.2015.]
- Belić, A. 1999. *Istorija srpskog jezika: fonetika, reči sa deklinacijom, reči sa konjugacijom*. vol. 4. Beograd: Zavod za udzbenike i nastavna sredstva.
- Biber, D. et al. 1999. Modals and semi-modals. U Biber, D. et al. (ur.) *Longman grammar of spoken and written English*. Harlow: Longman
- Boas, F. 2013. *Handbook of American indian languages (Vol. 40)*. Cambridge University Press. Dostupno na: <http://soda.sou.edu/Data/Library1/030319a1.pdf> [07.02.2015.]
- Bogaert, J. 2010. A constructional taxonomy of *I think* and related expressions: accounting for the variability of complement-taking mental predicates. *English*

Language and Linguistics 14, 399-427. Dostupno na:
http://journals.cambridge.org/abstract_S1360674310000134 [17.10.2013.]

- Bonyadi, A. 2011. Linguistic Manifestations of Modality in Newspaper Editorials. *International Journal of Linguistics* 1, vol 2, 1-13. Dostupno na:
<http://dx.doi.org/10.5296/ijl.v3i1.799> [17.10.2013.]
- Boye, K. 2010. Semantic maps and the identification of cross-linguistic generic categories: Evidentiality and its relation to Epistemic Modality. *Linguistic discovery* 8.1, 4-22.
- Brown, P. & S. Levinson. 1987. *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge, CUP
- Butler, J. 2003. A minimalist treatment of modality. *Lingua* 113, 967-996. Dostupno na:
<http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- Bybee, J., Perkins, R. & W. Pagliuca. 1994. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. The University of Chicago Press, Chicago and London
- Bybee, J. & S. Fleischman. 1995. *Modality in Grammar and Discourse: An Introductory Essay*. Dostupno na:
<http://www.unm.edu/~jbybee/downloads/BybeeFleischman1995Introduction.pdf> [17.10.2013.]
- Chafe, W. & J. Nichols (ur.). 1986. *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Norwood, NJ: Ablex Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- Chafe, W. 1986. Evidentiality in English Conversation and Academic Writing. U Chafe, W. & J. Nichols (ur.). *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Norwood, NJ: Ablex. 261-272. Dostupno na:
<http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- Chung, S. & A. Timberlake. 1985. Tense, Aspect, Mood. U T. Shopen (ur.). *Language Typology and Syntactic Description, III: Grammatical categories and the lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press. 202-258
- Crystal, D. 2003. *Dictionary of linguistics and phonetics*. John Wiley & Sons. Dostupno na:
https://books.google.ae/books?hl=sr&lr=&id=3ZPQVuSgDAkC&oi=fnd&pg=PT5&dq=david+crystal+2003+dictionary+of+linguistics+and+phonetics&ots=Z8KGsrRjJ9&sig=RvPrDpfjqW2qDRkVbFMpHoTPa4&redir_esc=y#v=onepage&q=david%20crystal%202003%20dictionary%20of%20linguistics%20and%20phonetics&f=false [07.02.2015]
- Coates, J. 1983. *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. Beckenham, Croom Helm

- De Haan, F. 1999. Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries. *Southwest Journal of Linguistics* 18, 83-101. Dostupno na: [http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/4361702/swj199.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1486472586&Signature=b459bPWk%2FhqYlfOjaPCnGahBcUM%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DEvidentiality and epistemic modality Set.pdf](http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/4361702/swj199.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1486472586&Signature=b459bPWk%2FhqYlfOjaPCnGahBcUM%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DEvidentiality+and+epistemic+modality+Set.pdf) [07.02.2017.]
- Dendale, P. & L. Tasmowski. 2001. Introduction: Evidentiality and related notions. *Journal of Pragmatics* 33, 1505-1528. Dostupno na: <http://www.elsevier.com/locate/pragma> [17.10.2013.]
- Djordjević, R. 1996. *Gramatika engleskog jezika*. Beograd
- Facchinetti, R. et al. 2003. *Modality in Contemporary English*. Mouton de Gruyter, Berlin and New York. Dostupno na: <http://google.books.com> [07.02.2017.]
- Faller, M. 2006. Evidentiality and Epistemic Modality at the Semantics/Pragmatics Interface. Ms.(<http://www.eecs.umich.edu/~rthomaso/lpw06/fallerpaper.pdf>). Dostupno na: [http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/46300011/fallerpaper.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1486483916&Signature=LfI9durgBHODTZyhvBmpprwB%2Fww%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DEvidentiality and Epistemic Modality at.pdf](http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/46300011/fallerpaper.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1486483916&Signature=LfI9durgBHODTZyhvBmpprwB%2Fww%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DEvidentiality+and+Epistemic+Modality+at.pdf) [17.02.2015.]
- Frawley, W. 1992. *Linguistic Semantics*. Lawrence Erlbaum Ass. Hillsdale
- Friedman, V. A. 1986. Evidentiality in the balkans: Bulgarian, macedonian, and albanian. U Chafe, W. & J. Nichols (ur.). *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*, 168-187. Dostupno na: <http://mahimahi.uchicago.edu/media/faculty/vfriedm/040Friedman86.pdf> [25.10.2014.]
- Gisborne, N., & J. Holmes. 2007. A history of English evidential verbs of appearance. *English Language and Linguistics* 11(01), 1-29. Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/Jasper_Holmes/publication/231996669_A_history_of_English_evidential_verbs_of_appearance/links/5571613208ae2f213c2241e9.pdf [25.10.2014.]
- Givon, T. 1982. Evidentiality and epistemic space. *Studies in Language* 6, 23-49
- Halliday, M. A. K. 1970. Functional diversity in language as seen from a consideration of modality and mood in English. *Foundations of Language* 6, 322-361.
- Halliday, M. A. K. 1985. *An Introduction to Functional Grammar*, London: Edward Arnold

- Hanks, W.F. 2009. Fieldwork on deixis. *Journal of Pragmatics* 41, 10-24. Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- Haspelmath, M. 2007. Pre-established categories don't exist: Consequences for language description and typology. *Linguistic typology* 11(1), 119-132. Dostupno na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.508.5209&rep=rep1&type=pdf> [17.10.2013.]
- Hengeveld, K. 1988. Illocution, mood and modality in a functional grammar of Spanish. *Journal of semantics* 6(1), 227-269. Dostupno na: https://pure.uva.nl/ws/files/2114217/27913_hengeveld1988b.pdf [25.10.2014.]
- Hengeveld, K. 1989. Layers and Operators in Functional Grammar. *Journal of Linguistics* 25/1, 127-157. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/4175978> [17.10.2013.]
- Hoye, L. F. 2005. "You may think that; I couldn't possibly comment!" Modality studies: Contemporary research and future directions. Part I. *Journal of Pragmatics* 37, 1295-1321. Dostupno na: <http://www.elsevier.com/locate/pragma> [17.10.2013.]
- Hoye, L. F. 2005. "You may think that; I couldn't possibly comment!" Modality studies: Contemporary research and future directions. Part II. *Journal of Pragmatics* 37, 1481-1506. Preuzeto sa <http://www.elsevier.com/locate/pragma> [17.10.2013.]
- Huddleston, et al. 2002. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hunston, S., & G. Thompson. (eds). 2000. *Evaluation in text: Authorial stance and the construction of discourse*. Oxford University Press, UK. Dostupno na: https://books.google.ae/books?hl=sr&lr=&id=k8nSuoF0-XoC&oi=fnd&pg=PR10&dq=hunston+%26+thompson+2000&ots=9akAnaffWd&sig=C169h5KpRLh6D_Em-qgZg273TLk&redir_esc=y#v=onepage&q=hunston%20%26%20thompson%202000&f=false [07.02.2015.]
- Hyland, K. 2005. Stance and engagement: a model of interaction in academic discourse. *Discourse Studies* vol. 7/2, 173-192. Dostupno na: <http://www2.caes.hku.hk/kenhyland/files/2010/12/discourse-studies.pdf> [25.10.2014.]
- Hyland, K. 2008. Persuasion, Interaction and the Construction of Knowledge: Representing Self and others in Research Writing. *IJES* vol. 8(2), 1-23. Dostupno na: <http://revistas.um.es/ijes/article/viewFile/49151/47021> [07.02.2015.]

- Iwamoto, N. 2007. Modality and point of view in media discourse. *Retrieved December 17,* 175-200. Dostupno na: <http://human.kanagawa-u.ac.jp/gakkai/publ/pdf/no163/16308.pdf> [07.02.2015.]
- Izvorski, R. 1997. The present perfect as an epistemic modal. *Proceedings of SALT Vol. 7,* 222-239. Dostupno na: <http://www-bcf.usc.edu/~pancheva/evidentialperfect.pdf> [05.08.2015.]
- Kratzer, A. 1977. What 'must' and 'can' must and can mean. *Linguistics and philosophy* 1(3), 337-355. Dostupno na: <http://semantics.uchicago.edu/kennedy/classes/s08/semantics2/kratzer77.pdf> [25.10.2014.]
- Kress, G. 2001. From Saussure to Critical Sociolinguistics: The Turn Towards a Social View of Language. *Discourse theory and practice: A reader,* 29-38. Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- Lazard, G. 2001. On the grammaticalization of evidentiality. *Journal of Pragmatics* 33, 359-367. Dostupno na: <http://www.elsevier.com/locate/pragma> [17.10.2013.]
- Leech, G. 2003. Modality on the move: the English modal auxiliaries 1961-1992. *TOPICS IN ENGLISH LINGUISTICS* 44, 223-240. Dostupno na: https://books.google.ae/books?hl=sr&lr=&id=F5tYZAEj56kC&oi=fnd&pg=PA223&dq=leech+2003+modal+studies&ots=kDWtZzIxLY&sig=JDhRZVklhOGjxE8BShgCfieIm8g&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [25.07.2016.]
- Levinson, S. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lyons, J. 1977. *Semantics II*. Cambridge: Cambridge University Press
- Marin-Arrese, J. I. 2007. Commitment and subjectivity in the discourse of opinion columns and leading articles. A corpus study. *RAEL: revista electrónica de lingüística aplicada* 1, 82-98. Dostupno na: https://scholar.google.com/scholar?q=Marin-Arrese%2C+J.+I.+%282007%29.+Commitment+and+subjectivity+in+the+discourse+of+opinion+columns+and+leading+articles.+A+corpus+study&btnG=&hl=sr&as_sdt=0%2C5 [17.10.2013.]
- Matthewson, L. et al. 2007. Evidentials as epistemic modals: Evidence from St'át'imcets. *Linguistic variation yearbook* 7(1), 201-254. Preuzeto sa <http://faculty.arts.ubc.ca/lmatthewson/pdf/evidentiality.pdf> [07.02.2015.]
- Metlock, T. 1989. Metaphor and the Grammaticalization of Evidentials. *Proceedings of the Fifteenth Annual Meeting of the Berkeley Society.* 215-225. Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]

- Mortelmans, T. 2012. Epistemic MUST and its cognates in German and Dutch. The subtle differences. *Journal of Pragmatics* 44, 2150-2164. Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- Mushin, I. 2000. Evidentiality and deixis in narrative retelling. *Journal of Pragmatics* 32, 927-957. Dostupno na: <http://www.elsevier.nl/locate/pragma> [17.10.2013.]
- Nichols, J. 1984. Functional Theories of Grammar. *Annual Review of Anthropology*, 13, 97-117. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/2155663> [17.10.2013.]
- Novakov, P. 2012. Engleski modal CAN – promene i tendencije. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Knjiga XXXVII*, 187-200. Dostupno na: <http://epub.ff.uns.ac.rs/index.php/gff/article/viewFile/228/240> [07.02.2015.]
- Nuyts, J. 2001a. *Epistemic modality, Language and Conceptualisation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Nuyts, J. 2001b. Subjectivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions. *Journal of Pragmatics* 33, 383-400. Dostupno na: <http://www.elsevier.com/locate/pragma> [17.10.2013.]
- Palmer, F.R. 1979. *Modality and the English Modals*. New York, Longman
- Palmer, F. R. 2001. *Mood and Modality*. Cambridge: CUP
- Papafragou, A. 2006. Epistemic modality and truth conditions. *Lingua*, 116(10), 1688-1702. Dostupno na: <http://papafragou.psych.udel.edu/papers/Lingua-epmodality.pdf> [10.05.2015.]
- Perkins, M. R. 1982. The core meanings of the English modals. *Journal of Linguistics*, 18(02), 245-273. Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/Mick_Perkins/publication/231935759_The_core_meaning_of_the_English_modals/links/54ac0e780cf2bce6aa1df050/The-core-meaning-of-the-English-modals.pdf [25.07.2016.]
- Piper, P. 2005. Semantičke kategorije u prostoј rečenici: sintaksička semantika. U M. Ivić (ur.). *Sintaksa savremenog srpskog jezika, Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica Srpska, 575-982.
- Plungian, A. V. 2001. The place of evidentiality within the universal grammatical space. *Journal of Pragmatics* 33, 349-357. Dostupno na: <http://www.elsevier.com/locate/pragma> [17.10.2013.]
- Popović, Lj. 2005. Komunikativne funkcije proste rečenice. U M. Ivić (ur.). *Sintaksa savremenog srpskog jezika, Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU/Beogradska knjiga/Matica Srpska, 983-1060.
- Popović, Lj. 2010. Kategorija evidencijalnosti u srpskom i ukrajinskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 77, Novi Sad, 17-47.

- Portner, P. 2009. *Modality*. Oxford: Oxford University Press
- Radovanović, M. A. 2012. Dvostruki modali u primerima britanskog engleskog jezika. *Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Knjiga II*, 123-137.
- Rooryck, J. 2001. Evidentiality, Part II. *Glott International vol. 5*, 161-168. Dostupno na: http://rooryck.org/Rooryck-PDF-files/2001_EvidentialityII_Glot.pdf [07.02.2015.]
- Qiuping, G. 2012. Interpersonal Functions of Epistemic Modality in Academic English Writing. *Chinese Journal of Applied Linguistics vol. 35, 3*. 352-364. Dostupno na: <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/cjal.2012.35.3.issue-3/cjal-2012-0026/cjal-2012-0026.pdf> [25.10.2014.]
- Quirk, R. et al. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London/New York: Longman
- Reilly, J., Zamora, A. & R. F. McGivern. 2005. Acquiring perspective in English: the development of stance. *Journal of Pragmatics 37*, 185-208. Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- Rossari, C. 2012. The evidential meaning of modal parentheticals. *Journal of Pragmatics 44*, 2183-2193. Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- Rubin, L. V. 2010. Epistemic modality: From uncertainty to certainty in the context of information seeking as interactions with texts. *Information Processing and Management 46*, 533-540. Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- Simpson, P. 2003. *Language, Ideology and Point of View*. Routledge. Dostupno na: <http://google.books> [17.10.2013.]
- Speas, M. et al. 2007. The Pragmatic Values of Evidential Sentences. *SALT XVII*. Ithaca, NY: Cornell University. 71-88. Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- Speas, P. 2008. On the Syntax and Semantics of Evidentials. *Language and Linguistics Compass 2/5*. 940-965. Dostupno na: http://evidentialchicago.pbworks.com/w/file/attach/46624588/Speas_2008_EvidentialCompass.pdf [17.10.2013.]
- Squartini, M. 2012. Evidentiality in interaction: The concessive use of the Italian Future between grammar and discourse. *Journal of Pragmatics 44*, 2116-2128. Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]

- Stanojčić, Ž. & Lj. Popović. 2000. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Steinberg, D. D. & L. A. Jakobovits (ur). 1971. *Semantics*. Cambridge: CUP
- Stevanović, M. 1969/1964. *Savremeni srpskohrvatski jezik I-II*. Naučna knjiga, Beograd.
- Stevanović, M. 1979. *Savremeni srpskohrvatski jezika II. Sintaksa*. Naučna knjiga, Beograd.
- Strauss, C. 2004. Cultural Standing in Expression of Opinion. *Language in Society* vol.33/2. 161-194. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/4169336> [17.10.2013.]
- Sulkunen, P. & J. Torronen. 1997. The production of values: The concept of modality in textual discourse analysis. *Semiotika* 113-1/2, 43-69. Dostupno na: http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/35375857/analysing_modalities.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1486481451&Signature=SKPO71gcyfy4bm44ciQPE04E51A%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DThe_production_of_values_The_concept_of.pdf [17.10.2013.]
- Sweetser, E. 1984. *Semantic structure and semantic change: a cognitive linguistic study of modality, perception, speech acts, and logical relations*. Dostupno na: <http://escholarship.org/uc/item/4md999zn#page-3> [15.08.2015.]
- Sweetser, E. 1990. *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge: CUP
- Tanasić, S. 2005. Sintaksa glagola: Potencijal. U M. Ivić (ur.), *Sintaksa savremenog srpskog jezika, Prosta rečenica*, 458-461. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica Srpska.
- Tarantino, M. 2011. Inter-subjectivity, cognition, nature and multimedia representations: modal categories in professional discourse. *LSP Journal 1* vol.2, 16-43. Dostupno na: <http://lsp.cbs.dk> [17.10.2013.]
- Traugott, E. C. 1989. On the Rise of Epistemic Meanings in English: An Example of Subjectification in Semantic Change. *Language* 65, 31-55. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/414841> [17.10.2013.]
- Trbojević, I. 2004. *Modalnost. sud, iskaz: Epistemička modalnost u engleskom i srpskom jeziku*. Beograd, Filološki fakultet
- Trbojević, I. 2009. Some Contrasts in Politeness Structure of English and Serbian / I. Trbojević. M. Kuzniak & B. Rozwadowska - *PASE Papers 2008: Studies in*

Language and Methodology of Teaching Foreign Languages, Wrocław, 2009, 177-184.

- Turnbull, W. & K.L. Saxton.(1997). 'Modal expressions as facework in refusals to comply with requests: I think I should say 'no' right now'. *Journal of Pragmatics* 27, 145-181.
- Usoniene, A. 1999. Perception verbs revisited. *Working Papers* 47. 211-225. Dostupno na: <https://lup.lub.lu.se/search/ws/files/6096152/624457.pdf> [07.02.2017.]
- van der Auwera, J. & V. Plungian. 1997. On modality's semantic map. *Linguistic Typology* 2, 79-124 Dostupno na: <http://www.elsevier.com/locate/pragma> [17.10.2013.]
- Verstraete, J. C. 2001. Subjective and objective modality: Interpersonal and ideational functions in the English modal auxiliary system. *Journal of Pragmatics* 33, 1505-1528. Dostupno na: <http://www.elsevier.com/locate/pragma> [17.10.2013.]
- Weber, D. J. 1986. Information perspective, profile, and patterns in Quechua. Chafe, W. & J. Nichols (eds). *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Norwood, NJ: Ablex Preuzeto sa <http://www.sciencedirect.com> [17.10.2013.]
- White, P. R. R. 2003. Beyond modality and hedging: A dialogic view of the language of intersubjective stance. *TEXT-THE HAGUE THEN AMSTERDAM THEN BERLIN-* 23.2, 259-284. Dostupno na: http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/5725265/10.1.1.133.7078.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1486473859&Signature=zcJ4eQaKWJ%2BYenjl8pznWHgJiRM%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DBeyond_Modality_and_Hedging_A_Dialogic_V.pdf [17.10.2013.]
- Whitt, R. J. 2011. (Inter)Subjectivity and evidential perception verbs in English and German. *Journal of Pragmatics* 43, 347-360. Dostupno na: <http://www.elsevier.com/locate/pragma> [17.10.2013.]
- Wierzbicka, A. 1987. The semantics of modality. *Folia Linguistica XXI/1*, Mouton Publishers, 25-44. Dostupno na: <http://www.elsevier.com/locate/pragma> [17.10.2013.]
- Wierzbicka, A. 1994. Semantics and epistemology: The meaning of 'evidentials' in a cross-linguistic perspective. *Language Sciences* 16, 88-137. Dostupno na: <http://www.elsevier.com/locate/pragma> [17.10.2013.]
- Willet, T. 1988. A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality. *Studies in Language* 12, 51-97. Dostupno na: <http://www.elsevier.com/locate/pragma> [17.10.2013.]

Vuković, M. 2013. Slaba epistemička modalnost u crnogorskom parlamentarnom diskursu. *Filolog: časopis za jezik, književnost i kulturu VII.* 65-76.

Prilog 1

QUESTIONNAIRE

The aim of this questionnaire is to determine the degree of the speaker's confidence in the truthfulness of his utterances based on the marked linguistic forms, as well as to investigate if the marked forms imply the source of speaker's information and to identify communicative goals achieved by the use of the marked forms. The examples were taken from the most popular UK daily newspapers and magazines.

Put the numbers of the given values in each task next to examples in the table below, according to your intuition as a native English speaker.

Task I – Which meanings according to you does the speaker imply in the examples below? What he is saying is

1 certainly true 2 probably true 3 possibly true 4 prediction 5 doubt 6 other (specify)

Task II – Mark the type of a source of information implied or clearly stated in the examples below. Underline the part of the sentence that indicates the source of information.

0 none 1 speaker's experience 2 general facts 3 speaker's belief 4 speaker's conclusion 5 assumption 6 speaker's perception 7 other person/rumour 8 other (specify)

Task III – Which of the following communicative effects does the speaker achieve in the examples below?

1 hedging (avoiding responsibility for the truthfulness of the information) 2 establishing distance 3 hiding behind other people's opinion 4 convincing 5 imposing your opinion 6 acknowledging other opinion 7 contradiction 8 other (specify)

EXAMPLE

TASK I TASK II TASK III

- 1) This **would be** the same Boris Johnson who recently dismissed Barack Obama's right to hold an opinion on British membership of the European Union on the grounds that the US president is "part-Kenyan".
- 2) I seem to be one of the few who contend that the management of the world economy **would benefit** from international coordination to limit wild swings in the exchange rates that have such an influence on investment decisions.
- 3) Labour's candidate for mayor of London accepts that the antisemitism row engulfing his party **could harm** his chance of pulling off a historic victory by becoming the first Muslim to occupy the post.
- 4) The British public is split 50/50 on whether to leave the EU but a higher turnout among the Outs **could tip** the balance in favour of Brexit, according to an opinion poll for The Independent.
- 5) One **might view** his books as an anti-commercial for western capitalism or – more complicatedly – as a dispassionate study of how capital's language speaks through its consumers.
- 6) He says his parents spent their lives trying to understand America, to make sense of the culture they found themselves in. He accepts he **might be doing** a similar thing with his books.
- 7) The Tories **will now retort**: sort out your party before you accuse us of racism.
- 8) His unrepentant performance on radio yesterday morning guarantees that this storm **will rage on**.
- 9) One day I **may want** to have children, but just because I have a learning disability my right to do so is being questioned.
- 10) Well, to judge from recent figures for gross domestic product in general and retail sales in particular, the economy **may already be affected** by concerns about the outcome of the referendum.

Prilog 2

UPITNIK

Ciljevi ovog upitnika obuhvataju identifikaciju stepena govornikove uverenosti u istinitost iskaza na osnovu obeleženih oblika, ispitivanje da li označeni oblici impliciraju izvor informacije i ispitivanje komunikativnih ciljeva ostvarenih upotrebom označenih oblika.

Primeri su sakupljeni iz popularnih srpskih dnevnih i nedeljnih novina.

U tabeli sa primerima navesti broj vrednosti date u svakom zadatku pored adekvatnog primera prema Vašoj intuiciji kao izvornog govornika srpskog jezika.

Zadatak I – Koja značenja implicira govornik u primerima u tabeli? Sadržaj njegovih iskaza je

1 sigurno istinit **2** verovatno istinit **3** možda istinit **4** predviđanje **5** sumnja **6** drugo (precizirati šta)

Zadatak II – Označite datim brojevima tipove izvora informacije koji su implicirani ili jasno navedeni u primerima u tabeli. Podvucite onaj deo rečenice koji upućuje na izvor informacije.

0 izvor informacije ne postoji **1** govornikovo iskustvo **2** govornikovo opšte znanje **3** govornikova uverenja

4 govornikov zaključak **5** pretpostavka **6** govornikova percepcija **7** iskaz drugog lica/glasine **8** drugo (precizirati šta)

Zadatak III – Koji od navedenih komunikativnih ciljeva se ostvaruje upotrebom označenih oblika u datim primerima?

1 ograđivanje (izbegavanje odgovornosti za istinitost informacije) **2** uspostavljanje distance **3** sakrivanje iza tuđeg mišljenja/stava **4** ubeđivanje čitaoca **5** nametanje sopstvenog mišljenja **6** uvažavanje tuđeg mišljenja **7** suprotstavljanje tuđem mišljenju **8** drugo (precizirati šta)

PRIMERI

Zadatak I Zadatak II Zadatak III

- 1) A ako se pitate da li je momak sa kojim ste trenutno stvarno za vas, ovo su znakovi koji **bi mogli da vam pomognu** da odgovorite na pitanje.
- 2) U tekstu se navodi i da bi Partizan u Južnu Afriku trebalo da pošalje ponudu od 300.000 evra, uz dodatak **da bi** pomenuta suma **mogla da bude** premala, pošto su čelnici Bidvest Vitsua u prošlosti odbijali i veće ponude.
- 3) **Može se tvrditi** da postoji politički podsticaj da se fiskalni prihodi, rashodi i deficit neumereno povećaju.
- 4) Najnovija studija pokazala je da brak sa natprosečno inteligentnom osobom **može** izuzetno povoljno **uticati** na vaš IQ!
- 5) I tako, mada mu formalno mandate još nije počeo, Vučiću je pao u krilo vruć krompir koji **bi trebalo da bude** njegova druga važna tema pored reformi i srpskog puta u EU.
- 6) Konstitutivna sednica **bi**, tvrde naprednjaci, **trebalo da se održi** 17. aprila, a kad poslanici polože zakletvu Aleksandar Vučić **bi trebalo da dobije** mandat za osnivanje vlade od predsednika Nikolića.
- 7) **Reklo bi se** da naši političari ne sumnjaju u njegovu snagu, jer ga i dalje rado koriste.
- 8) Po mom mišljenju, uspeh za našu listu **bila bi** činjenica da ustavne odredbe ne mogu da se menjaju bez naše saglasnosti.
- 9) **Možda** se u euforičnom dimu dogovora o jedinstvenoj listi ovog trenutka ne vidi da je na severu pokrajine i dalje donekle prisutna atmosfera bojkota.
- 10) Upravo Petrovićevo okretanje ka „Srpskoj“ i premijeru Aleksandru Vučiću, **možda** je najveće iznenađenje, posebno ako se ima u vidu da je pre otprilike pola godine, uoči drugog kruga lokalnih izbora, ova partija, koja je bila deo kosovske vladajuće koalicije, optužila odbornika liste „Srpska“...

Biografija autora

Tatjana Čikara je rođena u Sremskoj Mitrovici 03.04.1986. godine. Stanuje u Beogradu. Blagoja Parovića 23a. Kontakt telefon 064/4293392, a kontakt mejl adrese tatjana.tajchy@gmail.com.

Osnovnu školu je završila u Laćarku, OŠ Triva Vitasović Lebarnik, a srednju školu u Sremskoj Mitrovici, Mitrovačka Gimnazija (društveno-jezički smer), obe sa odličnim uspehom. Osnovne studije je upisala 2005. godine na Filološkom fakultetu u Beogradu, odsek Engleski jezik i književnost, a diplomirala 2009. godine, sa prosečnom ocenom 9,04 i stečenim zvanjem Profesor engleskog jezika i književnosti. Master studije je upisala 2009. godine, takođe na Filološkom fakultetu u Beogradu. Oblast interesovanja – lingvistika, kontrastivna analiza, pragmatika, modalnost. Tema master rada je *Subjunctive Mood in English and Its Translation Equivalents in Serbian*. Master studije je završila 2010. godine, prosečnom ocenom 10,00 i stečenim zvanjem Diplomirani filolog engleskog jezika i književnosti – MASTER. Doktorske akademske studije je upisala 2011. godine na Filološkom fakultetu u Beogradu, Modul *Jezik*. Sfera interesovanja – pragmatika, teorija učtivosti, studije modalnosti, kontrastivne studije engleskog i srpskog jezika, sociolingvistika, rodne studije.

Što se tiče radnog iskustva, prvo radno iskustvo u struci je stekla u periodu 05. 10. 2009. – 15.06.2010. kao profesor engleskog jezika u centru za strane jezike *Britanica School* gde je bila angažovana na intenzivnim grupnim i individualnim kursovima engleskog jezika za odrasle, kreiranih na osnovu GSD metode u trajanju od 20 dana. Od 15. 08. 2010. godine do 10.01.2015. godine, radila je u okviru privatnog obrazovnog sistema Milutin Milanković. Najpre je radila kao profesor engleskog jezika na zameni u Školi opšeg zdravlja i lepote Milutin Milanković (15.08.2010. – 01.11.2010.) i Opštoj gimnaziji Milutin Milanković (01.10.2010. – 01.07.2011.). Najvažnije aktivnosti i dužnosti obuhvatale su rad sa učenicima I, II, III, IV godine srednje medicinske škole, na smerovima medicinska sestra, fizioterapeut i organizaciju i održavanje časova u I, II, III, IV godini gimnazije u okviru sistema klasične i koledž nastave. Od 01. novembra 2010. godine do 10.01.2015. godine radila je u Visokoj medicinskoj školi strukovnih studija „Milutin Milanković“, Crnotravska 27 u Beogradu, u zvanju nastavnika engleskog jezika na osnovnim studijama za fizioterapeute i medicinske sestre i specijalističkim studijama u oblasti intenzivne nege. Takođe, radila

je i kao ko-ordinator za međunarodnu saradnju sa Evropskom mrežom medicinskih škola (*European Nursing Module Network*). Najvažnije dužnosti i aktivnosti obuhvatale su organizaciju časova predavanja i vežbi za studente prve godine osnovnih i specijalističkih studija, smerova strukovna medicinska sestra, strukovni terapeut, strukovna medicinska sestra – tehničar specijalista intenzivne nege, praćenje i popunjavanje pedagoške dokumentacije vezane za održavanje i tok nastave i ispita, korespondencija sa zvaničnim predstavnicima Evropske mreže medicinskih škola na engleskom jeziku i organizacija i sprovođenje studentske razmene u okviru iste.

Uz to, bila je angažovana i kao saradnik u nastavi (demonstrator vežbi) na izbornom predmetu Savremeni engleski jezik P3 i P4 na katedri za anglistiku Filološkog fakulteta u Beogradu (od 07.10.2013. do 30.09.2014), a kao volonterski posao, po preporuci prof. Trbojević, takođe na Filološkom fakultetu, a u saradnji sa prof. dr. Julijanom Vučo, radila je na korekturi radova sa konferencije *Filološka istraživanja danas*, održane 2010. godine na Filološkom fakultetu u Beogradu i pripremu radova za štampu i objavljivanje u istoimenom zborniku (počev od 01.03.2012.). Što se tiče poznavanja stranih jezika, pored engleskog govori španski (CEF Intermediate level) i nemački (Elementary level).

Spisak objavljenih radova obuhvata:

- Čikara, T. 2011. „*Expressing Medicine*” English Language Handbook for students of vocational studies. Belgrade, Milutin Milankovic High Medical College of Vocational Studies.
- Čikara, T. 2013. Politeness is Distance – Serbian Requests through the Mirror of the Cognitive Speech Act Scenario Model. *Philologia 11*, 21-32.
- Čikara, T. 2014. Deictic features of epistemic modal operators used as distance markers in English. *English Language and Anglophone Literature in Theory and Practice: Collection of Papers devoted to Prof Draginja Pervaz*. Novi Sad: Faculty of Philosophy. 89 – 101.
- Čikara, T. 2014. Politeness and Gender: Modality as a Negative Politeness Strategy in Serbian Requests. *Words 6*, 145-163.
- Čikara, T. 2014. Pragmatic and Syntactic-Lexical Analysis of Realisation of Speech Act of Request in Serbian within Context of Politeness Theory by Brown & Levinson. *Book of Proceedings of the First International Interdisciplinary Conference for Young Scholars in Social Sciences and Humanities Contexts*. Novi Sad, Faculty of Philosophy. 299-316.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а ТАТЈАНА ЧИКАРА

број уписа А 11026

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

ЕВИДЕНЦИЈАЛНОСТ И ЕРИСТРИЧКА МОДАЛНОСТ: СИСТЕМИЧКИ
МОДАЛНИ ОПЕРАТОРИ КАО НОСИОЦИ ЕВИДЕНЦИЈАЛНИХ ЗНАЧЕЊА
У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 06.03.2017.

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора ТАЈЈАНА ЧИКАРА

Број уписа А 11026

Студијски програм ДАС - ПОДУЛ: ЈЕЗИК

Наслов рада ЕВИДЕНЦИЈАЛНОСТ И СИСТЕМИЧКА МОДАЛНОСТ: РЕЛИГИЈСКА
ПОДАТНИ ОРГАТОРИ КАО ПОСИОЦИ ЕВИДЕНЦИЈАЛНОХ ЗНАЧЕЊА У ЕНГЛЕСКОМ И
СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Ментор ДОК. ДР ИВАНА ТРБОСЕВИЋ-МИЛОШЕВИЋ

Потписани ТАЈЈАНА ЧИКАРА

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 06. 03. 2017.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Евиденцијалност и електронска модарност: евиденцијални подаци дисертација као носиоци евиденцијалних значења у електронском и српском језику
која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 06. 03. 2017.

Потпис докторанда

1. Ауторство - Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.